

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1917 BALFOUR DEKLARASYONU VE FİLİSTİN'E YAHUDİ
GÖÇÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esin ÖZGÜL

Balıkesir, 2018

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**1917 BALFOUR DEKLARASYONU VE FİLİSTİN'E YAHUDİ
GÖÇÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esin ÖZGÜL

**Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Zeki ÇEVİK**

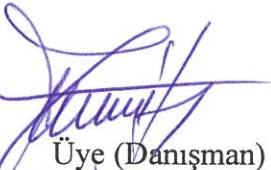
Balıkesir, 2018

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

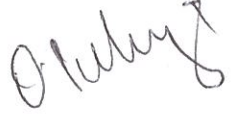
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı'nda 201312517021 numaralı Esin ÖZGÜL'ün hazırladığı "1917 Balfour Deklarasyonu Sonrasında Filistin'e Yahudi Göçü" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 08.03.2018 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan
Doç. Dr. Zeki AÇIK

Üye (Danışman)
Doç. Dr. Zeki AÇIK

Üye
Doç. Dr. Cihan ÖZGEN

Üye
Doç. Dr. Okay PULLUKLUOĞLU

Üye

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

T./24/2018

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tarih bilimi genel bir ifade ile "geçmişin bilimi" olarak tarif edilmektedir. Bu tanım günümüz tarihçileri tarafından eksik kabul edilmekte ve bugünün şartlarına uyarlandığında, tarih yazımındaki gelişmeler de göz önüne alınarak farklılık arz etmektedir. Tarih bilimi, geçmişte yaşanmış olaylar ve o olayların zaman içerisindeki değişiminin yanı sıra insanların eylemleri sonucu meydana gelen gelişmeleri konu edinmiştir.

Tarihsel süreçte değişim gösteren insanın geçmiş algısı, zaman içerisinde tarih düşüncesini geliştirmiştir. Geçmiş açıklama ya da anlama amacıyla, şimdiki zamanı inşa etme sürecinin bir ürünü olan tarih yazımı dönemin şartlarına göre farklılıklar göstermiştir. Günümüzde büyük işler başarmış kişilerin tarihi olarak kabul edilen siyasi odaklı tarih yazımından toplumların sosyolojik, psikolojik, kültürel, teolojik, felsefi, antropolojik ve iktisadi bakış açılarına değer veren disiplinler arası çok boyutlu bir tarih yazımına geçilmiştir. Ayrıca insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri noktasında belli bir mekân ya da coğrafyanın var olması gerekmektedir. Bu noktada coğrafya bilimi de insanın eylemlerini konu alan tarih bilimine ışık tutacak bir diğer bilim dalıdır.

Günümüzdeki tarih algısı; sınırları genişlemiş paradigmaları ve yöntemleri ele alan, geniş bir yelpazeye sahip, herhangi bir kalıba sokulamayacak derecede karmaşık, tüm yönleriyle bir tanımın yapılmasını mümkün kılamayacak kadar geniş çaplı bir bilim dalına dönüşmüştür. Tarihsel olaylarda yer ve zamanın yanı sıra sebep-sonuç ilişkisi içerisinde yaşananlara yorum getirebilmek de önemlidir. İnsanların geçmiş dönemde ortaya koydukları faaliyetlerin arkasında yatan asıl nedenleri açıklama ve ortaya koyma çabası tarih bilimine verilen değeri arttırmıştır. Tarihi olaylarda yaşananlar bir anda ortaya çıkıp bir anda kaybolma göstermez. Olayların yaşanmasında sebep ve sonuçlar arasında güçlü bir bağ mevcuttur. Birkaç olay bir araya gelerek herhangi bir olayın sonucunu belirlerken bazen de birkaç sonuç yeni bir tarihi olayın yaşanmasına sebep olabilir. Tarih boyunca coğrafi faktörler de göz önüne alınırsa savaşların, işgallerin, yaşanan gıda sıkıntılarının veya göç serüvenleri ile demografik değişimlerin temelini stratejik farklılıkların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda geçmişten günümüze Ortadoğu coğrafyasının karmaşık durumunu tes-

pit edebilmek adına tarih biliminin yanı sıra sosyolojik psikolojik, teolojik, diplomatik, iktisadi, siyasi ve kültürel bakış açlarına da önem verilmesi gerekmektedir.

Ortadoğu özellikle de Filistin'in stratejik öneme sahip olması sonucu bu topraklar tarih boyunca çeşitli devletlerin ya da toplumların mücadelelerine sahne olmuştur. Bölgede günümüzde dahi etkinliğini devam ettiren sorunların temelini, ortaya çıkma sebebini, olayların gelişim sürecini, bu coğrafyada var olan diğer toplumlara etkilerini, Batılı devletlerin stratejik manevralarını, diplomatik gelişmeleri ve küresel güç odaklı nüfuz sahibi kişilerin Ortadoğu'da gerçekleştirdikleri eylemleri yakından inceleme fırsatı bulduğum ve araştırma yaptıkça yeni şeyler öğrendiğim bir çalışma gerçekleştirdim. Filistin topraklarının üç semavi din açısından önem arz etmesi ve burada yaşanan teolojik, siyasi ve diplomatik olaylar neticesinde bölgede bir kaos ortamının yaşandığı ve çözüm odaklı herhangi bir önlemin alınmadığı gerekçesiyle bilimsel veriler aracılığı sonucunda araştırmama başladım.

Filistin topraklarına dair geçmişten günümüze birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmaların çoğu bu coğrafyada yaşanan siyasî mücadeleleri, güçlü devletlerin nüfuz elde etme çabaları ve yakın dönem araştırmalarını ele aldığı için sosyal yapı göz ardı edilmiştir. Modern tarih çalışmalarında siyasi olayların anlatımından ziyade, arka planda kalıp aslında ana karakterler olan sosyal yapıya önem verildiği gerekçesiyle Filistin coğrafyasının tarihsel sürecinde demografik yapıya değinmek etkili olacaktır. Siyasi olayların gerçekleşmesinde gerek bölge nüfusunun gerekse ülke dışından göçler yoluyla beslenen nüfusun etkisi çok büyüktür. Merak duygum ve bölgede yaşananlar ile ilgili öğrenme arzumun giderilmesini ve çalışmamın ilgilenen diğer araştırmacılara da yol göstermesini temenni etmekteyim.

Çalışmamda büyük emekleri geçen başta danışman hocam Doç. Dr. Zeki Çevik olmak üzere üniversitemdeki tüm değerli hocalarıma, yaşadığım problemlere çözüm getiren değerli Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına, ikinci el kaynakları temin ettiğim ve her zaman gülen yüzleriyle çalışmamda beni motive eden Yıldız Sarayı IRCICA çalışanlarına, bana inanan, güvenen ve her zaman sonsuz desteklerini veren aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Esin ÖZGÜL

ÖZET

1917 BALFOUR DEKLARASYONU VE FİLİSTİN'E YAHUDİ GÖÇÜ

ÖZGÜL, Esin

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zeki ÇEVİK

2018, 233 Sayfa

Üç semavi dinin ortaya çıktığı ve kutsal kabul ettiği Kudüs şehrinin yer aldığı Filistin toprakları, jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik açıdan burada yaşayan milletler ve küresel güçler için her zaman önem arz etmiş ve burası tarih boyunca siyasi, dini ve kültürel mücadelelerin yaşandığı bir bölge olmuştur.

Tarihsel süreçte, Yahudilerin bu topraklardan değişik zamanlarda sürgün edilmeleriyle başlayan diaspora süreci, dünyanın farklı bölgelerinde bankacılık, finans ve ticaret yaparak yaşamlarına devam etmelerine neden olmuştur. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Doğu Avrupa ve özellikle Rusya'da Yahudilere karşı baskı ve zulüm politikalarının izlenmeye başlamasıyla birlikte Yahudiler "Siyon'a dönüş" adıyla Filistin'e göç etmeye başlamışlardır. Siyonizm hareketinin de çabalarıyla başta Doğu Avrupa olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinden Filistin'e dalgalar halinde *aliyah*(göç) süreci yaşanmıştır.

Yahudilerin bölgeye göç etmeye başlamasıyla birlikte Siyonistler ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler gerilmiştir. 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile beraber daha uygun şartlar yakalayan Yahudiler, savaş yıllarında *aliyah* sürecini hızlandırmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un 2 Kasım 1917'de yayınladığı ünlü deklarasyon Yahudilerin Filistin'e dönüşleri açısından çok önemli bir kırılma noktası olmuştur. Savaş sırasında ve sonrasında bölgede kurulan İngiliz yönetimi bu deklarasyon doğrultusunda politikalar üretmeye devam etmiş ve bu sayede dünyanın değişik yerlerinden bölgeye Yahudi göçü hızlanmıştır. Bu göç süreci, 1948 yılında Filistin'de kurulan İsrail Devleti'nin temellerini oluşturan en önemli etken olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Balfour Deklarasyonu, Siyonizm, Yahudi Göçü.

ABSTRACT

JEWISH IMMIGRATION TO PALESTINE AND THE *BALFOUR* *DECLARATION* IN 1917

ÖZGÜL, Esin

Master Thesis, History Department

Adviser: Doç. Dr. Zeki ÇEVİK

2018, 233 Pages

Palestine, where the sacred city of Jerusalem is situated, has been geo-strategic, geo-economic and geo-politic region for various ethnic and religious groups and the World Powers. Throughout the centuries the region has been the arena for bitter struggles and oppositions due to sectarian and religious rivalries.

Historically, the Jewish Diaspora was established after the forced migration of the Jews from Palestine several times. Thus, Jewish people started to deal with the banking, trade and money business in order to survive in many countries. Since starting from the late nineteenth century Jews were under severe oppression in the Eastern Europe and Russia, they began immigrating Palestine by the impact of a new movement called “return to Zion”. Zionism as an ideal was very influential for this new wave of immigration to Palestine in the early twentieth century.

After the new wave of Jewish immigration to Palestine, relations between the Jews and the Ottoman Empire were broken down. The First World War created new opportunities for the Jewish immigration movement when the Ottoman Empire took the side of the Germany. Britain was the key figure in the region after 1917. British government played a very important role by the declaration of the so called “Balfour Declaration in 1917” and controlling the area and allowing the mass immigration from all over the world to Palestine. Needless to say, this process of immigration was the most important factor for the foundation of Israel in 1948.

Key Words: Palestine, Jewish Immigration, Balfour Declaration, Zionism.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. YAHUDİLİK	7
2.1. Yahudiliği Tanımak	7
2.1.1. İsrailoğullarının Adları ve Anlamları.....	8
2.1.2. Yahudilerin Kutsal Kitapları	9
2.1.3. Diğer Dinler Açısından Yahudilik	11
2.2. Yahudi Tarihine Bir Bakış	14
2.2.1. Filistin Bölgesi	14
2.2.2. Filistin'de Yaşayan Devletler ve Sami Irkı	16
2.2.3. İsrailoğullarının Tarihi Gelişimi	17
3. I. DÜNYA SAVAŞI VE YAHUDİLER.....	38
3.1. Savaş Öncesinde Yahudi Toplumu	38
3.1.1. Dünyada Yoğun Olarak Yaşadıkları Bölgeler ve Nüfusları	38
3.1.2. Dünya Ekonomisindeki Yerleri	65
3.1.3. Savaş Öncesinde Emperyalist Rekabet ve Yahudiler	72
3.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Girmesi Ve Yahudiler.....	85
3.2.1. Filistin'de Yaşayan Yahudilerin Genel Durumu	92
3.2.2. Osmanlı Yahudi Toplumunun Savaşa İlk Tepkileri	100
4. BALFOUR DEKLARASYONU VE FİLİSTİN'E YAHUDİ GÖÇÜ	109
4.1. 1917 Yılında Savaşın Genel Durumu	109
4.1.1. Filistin'de Savaşın Ülkelerin Savaşındaki Pozisyonları	113
4.1.2. İngiltere'nin Ortadoğu'da İkili Oyun Politikası	122
4.2. Savaş Yıllarında İngiltere'nin Ortadoğu Politikası.....	126
4.2.1. Dünya Siyonist Örgütü ve İngiltere	127
4.2.2. Balfour Deklarasyonu'na Tepkiler	142
4.3. Yahudilerin Bitmeyen Kaderi: Göç	158
4.3.1. İngiltere'nin Filistin'de Kurduğu Manda Yönetimi	159
4.3.2. Yahudilerin Filistin'de Örgütlenmeleri	168
5. VAAT EDİLMİŞ TOPRAKLARA DÖNÜŞ: ALİYAH	176
5.1. Filistin'e Göç Dalgası	176
5.2. Nazi Ve Siyonizm İlişkisi	191
5.3. Arap-Yahudi Çatışmasının Getirdikleri	194
5.4. 1947 Taksim Planı	199
6. SONUÇ.....	202
KAYNAKÇA	213
EKLER.....	226
HARİTALAR LİSTESİ.....	226
BELGELER LİSTESİ	228

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1: Savaş Harcamaları ve Seferber Edilen Toplam Kuvvetler 1914-1919.....	87
Çizelge 2: Batılı Araştırmacılara Göre Kudüs'ün 19. Yüzyılda Tahmini Nüfusu .98	
Çizelge 3: 1881-1882 Osmanlı Genel Nüfus Sayımına Göre Kudüs Sancağının Nüfusu	99
Çizelge 4: Filistin'de Kolonizasyon	172
Çizelge 5: Kudüs Şehrinde Demografik ve Dini Yapı	180
Çizelge 6: Kudüs Merkez Kazasında 1882 Nüfus Sayımında Demografik ve Dini Yapı.....	180
Çizelge 7: Kudüs Demografik Şehrinde 1910 Yılı Demografik ve Dini Yapı....	185
Çizelge 8: Kudüs Merkez Kazasında 1914 Yılı Demografik ve Dini Yapı	185
Çizelge 9: 14 Mart 1914 Osmanlı Devleti Sınırında Yahudi Nüfus Dağılımı	186

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
ATASE.	: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CAB	: Cabinet
cem.	: Cemiyeti
CO	: Colonial Office
Çev.	: Çeviren
Dev.	: Devleti
DH	: Dâhiliye Nezareti
DH.EUM.5.Şb	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 5. Şube Müdüriyeti
DH.İ.UM.	: Dâhiliye Nezareti İrade-i Umumiye Müdüriyeti
DH.SFR.	: Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi
DH.SYS.	: Dâhiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
Enst.	: Enstitü
ERUSAM	: Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi
FO	: Foreign Office
HR	: Hariciye Nezareti
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı
Hz.	: Hazreti
IRCICA	: İslam, Tarih, Kültür ve Sanat Teşkilatı
İ.MMS.	: İrade Meclis-i Mahsus
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
km.	: Kilometre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra

MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NİLİ	: Netzach Israel Lo Ishakare
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Osm.	: Osmanlı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
sem.	: Sempozyum
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TNA	: The National Archives
UK	: United Kingdom
UNSCOP	: United Nations Special Committee on Palestine
USA	: United States of America
V.	: Volume
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
vs.	: Vesaire
WO	: War Office
yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Ortadoğu'nun merkezi konumunda yer alan Filistin toprakları üç semavi din açısından kutsal kabul edilmiş ve tarih boyunca büyük öneme sahip olmuştur. Bu coğrafya; Yahudiler için "vaat edilen ya da bağışlanan toprak", Hrististiyenler için Hz. İsa'nın doğduğu yer ve Müslümanlar için Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'nın ilk kible noktası olması nedeniyle tek tanrılı üç din açısından kutsal sayılmıştır.

İsrail oğullarının dini kökeni ilk İbrani atası, ilk monoteist ve ilk Yahudi olarak görülen Hz. İbrahim'e dayanmaktadır. Kutsal metinlerde İsrailoğullarının tarihi ise, Tanrı tarafından soyundan büyük bir millet çıkarmak üzere seçilen Hz. İbrahim ile başlamaktadır. Hz. İbrahim, Irak'ta bulunan eski Keldanî şehri Ur'dan Harran'a göç etmiş ve burada bir süre yaşadıkdan sonra Tanrı'nın vahyine uyarak Filistin topraklarına gelmiştir. Hz. İbrahim önceki dönemlerde yaşayan ataları gibi putlara tapmamış aksine tek olan Tanrı'ya iman etmiştir. Bu sebepten dolayı Yehova (Tanrı) kendisi ile iletişim haline geçmiş ve onun soyuna Filistin topraklarını bağışlamıştır.

Filistin bölgesinin tarih boyunca gerek Yahudiler gerekse dönemin diğer devletleri tarafından yerleşim noktası seçilmesi, coğrafyanın sürekli el değiştirmesine sebep olmuştur. Güçlü devletlerin bölgede nüfuz elde etmesiyle birlikte Yahudiler zorunlu göçe tabi olmuşlardır. Tevrat'ta kutsal mekân olarak nitelendirilen bölgeden çok uzaklarda yaşamlarına devam eden Yahudiler için bu topraklar özlemle geri dönüş umudu taşıyan bir alan özelliği taşımıştır. Diaspora sürecinde buldukları ülkelerde kalıcı olabilmek adına farklı meslek dallarında adlarını duyuran Yahudilerin tek arzusu bir gün Filistin'de milli yurt ya da vatan tesis etmek olmuştur. Siyonizm ideolojisi çevresinde bir araya gelen Yahudiler, Filistin'e yeniden kavuşabilmek adına çözüm yolları aramaya başlamıştır.

16. yüzyılda Filistin'in Osmanlı Devleti yönetimine geçmesi ile birlikte bölgede demografik hassasiyetin korunmasına önem verilmiştir. Üç semavi din mensuplarının dini inanç ve ibadetlerine, birbirleriyle olan ilişkilerine ve devlet idaresinde huzur ve güvenli bir ortamın sağlanmasına dikkat edilmiştir. Osmanlı Devleti, Filistin coğrafyasının kozmopolit yapısı gereği tedbirli bir idari sistem uygulamasına rağmen, 19. yüzyıldan itibaren bölge dinamik süreç yaşayarak büyük değişimlere uğramıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Filistin toprakları Osmanlı Devleti'nin yönetiminde olsa da Batılı devletlerin ve Siyonist cemiyetinin müdahalelerine maruz kalmıştır.

Siyasi Siyonizm'in kurucusu olarak kabul edilen Theodor Herzl'in Filistin'de bir milli yurt tesis etme amacıyla dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan zengin Yahudi aileler ile temasa geçmesi sonucu göç serüveninin önü açılmıştır. Filistin'de arazi satın alarak koloniler tesis eden ünlü Yahudi aileler, buralara yerleşimleri sağlama amacıyla gerek maddi gerekse manevi desteği sunmuşlardır. Theodor Herzl'in dönemin Osmanlı padişahı II. Abdülhamit ile görüşmesi ve Filistin'den toprak satın alınmasına yönelik girişimlerde bulunması Yahudilerin Siyonizm'e olan inancını arttırmıştır. Padişahın bu teklifi çok tehlikeli görmesi ve kabul etmemesiyle beraber Filistin'e yapılan göçlerin durdurulması adına bazı tedbirler alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Filistin'e yerleşmeye devam eden Yahudilere karşı almış olduğu önlemler yetersiz kalmıştır. Yahudi göçmenler, kapitülasyonlar sayesinde Osmanlı yönetiminin almış olduğu tedbirleri geçersizleştirerek vaat edilen topraklarına yerleşmeyi sürdürmüştür. Hükümetin kapitülasyonlara olan tepkisi sonucu Yahudilerin Filistin'e göç etmeleri reddedilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve savaş sürecinde göç probleminin devam etmesi beraberinde uluslararası sorunu getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu coğrafya ile ilgili aldığı kararlar Avrupalı devletler tarafından protesto edilmiş ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerine yol açmıştır. Güçlü devletlerin müdahalesi ve Filistin'de bulunan yerel idarenin Osmanlı Devleti'ne karşı itaatsizliği sonucu alınan tüm önlemler başarısız sonuçlara sebep olmuştur.

Ortadoğu coğrafyası, stratejik önemi gereği I. Dünya Savaşı sürecinde güçlü devletler tarafından çekişme noktası niteliği taşımıştır. İtilaf Devletleri, savaş öncesinde bölgeyi çıkarları gereği gizli antlaşmalar yoluyla paylaşmıştır. İngiltere'nin Filistin'de nüfuz elde etme amacıyla gerek Araplara gerekse Yahudilere karşı bazı vaatlerde bulunmaları uzun yıllar sürecek olan Arap-Yahudi çatışmasını beraberinde getirmiştir. Gerçekleştirilen vaatlerin en etkili olanı 2 Kasım 1917'de İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un ünlü deklarasyonunda Yahudilere Filistin'de bir milli yurt teşkil edebilecekleri noktasında destek çıkacaklarına dair vermiş olduğu sözdür. Balfour Deklarasyonu, uzun süredir büyük titizlikle hareket eden Siyonistlerin amaçlarının bir sonucu olmuştur. Ayrıca İngiliz hükümetinin Siyonistleri desteklediğine dair beyanatın somut örneği tüm dünyaya tanıtılmıştır.

İngiliz hükümeti, Osmanlı Devleti toprağı olan Filistin'de Yahudilerin çıkarlarını savunması bu coğrafyada dengelerin bozulmasına sebep olmuştur. I. Dünya Savaşı sürecinde birçok yenilgi alan ve kayıplar yaşayan Osmanlı Devleti, Kudüs gibi kutsal şehri içinde barındıran Filistin topraklarını korumak amacıyla büyük mücadeleler vermiştir. Balfour Deklarasyonu yayımlandıktan sonra Fransa, İtalya ve Amerika gibi diğer İtilaf güçlerinin de deklarasyonu desteklemeleri Osmanlı Devleti'nin bölgeyi elinde tutmasını zora sokmuştur. Nitekim 9 Aralık 1917'de Kudüs'ün İngiltere tarafından ele geçirilmesi sonucu Filistin'de Osmanlı yönetimi son bulmuştur. Bu süreçten sonra Filistin'in nasıl yönetileceğine dair fikir ayrılıkları yaşanmışsa da İngiliz Siyonist Cemiyeti'nin savunduğı "Siyonizm'in hedefi aşama aşama gerçekleşecektir ve ilk aşama Filistin'in İngiliz hâkimiyetine girmesi olmak zorundadır" görüşü hayata geçirilmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve akabinde 18 Ocak 1919'da gerçekleştirilen Paris Barış Konferansı'nda Filistin'in geleceğı konusu tartışılmış ve burada İngiliz manda yönetiminin uygulanacağına dair ipuçları verilmiştir. Paris Barış Konferansı'ndan itibaren Filistin'de gayri resmi bir şekilde İngiliz yönetiminin varlığı hissedilirken, 18-26 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda alınan karar ile birlikte İngiltere bu coğrafyayı fiilen yönetme yetkisine sahip olmuştur. 1922 yılında Milletler Cemiyeti'nin Filistin mandasını resmi bir şekilde tanınmasıyla beraber Filistin'de resmen bir İngiliz yönetimi olduğu kabul edilmiştir. İngiltere'nin Siyonist'lere olan sempatisi, Balfour Deklarasyonu akabinde manda yönetimini gerçekleştirmesi Yahudi Devleti'ne adım adım yaklaşıldığını göstermiştir. Bu gelişmeler ile birlikte, Siyonist cemiyetin istek ve önerileri de dikkate alınırsa Filistin mandasının bir Yahudi Devleti'ne dönüşmesi fikri siyasi arenada tüm dünyaya duyurulmuştur. Ayrıca manda yönetimi devam ettiği sürece Filistin'de bir "Yahudi Devleti" kurulması adına serbest göç ortamının yaratılması ve Yahudi nüfusunu arttırmasına yönelik çalışmaların yapılacağı sinyalleri verilmiştir. 1948 yılında İsrail Devleti kurulana kadar geçen sürede yurtdışından Filistin'e farklı aralıklarda ve toplu bir şekilde gerçekleşen sistemli ve planlı göçler (aliyah) ile bölge Yahudi nüfusu arttırılmış ve bağımsız İsrail Devleti kurularak Siyonistlerin hedeflerine ulaşması sağlanmıştır.

Tarihsel olayların gerçekleşmesinde yaşanan zaman, coğrafi faktör ve sosyo-ekonomik yapının etkisi yadsınamaz boyuttadır. Coğrafi özellikler bölgelere göre farklılık arz ettiği için tarih boyunca yerleşimlerin, savaş ve işgallerin ana nede-

nini oluşturmuştur. Tarihsel olaylar arasında sebep ve sonuç ilişkisi birbiriyle bağlantılı ve ayrılmaz bir bütün özelliği taşımaktadır. Yaşanan birçok olayın sebebi bir diğerinin sonucuna yön verirken, bazen de yaşanan olayların sonuçları yeni bir durumun ortaya çıkmasına neden olabilir. Ortadoğu coğrafyası da jeostratejik, jeoekonomik ve jeososyolojik açıdan değerlendirildiğinde tarih boyunca çeşitli savaş, işgal ve göçlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda bölgenin günümüzde bile karmaşık yapısını çözümlenebilmek adına siyasî, idarî ve demografik özellikleri ile sosyo-ekonomik yapısının bilinmesi gerekmektedir.

Filistin coğrafyası, tarih boyunca birçok medeniyete kucak açmış ve farklı devletlerin nüfuz elde etme mücadelelerine tanıklık etmiş bir bölge niteliği taşımaktadır. Üç semavi din açısından kutsal sayılan topraklar gerek Teoloji gerekse Tarih, Coğrafya, Antropoloji ve Sosyoloji gibi bilim dallarının araştırma konusu olmuştur. Tarih biliminin 19. yüzyıldan itibaren geleneksel metotlardan uzaklaşarak siyasi olaylar, antlaşmalar ve devletlerin gelişim süreçleri üzerine gerçekleştirdikleri araştırmalardan sosyo-kültürel yapıya, insanların psikolojik durumlarına ve en önemlisi geriplanda kalmış insan faktörünün varlığına değinmeleri ile birlikte modern tarih anlayışı doğmuştur.

Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından kutsal sayılan Filistin topraklarının gelişim sürecine dair siyasi oluşumlardan ziyade insan merkezli çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu bakış açısından ilerleyerek yapılan çalışmada Filistin'in 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nden kopuşu ve İngiliz odaklı yönetiminde Yahudilerin etkilerine değinilecektir. Siyasi oluşumlar da göz ardı edilmeyerek, yurt dışından gerçekleşen göçlerle artan Yahudi nüfusunun Filistin'in kaderinin değışmesindeki katkılarına yer verilecektir.

Gerçekleştirilen bu çalışma, giriş ve sonuç kısımları da dahil olmak üzere toplam altı bölümden oluşmaktadır. Tarihsel süreç bir bütün olarak ele alındığından birinci bölümünde tez konusu gereği Yahudiler için Filistin topraklarının önemine, diasporada ana vatan olarak kabul ettikleri bu coğrafyaya bir gün geri döneceklerine dair göç özlemlerine, Siyonist Cemiyet'in aliyah sürecindeki katkılarına, I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda Ortadoğu'da İngiliz odaklı siyasetin varlığına ve en önemlisi Balfour Deklarasyonu ile birlikte Yahudilerin İngiltere gibi güçlü bir ülkenin kontrolü altında ana vatanlarına göç serüvenlerinin başlamasına değinilecektir.

İkinci bölümde Yahudi dinini ve Filistin coğrafyasını daha yakından tanımak ve Yahudilerin kutsal toprakları olarak kabul ettikleri bu bölge ile ilişkilerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde I. Dünya Savaşı'ndan önce Yahudilerin yaşadıkları bölgeler, dünya ekonomisindeki yerleri, emperyalist rekabet ortamında nerede olduklarına yer verilirken, I. Dünya Savaşı'nda gerek Filistin'de gerekse dünyanın farklı ülkelerde yaşayan Yahudilerin savaşa göstermiş oldukları tepkiler, avantaj ve dezavantajlara değinilmiştir. Dördüncü bölümde I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği sürede Ortadoğu'da Yahudilerin durumu, 1917 yılında Balfour Deklarasyonu'nun ilan edilmesi ve Kudüs'ün İngiliz hükümeti tarafından ele geçirilmesinin Yahudileri hangi noktalarda etkilediği ve son olarak Osmanlı Devleti'nin Filistin topraklarından ayrılmasından sonra burada yaşanan problemler ve idarî yapı değişikliği hakkında bilgiler verilmiştir. Beşinci bölümde Yahudilerin tarih boyunca vaat edilmiş topraklarına olan göç özlemi, diasporada bir gün geri döneceklerine dair inançları ve Siyonistlerin destekleri sonucu Filistin'de yerleşim kurmaya yönelik çabaları ile göç serüveni ele alınmıştır. Nazi Almanya'sında Yahudilere karşı gerçekleştirilen politikalar ve Siyonizm-Nazi ilişkisine yer verilerek, Almanya'dan yaşanan göçler ile Filistin'deki demografik değişime yer verilmiştir. İngiliz manda yönetiminde Arap-Yahudi çatışmalarının sebepleri ve beraberinde getirdiklerine değinilerek yaşanan sorunlarda alınan önlemlerden bahsedilmiştir. Filistin'in kaderini değiştiren 29 Kasım 1947 Taksim Planı'nın gerek Araplar gerekse Yahudilerin ihtiyaçlarını karşılayıp kaşılamadığı tartışılmıştır. Altıncı bölümde ise Balfour Deklarasyonu öncesinde ve sonrasında Yahudilerin Filistin'e göç süreçleri değerlendirilmiş, akademik bir çerçevede konu ele alınmış ve sorunlara bir çözüm getirme kanaatine varılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın temel amacı, dünya gündemini günümüzde dahi meşgul eden Filistin sorununun yaşanmasına sebep olan süreçler, Ortadoğu çıkmazında dengelerin bulunması isteğine karşı yaşanan engeller, ulusal ve uluslararası aktörler, siyasi cemiyetlerin bölgenin kaderini belirleme noktasındaki rolleri, yaşanan savaş, barış ve gizli antlaşmaların bölge sınırlarını değiştirmedeki etkileri ve problemlerin kaynağının tespiti üzerinde durularak gerek bölgesel sorunun oluşmasında gerekse çözüm arayışlarında hangi durumların ya da aktörlerin etkili olduğunun araştırılması olmuştur.

Tezin içeriği ile ilgili araştırma yaparken; Filistin'in geçmişten günümüze değişim süreçlerine, Yahudilerin göç serüvenlerine, yaşanan problemler ve çözüm odak-

lı gelişmelere, bölgesel ve uluslararası arenada konunun ele alınışına dikkat edilmiştir. Yahudi tarihinin önemli bir dönüm noktası ve İsrail devletinin temel taşı olarak kabul edilen Balfour Deklarasyonu'nun mimarı ve 20. yüzyılın ilk yarısında Yahudilerin savunucusu kabul edilen İngiltere'nin arşiv belgelerinde, Ortadoğu ve Filistin'de yaşananlar ile ilgili konu taraması yaparak küresel güç odaklarının olaylara bakış açıları araştırılmıştır. Filistin'in İngiliz Manda yönetimine geçmeden önce Osmanlı Devleti'nin toprakları olması ve bu coğrafyayı elde tutma noktasında büyük mücadeleler vermesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin arşiv belgelerinde de yaşanan olaylar incelenerek araştırmaya devam edilmiştir. Kerim Balcı'nın hazırladığı İRCİCA İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi *Fotoğraflarla Osmanlı Döneminde Kudüs* adlı eserde Filistin'in özellikle Kudüs'ün gerek sosyokültürel yaşamı gerekse mimari yapısı görselleriyle beraber incelenmiştir. İkinci el kaynaklardan özellikle Jonathan Schneer'in *Balfour Deklarasyonu*, Mim Kemal Öke'nin *Siyonizm ve Filistin Sorunu*, Fahir Armaoğlu'nun *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları* adlı eserlerden faydalanılmıştır. Ayrıca veri kaynağı olarak araştırma raporları, süreli yayımlar, makaleler, lisansüstü tezleri, sempozyum bildirileri, internet veri tabanları ve birçok sanal kaynaktan yararlanılmıştır.

Ortadoğu ve Filistin sorunu üzerine ulusal ve uluslararası arenada birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların çoğu küresel güç odaklarını, Batılı devletlerin nüfuz mücadelelerini, siyasi gelişmeleri ve 20. yüzyılın son dönemlerinde yaşanan problemleri ele almaktadır. Siyasi olayların gerçekleşmesinde bölgenin fiziki ve stratejik yapısı olduğu kadar, o coğrafyada yaşayan toplumun psikolojik, sosyolojik, ve kültürel yapısı ile bölgenin tarihi ve iktisadi şartları da etki etmektedir. Bu noktada yani siyasi olaylardan ziyade sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıyı bir bütün olarak ele alan kaynak sayısı sınırlıdır. Bu çalışmada Ortadoğu özellikle de Filistin coğrafyasında geçmişten günümüze yaşananlar teolojik, psikolojik, tarihi, coğrafi, siyasi, diplomatik ve sosyo-ekonomik bir bakış açısı ile ele alınmış ve bu konuya yer verilen kaynaklardaki eksiklik kapatılmaya çalışılmıştır.

2. YAHUDİLİK

2.1. YAHUDİLİĞİ TANIMAK

Yahudilik, İbrâhîmî gelenekle bağlantılı monoteist din ailesi içerisinde hayat tarzını ve dinî-etnik kimliği ifade etmektedir. Yahudiler tarafından şekillenen bir olguyu veya kültürü ifade eden Yahudilik, modern dünyada hem Yahudi dinini hem de Yahudi kimliğini tanımlamaktadır. Din odaklı başlangıç ise; Hz. Musa'nın İsrailoğulları'nı Mısır'daki kölelik hayatından kurtarıp Sinâ yarımadasına götürmesi ve burada atalarının tanrısıyla ahidleşmesine bağlanmıştır.¹ Yahudilerin yaklaşık olarak dört bin yıllık tarihi geçmişleri, gerek dinler tarihi gerekse dünya tarihi noktasında önemli bir yer teşkil etmektedir.²

İsrailoğullarının atası Hz. İbrahim'dir. Soyları onun oğlu olan Hz. İshak'a ve Hz. Yakub'a dayanmaktadır.³ Yahudilere milli kimliği her ne kadar Hz. İbrahim ve soyu verse de, Hz. Musa ile ikinci bir dönüm noktası yaşanmış ve dinî kimlik kazanılmıştır. Yahudilerin inanışına göre dini gelenek ve milli kimlik Hz. Musa öncülüğünde içselleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Hz. Musa'ya bir "din kurucu" misyonu yüklenmiştir.⁴ Vaat edilmiş kutsal memleket Filistin'e yerleşim sağlandıktan sonra Yahudiler, Hz. Musa'nın öğretilerini hayat felsefesi haline getirmeye başlamıştır.

Dört bin yıllık tarih boyunca Yahudiler, bazı dönemler Filistin'de güçlü bir birliktelik kurarken, bazı dönemler çevredeki güçlü devletlerin hezimetine uğrayarak buldukları coğrafyadan sürgün edilmişlerdir. Yahudilik, yayılım açısından bir dünya dini niteliği taşısa da iç dinamizm noktasında hem milli hem de evrensel unsurları içermektedir.⁵ Yaşanılan tüm olumsuzluklara rağmen Yahudiler, siyasi ve dini kavgalarından vazgeçmeyerek geri dönmenin umudu ile yaşamlarına devam etmişlerdir.⁶

¹ Salime Leyla Gürkan, Ömer Faruk Harman, Ahmet Güç, Kürşat Demirci, "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:43, İstanbul, 2013, s.187.

² Salime Leyla Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, İstanbul: İsam Yayınları, 2014, s.9.

³ "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.187.

⁴ Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2006, s.63.

⁵ "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.187.

⁶ Zübeyir Yetik, *Yahudi, İsrailoğlunun Metamorfozu*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012, s.14.

2.1.1. İsrailoğullarının Adları ve Anlamları

Museviler gerek dini açıdan gerekse tarihi açıdan geçmişin en köklü ve dirençli toplumdur. İsrailoğulları için Yahudi ya da İbrani gibi isimler de nakledilmiştir. Bu isimlerin nereden geldiği tam olarak açıklanmasa da Tevrat'ta ya da diğer kutsal kitaplardaki yorumlara bakılarak bazı açıklamalar yapılmıştır.

İsrail adının anlamı: Kitab-ı Mukaddes'in Tevrat bölümünün Tekvin kitabında İsrail adı Yakup (Jacop)'un şöhreti ya da lakabı olarak ele alınmıştır. İsrail oğullarının inançlarına göre; Hz. Yakup'a İsrail adı Tanrı yani Yehova tarafından verilmiştir. Anlam olarak ise; Tanrı ile mücadele eden, uğraşandır. Yahudiler, Tanrı tarafından seçkin bir ırk olduklarını kabul ederler. Bu sebeple milli bir din algısı oluşturarak Yehova'yı da milli bir Tanrı olarak benimsemişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de ise İsrail oğulları için daha çok "Beni İsrail" adı geçmektedir. Yakup'un unvanı İsrail, onun soyundan gelenler ise İsrail oğulları ya da Beni İsrail olarak adlandırılmaktadır.⁷

Yahudi adının anlamı: Yahudi kelimesi; Arapçada 'Yehûd', İbranicede 'Yehudi', Ârâmîcede 'Yehuday' şeklinde ifade edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamberler döneminde yaşayan ve Hz. Musa şeriatına bağlı olan, İsrailoğullarının devamı niteliğinde görülen Yahudiler için; 'Yehûd', 'Hûd' ve 'Haûd' kalıpları da kullanılmıştır. Müslüman âlimler yehûd ve hûd kelimelerini "tövbe edip hakka yönelme" anlamına gelen 'hevd' köküyle ifade etmiştir.⁸

Yahudi kelimesinin İbranice karşılığı Yehuda ile ilişkilendirilmektedir. Hz. Yakup'un on iki oğlundan dördüncüsü Yuda veya Yehuda'dır. Hz. Yakup'un toplam on iki oğlunun olması ve soyunun bu çocuklar arasından çoğalmasıyla Yahudi ırkı ortaya çıkmıştır.⁹ Filistin'in güneyinde hüküm süren Yuda veya Yehuda Krallığı da bu Yahudi isminin bir diğer versiyonudur.¹⁰

İbrani adının anlamı: Dil bilimciler tarafından bakıldığından "İbrani" kelimesi "İvri" ya da çoğul olarak "İvriim" kelimesinden gelmektedir. "İbri" ya da "Hibri" kelimesi de geçit veya geçen anlamında kullanılmaktadır. Genel kabul gören anlam ise; ırmağın öbür kıyısının adamlarıdır. Nehir olarak öncelikle Fırat daha sonra Şeria

⁷ Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, İstanbul: Bilge Yayınları, 1976, s.21-22.

⁸ Salime Leyla Gürkan, "Yahudi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:43, İstanbul, 2013, s.182.

⁹ "Yahudi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.182.

¹⁰ Tanyu, s.23.

kabul edilmiştir.¹¹ İbraniler, Afrika kökenli halk olan Samilerin üç kolundan birini oluştururlar. Araplar, Aramiler ve İbraniler. Bu durumda İbranice de Sami dil ailesinden gelen Arapça ve Aramice ile kardeş dil durumundadır.

Musevi adının anlamı: Hz. Musa ya da Moşe, Yahudiler ve diğer birçok din açısından kutsal sayılan bir peygamberdir. Yahudiler açısından kutsal kabul edilen Tevrat ise Tanrı tarafından Hz. Musa'ya indirilmiştir. Hz. Musa ile birlikte İsrail oğulları bir dönüm noktası yaşamıştır. Hz. Musa ve onun yolundan ilerleyen kişilere ise Musevi adı verilmiştir.¹²

2.1.2. Yahudilerin Kutsal Kitapları

Yahudilikte yazılı ve sözlü dini edebiyat oldukça önem arz etmektedir. Yahudilerin yazılı olarak benimsedikleri dini eser; TaNaKh bir diğer deyişle Tanah'tır. Toplamda otuz dokuz adet kitabın birleşimi sonucu oluşmuştur. Tanah, Yahudiler için maneviyatı yüksek olan üç eserin İbranice baş harflerinin birleşiminden oluşmuş yazılı bir kaynaktır. Bu dini eserler; Tevrat-Torah (Eski Ahit), Nevi'im (Peygamberler Kitabı) ve son olarak Ketuv'im (Kitaplar)'dır.¹³ Talmut ise; Yahudilerin geçmişten günümüze yaşadıkları bölgelerde benimsemiş oldukları medeni kanunları, tören kurallarını ve efsanelerini kapsayan dini nitelikli sözlü bir edebiyat olarak kabul görmektedir.¹⁴

Tanah kitabının iç dinamiğini oluşturan bölüm Tevrat yani Torah'dır.¹⁵ Tevrat dar anlamıyla, Tanrı tarafından Hz. Musa'ya bahşedilen ve toplamda beş bölümden meydana gelen, yazılı bir eser olarak Tanah'ın en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Tevrat; Tekvin (Yaratılış), Çıkış (Mısır'dan ayrılış), Levililer, Sayılar (Çölde sayım) ve Tesniye (Yasanın tekrarı) olmak üzere toplam beş bölümü içerdiğinde toplamıştır. Genel olarak konularını dünyanın başlangıcından alarak Hz. Musa'nın ölümüne kadar getirir. Tekvin bölümünde; dünya ve insanın yaratılışı, cennetten kovuluşu, Hz. Nuh ve yaşadıkları ve Yahudiler için kutsal kabul edilen Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'un hayatları anlatılmaktadır. Çıkış bölümünde; İsrailoğulları'nın

¹¹ Tanyu, s.24.

¹² Yusuf Acar, *Yahudiliğin Gizli Tarihi*, İstanbul: Nokta Kitap, 2014, s.17.

¹³ Hıdır, s.72.

¹⁴ Acar, s.39.

¹⁵ "Tora olarak isimlendirilen bölüm Tanah'ın ilk kısmıdır ki Eski Ahit bazı kaynaklarda Torah olarak nakledilmektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde yazılı Torah, okunuşu Tora'dır. Genel olarak kanun ve şeriat konularını içerdiği bilinmektedir." Bkz. Acar, s.32.

Hız. Musa öncülüğünde Mısır'dan ayrılışı ve çölde yaşadıkları deneyimler konu edilmiştir. Ayrıca Tanrı tarafından Hız. Musa'ya indirilen "On Emir" bu bölümde yer almaktadır.¹⁶ Levililer kısmında; Hız. Musa'nın kardeşi olan Harun'un oğullarının kâhin olarak atanması, İsrail şeriat kanunları ve eski İsrail'deki tapınma sistemleri işlenmiştir. Sayılar bölümünde; Yahudilerin Sina Dağı'ndan ayrılarak Kenan Diyarı Filistin'e geliş süresince yaşadıkları, nüfus sayımları ve Hız. Musa'ya bahşedilen emirler yani yasalar nakledilmiştir. Son olarak Tevrat'ın Tesniye kısmında; Hız. Musa ölmeden önce onun öncülüğünde ilerleyen halkına sunmuş olduğu dini içerikli öğütler, Hız. Musa'nın ölümü ve onun için duyulan acı, Yahudi öğretileri, yasaları ve Tanrı ile yapılan ahit sözlerine değinilmiştir.¹⁷

Nevi'im yani Peygamberler kitabında toplamda 21 eser bulunmakta ve ilk peygamberden son peygambere kadar yaşanan olaylar nakledilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Hız. Musa'dan sonra Yahudilerin maneviyatta kendileri için kutsal saydıkları önemli şahsiyetlere yer vermeleridir. Yahudilerin kutsal toprakları Filistin'e girişlerinden, II. Mabel'in inşasına kadar geçen süre zarfında yaşadıkları deneyimler, kutsal öğretiler kronolojik bir sıra çerçevesince ele alınmıştır.¹⁸ İlk Peygamberler sırasıyla; Yeşu, Hâkimler, I. Samuel, II. Samuel, I. Krallar, II. Krallardır. Son Peygamberler; Yeşaya, Yaremya, Hezekiel, Hoşea, Yoel, Amos, Obadya (Ovadya), Yunus, Mika, Nahum, Habakkuk, Tsefanya (Sefanya), Hagay, Zekeriya, Malaki'dir.¹⁹ İlk Peygamberler bölümünde; Yahudilerin farklı bölgelerde yaşamaları sonucu, kültürel etkileşimin etkisi ile politeist inançlara yönelmesi ve bu duruma son vermek isteyen Peygamberlerin Tanrı çağrılarına değinilmektedir. Son Peygamberler kısmında ise; Yahudilerin İsrail ve Yehuda Krallıkları'na ayrılımlarından sonra tekrar yıkılma süreçleri, Bâbil Sürgünü'nün getirdikleri ve götördükleri, Yahudilerin sonraki dönemlerde konumları ve yükümlülükleri anlatılmıştır. Ayrıca bu döneme damgasını vuran Peygamberlerin öğütleri ve öngörülerine de yer verilmiştir.²⁰

Tanah'ın son bölümü olan Ketuv'im'de, genelde kutsal yazılar olmakla birlikte özelde tarihi, felsefî, edebi ve etik olaylar incelenmiştir. Toplamda Mezmurlar (Zebur), Süleyman'ın özdeyişleri, Eyüp, Ezgiler Ezgisi, Ruth, Yaremya'nın Mersiyeleri (

¹⁶ Tanyu, s.39.

¹⁷ Acar, s.32-34.

¹⁸ Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s.55.

¹⁹ Acar, s.35.

²⁰ Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s.55-56.

Ağıt), Vaiz, Ester, Daniel, Ezra, Nehemya, I. Tarihler ve II. Tarihler olmak üzere on üç kitap yer almaktadır.²¹ Kitaplardan bazıları ibadet ve dua, bazıları tarihi metin, bazıları da önemli bayramlarda okunmak amacıyla ele alınmıştır.²² İçlerinde en önemlisi Hz. Davud'a bahşedilen Mezmurlar kısmıdır. Bu bölümde Tanrıya duyulan şükran ve iman, ağıt ve toplu bir şekilde edilebilecek dua örneklerine yer verilmiştir. Bu bölüm gerek Yahudiler gerekse Hristiyanlar tarafından kabul edilmiş, önemli bir iman kitabı niteliği taşımaktadır.²³

Yahudiler için en az yazılı eserler kadar sözlü gelenekler de önem arz etmekte ve kutsal sayılmaktadır. Din adamları tarafından geliştirilen görüşe göre; sözlü edebiyat, yazılı olan eserlerden kaynağını almakta ve birbirlerini karşılıklı olarak etkilemektedirler. Sözlü olarak asırlar boyunca Yahudiler arasında kabul görmüş bilgiler Talmut kitabı ile yazıya aktarılmıştır. İçerisinde medeni kanun, ceza kanunu, tören kuralları, efsaneler ve din âlimlerinin yorumları bulunmaktadır. Talmut; Mişna ve Gemara olarak iki bölümden meydana gelmiştir. Ayrıca Filistin-Kudüs (Yeruşalayim) ve Babil Talmut'u olmak üzere iki versiyonu mevcuttur. Mişna içerisinde Yahudilerin Medeni ve Ceza Hukuk kurallarını barındırmaktadır. Geremya ise; zamanla din adamları yani hahamların Mişna'yı derinlemesine incelemesi sonucu, bazı yorumları da ekleyerek derledikleri bir kitap niteliği taşımaktadır.²⁴

2.1.3. Diğer Dinler Açısından Yahudilik

Monoteist yani "Tek Tanrılı" dinlerin kurucusu olarak kabul gören Yahudilik, birçok konuda Hristiyanlık ve İslamiyet'ten ayrılmaktadır. Diğer iki dine kıyasla Yahudilik, iç dinamiklerinde milliyetçi ve evrensel unsurlar barındırmasıyla da farklılık arz etmektedir. Ayrıca Yahudilik bir ibadet dini olmaktan çok, pratiğe dökülmüş bir yaşam tarzını ifade etmektedir.

Hristiyanlara göre Yahudilik, kendi dinlerinin öncüsü ve tamamlayıcısıdır. Yahudiler ve Hristiyanlar arasında en belirgin buluşma noktası kutsal kitabı paylaşmalarıdır. Kitab-ı Mukaddes hem Eski Ahit'i hem de Yeni Ahit yani İncil'i içermektedir.

²¹ Acar, s.36.

²² "Hikmetler Kitabı" olarak da kabul edilen Meseller, Vaiz ve Eyüp eserleri ibadet ve dua amacıyla kaleme alınmıştır. Tarih öğretisi için Ruth, Ezra, Nehemya, I. Tarihler ve son olarak II. Tarihler kitapları yazılmıştır. Ezgiler Ezgisi ya da Neşideler Neşidesi, Ruth, Mersiyeler, Vaiz ve Ester kitapları da önemli bayramlarda okunan kutsal yapıtlardan bir kaçını oluşturmaktadır." Bkz. Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s. 56.

²³ Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s.56.

²⁴ Acar, s.39.

Hristiyanlar Yeni Ahit'i(İncil) Yahudilerin kutsal kitabı olan Eski Ahit'in eksik yanlarının tamamlanmış şekli olarak görmektedirler. Eski Ahit Hristiyanlara göre tüm Hristiyanlık formlarının resmî duruşu ve Tanrı'nın kitabının bir parçası olduğu şeklinde yorumlanır. Yahudilerin kutsal kitabında yer alan hikayeler, düşünceler, duygular ve deyimler Hristiyan sanat ve edebiyatına ışık tutmuştur.²⁵ Ayrıca Hristiyanlar, Yahudilerin peygamberi olan Hz. Musa'yı kabul etmekte ve onun emirlerini saygı ile anmaktadırlar. İncil'i Eski Ahit'ten ayırmadan bir bütün olarak görmek ve kiliselerde Eski Ahit'ten pasajlar okumaktadırlar. Fakat Yahudiler için durum çok daha farklıdır. Onlar İncil'i Eski Ahit ile birleştirmemekte ve kendi kutsal metinlerini Hristiyanlarınkinden ayrı tutmaktadırlar.²⁶

İslâmiyet'in peygamberi Hz. Muhammed ve yanındaki insanlar Yahudi değildir. Yaşadıkları coğrafya farklıdır ve verdikleri mesajlar da Yahudilere değil putperestlere yöneliktir. Hz. Muhammed'e inen kutsal kitap Kur'an-ı Kerim, Museviliğin icrası olarak değil Yahudi ve Hristiyanların metinlerinin yerine geçen yeni bir vahiy olarak kabul edilmektedir. İslâmiyet, Hristiyanlığın aksine Eski Ahit'i koruma altına almış ve yeni yorumlar getirme adına çatışma yaşamamıştır.²⁷ Müslümanlara göre Yahudilik saygı duyulan mukaddes bir dindir. İslâmiyet, Tevrat kitabının Allah tarafından Cebrail aracılığıyla Hz. Musa'ya gönderildiğini kabul eder.²⁸ Bu sebeple gerek Tevrat gerekse Tanah yani tüm kutsal eserler Müslümanlar tarafından saygı görmektedir. İslamiyet'te Tevrat ile ilgili yanlış bir algı söz konusudur. Müslümanlar Tevrat kitabını genel olarak Yahudilerin kutsal eseri olarak görmektedirler. Tevrat Eski Ahit'in otuz dokuz bölümünden sadece ilk beş bölümünü içermektedir.

İslâm ve Yahudi teolojileri genel olarak birbirlerine Hristiyanlıktan daha yakındır. Yahudiler de Müslümanlar da inançlarında tek tanrıdır. Hristiyanlıkta yer alan Teslis doktrini gerek Müslümanlar gerekse Yahudiler tarafından pek anlaşılamadığı gerekçesi ile Hristiyanlığın çok tanrıcılığa saptığı yönünde yorumlar söz konusudur. Yahudiler ve Müslümanlar arasındaki yakınlaşmanın gerçekleştiği alanlardan biri de kutsal hukuktur. İslâmiyet ve Yahudilik hukuk dinleri olarak bilinmektedir. Yahudi Halakhası ile İslâm Şeriatı arasında pek çok ortak nokta bulunmaktadır. Ayrıntıya inildiğinde iki din arasında bazı farklılıklar söz konusu olsa da benzerlik yoğun ola-

²⁵ Bernard Lewis, *Semitizm ve Anti-semitizm*, Ankara: Akılçelen Kitapları, 2016, s.139.

²⁶ Tanyu, s.31-32.

²⁷ Lewis, s.137-139.

²⁸ Mustafa Akgün, *Yahudinin Tahta Kılıcı*, Ankara : Akgün Yayıncılık, 2008, s.31.

rak görülmektedir. Vahiy ile Tanrı tarafından gelen kamusal, özel, toplumsal ve bireysel yaşamın çoğu yönünü düzenleyen bir ilahî hukuk kuralı olduğu gerek Müslümanlar gerekse Yahudiler tarafından kabul edilmektedir.²⁹

Müslümanların kutsal eseri olan Kur'an-ı Kerim'de Tevrat kelimesi yirmi bir yerde, Hz. Musa ismi otuz altı yerde geçmektedir. Toplam on üç surede de Yahudilik ile ilgili öğretilere değinilmiştir.³⁰ Örneğin Bakara Suresi'nde Yahudiler için Allah şöyle buyurmuştur: Ey müminler deyin ki:" Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an-ı Kerim) ve İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve onun soyundan gelip İsrail kabileleri içinde gönderilen peygamberlere indirilen (Kitaplar ve Sahifeler)'e, Musa'ya ve İsa'ya verilen (Tevrat ve İncil)'e ve bütün peygamberlere Rabbilerinden verilen (ilim, hikmet ve peygamberliğe) iman ettik. İman etmede hiçbirini diğerinden ayırmaz, (hepsine aynı şekilde, aynı derecede iman ederiz). Biz, (ne indirmiş, ne vermişse hepsini kabul ederek) Allah'a tam manâsıyla teslim olmuş Müslümanlarız."³¹ Ayrıca Tevrat'tan Maide Suresi 44. ayette hıdayet ve nur, Enbiya Suresi 48. ayette ışık ve öğüt olarak bahsetmiştir.³² Kur'an-ı Kerim'den verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Müslümanlar, gerek Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yakup ve torunları, Hz. Musa ve onların öğretilerini gerekse kutsal kitapları olan Tevrat daha doğrusu Eski Ahit'i benimsemekte ve saygı göstermektedirler.

Hristiyanlık ve İslamiyet her ne kadar Yahudi dinini kabul etmekteyse de bazı konularda bu din tenkit edilmektedir. Şüphesiz bu eleştirilerin ana noktası, Yahudilerin kutsal eserlerinin orijinallikten uzak olmasıdır. Bu sorunsala sadece Hristiyan ve Müslümanlar değil, bazı Yahudiler de destek vermiştir. Örneğin; XVII. yüzyılda yaşayan Hollandalı Yahudi bir filozof olan Spinoza 1670 senesinde bir kitap yayımlamış ve bu eserinde Yahudilerin kutsal kitabında birçok çelişkinin olduğunu açıklamıştır. Hristiyan papazlar Eski Ahit'in birçok yanlışlıklarla dolu olduğunu iddia etmiş ve hahamlar tarafından çok fazla yorum getirildiğini belirtmişlerdir.³³ İslam dini de Tevrat'ın özgün metninin tahrife uğradığını, içerisinde tutarsızlıkların olduğunu ve son olarak sürekli bir tekrarın yer aldığını Kur'an-ı Kerim aracılığıyla insanlığa du-

²⁹ Lewis, s.140-142.

³⁰ Tanyu, s.33.

³¹ *Kur'an-ı Kerim*, El- Bakara Suresi, Ayet 136.

³² Acar, s.36.

³³ Tanyu, s.47-48.

yurmuştur.³⁴ Son iki yüz yıl içerisinde yapılan araştırmaların sonuçları Yahudi din adamlarının özgün kutsal metinler üzerinde değişiklikler yaptığını ortaya koymaktadır. Bu da Tevrat'ın özgünlüğü problemini ortaya çıkardığı gibi diğer dinler açısından Yahudiliğe olan saygının ve inancın sarsılmasına sebep olmuştur.

2.2. YAHUDİ TARİHİNE BİR BAKIŞ

2.2.1. Filistin Bölgesi

Filistin, geçmişten günümüze "kutsal memleket" veya "adlanmış diyar" olarak adından söz ettirmiş önemli bir merkez konumundadır.³⁵ Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından büyük bir saygı gören bölge, tarih boyunca gerek bahsedilen üç din mensupları gerekse bu coğrafyadaki diğer devletler tarafından ele geçirilmek amacıyla büyük mücadelelere sahne olmuştur. Özellikle Kudüs şehri medeniyetlerin beşiği ve tek tanrılı üç dinin de manevi yönden kendilerini yakın hissettiği bir yer niteliği taşımaktadır.³⁶

Coğrafi olarak Filistin toprakları; doğuda Ölü Deniz (Lût Gölü)'den, güneyde Akabe Körfezi'ne kadar uzanan ve Ürdün Irmağı'nın her iki yakasını da içine alan bir bölgedir.³⁷ Ayrıca Şeria Irmağı, Lût Gölü ve Akdeniz arasına sıkışmış, alçak ve dar bir profil çizmektedir. Filistin genel itibariyle kurak, çoğu yeri çöl formasyonunda dağlık ve yaylalıktır. Verimli yapıda toprağı yok denecek kadar azdır.³⁸ Bu coğrafya yer altı kaynakları bakımından da zengin değildir. Kaynaklar Lût Gölü altında toplanmış bir vaziyettedir. Filistin bölgesinin önemli olması yeraltı kaynakları zenginliği ya da tarım alanında ileri seviyede oluşundan kaynaklanmamaktadır. Burası jeostratejik ve jeopolitik öneme sahip olduğundan tarih boyunca adını duyurmuştur. Kızıl Deniz ve Akdeniz'e açılan bir yapıda olması neticesinde hem Hint hem de Atlas

³⁴ "Kur'an-ı Kerim Bakara Suresi'nin 75. ve 78. Ayetleri'nde Yahudiler tarafından Allah'ın sözlerinin değiştirildiği ve kutsal kitapları kendi elleri ile yazdıklarına değinilmiştir. Al-i İmran Suresi 78. Ayet'te Allah tarafından gönderilmemiş olan kitabı öyleymiş gibi okuyarak günah işledikleri açıklanmıştır. Ayrıca Nisa Suresi'nin 46. Ayeti'nde, Maide Suresi 13 ve 41. Ayetleri'nde de kelimelerin ana ifadelerinden kopartılarak saptırıldığına dair bilgiler mevcuttur." Bkz. *Kur'an-ı Kerim*, El- Bakara Suresi, Ayet 75,78; Al-i İmran Suresi, Ayet 78; Nisa Suresi, Ayet 46; Maide Suresi, Ayet 13, 41.

³⁵ Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1966, s.15.

³⁶ "Üç semavi din için kutsal kabul edilen Kudüs'te Hz. Süleyman Mabedi'nde yer alan Batı Duvarı (Ağlama Duvarı) Yahudiler, Kamame ya da Kutsal Mezar Kilisesi Hristiyanlar, Mescid-i Aksa ise Müslümanlar için önem arz etmektedir. Kudüs şehrinin kutsal değeri gereği bu coğrafyaya sahip olmak adına tarih boyunca çeşitli dinsel mücadeleler yaşanmış ve kaos ortamı izleri görülmüştür." Bkz. Örs, s.15

³⁷ Ahmet Çelebi, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*, çev.: Ahmet M. Büyükçınar, Ö.Faruk Harman, İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1978, s.19.

³⁸ Örs, s.15.

Okyanus'una açılır bir konuma sahiptir. Lübnan, Mısır, Ürdün, Suriye ve Suudi Arabistan arasında yer aldığı için, diğer Arap ülkelerine göre komşularıyla en sık münasebeti olan bir yer teşkil etmektedir. Bunun haricinde bölge, Asya Kıtası'ndaki Arap Devletleri ile Afrika Kıtası'ndaki Arap Devletleri arasında geçişi sağlamaktadır.³⁹ Tüm bu niteliklerinden dolayı Filistin coğrafyası, Ortadoğu'nun göz bebeği ya da incisi olarak görülmektedir.

Günümüzde Ortadoğu'ya yönelik inceleme alanları gittikçe artmaktadır. Bu coğrafyada en çok stratejik öneme sahip olan Filistin ve çevresi ilgi çekmektedir. Filistin topraklarında yaşamın tahmin edilenden çok daha eskilere dayandığı yapılan çalışmalar sonucu ortaya konmuştur. Arkeolojik araştırmalarla beraber, İlkçağ uygarlıklarının yerleşim yerlerine dair bazı kalıntılar bulunmuştur. Kudüs'ün 13 kilometre kuzeyinde yer alan ve Tevrat'ta bahsi geçen Eriha şehrinin tarihî öneme sahip olduğuna dair birçok bilgi mevcuttur. Bunlardan en önemlisi şehrin duvarlarının çeşitli nedenlerden dolayı çöktüğü ve daha sonra başka bir devlet tarafından ele geçirildiğidir. Amerikalı araştırmacı Katleen Mary Kenyon, Tevrat'ta değinilen Eriha şehrinde araştırmalarına başlamış ve yapılan incelemelerle beraber ilk uygarlık döneminde insanların bu şehirde yaşadıkları belirlenmiştir. İlk yerleşim Mezolitik Çağ'da M.Ö. 10000-7500, daha sonraki yerleşim ise Neolitik Çağ M.Ö. 7500-4000 yılları arasında olmuştur. Sonraki süreçlerde bölge dışarıdan göçler almış ve şehir daima dış saldırılara maruz kalmıştır. M.Ö. 1375-1300 yılları aralığında ise Eriha şehri, Yeşu komutasındaki İsrail oğulları tarafından Kenanîler'den alınmıştır.⁴⁰

Filistin her ne kadar küçük bir yüz ölçümüne sahip olsa da insanlığa etkisi çok fazla olmuştur. Bu coğrafya insanların hayat tarzlarına, düşüncelerine, farklı deneyimler kazanmalarına ve belki de en önemlisi tek tanrı inancının başlaması ile dinlerine dair derin bir katkı sağlamıştır. Yahudi inancının Filistin'de ortaya çıkması, Tevrat'ta (Eski Ahit)⁴¹ bölge ve yaşanan dönem hakkındaki bilgilerin yer alması sonucu günümüzde de bu coğrafya ve tarihi ile ilgili fikirlere ulaşmak mümkündür.

³⁹ Celebi, s.20-21.

⁴⁰ Örs, s.20.

⁴¹ "Tevrat Yahudilerin ilk dönemlerinden son dönemlerine kadar gerçekleşen olayları ele almamaktadır. Tevrat sadece Hz. Musa'ya gönderilen ilk beş bölümü inceleyen kısımdır. Tevrat "Tora" yani töre anlamında kullanılmakta ve içerisinde efsaneler, menkıbeler, epopeler, hikayeler, kronikler, biyografiler, şeriat ve hukuk kuralları, dualar, ilahiler ve aşk şiirleri barındırmaktadır. Eski Ahit olarak da bilinen Tevrat, Hz. Musa'nın ölümünden sonraki olayları içermemektedir. Varsayımlara göre Hz. Musa'nın ölümünden sonra yazılan tüm bilgiler Hahamlar tarafından daha sonradan eklenmiştir. Bu

2.2.2. Filistin'de Yaşayan Devletler ve Sami Irkı

Sami ırkı Filistin ve çevresinde yaşayan ve birden çok devletin bu coğrafyada doğmasını sağlayan bir toplumsal birlikteliği oluşturmaktadır. Bu kavimlerin hepsi ortak bir ideoloji ve ayniyet ile bir araya gelmişlerdir. Irk olarak Nuh'un oğlu Sam soyundan geldiklerini iddia etmektedirler. Sami ırkıdan gelen devletlerde dilsel akrabalık ön plandadır. Mezopotamya coğrafyasında Sami ırkıdan olan kişiler tarafından kurulan devletlerin, -tam olarak aynı bölgelerde yaşamasalar bile- dilsel yakınlıkları sonucu yapılan araştırmalar neticesinde bizlere Sami olduklarını ispatlama fırsatı sunmuştur. Bu devletlerin bazıları şunlardı; Bâbilliye, Asuriyye, Kenanîyye, İbrâniyye, Fenikiyye, Âramiyye ve Arabbiyye.⁴²

Sami ırkının ana memleketlerinin neresi olduğu net bir şekilde bilinmese de Arabistan'dan Filistin ve çevresine yerleştikleri tahmin edilmektedir. Sami halkın M.Ö. 4000 civarı Filistin ve oradan da Suriye'ye doğru göç ettikleri bilinmektedir. M.Ö.3000'lerde Sami ırkıdan Akadlar Mezopotamya'nın güneyine yerleşmişler, Sümerlerle komşu olmuşlar ve akabinde kendi devletlerini kurmuşlardır. M.Ö.3000'in sonlarında ise Filistin'de Fenikeliler bulunmaktaydı. Yaşanan hava koşulları ve kıtlığın etkisiyle daha kuzeye ve Akdeniz'e doğru göç etmişlerdir. M.Ö.2500 yıllarında Fenikelilerin buldukları bölgenin güneyine Kenanîler yerleşmişlerdir.⁴³ Ürdün Irmağı ve Akdeniz arasında kalan bölgede ikamet ederek buldukları coğrafyaya "Kenan Diyarı" demişlerdir. Kenan ili ya da Kenan diyarı ismi Tevrat'ın birçok sayfasında geçmekte ve Filistin bölgesi ima edilmektedir. O dönemde yaşanan kavimler göçü ile Amoriler kuzeye doğru yerleşmek zorunda kalmıştır. Babil'deki Hammurabi Sülalesi bu Sami ırkı içinde yer almaktadır. İsrail oğulları da Kenanîler ve Aramiler grubunun da içinde bulunduğu Batı Sami ırkına mensuptur.⁴⁴ Filistin coğrafyasına göçebe olarak gelen Sami ırkı mensupları zamanla kalıcı hale gelmiş ve güçlü devletler kurmuşlardır.

sebeple Eski Ahit'in günümüze kadar değiştirilerek ve bazı yeni bilgiler eklenilerek getirildiği savunulmaktadır." Bkz. Örs, s.33-34.

⁴² Afif Abdü'l- Fettah Tabbara, *Kur'an Açısından Yahudi Menşesi ve Karakteri*, çev.: Mehmet Aydın, İstanbul: Rabıta Yayınları, 1978, s.21.

⁴³ "Bazı kaynaklar Kenanîler ve Fenikelileri aynı devlet olarak nitelendirse de bu yanlış bir bilgidir. Fenikeliler Filistin ve çevresinde Kenanîlerden önce hüküm sürmüş, daha sonra yaşanan olumsuzluklar sonucunda buldukları bölgeden kuzeye göç ederek Akdeniz deniz ticaretinde kendilerini ispat etmişlerdir. Kenanîler ise yaklaşık 500 yıl sonra Filistin bölgesine yerleşmiştir. Meşhur bir Arap kabilesi olan Kenanîler, buldukları bölgeye isimlerini vermişler ve yaşadıkları dönemde Filistin ve çevresi "Kenan ili" ya da "Kenan diyarı" olarak adlandırılmaya başlamıştır." Bkz. Çelebi, s.22.

⁴⁴ Örs, s.13-21.

Filistin'de ayrıca Sami ırkların dışında Filisti ya da Philistins olarak da bilinen devlet hüküm sürmüştür. Filistiler hakkında tarih kaynakları açık bilgiler sunmamaktadır. Bazı görüşlere göre Filistiler Mısır Nil deltasından gelmiştir. Bu adın Mısırlılar tarafından Girit'te denizcilikle ve gemicilikle uğraşan Filisti kavminden kaynaklandığı iddiası da söz konusudur.⁴⁵ Filistin coğrafyasında bahsedilen devletler dışında; Aramîler⁴⁶, Amman, Muâb ve Edom devlet ve beylikleri de yaşamışlardır.⁴⁷ Eskiçağ'dan itibaren birçok medeniyete beşiklik etmiş olan Ortadoğu, özellikle de Filistin bölgesi umumiyetle Sami ırkını kucaklasa da diğer devletler de tarihteki yerlerini almışlardır. Ayrıca yapılan incelemeler sonucunda, bu coğrafyada yaşayan insanların monoteist dinler ortaya çıkmadan önce kuvvetli bir şekilde "Tek Tanrı" düşüncesinde oldukları belirlenmiştir.⁴⁸ Üç monoteist dinin de neden bu coğrafyada ortaya çıktığı önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.3. İsrailoğullarının Tarihi Gelişimi

Hız. İbrahim (Abraham) Dönemi: İsrail oğullarının dini ve tarihi kökeni ilk İbrani atası, ilk monoteist ve ayrıca ilk Yahudi olarak görülen Hız. İbrahim'e⁴⁹ kadar götürülmektedir. Kutsal metinlerdeki anlatımlara göre İsrailoğullarının tarihi, Tanrı tarafından soyundan büyük bir millet çıkarmak üzere seçilen Hız. İbrahim ile başlamaktadır.⁵⁰ Hız. İbrahim'in dinler tarihinde yaklaşık olarak M.Ö.2100-2000 yılları, Yahudi tarihlerinde ise M.Ö.1900 yılları aralığında yaşadığı kabul edilmektedir.⁵¹ İsrail oğullarının tarihi de Hız. İbrahim'in Irak'ta bulunan eski Keldanî şehri Ur'dan göç etmesiyle başlar.⁵² Ur şehrinden⁵³ çıkan Hız. İbrahim oradan Harran'a geçmiştir. Burada bir süre yaşadktan sonra Tanrı'nın vahyine uyarak Filistin topraklarına gel-

⁴⁵ Tanyu, s.16.

⁴⁶ "Aramîler, Mukaddes Kitap'ta Suriyeliler olarak isimlendirilmektedir. Ayrıca başkentlerinin Dimaşk yani Şam olduğu da belirtilmektedir. Aramîlerin yerleşmiş olduğu coğrafya Suriye sınırları içerisinde yer aldığı için muhtemelen bu isimle anılmışlardır." Bkz. Çelebi, 23.

⁴⁷ Çelebi, s.23-24.

⁴⁸ Örs, s.14.

⁴⁹ "Hız. İbrahim, Musevi kaynaklarda Abram ya da Avram olarak geçmektedir. Abram "Yüce Ata" anlamına gelirken, Abraham "Soyun Atası" demektir. Hız. İbrahim doksan dokuz yaşına geldiğinde Tanrı (Yehova) ona bir kez daha görünmüştür. Bu görüşmelerinde isminin Abraham olacağını dile getirmiş ve isim değişikliği yaşanmıştır." Bkz. Örs, s.54-55.

⁵⁰ "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.189.

⁵¹ Tanyu, s.27.

⁵² Tabbara, s.143.

⁵³ "Sami ırk kökenli İbranilerin, Sümerlerin Ur şehrine gelmeden önce Suriye civarında yaşadıkları yapılan arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Arkeolog Wolley'in Ur şehrinde yapmış olduğu çalışmalardan yararlanan Adolphe Lods bu önemli bilgiyi açıklamıştır." Bkz. Tanyu, s.16-17.

miştir.⁵⁴ İbrahim önceki dönemlerde yaşayan ataları gibi putlara tapmamış aksine tek olan Tanrı'ya iman etmiştir. Bu sebepten dolayı Yehova kendisi ile iletişim haline geçmiş ve onun soyuna Kenan diyarını bağışlamıştır.⁵⁵

Tevrat'ta Hz. İbrahim'in Ur şehrinden ayrılışı şöyle anlatılır; "Kildanilerin Ur şehrinde Terah adında bir adamın üç oğlu vardı. İsimleri Abram, Nahor ve Haran'dır. Haran'ın Lut adında bir oğlu olur ama Haran Ur'da vefat eder. Abram üvey kız kardeşi olan Sara ile evlenir. Sara kısırdır ve çocuğu olmaz. Terah bir gün oğlu Abram'ı, gelini Sara'yı ve torunu Lut'u alarak Kenan iline gitmek için bulunduğu bölgeden ayrılarak yola çıkar. Harran'a gelirler ve ne kadar süre kaldıkları belli değildir. Bir gün Tanrı Abram'a oradan ayrılarak kendisinin göstereceği yere gitmesini ister. Abram da Tanrı'nın isteğini kabul eder, bütün mallarını ve ailesini de yanına alarak vaat edilen topraklara ulaşmak için yola koyulurlar. Kenan diyarını Tanrı Abram ve onun soyuna armağan etmiştir. O dönemde bu bölgede yaşayan devlet Kenanîlerdir."⁵⁶ Başlangıçta Hz. İbrahim Kenan ülkesinin Şekem bölgesinde yaşamıştır.⁵⁷

Hz. İbrahim ve ailesinin Kenan diyarına geldikleri dönemde bu coğrafyada büyük bir kıtlık baş göstermişti. Çareyi başka bir bölgeye göç etmekte bulan Hz. İbrahim Mısır'a yerleşmeye karar verdi. Karısının güzelliğinden çekinen Hz. İbrahim, Mısırlıların onu kıskanmaması için eşi Sara'yı kız kardeşi olarak tanıtarak Mısır'a yerleşmiş olduğu Tevrat'ta izah edilmektedir. Sara'nın Firavun'un sarayına alınmasından sonra Hz. İbrahim'e de iyi davranılmaya başlanmıştır. Hz. İbrahim'in çocuğu olmadığı için soyunun ilerlemesi adına Sara'nın kölesi olan cariye Hacer ile evlenilmesi fikri ortaya çıkmıştır. Bu duruma karısı Sara da izin vermiştir. Sonuç itibariyle Hz. İbrahim ve Hacer'in İsmail (Samuel) adında bir oğlu olmuştur. Sonraki yıllarda Yehova yeniden Hz. İbrahim'e görünmüştür. Karısı Sara'dan bir oğlu olacağını ve adının İshak konulacağını bildirmiştir.⁵⁸ Bu görüşme olduğunda Hz. İbrahim'in yaşının yüze yaklaştığı ve karısı Sara'nın da 90 yaşında olması Hz. İbrahim'in bu duruma inanmamasına sebep olmuştur. Tanrı'nın söylediği üzere Sara ile Hz. İbrahim'in İshak (Yitzhak) adında bir çocuğu olmuştur. Yahudilerin inanışlarına göre Araplar Hz. İsmail soyun-

⁵⁴ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İstanbul: İsam Yayınları, 2008, s.21.

⁵⁵ *Tevrat*, Yaradılış, 12. Bölüm: 1-3. Bab.

⁵⁶ Örs, s.50-51.

⁵⁷ Tabbara, s.143.

⁵⁸ *Kur'an-ı Kerim*, Hûd Suresi, Ayet 71.; Enbiyâ Suresi, Ayet 72.

dan, Yahudiler ise Hz. İshak soyundan türemiştir.⁵⁹ Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail Arap diyarlarında oturduğu için ondan Arab-ı Müsta'ribe⁶⁰ oluşmuştur. Hz. İshak ise babası ölene kadar onun yanında yaşamış ve böylece Yahudilerin ikinci atası haline gelmiştir.⁶¹ Tevrat'ın başlangıç bölümünün Tekvin kısmında⁶² Yahudilerin Hz. Nuh oğulları içinden Hz. Sam'ın, Hz. Sam soyundan Hz. İbrahim'in, Hz. İbrahim'in oğullarından Hz. İshak'ın, Hz. İshak'ın oğullarından Hz. Yakup'un ve son olarak Hz. Yakup'un tüm oğullarından türedikleri açıklanmaktadır.⁶³

Hz. İbrahim Mısır'da bir süre ikamet ettikten sonra yeniden Kenan diyarına gitmeye karar vermiştir. Yehova tarafından kendisine vaat edilen toprakların dışında ölmek istememektedir. Mısır'da buldukları dönemde yeğeni Lût Mısır Meliki Şınar tarafından esir edilmişti. Hz. İbrahim yeğeni Lût'u kurtardıktan sonra Filistin'e doğru yola koyulmuşlardır. İlk rotaları güneye inmek olmuş, oradan Kenan iline doğru ilerlemeye devam etmişlerdir. Lût Erden Havzası'nda kalmaya karar verirken, Hz. İbrahim Kenan bölgesinde ikamet etmek istemiştir. Ömrünün sonuna yaklaşan Hz. İbrahim Hebron'a geçerek burada vefat etmiştir.⁶⁴

Yahudiler için bir kanıt oluşturan Hebron şehri, eski Kudüs'ün 20 mil güneyinde ve Filistin ya da Judaea Dağları'nın 300 mil yüksekliğinde yer almaktadır. Eski geleneklere göre Yahudi inancının kurucusu ve atası olan Hz. İbrahim'in, eşi Sara'nın, oğlu Hz. İshak'ın, Hz. İshak'ın eşi Rebecca'nın, Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yakup'un ve onun eşi olan Seah'ın mezarları bu şehir içinde bulunmaktadır. İşte İsrail oğullarının neredeyse 4000 yıllık tarihleri bu şehirde tarihi zaman ve mekân olarak başlamıştır. Fakat kaynaklarda Hz. İbrahim'in Hebron'a geldiğinde yabancı olarak görüldüğü ve İsrail oğullarının sonraki dönemlerde şehre yerleştiklerine dair bilgiler mevcuttur. Tevrat'taki bilgilere göre İbranilerin Filistin'e geldiklerinde yerli halkın Hititler olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Beni İsrail tarafından tamamıyla zapt edildiği ve Yahudilerin Babil esaretinden dönmelerine kadar bölgede kendilerini muhafaza ettikleri kutsal

⁵⁹ Tanyu, s.28.

⁶⁰ "Arab-ı Müsta'ribe; Hz. İsmail'in on iki evladının Arab-ı Arife (Baide Araplarından sonra Yemen'de yerleşen Kahtan çocuklarına verilen isimdir. Hz. İsmail Kahtan oğullarından Cürhümlülerden kız almış ve bütün çocukları anne tarafından Kahtan oğullarına bağlanmıştır) ile karışmasından meydana gelen bir kabiledir. Hz. İsmail'in oğullarının her biri bir kabilenin atası olmuştur. Kayzer, en meşhuru olup Hz. Muhammed'in büyük atasını teşkil etmektedir." Ayrıntılı bilgi için bkz. *Arab-ı Müsta'ribe*, <http://www.diyadinnet.com/YararliBilgiler-1605&Bilgi=arap>, (14.07.2015).

⁶¹ Tabbara, s.144.

⁶² *Tevrat*, Yaradılış, 5. Bölüm: 29,32. Bab.

⁶³ Gürkan, *Yahudilik*, s.22.

⁶⁴ Tabbara, s.143.

kitaba konu olmuştur.⁶⁵ Örneğin; Yaratılış Kitabı'nın (Book of Genesis) 29. bölümünde Hz. İbrahim'in ölen eşi ve kendisi için Macpelah Mağarası'ndan mezar olacak yer satın aldığı, o dönemde şehirde Hitit, Habiru⁶⁶ ve Sami ırkından Ephron isminde bir hükümdarın olduğu, toprağı satın alabilmesi için bölge halkından izin istemesi gerektiğine dair görüşler sunulmuştur. Ayrıca Hz. İbrahim ve Ephron arasında pazarlık yapıldığı ve Hz. İbrahim'in alışveriş esnasında: "Ben bir yabancıyım ve misafirinizim" dediği yazılmıştır. Halk ise Hz. İbrahim'e toprağı mülk olarak emanet ettiğini ifade etmiştir.⁶⁷ Böylece Hebron şehrinin kutsal bir şehir olarak görülmesi İsrail oğullarının atasının yani Hz. İbrahim'in mezarının burada olmasından kaynaklanmaktadır.

Başlangıçta çağdaşlarına göre putlara inanmayan ve monoteist bir inançta olan Hz. İbrahim'e Yehova yani Tanrı tarafından bazı sorumluluklar yüklenmesi ve bunun sonucunda bir diyarın adanması ile başlayan macera Hz. İbrahim'in oğulları ve torunları ile devam etmiştir. İbranilerin yaşadıkları aynı zamanda Yahudilerin tarihini de şekillendirmekte ve oluşturmaktadır. Yahudiler tarafından kutsal kabul edilen Tevrat ve Tanah'tan oluşan otuz dokuz kitapta İbrani tarihi işlenmekte, Hz. İbrahim'e ve onun hayatına çok fazla yer verilmektedir.

Hz. İshak (Yitzhak) Dönemi: Yahudiler Hz. İshak'ın soyundan türediklerini kabul etmekte ve kendilerini Yehova'nın seçkin ırkı olarak nitelendirmektedirler. İsrail oğulları, Hz. İsmail'i Hz. İbrahim'in oğlu olmasına rağmen köle çocuğu⁶⁸ olduğu gerekçesiyle küçümsemekte, onu Arapların soyunun devam ettiricisi olarak görmekte ve kendi ırklarından ayrı tutmaktadırlar.⁶⁹

⁶⁵ Tanyu, s.19-20.

⁶⁶ "Mezopotamya'dan Akdeniz'e doğru yönelen halk için Mezopotamya levhalarında ve yazılarında Hapiru ve Habiru olarak isimlendirilen bir gruptan söz edilmektedir. Habiru, oradan oraya göç eden ve her hangi bir şehirde ya da bölgede yerleşmeyen anlamında kullanılmaktadır. Bazıları paralı asker, seyyar satıcı, tenekeci bazıları ise hükümette görevli olarak çalışmaktaydı. Her grubun başında iki bin kişilik bir orduya komuta edecek şeyh ya da komutan yer almaktaydı. Belli bir coğrafyaya yerleşip orada inşaat faaliyetlerinde bulunduktan sonra başlarındaki şeyh bağımsızlığını ilan ederek hangi bölgede hüküm süreceklerse oranın krallığına bağlı özerk bir şekilde yaşıyorlardı. O dönemlerde tek başına güç sahibi olan Mısır Kralı idi." Bkz. Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, çev.: Filiz Orman, İstanbul: Pozitif Yayıncılık, 2000, s.19.

⁶⁷ Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, çev.: Filiz Orman, İstanbul: Pozitif Yayıncılık, 2000, s. 9-11.

⁶⁸ "Hz. İsmail, Hz. İbrahim'in eşi Sara'nın kölesi ve Arap ırkından olan Hacer'in oğludur. Bu sebeple Yahudiler tarafından köle çocuğu olarak nitelendirilmektedir." Bkz. Tanyu, s.20.

⁶⁹ Tanyu, s.20.

Hız. İbrahim Hebron Őehirinde vefat ettiğinde oğlu Hz. İsmail Hicaz'da diğer oğlu Hz. İŐhak ise yanında yani Kenan ilinde yaşamaktaydı.⁷⁰ Hz. İŐhak Rebecca adında bir kadın ile evlenmiŐ ve ikiz çocukları olmuştur. Evlatlarına Yakup ve Esav isimlerini vermişlerdir.⁷¹ Hz. İŐhak'a oğulları Yakup ve Esav halef olmuştur. Esav babasının yanından uzaklaşmış, Yakup ise Hz. İŐhak ile birlikte yaşayarak onun varisi olmuştur.⁷² Bu olay neticesinde Hz. Yakup'a İsrail unvanı verilmiş ve tım İsraililer onun soyuna bağlanmıştır.⁷³

Hız. Yakup (Jacop) Dđnemi: Hz. Yakup lakap olarak İsrail ya da İsrail adını kullanmaktadır. Hz. Yakup'tan gelen soya da bu isme istinaden İsrail oğulları denilmiŐtir.⁷⁴ Yahudiler iÇin oldukĐa önemli bir yere sahip olan Hz. Yakup, bu soyun devamı iÇin de önem arz etmektedir.⁷⁵ Đinkü Yahudi inaniŐına gđre İsrail oğullarının soyu onun on iki oğluna dayanmaktadır.⁷⁶

Hız. Yakup dđrt eşinden toplamda on iki oğlana sahiptir. EŞi Lea'dan; Ruben, Simon (Simeon), Levi⁷⁷, Yuda (Yehuda)⁷⁸, İzaŐar (İssakar) ve Sebulon (Zebulun) doğmuştur. Diğer eşi Rahel'den; Yusuf (Yosef) ve Bđnyamin (Benyamin) hayata gelmiştir. Karısı Silpa (Zilpa)'dan; Gad ve Aser (AŞer) ve son olarak eşi Bilha'dan; Dan ve Naftali⁷⁹ adında oğulları olmuştur.⁸⁰

Tekvin kitabında Tanrı ile Hz. İbrahim arasında yapılan ahdin sonraki dđnemlerde torunu Hz. Yakup'a geğeğeği, varis olarak Kenan diyarından onun sorumlu olacağına dair bilgiler mevcuttur.⁸¹ Bu sebepten dolayđ kendini varis kabul eden Hz. Yakup, Tevrat'a gđre hile yolu ile kardeşi Esav'dan başkanlığı almıştır. Daha sonra kar-

⁷⁰ Đelebi, s.34.

⁷¹ Tanyu, s.28.

⁷² *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 6.

⁷³ Tabbara, s.144.

⁷⁴ Đelebi, s.34-35.

⁷⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 6.

⁷⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Meryem Suresi, Ayet 6.

⁷⁷ "Hz. Musa, Levi soyundan gelmektedir. Museviler iÇin Yusuf (Yosef), Bđnyamin (Benyamin)

kadar Levi de önemli bir kişi olarak kabul edilmektedir." Bkz. AĞun, s.28.

⁷⁸ "Yehuda ya da Yuda isminden Yahudi kelimesi tđremiŐ ve İsrailoğulları adına gerek millđ gerekse dinđ anlamda bir misyon yđklemiŐtir." Bkz. Tanyu, s.23-24.

⁷⁹ Tanyu, s.28.

⁸⁰ Đelebi, s.35.

⁸¹ *Tevrat*, Yaradılış, 35. Bđlüm: 7-15. Bab.

deşinin kendisinden öç alacağını düşünen Yakup Mezopotamya'ya doğru göç etmiş ve Harran yakınlarında⁸² yaklaşık olarak yirmi yıl yaşadktan sonra geri dönmüştür.⁸³

Hz. Yakup kardeşi Esav'a karşı babasının kendisini kutsallaştırması ve bu olay sonucu kardeşinin nefretini kazandığı gerekçesiyle Harran'a gitmiş ve burada bir hadise yaşamıştır. Hz. Yakup Harran'da bir taşa başını koyarak uyuduğunda rüya görmüş ve rüyadan çok etkilenererek bir süre tesiri altında kalmıştır. Rüyasında yer ile gök arasında kurulan merdivenden meleklerin inip çıktığını görmüştür. Daha sonra Tanrı Hz. Yakup'un üzerine gelerek kendisine bulunduğu diyarı vereceğini, soyunun yerin tozu kadar kalabalık olacağını ve kendisinin Hz. Yakup'un gittiği her yerde yanında bulunacağını vaat etmiştir.⁸⁴ Bu olayı babasına anlatan Yakup'a Hz. İshak, çok iyi mevkilere geleceğini, kendisinin ve soyunun Tanrı tarafından kutsandığını ve yaşadığı bölgenin hâkimiyetini ele geçireceğini söylemiştir. Nitekim Hz. Yakup Harran'da bir süre ikamet ettikten sonra tekrar Filistin'e dönmüş, on iki evlada sahip olması sonucu tıpkı rüyasındaki gibi soyu yerin üzerindeki toz gibi artmış ve çocukları İsrail oğullarının ataları haline gelmiştir.⁸⁵

Hz. Yusuf (Yosef) Dönemi: Hz. Yakup on iki oğlu arasından en çok Yusuf ve kardeşi Bünyamin'e değer vermekteydi. Diğer çocukları bu durumun farkında olduğu için özellikle Yusuf olmakla birlikte Bünyamin'e karşı da kıskançlık besliyorlardı. Hz. Yakup oğulları arasında dengeli davranmaya çalıştıysa da bu duruma bir son verememiştir.

Yusufun küçük yaşlarda görmüş olduğu rüya onu etkisi altına almış ve geleceğinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Kur'an-ı Kerim'e göre rüya şöyle nakledilmektedir; on bir yıldız, güneş ve ay Yusuf'a secde etmektedir.⁸⁶ Rüya babasına anlatan Yusuf'a Hz. Yakup, istikbalde çok iyi görevlerde yer alacağını ve kendisine itaat edilen biri olacağını söylemiştir. Ayrıca rüyasını kardeşlerine anlatmamasını çünkü bu durumun kardeşler arasında sorun yaratacağını da eklemiştir.⁸⁷ Yusuf'a karşı babalarının sevgisinin daha yoğun olduğunun farkında olan kardeşler arasında kıskançlık duyguları belirmiş ve Yusuf'un geleceği için karar alınması gerektiğini düşünmüş-

⁸² Örs, s.41.

⁸³ Tanyu, s.28.

⁸⁴ Örs, s.41.

⁸⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Ankebût Suresi, Ayet 27.

⁸⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 4-7.

⁸⁷ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 5.

lerdir.⁸⁸ Yapmış oldukları görüşmeler neticesinde Yusuf'un babasından uzak bir kuyuya⁸⁹ atılmasını ve herhangi bir sorun olmadan geri dönülmesini kararlaştırmışlardır.⁹⁰ Yusuf'un bulunduğu bölgeden bir kervan ya da kabile geçerse onu alıp gidebileceklerini ve böylelikle tam anlamıyla ondan kurtulabileceklerini de hesaba katmışlardır.⁹¹ Nitekim uzak bir yerde kuyuya bırakılan Hz. Yusuf'u Mısır'a giden bir kervan bulmuş ve onu Mısır'da ucuz bir paraya satmışlardır.⁹² Yusuf'u satın alan kişi Mısır Melik'i'nin veziridir. Yusuf'un bundan sonraki yılları Melik'in evinde geçecektir.⁹³ Ayrıca Hz. Yusuf'a Allah tarafından rüya tefsiri özelliği verilmiş ve bu özellik sayesinde hayatında dönüm noktaları yaşanmıştır.⁹⁴

Yusuf Mısır'da yaşadığı sürede bazı olumsuz olaylar meydana gelmiştir. Melik'in eşi Züleyha Yusuf'a âşık olmuş fakat karşılık bulamamış ve öcünü iftira atarak almaya çalışmıştır. Yaşanan olay sonucu Yusuf hapse atılmış ve uzun bir müddet burada bulunmuştur. Yusuf, bahşedilen rüya tefsirliği sonucu Melik'in rüyasını yorumlamış ve sonrasında hapisten çıkarılmıştır.⁹⁵

Hapisten çıkmasından sonra Melik tarafından iktisadi işlerle ilgilenmesi kararlaştırılan Yusuf, kıtlık yıllarının en iyi şekilde atlatılması için bazı önlemler almış ve

⁸⁸ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 8.

⁸⁹ "Bazı kaynaklara göre Hz. Yusuf, Mısır'a giden bir kervana satılmıştır. Kur'an-ı Kerim gibi kutsal kaynaklara göre ise; Hz. Yusuf bir kuyuya atılmış, oradan sağ bir şekilde kurtulmuş ve yine diğer kaynaklarda olduğu gibi Mısır'a giden bir kabile tarafından götürülmüştür. Bu konuda kaynaklara arasında bir mutabakat bulunmamaktadır." Ayrıntılı bilgi için bkz. *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 15.

⁹⁰ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 17.

⁹¹ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 10.

⁹² *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 19.

⁹³ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 24.

⁹⁴ Tabbara, s.145-151.

⁹⁵ "Züleyha'nın karşılıksız sevgisi kendisini hırçınlaştırmış ve Yusuf'a sahip olmak için elinden ne geliyorsa yapmasına sebep olmuştur. Yusuf bu olayın utanç verici olduğunu dile getirmiş ve sürekli Allah'tan kendisini Züleyha'dan himaye etmesi için dua etmiştir. Züleyha bir gün yine Yusuf'a karşı hislerini açıklamış ve Yusuf'un oradan uzaklaşmasını sağlamıştır. Tam bu sırada Züleyha, Yusuf'un arkasından gitmemesi için tutmuş ve gömleğinin yırtılmasına sebep olmuştur. Züleyha'nın eşinin Yusuf ile kadını aynı odada görmesi sonucu Züleyha'nın eşi olay hakkında fikir yürütmeye başlamıştır. Kadın iftira atarak Yusuf'un kendisine sahip olmaya çalıştığını dile getirmiştir. Melik ise bunun imkânsız olduğunu, gömleğin arkadan yırtıldığını açıklasa da olayın kısa sürede Mısır ve çevresinde duyulması sebebi ile Yusuf'un hapse atılmasının doğru olacağını açıklayarak onu tutuklattırıştır. Daha sonra Melik bir gün korku dolu bir rüya görmüş ve rüyanın tefsiri için Yusuf'a gitmiştir. Yusuf rüyayı tefsir etmiş ve Mısır'da gerçekleşecek olan felaketlerden bahsetmiş ve önlem alınmasını istemiştir. Nitekim rüya doğru çıkmış ve Mısır'da kıtlık yaşanmış, alınan önlemler ile sorun hafif bir şekilde atlatılmıştır. Ayrıca Yusuf'un isteğini de kabul eden Melik, eşi ve diğer kadınlardan sonra Yusuf'u yüzleştirmiştir. Yusuf hakkında iyi düşünceler nakleden kadınlardan sonra Züleyha da suçunu itiraf etmiş ve Yusuf hapisten çıkarılmıştır. Yaşanan bu olay sonunda Melik'in Yusuf'a olan güveni artmış ve onu yanında işe alarak yüksek kademelere gelmesini sağlamıştır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Tabbara, s.153-173; *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 24-56.

Mısır çevresindeki devletlere nazaran bereketli bir yaşam standardına ulaşmıştır. Kenan diyarında da kıtlık baş gösterince, Hz. Yakup oğlu Bünyamin hariç diğer çocuklarını Mısır'a göndermiş ve bazı yardımlar alınmasını istemiştir. Kardeşler Yusuf'un huzuruna çıkmış ve ondan erzak desteği ya da herhangi bir maddi yardımın kendilerine verilir verilemeyeceğini sormuşlardır. Yusuf kardeşlerini tanımış fakat kardeşleri onu tanımamıştır.⁹⁶ Yusuf diğer kardeşi Bünyamin'in de bir dahaki sefere gelmesi hususunda yardım edeceğini kabul etmiş ve onlara gerek para gerekse erzak desteğinde bulunmuştur.⁹⁷ Hz. Yakup'un oğulları bir sonraki gelişlerinde Bünyamin'i de getirmişler ve böylelikle Yusuf en sevdiği kardeşine kavuşmuştur. Bünyamin'e kendisinin Yusuf olduğunu açıklamış ve birlikle olabilmeleri için bir plan hazırlamışlardır.⁹⁸ Bu plana göre Bünyamin hırsızlık suçu ile yargılanacak ve İsrail oğulları inancına göre hırsız biri köle olarak efendisine hizmet etmeye verilecekti.⁹⁹ Planlar sorunsuz bir şekilde işlemiş ve Bünyamin abisi Yusuf'un kölesi olmuştur. Hz. Yakup bu olaydan sonra en sevdiği iki oğlundan da kendisinden uzaklaştığı için gözlerini kaybetmiş ve kör olmuştur.¹⁰⁰ Bu üzüntüye daha fazla dayanamayan Yusuf, kardeşlerine tüm gerçeği açıklamış ve babasının gözlerinin açılması için gömleğini çıkartmış, gömleği babalarının yüzüne sürmelerini söylemiştir.¹⁰¹ Ayrıca dönüşte tüm İsrail oğullarının Mısır'a yerleşmek için gelmelerini istemiştir.¹⁰² Hz. Yusuf Mısır kralından Goşen¹⁰³ toprağını ailesinin ikamet etmesi için istemiş ve kral da bu isteği geri çevirmeyerek İsrail oğullarına burayı takdim etmişti.¹⁰⁴

Böylelikle Hz. Yakup başta olmak üzere, toplamda yetmiş kişi vaat edilen toprak Kenan diyarından koparak Mısır'a yerleşmeye karar vermiş ve yola koyulmuştur.¹⁰⁵ Mısır'a yerleştikten bir süre sonra Hz. Yakup vefat etmiş ve bunun üzerine tüm kardeşler bir araya gelerek babalarının isteği üzerine onu Filistin topraklarına

⁹⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 58.

⁹⁷ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 59.

⁹⁸ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 69.

⁹⁹ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 70.

¹⁰⁰ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 84.

¹⁰¹ *Kur'an-ı Kerim*, Yusuf Suresi, Ayet 93.

¹⁰² *Tevrat*, Yaradılış, 45. Bölüm: 9-13. Bab.

¹⁰³ "Mısır'da yer alan Goşen bölgesi, hayvancılık ile uğraşan insanlar için oldukça verimli bir yer olarak nitelendirilmektedir. Goşen otlak bir bölge olması sebebiyle gerek büyük gerekse küçükbaş hayvancılık için önemli bir merkez konumundadır. Hz. Yakup ve ailesi Kenan diyarında koyun bakıcılığı yaptığı için kendilerine "Çoban Krallığı" ismi verilmiştir. Hz. Yusuf ailesinin hayvancılıkla meşgul olmalarından dolayı bu bölgeyi tercih etmiş ve Mısır Kralı'ndan Goşen'den yer alabilmek için bazı isteklerde bulunmuştur." Bkz. Tabbara, s.215-216.

¹⁰⁴ Tabbara, s.215.

¹⁰⁵ Tabbara, s.151-197.

gömmüşler, ardından yeniden Mısır'a dönmüşlerdir.¹⁰⁶ Sonraki dönemlerde İsrail oğulları yeniden Yehova tarafından hediye edilen Filistin topraklarına dönme umudu ile yaşamlarını Mısır'da sürdürmüşlerdir.

Hız. Musa (Moşe) Dönemi: Hız. Yusuf döneminden sonraki yıllarda İsrail oğulları Mısır deltasının doğusunda yaşamlarını devam ettirmişlerdir. O tarihlerde Mısır kraları çok güçlenmiş ve İsrail oğulları Mısır nüfusu içinde varlıklarını sürdürmeye çalışmıştır. Ağır inşaat işlerinde köle olarak çalışan Yahudilere karşı kralların tutumları çok sert olmuş ve gün geçtikçe şartlar daha da kötüleşmeye başlamıştır. Firavunların yönetiminde Mısır'da köle olarak çalışan İsrailoğullarının kötü şartlarına Hız. Musa son vermiştir.¹⁰⁷

Firavun II. Ramses döneminde daha farklı bir olay yaşanmış ve Yahudilerin kaderleri değişmeye yüz tutmuştur.¹⁰⁸ Mısır nüfusu içinde İsrail oğullarının sayısının beklenilenden daha fazla bir oranla arttığını fark eden Firavun, çareyi yeni doğan erkek Yahudi çocuklarının öldürülmesinde bulmuştur.¹⁰⁹ Başlangıçta her yıl gerçekleşen ölümlerden sonra işlerin aksaması sonucu ölüm kararı iki yılda bir olarak değiştirilmiştir.¹¹⁰ Firavun'un İsrail oğullarının erkek çocuklarını öldürtmesi hususunda kaynaklarda bir mutabakata ulaşılamamıştır. Bazı kaynaklar İsrail oğullarının sayısının artması sonucu Mısır düşmanları ile birleşerek durumu zora sokacaklarını savunurken¹¹¹, bir diğer kaynak ise kâhin tarafından Firavun'a söylenen sözden ibarettir. Kâhine göre; İsrail oğullarından doğacak olan bir bebek Firavun'un tüm mal varlığını ve saygınlığını elinden alacaktır.¹¹² İşte bu sebeplerden dolayı Firavun'un bu kararı aldığı şeklinde görüşler mevcuttur.

Mısır'da yaşayan bir Yahudi olan İmran ve Levi soyundan gelen Yochevet'in¹¹³ M.Ö. 1392 yılında Musa adında¹¹⁴ bir oğulları olmuştur.¹¹⁵ Hız. Musa'nın çocukların

¹⁰⁶ Örs, s.98.

¹⁰⁷ "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.189.

¹⁰⁸ Tabbara, s.215.

¹⁰⁹ *Tevrat*, Çıkış, 1. Bölüm: 22. Bab.

¹¹⁰ Acar, s.18.

¹¹¹ *Tevrat*, Çıkış, 1. Bölüm: 8-10 Bab.

¹¹² Tabbara, s.215-216.

¹¹³ "Bazı kaynaklarda Hız. Musa'nın annesinin adı Yokebedi, babasının adı da Amram olarak geçmektedir. Amram'ın halası ile evlendiği ve bu evlilikten Hız. Musa'nın doğduğu açıklanmıştır." Bkz. Tabbara, s.216.

¹¹⁴ "Musa isminin anlamı konusunda kaynaklarda değişik görüşler bulunmaktadır. Süryanice bir isim olduğu ve "Mu" kelimesinin Eski Mısır dilinde su, "Sa" kelimesinin ise ağaç anlamında kullanıldığı belirtilmektedir. Genel görüş olarak annesi onu bıraktığında ağaç ve su arasında bulunduğu gerekçe-

öldürüldüğü bir yılda dünyaya gelmiş olması ailesine korku dolu anlar yaşatmıştır. Aile çocuğunun ölümüne izin vermeyerek onu bir süre saklamayı tercih etmiştir. Kur'an-ı Kerim'e göre Allah Yochevet'e "Çocuğunu emzir, başına geleceklerden korktuğun zaman ise onu suya (Nil Nehri) bırak. Korkma ve üzülme. Biz şüphesiz onu sana döndüreceğiz ve peygamber yapacağız" şeklinde gönlüne su serpecek bir ışık göndermiştir.¹¹⁶ Bunun üzerine yaklaşık üç ay sonra Yochevet oğlu Musa'yı hazırlamış olduğu sandığın içine koyarak Nil Nehri'ne bırakmıştır.¹¹⁷ Bebeğin gittiği rotayı takip eden ablası Miryam sandığın Firavun'un sarayına girdiğini görünce içini hüznün kaplamıştır. Bebeği bulan kişi hakkında kaynakların bazıları Firavun'un kızını işaret ederken bazıları Firavun'un karısının olduğunu belirtmektedir. Nitekim bebek bulunduktan sonra İbrani olduğu anlaşılmış fakat Kur'an-ı Kerim'e göre karısının isteği üzerine bebek öldürülmekten vazgeçilerek evlat edinilmiştir.¹¹⁸ Bu tarihten sonra Firavun'un sarayında yaşamını devam ettiren Musa, onun önderliğinde bir prens gibi yetişerek büyüme fırsatı bulmuştur.¹¹⁹

Hız. Musa her ne kadar Mısır sarayında Firavun'un oğlu olarak eğitim alsada aslında kendisini hiç bir zaman Mısırlı olarak hissetmemiştir. Aksine kökenlerinden ayrılmamış ve hayatı boyunca Yahudi inancı ile kendisini yetiştirmiştir. Bir gün yaşanan bir olay sonucu Musa'nın kaderi değişmiştir. Yahudi biriyle Mısırlı(Kıptî) bir şahsın kavgasına şahit olan Musa, kendi cemaatinden olan kişinin yardım istemesi üzerine Mısırlıya yumruk atmış ve adamı öldürmüştür.¹²⁰ Bunun üzerine olay Mısır'da duyulunca Firavun oğlunun öldürülmesini emreder. Hız. Musa çareyi kaçmakta bularak Midyan (Medyan) şehrine yerleşir.¹²¹ Burada Tsipora isimli bir kadınla tanışarak evlenir ve eşinden iki çocuğu hayata getirir.¹²² Bu dönemde Hız. Musa Tuva Vadisi'nde gezdiği sırada yanan fakat duman çıkmayan bir çalılık görür.¹²³ Allah tarafından bir işaret olan bu çalılığın yanına gelen Musa'ya Tanrı İsrail oğullarının daha

siyle bu ismin sonradan verilmiş olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca Mısır sözlüğünde Musa (Moses) kelimesinin çocuk ya da oğul manasında kullanıldığı da geçerli bir sebep olarak görülmektedir. Son olarak "çekip, çıkarılma" anlamında kullanıldığı da bilinmektedir. Buradaki çekip, çıkarılma anlamlarının kullanılmasının altında yatan sebep bebeğin suda bulunması ve daha sonra sudan çekilerek kurutulmasıdır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Örs, s.77 - Tabbara, s.216-217.

¹¹⁵ *Tevrat, Çıkış, 2. Bölüm: 2. Bab.*

¹¹⁶ *Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 7. Ayet.*

¹¹⁷ *Tevrat, Çıkış, 2. Bölüm: 3, 4, 5. Bab.*

¹¹⁸ *Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 8-9 Ayet.*

¹¹⁹ *Tabbara, s.218.*

¹²⁰ *Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 15 Ayet.*

¹²¹ *Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 22 Ayet.*

¹²² *Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 26-28 Ayet.*

¹²³ *Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 29 Ayet.*

fazla ızdırap çekmemesi için Mısır'dan çıkarılması görevini verir.¹²⁴ Ayrıca bazı mucizevî özellikler de kendisine bahşedilmiştir. Bu özelliklerden biri yere atıldığında yılanı dönüşen asa, diğeri ise elini göğsüne sokup çıkarttığında beyaz bir ışığa dönüşmesidir.¹²⁵

Musa Tanrı ile karşılaştığında ürkmüş fakat İsrail oğullarının geleceğini düşününce de içine bir umut doğmuştu. Tanrı Musa'ya peygamber olacağını, sadece tek bir tanrının olduğunu ve ona ibadet etmesi gerektiğini ayrıca soydaşlarını kurtarmak için Firavun¹²⁶ ile görüşüp Mısır'dan ayrılmalarını istemişti. Bir de bazı noktalarda Musa'ya yardım etmesi için kardeşi Harun'a da görevler düştüğünü açıklamıştı.¹²⁷ Tanrı ile yapılan görüşmeden sonra Musa ailesiyle birlikte Mısır'a doğru yola çıkmıştır. Firavun'un huzuruna çıkarak kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu, ondan başka ilah olmadığını ve İsrail oğullarının kendisi ile birlikte Mısır'dan çıkmaları gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Firavun senin Tanrını tanı mıyorum ve İsrail oğullarını da serbest bırakıyorum cevabını vermiştir.¹²⁸ Firavun daha sonra Hz. Musa'nın peygamber olduğuna inanabilmesi için ondan bazı deliller sunmasını istemiştir. Musa bu isteğe karşı asasını yere atmış ve asa yılanı dönüşmüş, bir de elini göğsüne sokup çıkardığında bembeyaz bir ışık etrafı aydınlatmıştır. Firavun ve çevresindeki kişiler Musa'nın gösterisini bir büyü olarak nitelendirmiş ve onun büyücülük özelliği ile İsrail oğullarını Mısır'dan çıkaracağını dile getirmişlerdir. Gösterinin sihir olduğunu savunan Firavun, Mısır'daki bütün sihirbazları sarayına davet etmiş ve Musa'nın büyücü olduğunu ispatlamak istemiştir. Böylelikle Mısır'ın en ünlü sihirbazları saraya gelmiş ve gösterilerini yapmıştır. Büyücülerin ellerindeki asalar yere atılınca yılan

¹²⁴ *Kur'an-ı Kerim*, Kasas Suresi, 32-35 Ayet.

¹²⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Kasas Suresi, 31-32 Ayet.

¹²⁶ "Hz. Musa Mısır'dan ayrılıp Medyan şehrine vardığında Firavun II. Ramses ölmüş ve yerine oğlu Minfitah geçmişti. Hz. Musa'nın Mısır'a tekrar geri dönüp görüştüğü kişi Minfitah'tır. Ayrıca Beni İsrail'in Mısır'dan çıkışlarında Kızıl Deniz içinde boğularak ölen Firavun da aynı kişidir." Bkz. Tabbara, s.255.

¹²⁷ "Musa bir Yahudi çocuğu olarak Firavun'un sarayına alınmış ve burada yetişme fırsatı bulmuştur. Küçük yaşlarda iken Musa'nın nelere yöneleceğine dair bazı testler yapılmıştır. Bir gün karşısına kömür ve altından oluşan iki adet sandık konulmuş ve Musa teste tabi tutulmuştur. Bu testten çıkarılacak ana fikir ise; eğer altına yönelirse Firavun'un tahtında ve zenginliğinde gözü olduğu, kömüre yönelirse köle soyundan geldiği ve herhangi bir problem çıkarmayacağıdır. Musa önce altının parlaklığına aldanıp ona yönelse de bazı kaynakların açıklamalarına göre meleklerin yardımı ile oradan uzaklaşmış ve kömüre doğru yönelmiştir. Kömürden bir parça alıp ağzına soktuğu için konuşmasında problem olmuş ve bazı kelimeleri telaffuz edememiştir. Musa'nın Tanrı ile iletişime geçmesinden sonra en korktuğu şey, konuşmasının yetersiz olduğunu düşünmesi ve bu yüzden Firavun'u ikna edemeyeceği sorunudur. Tanrı bu konuda da ona yardım etmiş ve her ne zaman problem yaşarsa kardeşi Harun'un yanında olacağını ve gerekirse Firavun'u onun ikna edeceğini müjdelemiştir." Bkz. Acar, s.21.

¹²⁸ Acar, s.23.

dönüşmüş ve bunun üzerine Musa asasını yere atmış ve asadan oluşan yılan diğerlerinin asalarından oluşan yılanları yiyerek yok etmiştir. Sihirbazlar bunun bir büyü olamayacağını söyleyerek Musa'nın Tanrısına inanmayı kabul etmişlerdir. Bu sahne karşısında Firavun'un itibarı bir kez daha sarsılmış ve büyücüleri Musa'nın Tanrısına inanmaktan alıkoyamamıştır.¹²⁹

Firavun Musa'ya ve onun Tanrısına iman etmediği için Allah Mısır üzerine birden fazla felaket getirmiştir. Buradaki amaç Firavun'un saygınlığının ve zenginliğinin gün geçtikçe azalması, İsrail oğullarını serbest bırakmaya izin vermesi ve son çare Tanrıya inanarak bu azaplardan kurtulmasıydı. Fakat gerçekleşen her kötü olaydan sonra Firavun söz vererek İsrail oğullarını bırakacağını söylemiş, felaket geçtikten sonra yeniden kötü yönetimini sürdürmüştür. Mısır üzerinde gerçekleşmiş olan belalara bakılacak olunursa bunlar; Nil Nehri'nin kana dönüşmesi, kurbağaların tüm ülkeyi basması, bitlerin şehirdeki herkese bulaşması, vahşi hayvanların istilaları, salgın hastalıklar, sadece Mısır halkında çıkan korkutucu çıbanlar, dolu yağışı, çekirgelerin çevredeki tüm tarım mahsullerine zarar vermesi, bölgenin karanlığa dönüşmesi, güneşin doğmaması ve en son olarak Mısırlıların ilk doğan çocuklarının ölmesidir.¹³⁰

Gerçekleşmiş olan son belada Firavun'un çocuğu da ölmüştür. Bunun üzerine Firavun son kez söz vererek İsrail oğullarını salacağını söylemiştir. Nitekim istediği başarıyı elde ettiğini düşünen Musa ve yandaşları o gece Mısır'dan çıkmak için hazırlıklara başlamışlardır. Daha sonra verdiği karardan pişmanlık duyan Firavun, tüm adamlarını ve ordusunu hazırlayarak Beni İsrail'in Filistin'e gitmesini engellemek için yola koyulmuştur. İsrail oğulları Kızıl Deniz'in Süveyş burnuna geldiğinde Firavun ve ordusunun da onları takip ettiklerini anlamış ve korkuyla Musa'ya yardım etmesi gerektiğini söylemişlerdir. Musa da asasını Kızıl Deniz'e vurmuş ve ortadan bir yol açılmıştır. Yahudiler kolay bir şekilde denizi geçerken, Firavun ve ordusu deniz sularının yeniden yükselmesinden sonra boğularak ölmüşlerdir.¹³¹

Kızıl Deniz'i aşan Yahudiler için artık vaat edilmiş toprakları Filistin'e ulaşmak daha kolay görünüyordu. Musa önderliğinde yeniden Kenan diyarına ulaşacaklar ve

¹²⁹ Tabbara, s.237-243.

¹³⁰ Acar, s.24. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. *Hız Musa*, <https://kurankissalari.tr.gg/HZ-.-MUSA.htm>, (11.07.20179).

¹³¹ Tabbara, s. 243-256.

kaldıkları yerden hayatlarına devam edeceklerdi. Fakat beklentiler bu doğrultuda ilerlememiş ve İsrail oğullarının yapmış oldukları hatalar neticesinde Filistin topraklarına girmeleri yasaklamıştır.¹³² Hz. Musa Mısır'dan çıktıktan sonra Sina Dağı'na "On Emir'i" almaya gitmiştir.¹³³ Yaklaşık olarak kırk günlük bir süre¹³⁴ dağda kaldığı için Yahudi halkı huysuzluk çıkarmış ve Musa'nın akıbetinin ne olacağını bilmediklerini ileri sürerek altından bir buzağı yapmış ve ona tapmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Tanrı olanlara hiddetlenerek İsrail oğullarını ana vatanları Filistin'e girmekten men etmiştir. Kırk yıllık bir süre zarfında Sina Çölü'nün Mişkan bölgesinde hayatlarını ikame ettirmeye çalışmışlardır. İsrail oğullarının çölde geçen yaşamları süresince Hz. Musa'ya birçok yeni emir ve yasaklar indirilmiştir. Yahudiler Musa'nın yaşadığı süre zarfında Filistin topraklarına ulaşamamışlardır. Hz. Musa ölmeden önce tüm Yahudi Kavmini toplamış ve onlarla bir ahit yapmıştır. Bu ahde sadık kalacaklarında Tanrı'nın onların yanında olacağını, sadık kalmadıkları takdirde ise başlarına gelecek felaketlerden onları haberdar etmiştir. Yaklaşık olarak kırk yıl sonra Musa, M.Ö. 1272 yılında 120 yaşında iken Moab Ovası'na çıkmış, oradan kutsal topraklara son kez bakmış ve burada vefat etmiştir. Bu Musa'nın adanmış topraklara ulaşamadan oraya hasret kalarak son vedasını oluşturmuştur.¹³⁵

¹³² "İsrail oğulları uzun yıllar boyunca Mısır'da ikamet etmişlerdir. Mısırlılar putlara tapan bir ırk olduğu için Yahudileri de bu noktada etkilemişlerdir. Yahudiler Musa'nın kendi inançlarına gelen mucizevi bir peygamber olduğunu kabul etseler de yine eski putperestlik huylarından vazgeçememişlerdir. Mısır'dan çıktıktan sonra çölde bir süre yaşadıkları dönemde Hz. Musa'nın On Emir'i almak için Sina Dağı'na çıkmasından sonra İsrail oğulları Musa'nın uzun süre dönmemesini bahane ederek altından bir buzağı yapmış ve ona tapmaya başlamışlardır. Yahudileri kışkırtan ve buzağının yapılmasında öncü olan kişi Samiriyyi denilen biridir. İsrail oğullarına "Bu buzağı sizin de Musa'nın da ilahıdır. Onu burada unuttu ve bulmak için de sizden uzun süredir ayrı kaldı" demiştir. Bu olaya sinirlenen Hz. Musa duruma engel olmaya çalışsa da Tanrı onlara Filistin'e girme yasağı vermiş ve kırk yıl boyunca Sina Çölü'nde göçebe bir hayat yaşamışlardır." Bkz. Tabbara, s.262-263.

¹³³ "On Emir Tanrı tarafından Hz. Musa'ya bahşedilen iki adet taş tablet üzerine işlenmiş, dinî ve ahlakî değerleri içine alan bir yaptırımlar tablosudur. Bu emirler Tevrat'ın Çıkış bölümünde yer almaktadır. On Emir şu şekilde sıralanmıştır; 1) Tanrı'dan başka ilah yoktur. 2) Putlara ibadet etmeyeceksin. 3) Yehova'nın ismini boş yere anmayacaksın. 4) Tanrı yeri ve gökleri altı gün içerisinde yaptığı için sen de altı çalışacak yedinci gün hiç bir şekilde herhangi bir işle meşgul olmayacaksın. 5) Anne ve babana hürmet edeceksin. 6) Katletmeyeceksin. 7) Zina yapmayacaksın. 8) Hırsızlık yapmayacaksın. 9) Komşularına karşı yalan yere yemin etmeyeceksin. 10) Komşunun evine, malına, kölesine ya da cariyesine karşı tamah etmeyeceksin." Bkz. Acar, s.27-28.

¹³⁴ "Hz. Musa, Firavunu helak ettikten sonra Yahudilerin kendisine inanmaları ve daha sistemli bir şekilde hayatlarına devam etmeleri için Tanrı'dan bir kitap istemiştir. Tanrı Mısır'dan çıktıktan sonra Musa'ya Tur Dağı'na yönelmesini ve orada otuz gün boyunca oruç tutmasını bu süre içinde de kendisine bazı emirleri indireceğini söylemiştir. Hz. Musa Tur Dağı'nda (Sina Dağı) otuz gün oruç tuttuktan sonra Tanrı on gün daha oruçlu kalmasını istemiş ve On Emir'in bu zaman zarfında tamamlanacağını dile getirmiştir. Tanrı vermiş olduğu bu emirler ile Yahudilerin doğru yola ulaşacağını ve sonunda hak ettikleri vatanlarına kavuşacaklarını da eklemiştir." Bkz. Tabbara, s.260.

¹³⁵ Acar, s.25-27.

Yahudilik Hz. Musa ile şekillenmiş ve daha kapsamlı bir monoteist din olma özelliği kazanmıştır. Yahudiler her ne kadar ataları olarak Hz. İbrahim'i kabul etseler de dini geleneklerinin kurulmasını ve dinlerinin daha milli olmasını Hz. Musa ile bağdaştırmaktadırlar. Bu dönemden sonra Filistin'de krallıklar dönemi yaşanmış ve İsrail oğullarının hayatları birçok değişime uğramıştır.

Yeşu (Yuşa, Joshua) Dönemi: Hz. Musa'nın ölümünün ardından Yahudileri teşkilatlandıran ve Filistin'e girmelerini sağlayan kişi Yeşu olmuştur. Yeşu ile birlikte İsrail oğulları arz-ı mev'ûd olarak gördükleri Filistin bölgesine kavuşmuş ve burada varlığını sürdürmekte olan doğulu gelenekler ile putperestliğin yok edilmesi için uğraşlar vermişlerdir. Yeşu, Kenan diyarına hâkim olduktan sonra bölgeyi on iki Yahudi kabilesi arasında paylaşmıştır.¹³⁶ Bu kabilelerden Yehuda, Bünyamin ve Şimon güneyde; Ruben, İsakar, Zebulun, Dan, Naftali, Gad, Aşer, Efraim ve Menase ise kuzeye yerleşecek şekilde ayarlanmıştır. Din ile ilgilenen ve bir nevi "Din Adamı Sınıfı" grubunu oluşturan Levililer ise ülkenin değişik bölgelerinde dini ibadetleri gerçekleştirmek amaçlı şehirler tesis etmişlerdir.¹³⁷

Yeşu peygamber ölmeden önce tüm Yahudi ırkından söz almak istemiştir. Bütün İsrail kabilelerini kuzeydeki 'Şekem (Sâmiriye)' bölgesinde toplamış ve kendilerini Mısır'dan kurtarıp Kenan topraklarına kavuşmalarını sağlayan Tanrıya sadık kalmalarını istemiştir.¹³⁸ Bu bağlamda Yeşu, İsraililerin geleceğini belirleyen ve onların Firavun gibi zorba bir kraldan kurtarılmasını sağlayan Tanrılarına olan bağlılıklarının daimi olacağına, ondan başka ilah tanımayacaklarına dair İsrail oğullarından ahit almıştır.¹³⁹

Hâkimler Dönemi: Yeşu'nun ölümünden, M.Ö. 1020 Tâlût dönemine kadar yaklaşık iki yüz yıllık süre zarfında Filistin'de Hâkimler dönemi yaşanmıştır. Hâkimler İsrail kabileleri tarafından seçilmiş dini liderleri temsil etmektedir. Bu liderler öncülüğünde Hz. Musa'nın öğretilerinden sapan kişiler yeniden Yahudi dininin geleneklerine ve emirlerine çağırılmıştır.¹⁴⁰

¹³⁶ "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.189.

¹³⁷ Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s.19-20.

¹³⁸ "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.189.

¹³⁹ Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s.19-20.

¹⁴⁰ Hıdır, s.66.

Filistin'de bu yıllarda gerek kabilelerin kendi içlerindeki çatışmaları gerekse dinden sapma olayları bölgede kaos ortamı yaratmış ve Hâkimlere büyük görevler düşmüştür. Bu dönemde ayrıca Filisti ve Kenan devletlerinin dinleri ile de etkileşimler yaşanmıştır. İsrail kabileleri bazen Yahudiler için kutsal bir tanrı olan Yehova'ya bazen de Kenan devletinin Baal, Aştarot gibi tanrılarına inanç gösterilerinde bulunmuşlardır.¹⁴¹ Hâkimler dönemi dini, ahlaki boyutta zayıflamaların olduğu ve kabileler arası çatışmaların yaşandığı çalkantılı bir şekilde devam eden yıllar olarak nitelendirilebilir.

Krallar Dönemi: İsrailoğulları, Filistilerle mücadele ettikleri sırada ilahî ceza olarak ahid sandığı düşmanların eline geçmiştir. Bunun üzerine peygamber Samuel'den kendilerini yönetecek ve savaşlarda onlara liderlik yapacak bir yönetici istemişlerdir. Tanrı Hâkimler döneminde yaşanan olumsuz şartları ortadan kaldırıp, İsrail kabilelerini yeniden bir araya getirmesi için Bünyamin kabilesinden Tâlût (Saul)'u getirmiştir. Kur'an'daki ismi Tâlût olarak geçse de çoğu kaynak onu ilk kral Saul (Şaul) olarak isimlendirmektedir.¹⁴²

Tâlût Filistin'de dini, ahlaki ve siyasi değerleri yeniden düzene koyduktan sonra yerine ikinci kral olarak kabul edilen Dâvud geçmiştir. Önceleri sadece Yehuda kabilesi tarafından değer gören Dâvud, bölgenin güç unsurlarından biri olan Filistilere karşı başarı elde edince diğer kabileler tarafından da kabul görmüş ve ülkenin kralı olma hakkını elde etmiştir. Filistin'de o dönemde kuzeydeki İsrail bölgesi ve güneydeki Yehuda bölgesi coğrafi uzaklıklarından dolayı bir araya getirilmesi güç bir alanı teşkil etmekteydi. Dâvud bu duruma son vermek amacıyla Yeruşalayim yani Kudüs bölgesini fethetmiş ve İsrail bölgelerini tek merkezde birleştirmiştir.¹⁴³ Dâvud zamanında Filistiler, Amâlikalılar, Ammonlular, Moablular ve Edomlulara karşı zafer elde edilmiş ve krallık en geniş sınırlarına ulaşmıştır.¹⁴⁴

II. Kral Dâvud'dan sonra yerine oğlu Süleyman geçmiştir. Kral Süleyman zamanı Filistin'de muhteşem bir dönem yaşanmıştır. Önceki dönemlerde Tâlût ve Dâvud ile başlayan ıslah hareketi Süleyman ile daha kurumsallaşmıştır. Kudüs'e o dönemin şartlarına bakılırsa belki de en gösterişli ve görkemli bir Mâbet yapılmıştır. Bu

¹⁴¹ Gürkan, *Yahudilik*, s.20.

¹⁴² "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.189.

¹⁴³ Gürkan, *Yahudilik*, s.20-21.

¹⁴⁴ "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.189.

Mâbet'in adı Yahudi ve tarihi kaynaklarda "Bet Ha-Mikdaş", Arapçada ise "Beyt'ül Makdis" olarak isimlendirilmektedir.¹⁴⁵ Devletin merkezi yeniden Kudüs olmuş ve kuzey ile güney bölgeleri kontrol altında tutulmuştur. Ayrıca Filistilerin alınıp Kral Davud zamanı Kudüs'e getirilen ahid sandığı mabede konulmuştur.¹⁴⁶ M. Ö. 935 yılında Kral Süleyman'ın ölümünden sonra Filistin'de yeniden ayrılıklar yaşanmıştır.¹⁴⁷

Süleyman'ın vefatının ardından kuzeyde İsrail, güneyde Yehuda krallıkları bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. İsrail Yusuf soyuna bağlılığı ile bilinen Efraim kabilesinden Yeroboam'ı, Yehuda ise Süleyman'ın oğlu Rehoboam'ı kendi devletlerine kral tayin etmişlerdir. Bu dönem yeniden dini yozlaşmaların, ahlaki değerlerin yok olduğu ve İsrail ile Yehuda krallıklarının sürekli çekişme halinde oldukları yılları teşkil etmektedir. Yaşanılan olumsuz şartları kendi lehine çevirmek isteyen Asurlular kuzeydeki İsrail krallığına son vererek bölgede yaşayan halkı sürgüne zorlamıştır. Böylelikle ilk sürgün ile birlikte on kabile tarih sahnesinden silinmiş oldu.¹⁴⁸ Filistin coğrafyasını Asurlulardan sonra ikinci kez ele geçiren devlet ise Bâbilliler olmuştur. Kuzey bölgesinin hâkimiyeti Asurlulara geçmişti fakat güney bölgesinde varlığını devam ettiren Yehuda krallığında karışıklıklar devam etmekteydi. Halk monoteist dinden uzaklaşarak putlara tapmaya devam ediyordu. Bu durum krallığın gücünü de kırmıştı ve işte bu durumdan faydalanan Bâbilliler bölgeyi M. Ö. 586 yılında ele geçirmişlerdir. Bâbil hükümdarı Buhtunnasır (Buhtunnasr) yada diğer bir ismiyle Nabukadnezar (Nebukadnezzar) Kudüs'e hâkim olduktan sonra Hz. Süleyman'ın ihtişamlı Mâbed'ini yıkmış, birçok kişinin ölümüne sebep olmuş ve son olarak bölge halkını Bâbil'in farklı bölgelerine sürgün ettirmiştir. Yaklaşık olarak yarım asırlık bir süreye tekabül eden bu döneme "Bâbil sürgünü ya da Bâbil esareti" denilmektedir. Yahudi tarihinde Hz. Süleyman'dan Bâbil sürgününe kadar geçen döneme "I. Mabet Dönemi" denilmektedir.¹⁴⁹ Bu sürgünle birlikte güneyde Yehuda ve Bünyamin kabi-

¹⁴⁵ Acar, s.48.

¹⁴⁶ "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.189.

¹⁴⁷ Hıdır, s.67.

¹⁴⁸ "Filistin bölgesi toplam on iki kabile arasında paylaştırılmıştır. Bu kabilelerin bazıları güneyde bazıları ise kuzeyde toplanmıştır. Asurluların bölgeye hakim olmasından sonra gerçekleşen sürgün ile Şimon, Ruben, İsaak, Zebulun, Dan, Naftali, Gad, Aşer, Efraim ve Menase olmak üzere on kabile yok olmuştur. Bu olay Yahudi tarihinde "Kayıp On Kabile" efsanesine dönüşmüştür. Güneyde yer alan Yehuda ve Bünyamin kabileleri ile dinî anlamda etkisi olan Levililer varlıklarına devam etmişlerdir." Bkz. Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s.19-20.

¹⁴⁹ Acar, s.49.

leleriyle Levililer dışında kalan tüm İsrail topluluklarına son verilmiş ve bu durum "kayıp on kabile" efsanesine dönüşmüştür.¹⁵⁰

Bu diaspora ya da sürgün, Yahudiler açısından önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bâbil sürgünü Yahudileri; Mezopotamya kültürü ile tanışmaları, mehdilik¹⁵¹ düşüncesinin ortaya çıkması ve dini inançlarını ırkçılığa dayandırmaya başlamaları açısından etkilemiştir. Yahudiler Bâbil sürgünü sırasında inanç ve değerlerinden birçok şeyi yitirdikleri için sonraki dönemde yeniden bir araya gelme ve toparlanma faaliyetine girişmişlerdir. Hatta dönemin dini âlimlerine göre Yahudilerin başına bu kadar felaketin gelmesinin sebebi Tanrı ile olan ahitlerinden dönmeleri ve Hz. Musa'nın yolundan sapmalarıdır. Dönemin kâtiplerinden olan Ezrâ ya da diğer ismiyle Üzeyir'in dini reformlar uygulaması sonucu, Yahudiler arasında yeniden dini anlamda iyileşme gerçekleşmiş ve Ezrâ Yahudiliğin kurtarıcısı olarak onurlandırılmıştır.¹⁵²

Bâbil'in Filistin'e hâkim olmasından sonra bu coğrafyayı Pers Kralı Koreş (Keyhüsrev, Kyros ya da Kuruş) ele geçirmiştir.¹⁵³ Pers Kralı, Bâbil topraklarında varlıklarını devam ettiren Yahudilerin Kudüs başta olmak üzere yeniden Filistin'e yerleşmelerine izin vermiştir. Bâbil'den sonra tekrardan ana vatanlarına kavuşan Yahudiler için bu yıllar "II. Mabet Dönemi" olarak adlandırılmaktadır.¹⁵⁴ Kudüs'e geri dönen Yahudiler, daha önce yıkılmış olan Süleyman Mâbedi'nin yerine ikinci bir mâbed inşa ederek daha sistemli ve teşkilatlı bir döneme geçiş sağlamışlardır.¹⁵⁵

Pers hâkimiyetinden sonra M.Ö. 300 yılları civarında Filistin'e bu defa Yunanlılar egemen olmuştur. Yunanlılar kültürleri ve yaşam tarzları ile Filistin halkını çok fazla etkilemiştir. Grekler yani Yunanlılar Yahudileri dini anlamda da tesirleri altına almaya başlayınca, Makkabi¹⁵⁶ ailesinin önde gelenlerinden oluşan bir grup buna son vermek istemiş ve Yunanlılar üzeride etkili olarak kültürlerini korumuşlardır. Bu aile

¹⁵⁰ "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.190.

¹⁵¹ "Yahudiler, Bâbil sürgününde çok zor şartlar altında yaşamışlardır. Bu dönemde kendilerini kurtaracak bir mehdî ya da mesih beklentisi içine girmişlerdir. Bu kurtarıcı kişinin Hz. Dâvud soyundan olacağı ve onları kurtarıp yeniden ana vatanları Filistin'e götüreceği görüşünü savunmuşlardır." Bkz. Acar, s.62-63.

¹⁵² Hıdır, s.68.

¹⁵³ Gürkan, s.24.

¹⁵⁴ Acar, s.49.

¹⁵⁵ "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.190.

¹⁵⁶ "Makkabi ailesi Filistin'de yaşayan Yahudi bir hanedir. Yahudilik inancına değer veren bu aile mensupları, Grekleşip yozlaşmamak için bir direnişte bulunmuş ve kısa sürede Yunanlılara karşı başarı elde etmişlerdir." Bkz. Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s.25-26.

mensupları M.Ö. 67 yılına kadar varlığını sürdüren Makkabi Devleti'ni kurmuşlar fakat sistemli bir şekilde başarıya ulaşamamışlardır. Bu sebepten dolayı Filistin ve çevresi kısa bir süre sonra Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir.¹⁵⁷ Bu dönemde ayrıca Yahudiler üzerindeki Grekleştirme politikasına son vermek isteyen üç adet cemiyet ortaya çıkmıştır. Bunlar; Ferisîler, Sadukîler ve Essenîlerdir.¹⁵⁸ Ferisîler, Hristiyanlığın yayıldığı dönemde en çok taraftar toplayan cemiyet olarak adından söz ettirmiştir. Eski Ahit'in yanında "Sözlü Torah" olarak isimlendirilen sözlü Yahudi geleneğini de benimsemekteydiler. Kelime anlamı olarak "ayrılmış" yani aşırı dindar Yahudileri temsil etmektedirler. Sadukîler, hem dini hem de siyasi bir cemiyettir. Üyeleri Aristokrat bir çevreden gelmektedir. Ferisîlerden farklı olarak sözlü geleneği reddederler. Essenîler hakkında kaynak yetersizliğinden dolayı pek bir bilgi bulunmasa da M.Ö. 2. ve M.S. 1. yüzyılları arasında Kudüs'e yakın bir bölgede yaşadıklarına dair bilgiler mevcuttur. Essenî kelimesinin "azizler" anlamına geldiği ve dini bir mezhep olduğu bilinmektedir.¹⁵⁹

Filistin'de M.S. 3. yüzyılın sonuna kadar geçen süreye "Helenistik Dönem" adı verilmiştir. Makedonya Kralı Büyük İskender'in Perslerle gerçekleştirmiş olduğu kültürler arası etkileşimden Filistin'de yaşayan Yahudiler de etkilenmiştir. Büyük İskender'in ölümünden sonra bölge yeniden farklı devlet ve kültürlerin tesiri altına girmiştir. 70 yılında Roma Kralı Titus'un Kudüs'ü ele geçirip, yeniden inşa edilen ikinci mabedi¹⁶⁰ de yıkmasından sonra Yahudiler bir kez daha sürgün yıllarına geri dönmüşlerdir.¹⁶¹ 115-117 yılları arasında ikinci büyük isyan yaşanmış ve bölgedeki Yahudi varlığı azalmaya başlamıştır. Filistin'de üçüncü isyanın yaşandığı 132-135 yılları arasında Yahudiler, yoğun olarak yaşadıkları Kudüs şehrinde sürülmüşlerdir. Bu sürgün belki de bir daha geri dönüşlerinin imkânsız hale geleceği, Kudüs gibi kutsal bir mekânın özlemi ile yıllarca azınlık halde yaşayacakları en büyük diasporayı oluşturmaktaydı. Roma sürgününden sonra Yahudiler dünyanın birçok yerine göç ederek yaşamlarını ikame etmeye çalışmışlardır. Hz. İsa'nın Filistin'in Nâsıra kentini-

¹⁵⁷ Hıdır, s.68.-69.

¹⁵⁸ Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s.26.

¹⁵⁹ Acar, s.130-143.

¹⁶⁰ "Bu mabetten geri kalan tek şey "Ağlama Duvarı" olarak bilinen, Hz. Süleyman Mabedi'nin batı kısmında yer alan ve zorluklarla bitirilen "Batı Duvarı" bölümüdür. Bu kısım günümüzde hala Yahudiler tarafından kutsal sayılan bir ibadet noktasıdır." Bkz. Acar, s.48-50.

¹⁶¹ Hıdır, s.71.

de hayata gelmesi ve Hristiyanlığı insanlığa tanıttığından sonra Roma İmparatorluğu 312 yılında bu dini kabul ederek Kudüs'ü kutsal şehir olarak tanıtmıştır.¹⁶²

Roma İmparatorluğu 395'te ikiye ayrılmış ve Filistin coğrafyası Doğu Roma olarak addedilen Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına girmiştir. Sasani Devleti 611'de Filistin'i istila etmiş ve akabinde 614 yılında Kudüs şehrinde büyük bir katliam yaşanmıştır. Bizans İmparatoru Herakleios, 629 yılında Kudüs dahil olmak üzere Filistin bölgesini Sasanilerden geri almayı başarmıştır.¹⁶³

Hz. Muhammed'in 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret etmesiyle beraber Doğu Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra Körfezi arasında yer alan bölge Müslümanlığın egemenliğine geçmiştir.¹⁶⁴ Hz. Ebubekir döneminde gerçekleşen Ecnadeyn Savaşı(634) ile Filistin ve Suriye'nin kapıları Müslümanlara açılmıştır. Hz. Ömer döneminde Bizans İmparatorluğu ile Yermük Savaşı(636) yapılmış ve İslam ordusu zafer elde ederek Kudüs'e hakim olmuştur.¹⁶⁵ Roma sürgününden sonra Yahudilerin büyük bir çoğunluğu Hristiyan Avrupasına göç etmişse de 7. ve 13. yüzyıllar arası Filistin'in de içinde yer aldığı coğrafyada Müslümanlar, Yahudileri kültürel ve ekonomik açıdan etkilemiştir.¹⁶⁶

Filistin'in Emevî Devleti hakimiyetine girdiği dönemde Halife Abdülmelik b. Mervân bu coğrafyaya çok fazla önem vermiş ve Kudüs'ü korumak adına veliaht Süleyman b. Abdülmelik'i görevlendirmiştir. Abbasî Devleti döneminde ise Filistin'in merkezi Remle şehri olmuş ve Suriye ile birlikte eyalet şeklinde yönetilmiştir. Filistin sonraki yıllarda sırasıyla Tolunoğulları, Abbasî, İhşîdler ve Fatımîler'in egemenliğinde idare edilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin sultanı Melikşah'ın kardeşi Tutuş 1079 yılında Suriye-Filistin Selçuklu Devleti'ni kurarak bölgeye hâkim olmuştur. 15 Temmuz 1099'da Filistin, Haçlı birlikleri tarafından ele geçirilmiş ve 1187 yılında Selahattin Eyyubî'nin Kudüs'ü fethine kadar bu coğrafya Avrupalı devletlerin idaresinde hüküm sürmüştür. Eyyubîlerden sonra coğrafyaya Memlûklü Devleti hâkim olmuş ve Filistin; Gazze, Lûd, Kakun, Kudüs, Halil ve Nablus olmak üzere Dımaşk'a (Şam) bağlı altı bölgeye ayrılarak yönetilmiştir. Memlûklüler döneminde Filistin'de Müslüman nüfusu çok artmış bunun yanında Hristiyanlar ile Avrupa'da

¹⁶² M. Lütfullah Karaman, "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:13, İstanbul, 1996, s.90.

¹⁶³ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.90.

¹⁶⁴ Michael Brenner, *Kısa Yahudi Tarihi*, çev.: Sevinç Altınçekiç, İstanbul: Alfa Yayınları, 2011, s.65.

¹⁶⁵ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.91.

¹⁶⁶ Brenner, s.65.

yaşanan baskılar sonucu yeni yerleşim noktaları arayan Yahudilere de ülke topraklarının kapıları açılmıştır.¹⁶⁷

Osmanlı Devleti, 24 Ağustos 1516'da Yavuz Sultan Selim önderliğinde gerçekleştirilen Mercidabık Savaşı'nda elde ettiği zafer ile Filistin topraklarına hâkim olmuştur.¹⁶⁸ 16. yüzyıldan itibaren Filistin'in idaresini üstlenen Osmanlı Devleti, üç semavi din açısından kutsal kabul edilen bu coğrafyada yaşayan cemaatlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde sorun yaşamamaları adına hakem rolü üstlenmiştir. Müslüman, Yahudi ve Hristiyanların dinî inançlarına saygı duyulmuş ve ibadetlerini güvenli bir şekilde yaşayabilmeleri adına düzenlemeler getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesiyle beraber zamanla Filistin topraklarına olan ilgi artış göstermiştir. Özellikle Kudüs başta olmak üzere bölgede demografik artış yaşanmış ve dinamik bir değişim söz konusu olmuştur. Filistin'de birçok dönem Müslüman Araplar demografik çoğunluğu ellerinde tutsa da çeşitli sebeplerle farklı dönemlerde Yahudi-Hristiyan göç ve yerleşimleri de görülmüştür. 1492'de İspanya'dan göç eden Sefaradlar, Doğu Avrupa'dan farklı dönemlerde parçalar halinde göç ederek Kudüs, Safed, Taberiyye ve El-Halil'e yerleşen Aşkenazlar ve son olarak 1882 yılından itibaren Siyonizm'in etkisi ile Antisemitist faaliyetler sonucu baskı ve zulüme uğrayan Yahudiler Filistin topraklarına iskân etmiş ve Osmanlı Yahudi tebaasını oluşturmuştur. Filistin'de Müslüman ve Yahudi nüfus içerisinde azınlığı oluşturan Hristiyanlar ise Kırım Savaşı ile birlikte emperyalist güçlerin bu coğrafyaya ilgi göstermesi sonucu yerleşmeye başlamıştır.¹⁶⁹ Osmanlı Devleti, üç semavi din açısından kutsal kabul edilen Filistin bölgesinde 1918 yılına kadar yaklaşık olarak 400 yıl hüküm sürmüştür. 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olmasıyla birlikte Ortadoğu özellikle Filistin ve çevresinde büyük çekişmeler yaşanmıştır. Bu bölgede başarısızlık yaşayan Osmanlı Devleti, 1918 yılında Kudüs'ün İngilizler tarafından ele geçirilmesinden sonra bu topraklardan ayrılmaya başlamıştır. Savaş bitiminde yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, Filistin'i İngiliz Manda yönetimine bırakmıştır.¹⁷⁰

Uzun bir dönem aynı coğrafyada bir arada yaşama fırsatı bulamayan Yahudiler, farklı millet ve devletlerin egemenliği altında bazen zulüm bazen de destek görek

¹⁶⁷ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.91-92.

¹⁶⁸ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*, İstanbul: IHH Yayınları, Yayın No:5, 2010, s.44.

¹⁶⁹ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.92.

¹⁷⁰ Musa İsmail Basit, Hamza Zib Mustafa, Gassan Musa Muhibiş, Said Süleyman Kik, *Kudüs Tarihi*, İstanbul: Nisa Yayınları, 2011, s.149.

varlıklarını sürdürmüşlerdir. Öz benliklerinden çok şey yitirseler de milli ve dini kimliklerini korumalarının sebebi belki de seçilmiş ırk olarak bir gün vaat edilen topraklarına dönecekleri fikrinden kaynaklanmaktadır.¹⁷¹ 1948 yılına gelindiğinde İngiliz Manda yönetiminin son bulması beraberinde İsrail Devleti'nin kurulmasını getirmiştir.¹⁷²

¹⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.194-196.

¹⁷² "1948 yılı Filistin'de İsrail Devleti'nin bağımsız bir şekilde kurulduğu tarihtir. Yahudiler yüzyıllar boyunca ilk defa sistemli bir şekilde bir araya gelmiş ve vatanlarına duydukları özleme son vermişlerdir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Çakmak, "İki Dünya Savaşı Arasında Ortadoğu", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayısı, 2009, s.1369.

3. I. DÜNYA SAVAŞI VE YAHUDİLER

3.1. SAVAŞ ÖNCESİNDE YAHUDİ TOPLUMU

Yahudiler dış baskılar sonucu ana vatanları olan Filistin'den göç etmek zorunda kalmışlar ve dünyanın çeşitli yerlerinde yaşamlarına devam etmişlerdir. Tarih boyunca yaşanan bu göçler sonucunda farklı ülkelerde yaşayan Yahudilerin tekrar bir araya gelerek aynı coğrafyada yaşamalarının da önü kapanmıştır.

Yurtlarından, evlerinden, ailelerinden ve kültürlerinden koparılan Yahudiler, gittikleri yerlerde azınlık durumunda olduklarından dolayı çoğu zaman baskı ile karşılaşmışlardır. Bu durum Yahudilerin hem yaşam şartlarını hem de kültürlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Yahudiler yerleştikleri ülkelerin kültürlerinden her ne kadar etkilenmiş olsalar da bazı noktalarda kendi yaşam tarzları ve kültürleri ile karşı tarafı da etkileyebilmeyi başarmıştır. Göç ettikleri ülkelerde azınlık konumunda oldukları gerçeğini unutmayan Yahudiler, kalıcılığı sağlamak amacıyla çoğu zaman para getiren işlerle meşgul olmuşlardır. Böylelikle yaşadıkları ülkelerin ekonomilerine büyük oranda katkı sağlayacaklarını düşünüp buldukları bölgelerde uzun süreli kalmayı amaçlamışlardır.

Yahudiler Filistin'den sürgün edildikten sonra gerek nüfuslarının büyüme oranı gerekse ülkelere göre dağılımları açısından yüzyıllar boyunca dalgalanmalar yaşamıştır.

3.1.1. Dünyada Yoğun Olarak Yaşadıkları Bölgeler ve Nüfusları

Yahudiler yüzyıllar boyunca ortak bir coğrafyada yaşayamamış ve değişik ülkelerde ikamet etmek zorunda kalmışlardır. Dünyanın hemen hemen her tarafına dağılmış olan Yahudi toplumu farklı bölgelerde diaspora olarak yaşamaktadır.

Avrupa'da Yahudiler: Kudüs'te bulunan II. Tapınak'ın M.S. 70 yılında Romalılar tarafından yıkılması sonucunda Yahudiler kutsal mekânları Filistin topraklarından sürgün edilmiştir. Bu yıldan sonra Yahudiler için esaret yılları başlamış ve öncelikli olarak Roma vilayetleri olmak üzere dünyanın farklı bölgelerine göç etmişlerdir.

Erken Ortaçağ döneminde Avrupa'da Yahudilere karşı hoşgörülü bir tutum sergilendiği için özellikle 800-1100 yılları arasında 1,5 milyon Yahudi burada yaşamaktaydı. Kısa sürede Avrupa'nın geniş bir bölümüne ulaşmış olan Yahudiler, siyasi yalnızlıklarından dolayı gittikleri ülkelerde daha çok ekonomik faaliyetlerde etkin rol oynadılar. Fakat ekonomik alanda gösterdikleri başarılar başlangıçta ülke ekonomisine katkı sağladığı için desteklenirken zaman içerisinde rekabetçi orta sınıf Hristiyanlar arasında hoş görülmemeye başlandı. Ayrıca okuryazarlık oranının Hristiyanlardan yüksek olması, finans, yönetim ve hekimlik alanlarında kendilerini ispat etmeleri de halkın tepkisini çekmeye ve Yahudilere karşı farklı bir bakış açısı geliştirilmesine neden oldu. 1300'lü yıllara gelindiğinde Kilisenin Yahudilere olan baskılarını arttırması ve 1350 yılı civarında tüm Avrupa'yı etkileyecek olan "Kara Veba" salgının suçlusu Yahudiler olarak görülmesi gibi nedenlerle yeniden farklı bölgelere göç etmişlerdir.¹⁷³

İspanya: İspanya göç için tercih edilen ilk ülkelerden biri olmuştur. Buraya hangi tarih aralığında yerleştiklerine dair tam bir bilgi bulunmasa da 3. yüzyıla tarihlenen Yahudilere ait mezar taşları ile 4. yüzyılda Hristiyanların Yahudilere karşı almış oldukları tedbirlerin varlığı Yahudilerin bu zaman zarfında bölgede bulduklarını kanıtlar niteliktedir.¹⁷⁴ 5. yüzyıla gelene kadar İspanya Yahudileri ile ilgili kaynaklarda pek fazla bilgiye yer verilmezken, bu tarihten sonra bölgeye Vizigotların hâkim olmasıyla beraber gerek ülke yönetimi gerekse halk üzerine yazılmış kaynakların sayısı artmış ve bu durum İspanya'da yaşayan Yahudiler hakkında daha fazla bilgi sahibi olunmasına katkı sağlamıştır.¹⁷⁵

Vizigotların yönetimine girmiş olan İspanya halkı geçmişte olduğu gibi yeniden ezilmeye ve baskı altına alınmaya devam etmiş, bu durumdan faydalanmak isteyen Katolik Kilisesi ise halkı yönetime karşı kıskırtmıştır. Çıkan ayaklanma ve sorunların önüne geçemeyen Vizigot yönetimi Katolik mezhebine geçmeyi tercih etmiştir. Böylelikle İspanya'nın resmi mezhebi Katolik olurken, Yahudiler için zorlu bir dönem başlamıştır. Bu tarihten itibaren Yahudiler İspanya'da din bütünlüğünü bozan, lanetli

¹⁷³ Acar, s. 246.

¹⁷⁴ Ali Hikmet Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Ankara: Seba Yayınları, 1997, s. 32.

¹⁷⁵ Eroğlu, s. 33.

bir kavim olarak tanıtılmıştır. Dini kutlamaları özellikle "Şabat"¹⁷⁶, kendi ritüellerine göre evlenmeleri ve sünnet edilmelerine bazı yasaklar getirilmiştir. En sert yasak ve tedbirler ise 7. Yüzyılda Sisebut zamanında alınmıştır. Yahudilerin nüfus olarak artışı ve zenginlikleri bu baskıların yapılmasına sebep olmuştur. Son Vizigot Kralı Egica zamanında Yahudiler çok zor şartlar altında yaşamaya maruz kalmış ve birçok zulümle karşılaşmışlardır. Özellikle köle edilmeleri, mallarının müsadere edilmesi ve çocuklarının Katolik geleneğine uygun bir şekilde yetiştirmek amacıyla ellerinden alınması önemlidir.¹⁷⁷

19 Temmuz 711 tarihinde Emeviler İspanya'yı fethetmiş, Tarık b. Ziyad önderliğindeki birliklerin Toledo, Kurtuba, Elvire ve Granada'yı ele geçirmesiyle birlikte İspanya'da Müslüman hâkimiyeti başlamıştır. Müslümanların bölgeyi fethetmesiyle birlikte İspanya halkının dini inançları konusunda hoşgörü sağlanmıştır. Kendi cemaatlerini ilgilendiren konularda kanunlarını serbestçe uygulamalarına ve dini liderlerinin bağımsız bir şekilde cemaatini yönetmesine izin verilmiştir. Müslümanların gelişini sevinçle karşılayan Yahudiler geçmiş dönemlerde yaşamış oldukları baskıcı yönetimden kurtulma fırsatı bulmuştur. Müslümanlar da Yahudilere karşı olumlu politikalar izlemiş, ülkenin bazı noktalarını Yahudi idaresine bırakmış, savaş süresi zarfınca buldukları bölgeyi ve evlerini terk eden Hristiyanlar yerine şehir dışında ikamet eden Yahudiler getirilmiştir. Kölelikten kurtulma fırsatı bulan Yahudiler dini bir cemaat olarak nitelendirilmiştir.¹⁷⁸

900 ve 1100 yılları arasında İspanya'da altın çağını yaşayan Yahudiler için süreç her zaman iyi gitmemiştir. Kuzey Afrika'da özellikle Fas, Cezayir ve Libya'da Yahudilere karşı çıkan ayaklanmalar sonucunda birçok Yahudi öldürülmüş ve bu durum diğer ülkelerde yaşayan kişileri de etkilemiştir.¹⁷⁹ 11. yüzyılda İspanya'nın güneyinde yer alan önemli İslam şehirlerinde Yahudiler Müslümanlar tarafından baskıcı yönetime maruz kalmışlardır. 1011'de Kurtuba, 1066 senesinde Granada şehrinde büyük

¹⁷⁶ "Şabat Yahudi inancına göre Tanrı'nın dünyayı altı günde yaratıp, yedinci günde dinlenmesini temsil etmek ve o günü kutsamak amacıyla düzenlenmiş olan bir kutlamadır. Şabat; cuma akşamı güneşin batışından on sekiz dakika önce başlar ve cumartesi akşamı üç küçük yıldızın görünmesine kadar sürer. Yahudiler bu günü dinlenme olarak tarif ettiklerinden dolayı her hangi bir işle meşgul olmak yerine sinagoga gidip dua etmeyi, Tevrat okumayı ve istirahat etmeyi tercih ederler. Ayrıca On Emir'in dördüncü maddesi de Şabat gününde hiç bir işin yapılmayacağı ile ilgilidir." Bkz. Acar, s.77.

¹⁷⁷ Eroğlu, s. 34-35.

¹⁷⁸ Eroğlu, s. 36-37.

¹⁷⁹ Acar, s. 244.

oranda sorunlar yaşanmış, Yahudiler bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve daha huzurlu bölgelere yerleşmeye başlamışlardır.¹⁸⁰

Endülüs Emevileri'nin zaman içerisinde eski gücünü kaybetmesi sonucu İspanya yönetimi yeniden Hristiyanların eline geçmiştir. Yahudi ve Müslümanlar için zorlu günler başlamış ve özellikle Yahudiler üzerinde çok fazla etki kurulmak istenmiştir. Birçoğu Hristiyan olmaya zorlanmış ve Hristiyanlar üzerinde otorite kurulacak meslek seçmelerinin önüne geçilmiştir.¹⁸¹ Baskıya dayanamayan Yahudilerin çoğu henüz sürgün kararı çıkmadan İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmeye başlamıştır.¹⁸² 1469 yılında Aragon Kralı Ferdinand ile Kastilya Kraliçesi İzabel'in¹⁸³ evlenmesi ülkede yaşayan Yahudiler için şartların daha da zorlaşacağını göstermiştir. Ayrıca bu dönemde Engizisyon Mahkemeleri aktif rol oynamış ve 1481-1490 yılları arasında 2000 Yahudi yakılmış, 1500 kişi cezalandırılmıştır.¹⁸⁴

31 Mart 1492'de Kral ve Kraliçe Yahudileri Katolik dinindeki insanları dinlerinden uzaklaştırmak yani Yahudileştirmekle suçlamış ve "Kovma Fermanı" düzenleyerek onları ülkeden sürme kararı almıştır. Ferman ile birlikte çocuk, yaşlı, kadın ve erkek tüm Yahudilerin bir daha geri dönmeme koşuluyla ülkeden çıkmaları emredilmiştir. Bu kurala uymayan ya da herhangi bir sebeple geri dönenler için yakalanmaların ve idamın gerçekleşeceği belirtilmiştir. Temmuz ayı itibarıyla evlerinde veya başka bir yerde Yahudi kadın ya da erkek saklayanlara karşı bazı tedbirler alınmış, emre uymayan kişilerin mallarına, gemilerine ve miraslarına el konulacağı fermanla yazılmıştır.¹⁸⁵ Sürgün sırasında Yahudilerin gümüş, altın ya da para götürmeleri yasaklanmıştır.¹⁸⁶

İspanya'dan ayrılan Yahudilerin sayısı hakkında net bir bilgi bulunmamasına rağmen genellikle 150.000 ve 400.000 kişi aralığında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁸⁷ Fakat bu konuda araştırma yapan tarihçi ve araştırmacıların mutabakat sağladığı sayı

¹⁸⁰ Acar, s. 245.

¹⁸¹ Eroğlu, s. 41.

¹⁸² Eroğlu, s. 44.

¹⁸³ "Bazı kaynaklarda ismi İzabella ya da İsabella olarak nakledilmiştir." Ayrıntılı bilgi için bkz. (Moshe Sevilla-Sharon, *Türkiye Yahudileri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s.132)-(Ülkühan Olgun, *Osmanlı Son Dönemi Yahudilik ve Hahambaşılık*, İstanbul: Giza Yayınları, 2009, s. 20)

¹⁸⁴ Eroğlu, s. 45.

¹⁸⁵ Moshe Sevilla-Sharon, *Türkiye Yahudileri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s.133.

¹⁸⁶ Eroğlu, s. 47.

¹⁸⁷ Erdem Güven, *Mekân, Kimlik, Yahudilik (Kuzguncuk Yahudi Cemaati Üzerine Bir Çalışma)*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 2011, s. 69.

120.000 civarındadır.¹⁸⁸ İspanya'yı çeşitli sebeplerle terk etmek zorunda kalan Yahudiler için bu tarihten sonra "Sefarad" teriminin kullanıldığı bilinmektedir. Sefarad'ın kelime anlamı İspanyol ile eşdeğerdir.¹⁸⁹ Göç etmeden önce evlerini ve mallarını çok düşük ücretlere satan Sefarad Yahudileri, öncelikli olarak Fas, Cezayir, Tunus, İtalya, Portekiz, Polonya, Litvanya, Hollanda, Hint Okyanusu bölgesi ve Osmanlı topraklarını tercih etmiştir.¹⁹⁰ Portekiz'e yerleşen Yahudiler bir süre huzurlu bir yaşam sürse de bu uzun soluklu olmamış ve 1496-1497 yıllarında yeniden sürgüne zorlanmışlardır. Portekiz'den de sürülmüş olan Yahudilerin bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'nu bir kısmı da Hollanda'yı tercih etmiştir.¹⁹¹

Almanya ve Doğu Avrupa Ülkeleri: Yahudiler Avrupa'da özellikle Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde kalan ülkelere yerleşmeyi tercih etmiştir. Bu ülkeler arasında Orta Avrupa'da kalan Almanya ve Doğu Avrupa'da kalan Rusya, Polonya, Moldova, Romanya ve Macaristan yer almaktadır.

Buraya geliş tarihleri hakkında net veriler bulunmamasına rağmen yaklaşık olarak 4. yüzyıl tarihçiler arasında kabul görmektedir.¹⁹² Doğu Avrupa ya da Almanya kökenli Yahudilere verilen isim "Aşkenaz"dir. Aşkenaz'ın İbranice anlamı Almanya demektir.¹⁹³

Ren vadisi ve Fransa'da yaşayan Aşkenazlar, 11 ve 12. yüzyılda yaşanan I. ve II. Haçlı Seferleri ile birlikte Polonya, Litvanya, Rusya gibi Slav kökenli ülkelere göç etmiştir. 17. yüzyıldan itibaren Doğu Avrupa'da özellikle Çarlık Rusya'da Yahudilere karşı dinsel baskılar artmış ve pogromlar¹⁹⁴ düzenlenmiştir. Yaşanan olumsuz koşullar sonucunda Yahudiler Doğu Avrupa'dan yeniden göç etme sürecine geçmişlerdir.

¹⁸⁸ Ülkühan Olgun, *Osmanlı Son Dönemi Yahudilik ve Hahambaşılık*, İstanbul: Giza Yayınları, 2009, s. 20.

¹⁸⁹ Acar, s.173.

¹⁹⁰ Güven, s.69.

¹⁹¹ Eroğlu, s. 48.

¹⁹² Acar, s. 246.

¹⁹³ Acar, s. 176.

¹⁹⁴ "Pogrom genellikle dinsel, siyasi ya da etnik nedenler sonucu yapılmış olan şiddet hareketleridir. Kelime anlamı Rusçada genel olarak yapılan tüm şiddet olaylarını kapsar. Fakat özelde etnik kimlik ve din algısını içermektedir. Ev, işyerleri, ibadethanelerin tahrip edilmesi ya da kişilerin sağlık durumlarına zarar verilmesi şeklinde gözlenir. Geçmişten günümüze Yahudilere karşı yapılmış birçok pogrom mevcuttur. Özellikle 19 ve 20. yüzyılda Doğu Avrupa'da gerçekleşmiş olan pogromlar sonucu Yahudiler Osmanlı ve ABD toprakları başta olmakla birlikte dünyanın çeşitli bölgelerine göç etmek zorunda kalmışlardır." Ayrıntılı bilgi için bkz. (Nicholas De Lange, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi "Yahudi Dünyası"*, çev.: Sevil Atauz, Akın Atauz, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 4, 1987, s.54-57.

Amerika, Avustralya, Güney Afrika, Ortadoğu ve Batı Avrupa Yahudilerin yerleştikleri bölgeleri oluşturmaktadır.¹⁹⁵ Fakat Doğu Avrupa'da özellikle Rusya'da yaşanan pogromlara rağmen bölgede Yahudiler varlıklarını devam ettirmiştir.¹⁹⁶

Zamanla gidilen yerlerde yaşayan diğer Yahudi gruplarıyla kaynaşan Aşkenazlar kültürel özelliklerinin çoğunu kaybetmiş, sadece Alman tarzı sinagog ayinini benimsemeyi sürdürmüşlerdir. Germen diline benzeyen fakat İbrani Alfabeti ile yazılan Yiddiş dili Aşkenazilerin kullanmış oldukları dildir. Yiddiş yaşanan göç dalgaları sonucunda zamanla Batı yani Almanca konuşulan ülkeler ve Doğu Slav dilini konuşan ülkelerde kullanılmaya başlamıştır. Doğu Avrupa'da yaşanan pogromlar sonucu yeniden farklı coğrafyalara doğru yola koyulan Aşkenazlar kullanmış oldukları Yiddiş dilini de değişik ülkelere taşımışlardır.¹⁹⁷

Bugün dünya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Aşkenaziler yaşadıkları ülkelerde örgütlenmeye önem vermişler ve birden fazla kuruluşun açılmasını sağlamışlardır. Almanya 19 ve 20. yüzyıldan itibaren; *Ahadut* (İbranice bir kelime olup Türkçe karşılığı ittihatır), *Agudat* (İbranice bir kelime olur Türkçe karşılığı İsrail demetidir), *Yahudi Uleması Birliği*, *Yahudi Mezhebine Bağlı Alman Vatandaşların Genel Derneği*, *Yahudi Kadınları Birliği*, *Almanya Yahudi Cephe Askerleri Birliği*, *Alman Yahudi Yardım Cemiyeti*, *Almanya Yahudi Hasta ve Tedavi Kurumları Birliği*¹⁹⁸, *Almanya Yahudi Öğretmenleri Cemiyetlerinin Birliği*, *Özgür Yahudiliğin Birliği*, *Almanya Mizrahi Cemiyeti Merkezi*, *Almanya'nın Doğu Musevileri Örgütü Birliği*, *Yahudi Sosyal Demokrat İşçi Teşkilatı Derneği (Poalesiyon)*, *Almanya Bütün Hahamlarının Birliği*¹⁹⁹, *Yahudi Öğrenci Dernekleri Birliği*, *Almanya Siyonist Birliği*, *Yahudi Dernekleri Birliği* ve *Yahudi Akademisi* gibi kuruluşların açılmasını ve aktif bir şekilde çalışmasını desteklemiştir.²⁰⁰

¹⁹⁵ Acar, s. 178.

¹⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. 1917 yılında Çarlık Rusya'da meydana gelmiş olan Bolşevik İhtilali'nin lideri, Sovyet rejiminin kurucusu Lenin ve yanındaki destekçilerinin büyük oranda Yahudi olması burada Yahudi varlığının devam ettiğini açıklar niteliktedir. Akgün, s. 376.

¹⁹⁷ Acar, s. 179.

¹⁹⁸ Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler (Tarihi, Siyasi Araştırma)*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1995, s. 184-185.

¹⁹⁹ Galanti, s.186.

²⁰⁰ " 'Ahadut', 1923 yılında Yahudilerin karşılaştığı sorunları çözmek amacıyla kurulmuştur. 'Agudat', Tevrat önderliğinde Yahudilerin problemlerine çözüm bulmayı amaçlamıştır. 'Yahudi Uleması Birliği'; Yahudileri ilgilendiren tüm bilgin derneklerin bir araya getirilmesini ve maddi-manevi yardımın sağlanmasını hedeflemiştir. 'Yahudi Mezhebine Bağlı Alman Vatandaşların Genel Derneği' 1893'te kurulmuş ve Alman vatandaşı olan Yahudilerin Alman ruhu çerçevesinde korunmasını amaçlamıştır. 'Yahudi Kadınları Derneği' 1904 yılında Almanya'da bulunan Yahudi kadın cemiyet ve grup-

Almanya Yahudi vatandaşlarına sadece bahsedilen resmi kuruluşların açılmasında değil, basın ve haberleşme alanı ile eğitim özgürlüğü açısından da destekleyici bir politika izlemiştir. Basın alanında sadece Yahudileri ilgilendiren haber ve sorunları konu alan gazete ve dergiler çıkarılmıştır. Örneğin; *Yahudi Yankısı*, *Alman-İsrael Gazetesi*, *Almanya'nın Yahudi Gazetesi*, *Yahudi Haberleri*, *Yahudi Kadın*, *Gençlik Sesi*, *Yahudi Dinine Mensup Alman Vatandaşları Merkez Derneği Sendikasının Bildirileri*, *Yahudi Göçü*, *Eğitim ve Öğretim Gazeteleri*, *Yahudiliğin Tarih ve Bilim Aylık Dergisi*²⁰¹, *Yahudi Akademisi Kürsüsü*, *Yahudi Öğrenciler* Almanya'da Yahudiler tarafından çıkarılmış olan önemli gazeteler arasında yer almaktadır. Bu gazete ve dergilerde işlenen konular genellikle siyaset, eğitim, spor, bilim, kültür, ekonomi, pedagoji, kadın ve gençlik hareketlerini kapsamaktadır.²⁰²

Yahudiler 19. ve 20. yüzyılları arasında Almanya'da özellikle de Berlin'de kendi dillerini ve dinlerini görebilecekleri eğitim kurumları açma fırsatı bulmuşlardır. Bu okullar genellikle sinagogların yakın çevresine kurulmuştur. Öğrenciler İbranice ve dini eğitim almak için açılan okulların akşam derslerine katılmıştır. Yedi adet

larının ortak bir noktada birleştirilmesi amacıyla kurulmuştur. 'Almanya Yahudi Cephe Askerleri Birliği'; 1919 yılında I. Dünya Savaşı'ndan sonra cephelelerde görev almış askerlerin haklarının korunması için oluşturulmuştur. 'Alman Yahudilerinin Yardım Cemiyeti'; 1901'de kurulmuş olan cemiyet Doğu Avrupa kökenli Yahudilerin göç ve yardım işleri ile ilgilenmiştir. 'Almanya Yahudi Hasta ve Tedavi Kurumları Birliği'; Yahudi sağlık kurum ve işletmelerinin haklarının korunmasını amaç ederek 1901 yılında faaliyete geçmiştir. 'Almanya Yahudi Öğretmenleri Cemiyetlerinin Birliği'; 1895'te kurulan bu cemiyet tüm Almanya'da görev alan Yahudi öğretmenlerin eğitim, öğretim, meslek ve arkadaşlık çıkarlarını korumak amacıyla oluşturulmuştur. 'Özgür Yahudiliğin Birliği'; özgür bir Yahudilik ile dinsel yönlü düşüncenin gelişmesi yönünde çalışmalar yapmayı amaç edinmiştir. Birçok ülkede şubeleri bulunmaktadır. 'Almanya Mizrahi Cemiyeti Merkezi'; Siyonizmin gelişmesi yönünde yapılmış olan programları din temaları ile birleştirme amacıyla kurulmuştur. 'Almanya Doğu Musevileri Örgütü Birliği'; 1924 yılında kurulmuş olan cemiyet Rusya, Lehistan, Galiciya kökenli Yahudilerin Almanya'da yaşadıkları süre zarfında hukuki, kültürel ve sosyal çıkarlarını koruma amacı gütmektedir. 'Yahudi Sosyal Demokrat İşçi Teşkilât Derneği (Poalesiyon)'; Yahudi işçilerin haklarını korumakla yükümlü bir cemiyettir. Almanya Bütün Hahamlarının Birliği; 1895 yılında kurulmuş olan bu kurum Yahudilerin dini yönden şeref ve onurlarının yüceltilmesi ile hahamların bilimsel alanda ilerleme kat etmesi amacıyla çalışmalar yapmaktadır. 'Yahudi Öğrenci Dernekleri Birliği'; Almanya'ya yerleşmiş ve orada öğrenim hayatını sürdüren yabancı kökenli Yahudilerin kurumlaşması ve korunmasını sağlayan bir kurumdur. 'Almanya Siyonist Birliği'; Yahudilerin ortak bir noktada buluşarak hayatlarına devam etmesini arzulayan Siyonizm Örgütü'nün Almanya'da bulunan şubelerinden biridir. 'Yahudi Dernekleri Birliği'; 13 öğrenci derneği ile 20 çeşitli derneği içinde barındıran kuruluşun amacı, üyelerinin ulusal birlik bilinci çerçevesinde bir araya gelmesini sağlamaktır. Ayrıca Yahudiliğin geçmişte yaşadıklarını onurlu bir biçimde üyelerine aktarmayı da amaçlamaktadır. 'Yahudi Akademisi'; ünlü Yahudi bilginleri tarafından idare edilen bu kurum beş farklı şubeye ayrılmıştır. 1) Talmud bilimleri şubesi, 2) Dil bilimi ve İbranice şubesi, 3) Edebiyat Tarihi şubesi, 4) Yahudi Tarihi şubesi, 5) Felsefe şubesi. En tanınmış Yahudi bilginler tarafından yönetilen bu kuruluşun masraflarını devlet, üyeler ve toplanan bağışlarla karşılanmaktadır. Bkz. Galanti, s.184-195.

²⁰¹ Galanti, s.188.

²⁰² Galanti, s.188-189.

ilk ve ortaokul, Berlin Haham Okulu ve Yahudilik Bilimine Özgü Yüksek Okul en önemli eğitim kurumları arasında gelmektedir.²⁰³

Almanya ve Doğu Avrupa'da uzun bir süre ikamet eden Yahudiler zamanla yaşanan olumsuzluklar ve pogromlar sonucu bölgeyi terk etmeye başlamıştır. 19. yüzyılda Filistin'de bir İsrail Devleti kurma fikri 20. yüzyılda faaliyete geçme imkânı bulmuştur. Filistin'de Yahudi nüfusunu artırma politikaları sonucu dünyanın çeşitli ülkelerinden göç başlamıştır. Almanya ve özellikle Rusya başta olmak üzere Doğu Avrupa'dan Filistin'e büyük oranda Yahudi göçü yaşanmıştır. Bu süreçten sonra Aşkenazların yerleşim alanları Filistin ve çevresi olacak, dünyanın her yerinden gelen Yahudi kardeşlerine ev sahipliği yapacaklardır.²⁰⁴

İngiltere: Yahudilerin İngiltere'ye geliş tarihlerinin net bir açıklaması bulunmamaktadır. İngiltere'de Yahudi varlığının en fazla hissedildiği şehir başkent Londra'dır.

İngiltere'de Yahudiler kalıcılığı sağlamak amacıyla önemli mevkilerde görev almışlardır. Ülke genelinde birçok kurum ve kuruluşlar açarak sistemli bir şekilde hayatlarını sürdürmüşlerdir. 13. yüzyılda Avrupa'da yaşanan Yahudi düşmanlığı propagandaları İngiltere'ye de sıçramış ve ülkeden Yahudiler göç ettirilmiştir. Kral I. Edward yönetiminde 1290 yılında Yahudiler İngiltere'den büyük oranda çıkarılmıştır.²⁰⁵ Zaman içerisinde Yahudilere karşı gerçekleştirilen pogromların şiddetinin azalması sonucu dünyanın değişik bölgelerinden İngiltere'ye yeniden Yahudi yerleşimi yaşanmıştır.

İngiltere'de özellikle de Londra'da Yahudiler birçok kurum ve kuruluşun açılmasını sağlamışlardır. Bu kuruluşların bir kısmı dini nitelik taşıırken bir kısmı da eğitim, hukuk ve sosyal yardımlaşmayı içermektedir. Birleşik Sinagog Meclisi, Ruhani Yönetim, Agudat İsrail ya da diğer adıyla İsrail Demeti, Hahamların Komitesi ve Yahudi Dini Birliği din teması üzerine açılmış olan merkezlerdir. Yahudiliği fikir olarak siyasi alanlara duyurmayı hedefleyen kuruluşlar "Temsili Kurumlar" olarak adlandırılmıştır. Temsili Kurumlar; İngiliz-Yahudi Cemiyeti, İngiliz Yahudilerinin

²⁰³ Galanti, s.189.

²⁰⁴ TNA (The National Archives) FO (Foreign Office) 141 / 790 Kahire 1917. Ayrıca bkz. Akgün, s. 378.

²⁰⁵ Acar, s. 247.

Mebuslar Merkezi, Yahudi Kadınının Hukuki Durumunu Düzeltme Meclisi, Uluslararası Üniversiteleri Büyük Britanya ve İrlanda Yahudi Federasyonu, Yahudi Barış Derneği, Birleşik Yabancı Komitesi, İngiliz Yahudilerinin Birliği, Musevi Kadınların Birliği, Hayır Eserleri Teşkilatı, Okullar ve Sınıflar bu alanda açılmış olan kurum ve kuruluşlardan oluşmaktadır. Temsili Kurumların bünyesinde gelişen "Hayır Eserleri Teşkilatı" birçok yardımlaşma dernek ve kuruluşunun açılmasını sağlamıştır. Yaşlı Muhtaçlar Derneği, Yahudi Fakirlerinin Sıkıntılarını Hafifleten Mütevelli Heyeti -ki içinde Sadaka Evi Komitesi, Göç Komitesi, Belirli Maaş Komitesi, Geçici Maaş Komitesi, Sanayi Komitesi, Kadınları Giydirmek Komitesi, Borç Verme Komitesi ve Sağlık ve Nekaheti barındırmaktadır- Dilsiz ve Sağır Yurdu Yardım Derneği, Doğu Londra Yetimlere Yardım Derneği, Büyük Britanya Polonya Yahudilerinin Federasyonu, Savaşın Zarar Görmüş olanlara Özgü Fon ve Siyonist Teşkilatı²⁰⁶ bu alanda açılmış olan bazı kuruluşlara örnek teşkil etmektedir.²⁰⁷

Birleşik Sinagog Meclisi; Londra'da bulunan her Musevi ibadethanesini temsil eden kişilerin bir araya gelerek oluşturdukları meclistir. Ruhani Yönetim; bir diğer adı Hahamhane olan bu kuruluşa Dinsel Mahkeme, Temizlik Havuzları, Kurban İşleri, Sünnetçiler Heyeti, Ölüm İşleri Heyeti ve Mezar Heyeti gibi kurumlar da bağlıdır. Genellikle Yahudilerin dini işleriyle ilgili uyulması gereken kuralları bildirmekle görevlidirler. İsrail Demeti ya da Agudat İsrail; Tevrat önderliğinde Yahudilerin problemlerine çözüm bulmayı amaçlamıştır. Hahamların Komitesi; İngiltere'de özellikle de Londra'da görev yapan hahamların bir araya gelerek sorunlara karşı çözüm bulmalarını amaçlar. Yahudi Dini Birliği; erkek ve kadınlardan oluşan bir kuruluştur. Yahudiliğin daha serbest bir şekilde açıklanması ve bilimsel ilerleme sonucu Yahudilerin yaşam şartlarının daha da iyiye gitmesi amacıyla çalışmalar düzenlemektedirler.

Temsili Kurumlar içinde yer alan İngiliz-Yahudi Cemiyeti; Yahudilerin fikri, manevi ve sosyal yönden ilerlemesi ile çeşitli sebeplerden dolayı baskıya uğrayan Yahudileri korumayı amaçlayan bir cemiyettir. İngiliz Yahudilerinin Mebuslar Merkezi; dini bir kuruluş olarak İngiliz Yahudilerinin rahat bir yaşam sürebilmesini sağlamak amacıyla bütün işlerle alakadar olmayı amaçlamışlardır. Yahudi Kadınının Hukuki Durumunu Düzeltme Meclisi; mevcut yasalar sonucu Yahudi kadınlarına karşı yapılan tüm yanlış davranışların ortadan kalkması amacıyla, bütün memleketle-

²⁰⁶ Galanti, s.190-195.

²⁰⁷ Galanti, s.190-206.

rin Musevi Cemaatleri ile haberleşmeyi ve kısa sürede pratik çözümler bulmayı hedeflemektedir.

Uluslararası Üniversiteleri Büyük Britanya ve İrlanda Yahudi Federasyonu; Dünya Yahudi Öğrencileri Birliği'ne bağlı olan kuruluş Büyük Britanya ve İrlanda'daki üniversitelerde okuyan Yahudilerin bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Kuruluş "Yahudi Akademisi" adlı dergi yayınlamaktadır. Yahudi Barış Derneği; tüm dünyada yaşayan Yahudilerin barış ve huzur içinde yaşamasını amaçlamaktadır. Birleşik Yabancı Komitesi; üyelerini İngiliz-Yahudi Cemiyeti ve İngiliz Yahudilerinin Mebuslar Merkezi'nin içinden seçen bu komite, Yahudilerin dış politikalarıyla ilgilenir. İngiliz Yahudilerinin Birliği; İngiliz halkına mensup olan Yahudilerin her yönden ilerlemesini sağlamak ilk amaçları arasında yer almaktadır. İkinci amaçları ise; kutsal mekân Filistin'i kendi memleketi olarak gören Yahudilerin o coğrafyaya yerleşimini kolaylaştırmaya yönelik her anlamda yardım sağlamaktır. Musevi Kadınlarının Birliği; Musevi kadınlar ve onlar için çalışan tüm dernek ve kuruluşlar arasında iş birliği sağlamak, Yahudi kadın ve çocukların tüm haklardan faydalanması yönünde çalışmalar yapmak ve gerekli olduğu sürece Yahudi kadın ve genç kızlarına borç para vermeyi amaçlamaktadır. Okullar ve Sınıflar; burada okul olarak öğretiminin İngilizce olduğu fakat İbrani dili, Yahudi dini ve tarihini içine alan eğitimlerin de verildiği Musevi okullar kastedilmektedir. Sınıf olarak; İngiliz okullarında okuyan Yahudi öğrencilerine İbrani dilini ve Yahudi dinini öğretecek özel mekânlar ya da sinagoglarda açılan sınıflar kastedilmektedir. Her ikisinde de amaç Yahudilerin dil, din, tarih ve edebiyat alanlarında iyi bir eğitim almalarını sağlamaktır.

Hayır Eserleri Teşkilatı içinde yer alan Yaşlı Muhtaçlar Derneği; Yahudi olan tüm ihtiyarların yardımına koşmayı amaç edinen bir kuruluştur. Yahudi Fakirlerinin Sıkıntılarını Hafifleten Mütevelli Heyeti; bir çok komiteyi içinde barındırır. Amacı ihtiyacı olan Yahudilerin isteklerini gidermek ve Yahudileri her anlamda daha iyi yerlere getirmektir. Dilsiz ve Sağır Yurdu Yardım Derneği; İngiltere'de özellikle de Londra'da bulunan sağır ve dilsiz Yahudilere yardım etmeyi amaçlamaktadır. Doğu Londra Yetimlerine Yardım Derneği; amacı her anlamda küçük yardımlar toplayarak Londra yetimhane ve hastanelerinin gelirini arttırmaktır.

Büyük Britanya Polonya Yahudilerinin Federasyonu; Doğu Avrupa'da Yahudilere karşı uygulanan pogromlardan kaçarak İngiltere'ye yerleşen Polonya Yahudileri-

nin sıkıntılarını gidermek ve onlara daha iyi yaşam olanakları sunmayı hedeflemişlerdir. Savaştan Zarar Görmüş Olanlara Yardım Fonu; İngiliz Yahudi vatandaşı olarak savaşa katılan ve sonraki süreçte sıkıntılar yaşayan kişilere yardım etmek kuruluşun amaçları arasında yer almaktadır. Siyonist Teşkilatı; Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmayı amaçlayan bu kuruluşa ikisi kadın, biri erkek, bir diğeri genç Siyonist dernekleri de üyedir.²⁰⁸

İngiltere'de özellikle de Londra'da Yahudileri konu alan bazı gazeteler yayımlanmaktadır. Bu gazete ya da dergiler İngilizce, İbranice, Almanca, Rusça, Lehçe ve Romence dillerinde çıkmaktadır. Farklı dillerde basılmasının sebebi; İngiltere'de yurtdışından özellikle de Doğu Avrupa'dan çok fazla Yahudi'nin göç etmesidir. Yahudi Vekayinamesi, Yahudi Dünyası, Yahudi Muhafızı ve Yahudi Akademisi bu gazete ve dergiler arasında yer almaktadır.²⁰⁹ Ayrıca Yahudilerin İngiltere'de basın ve haberleşme üzerinde etkilerinin olduğu da bilinmektedir.²¹⁰

İngilizler 1654 yılında Yahudilerin kovulmasına dair oluşturulan yasağı kaldırmış ve kapılarını Yahudilere yeniden açmıştır.²¹¹ Bu tarihten itibaren İngiltere'de Yahudi nüfusunda bir artış yaşanmıştır.²¹² Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulması adına destek veren İngiltere Dışişleri Bakanı Artur James Balfour'un 2 Kasım 1917'de bir deklarasyon hazırlamıştır. Bunun sonucunda İngiltere'den Filistin'e büyük oranda bir Yahudi göçü yaşanmış ve İngiltere'de Yahudi nüfus oranı azalmaya başlamıştır.²¹³

İtalya: Roma İmparatorluğu'nun Filistin'den Yahudileri sürgün etmesi ile başlayan göç faaliyeti sonucu Yahudiler dünyanın değişik bölgelerine yerleşmeye başlamışlardır. Roma İmparatorluğu'nun en önemli merkezlerinden biri olan İtalya'ya Yahudilerin geliş tarihi tam olarak bilinmemektedir.

²⁰⁸ Galanti, s.190-206.

²⁰⁹ Galanti, s.195.

²¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Times, Sunday Times, Sun, News of the World ve City gibi önemli gazete ve dergilerde Yahudilerin destekleri mevcuttur. Bu gazetelerde direkt olarak Yahudilere yer verilmez fakat çalışanlarının ve sahiplerinin Yahudi olduğu iddiası vardır. Bkz. Akgün, s.374.

²¹¹ TNA FO 608 / 99.

²¹² Ali Arslan, "Avrupa'dan Türkiye'ye Yahudi Göçünün Stratejik Olarak Kullanılması (1880-1920)", *Dergipark Akademik*, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrjtj/article/view/5000098932>, (21.02.2016), s.11.

²¹³ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Sosyal Bilimler*, Cilt: 2, Sayı: 1, Ocak 2012, s.49.

Yahudiler İtalya'da çoğunlukla Roma, Livorno, Sicilya ve Floransa şehirlerine yerleşmiştir. Buralarda önemli kurum ve kuruluşların açılmasını sağlamışlar ve yüksek mevkilere gelebilmek adına birçok alanda çalışmaya başlamışlardır. Zaman içerisinde yaşanan baskıcı tutumlar nedeniyle Yahudiler İtalya'dan da göç etmek durumunda kalmışlardır. Özellikle 1493 yılında Yahudilerin Sicilya'dan kovulması, Avrupa'daki Yahudi nüfus dengelerini büyük oranda değiştirmiştir.²¹⁴ Sicilya'dan yaklaşık olarak 37.000 Yahudi başta Osmanlı Devleti toprakları olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmiştir.²¹⁵

20. yüzyıl itibariyle İtalya'da birçok Yahudi dernek ve kuruluşu açılmıştır. İtalya'da diğer devletlere nazaran bir farklılık mevcuttur. Bu farklılık; İtalya hükümetinin 1920 yılında İtalya Yahudi Cemaatleri Birliği'nin kuruluşunu tüzel bir kişilik olarak tanımasından kaynaklanmaktadır. Tüzel bir kişilik olarak kabul edilmesinin amaçları; Yahudilerin genel çıkarlarının korunması yönünde çalışmalar yapmak, yerel sebeplerden dolayı dağılan cemaatin yeniden mali durumlarını düzeltmesi amacıyla hükümetin desteğini sağlamak ve ihtiyaç duyulan yeni merkezlerde kurulacak olan Yahudi cemaatlerine yardımcı olmaktır.²¹⁶

Roma'da kurulmuş olan Yahudi Cemaatleri; Yahudi Merkez Sadakası Mebus Heyeti, Yahudi Çocuk Barınakları, Fakir Yahudi Sakatlar Düşkünler Evi, Yahudi Hastanesi, İtalyan Yahudi Yetimhanesi, Kutsal Müessese ve Doğumevi'dir. Livorno'daki Yahudi Cemaatleri; Yüksek Haham Mektebi, İlkokullar ve Meslek Okulları, Çocuk Barınakları, Yetimhane, Franko Akademyası (Kültür Merkezi) ve Yahudi Hastanesi'dir. Floransa şehrinde kurulmuş olan Yahudi Cemaatleri; Yahudi Konuk Evi, Çocuk Barınağı, İlkokul, Sanayi Enstitüsü, İtalyan Haham Koleji, Yetimhane ve Fakir Yaşlılara Mahsus Kutsal Yardım Derneği'dir.²¹⁷ Basın alanında da Yahudiler İtalya'da aktif rol oynamış ve birçok gazete ile derginin çıkarılmasını sağlamıştır. Bu gazete ve dergiler arasında; Yeni Doğu, Israel ve Israel'in Aylık Dergisi yer almaktadır.²¹⁸

²¹⁴ Güven, s.71.

²¹⁵ Acar, s.248.

²¹⁶ Galanti, s.195.

²¹⁷ "Yahudi Merkez Sadakası Mebus Heyeti; maddi durumu iyi olmayan Yahudiler için toplanılan sadakaların ilgili yerlere teslim edilmesini amaçlar. Yukarıda bahsedilen diğer kuruluşların genel amacı; ihtiyacı olan Yahudilere maddi ve manevi yönde gerçekleştirilecek olan tüm yardımların karşılanmasıdır. Özellikle barınma, beslenme ve maddi yardımı kapsar niteliktedir. Bkz. Galanti, s.196.

²¹⁸ Galanti, s.197.

Fransa: Yahudilerin Fransa'ya ne zaman göç ettikleri konusunda net bilgiler yoktur ancak, 4. yüzyılda Almanya'ya yapılan göçlerle aynı döneme rastladığı şeklinde bilgiler mevcuttur.²¹⁹

Batı Avrupa'da Yahudiler bazı dönemlerde ekseriyetle zulüm ve baskı ile karşılaşmışlardır. Haçlı Seferleri'nin yaşandığı 12 ve 13. yüzyıllarda Yahudilere karşı düşmanlık hat safhaya yükselmiş ve Yahudiler saldırıya uğramıştır. II. Haçlı Seferi sırasında özellikle 1147 yılında Fransa'da Yahudilere karşı büyük bir nefret ve kin algısı oluşmuş, bu durum yerini saldırı ve zorbalığa bırakmıştır. Yaşanan olumsuz koşullar Yahudileri farklı bölgelere göç etmeye zorlamıştır. Yahudiler öncelikli olarak Osmanlı topraklarını tercih etse de Doğu Avrupa'ya özellikle de Polonya'ya da büyük oranda göç yaşanmıştır.²²⁰

Fransa'da Yahudiler çoğunluklu olarak Paris'te yaşamayı tercih etmişlerdir. Fransa'da özellikle de Paris'te birçok kurum ve kuruluşun açılmasına önyak olmuşlardır. Fransa hükümeti 1831 ve 1905 yılları arasında almış olduğu bir karar ile tüm Yahudi Cemaatleri'nin masraflarını ödemeyi kabul etmiştir. 9 Aralık 1905 yılında Kilise ile devlet işleri birbirinden ayrılınca, Yahudi cemaatlerine yapılan yardımlar da kesilmiştir. Bu tarihten itibaren Yahudi cemaatleri "İbadî Dernekler" olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Çeşitli hayır kurumları ve sosyal kuruluşlardan bazıları şunlardır; Fransız Hahamları Derneği, Paris Yahudi Konsistuarı Derneği, Dinsel Mahkeme, Yahudi Gençliğinin Dünya Birliği, Yahudi Gençliğinin Beden Terbiyesi Kurumları Birliği, Yahudi Araştırma Derneği, Öğrenci Komitesi, Şema Israel (Dinle İsrail), Kira Sandığı, Bedava Borç Verme, Evlenme Kurumları, Çalışmak Vasıtasıyla Yardım, Erkek ve Kadın Hasta Bakıcı Okulu, Yaşlılar İçin Yardım, Cenaze Kurumları, Çocuk Barınağı ve Çocuklara, Yetimlere ve Terk Edilmiş Çocuklar İçin Hizmetler ve Kurumlar. Yetimlere ve Terk Edilmiş Çocukları İçin Hizmetler ve Kurumlar içerisinde birçok hayır kurum ve kuruluşu dâhil edilmiştir. Bunlar; Yetimler İçin Kurum, Savaş Alanında Fransa Uğrunda Hayatını Kaybeden Yahudilerin Yetimleri İçin Kurumlar, Rotschild Hastanesi, Yeni Hastane, Koruma, İyileştirme ve Kurtarma Evleri, Yahudiler İçin Hizmetliler Kurumu, Yahudi Göçmenleri Koruma Merkez

²¹⁹ Acar, s. 245.

²²⁰ TNA FO 608 / 99.

Komitesi²²¹, Yahudi Yurdu, Fransa Yahudi İzcileri, Yichoub Eretz Israel, Boné Yerouchalaim, İsrail Kalbi ve Paris Yahudi Kadınları'dır.²²²

Fransız Yahudileri sadece ülkelerinde yaşayan kişiler için değil yabancı Yahudiler için de bazı kuruluşlar açmışlardır. Dünya İsrail Birliği; geri kalmış ülkelerde yaşayan Yahudileri kültür, sanat ve çeşitli meslek alanlarında yetiştirmeyi amaç edinmiştir. Yahudi İstismar Derneği; Yahudileri tarım alanında yetiştirmeyi ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Filistin Yerleşimcilerine Yardım Derneği; kutsal mekân Filistin'e yerleşecek olan Yahudilere yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur.²²³

Yahudiler Fransa'da Haham Okulu, Doğu Erkek Öğretmen Okulu, Doğu Kız Öğretmen Okulu, 3 Adet Karma İlkokulu ve 1 Adet Ortaokulu açmışlardır. Bu okullar dışında akşamları İbranice ve din dersleri verilen yerler de açılarak Yahudileri her alanda yetiştirmesi amaçlanmıştır.²²⁴

Yahudiler Fransa'da özellikle de başkent Paris'te basın ve haberleşme alanında da faaliyet göstermiş ve Fransızca on bir gazete ve derginin yayımlanmasını sağlamıştır.

²²¹ Galanti, s.197-199.

²²² "Fransız Hahamları Derneği; bu kurum 1906 yılında Fransa'da görev alan hahamların bir araya gelmesi ile oluşturulmuştur. Paris Yahudi Konsistuarı Derneği; Paris'te bulunan ibadethanelerin gerekli masraflarını karşılamayı ve sinagogların faaliyetlerine devam etmesi için gerekli yardımların sağlanmasını amaçlamıştır. Dinsel Mahkeme; Yahudilerin yaşadıkları sorunları "Din Hukuku" kapsamında ele alınmasını sağlar. Yahudi Gençliğinin Dünya Birliği; İbrani diliyle Yahudileri edebi, sosyal ve dinsel tarih alanında yetiştirmek, dünyanın neresinde olursa olsun tüm Yahudi gençliğinin haklarını savunmak ve gereken her yardımın sağlanmasını amaçlar. Ayrıca kurum "Şalom" diğer adıyla "Selâm" adıyla dergi çıkarmaktadır. Yahudi Gençliğinin Beden Terbiyesi Kurumları Birliği; Yahudilerin spor, izcilik ve askerlik hizmeti yapması hususunda özendirmeyi amaç edinmiştir. Yahudi Araştırma Derneği; 1880 yılında kurulmuş olan bu derneği Fransız Hükümeti 1896'da genel çıkarlara hizmet ettiği gerekçesi ile desteklemiştir. Amacı Yahudi tarih ve edebiyatına olan ilgiyi arttırmaktır. Dernek Yahudi araştırma dergisi adıyla bir dergi çıkartmaktadır. Öğrenci Komitesi; yabancı öğrencilere burs vermeyi amaç edinmiştir. "Şema Israel" bir diğer adıyla "Dinle İsrail" Kurumu'nun amacı; dini propaganda ve eğitim ile Yahudiler arasında ilgi çekmektir. Yahudileri bu alanda yetiştirmeyi de amaçlamıştır. Kira Sandığı; kuruluşunun amacı kiralarını ödeyemeyen Yahudilere borç para vererek hayatlarını kolaylaştırmak ve sıkıntılarını gidermektir. Evlenme Kurumları; Yahudiler tarafından bağışlanan fonların faizleriyle fakir kızların evlenmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Çalışmak Vasıtasıyla Yardım; kurumun amacı biri erkeklere diğeri kadınlara özgü iki tezgah ya da fabrika açarak işsiz Yahudilerin çalışmasını sağlamaktır. Yichoub Eretz Israel; bu kurumun açılma nedeni Filistin'e yerleşmek isteyen Yahudilere her türlü yardımın yapılması adına destek vermektir. Boné Yerouchalaim; Kudüs'ün kurucuları anlamına gelen bu kurumun amacı Filistin'e yerleşimi özendirmek ve orada faaliyette bulunan kişileri desteklerini sunmaktır. İsrail Kalbi; bir kadın derneği olan bu kurumun amacı yardıma muhtaç olanlara yardım etmek ve fakir Yahudi kızların çeyiz masraflarını karşılamaktır. Yukarıda bahsedilen diğer kurum ve kuruluşların açılma sebebi; Yahudilerin sıkıntılarını gidermek, gerekli görülen durumlarda maddi ve manevi destek sağlamak, hasta, yaşlı, kadın ya da çocukların bakımları ile ilgili gerek kalacak bir yer gerekse hastane gibi yerlerin açılmasına yardımcı olmaktır. Bkz. Galanti, s.197-200.

²²³ Galanti, s.200.

²²⁴ Galanti, s.200.

Bu yayınlar; İsrail Dünyası, İsrail Arşivleri, Yahudi Gençliği, Yahudi Edebi Dergisi, Chema Israel (Dinle İsrail), Yahudi Tetebbuat Dergisi ve Menora (Siyonist Gazetesi)'dir.²²⁵

Zaman içerisinde Siyonizm'in ortaya çıkışı, Rusya'daki pogromların artması ve Yahudilere karşı nefret duygusunun oluşması ile birlikte Batı ve Doğu Avrupa'dan Yahudiler yeniden göç sürecine geçmişlerdir. Dönemin şartlarına bakıldığında Yahudiler öncelikli olarak daha yakın coğrafyada yer alan Osmanlı Devleti'ni yerleşim için tercih etmiştir. Sömürgecilik faaliyetlerine Osmanlı topraklarında devam etmek isteyen Fransa, özellikle 19. yüzyıldan itibaren Yahudileri ülkesine çekmeyi başarmıştır. Kuzey Afrika'da yer alan Cezayir, Tunus ve Fas topraklarında hâkimiyet alanı oluşturmak isteyen Fransa, bölgeyi ele geçirebilmek adına Yahudilerden de faydalanmıştır. Bölge Fransız egemenliğine girince Fransa'da yaşayan birçok Yahudi bu topraklara yerleşmiş ve orada bulunan Yahudileri aydınlatma yönünde çalışmalar düzenlemişlerdir.²²⁶ 20. yüzyılda Osmanlı topraklarında gerçekleştirilen Yahudi faaliyetleri sonucu Fransa'dan Filistin başta olmak üzere birçok bölgeye Yahudi göçü yaşanmıştır.

Amerika'da Yahudiler: Amerika Kıtası'nın Kristof Kolomb tarafından keşfedilmesi ile birlikte Avrupa'dan Amerika'ya farklı sebeple göçler yaşanmıştır. Amerika'ya göçün yaşandığı ülkeler arasında İspanya, Fransa, İngiltere, Portekiz, Belçika ve Hollanda başı çekmektedir. Bu kıtada Yahudilerin varlığının da bu göç süreci ile başladığı kabul edilmektedir. Tarihçileri bu kaniya ulaştıran sebep ise Yahudilerin Amerika'ya geliş tarihlerinin bilinmemesidir.²²⁷

Avrupa'daki sorunlardan uzaklaşan Yahudiler için Amerika çok şey vaat eden, önemli bir merkez konumunda idi. Sadece Kuzey Amerika'yla (A.B.D ve Kanada) değil Güney Amerika (Arjantin, Brezilya, Meksika, Uruguay, Venezüella ve Şili) ile de ilgilenen Yahudiler kısa sürede bu bölgelere yerleşmeye başladı.²²⁸ Amerika Kıtası'na gelenler kendilerini önce ekonomi daha sonra siyaset ve kültür alanlarında geliştirdiler. Güney Amerika'da özellikle Brezilya'ya yerleşmeyi tercih edenler, zaman

²²⁵ Galanti, s.201.

²²⁶ Arslan, s.14.

²²⁷ Akgün, s. 321.

²²⁸ *Türk Musevi Cemaati*, <http://www.turkyahudileri.com/>, (23.02.2016).

içerisinde bölgede çıkan anlaşmazlıklar sonucu Hollanda sömürgesindeki New York bölgesine yerleşmişlerdir.²²⁹

Yahudiler diğer kıtalarda olduğu gibi burada da el işçiliği ve ziraattan çok ticarete ve para getiren işlere yönelmişlerdir. New York kısa sürede ticari bir merkez haline geldiği için Yahudi yatırımları bu şehirde yoğunlaşmıştır. Kuzey Amerika'da özellikle New York gibi önemli merkezlerde açmış oldukları sanayi tesisleri ve finans kuruluşları ile birlikte Amerika dünya ekonomisinde ilk sıralara yerleşme fırsatı bulmuştur.²³⁰ Kalem ve ayakkabı endüstrisi, tütün ve şeker imalatı, mücevher, hububat, pamuk ve alkollü içki ticareti Yahudilerin ilgilenmiş oldukları ekonomik faaliyetler arasında yer almaktadır.²³¹

Yahudiler Amerika'da sadece ticari faaliyetlerle değil, açmış oldukları kurum ve kuruluşlarla da adlarından söz ettirmiştir. Hayır ve sosyal kurum olarak; Yahudi İnceleme ve Araştırmaları İçin Amerika Akademisi, Amerika Yahudi Kongresi, Amerika Yahudi Tarih Derneği, Amerika Yahudi Tabipler Komitesi, Amerika Siyon Arazisi, Yahudi Sosyal İnceleme Dairesi, Yetimlerin Eğitimi İçin Eğitim Birliği, Yahudi Tarım Derneği, Amerika Yahudi Cumartesi Birliği, Amerika Birleşik Devletleri'yle Kanada Yahudi Sosyalist İşçi Partisi, Yahudi Sosyalist Derneği, Yahudi Kahraman Kıt'aları, Yahudi Hayır Kurumları Dairesi, Savaştan Etkilenen Yahudiler İçin Amerika Fonlarının Birleşik Dağıtma Komitesi ve Filistin Gelişme Meclisi²³² açılmıştır.²³³

²²⁹ Henry Ford, *Beynelmilel Yahudi*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2012, s. 36.

²³⁰ Akgün, s. 322.

²³¹ Ford, s. 40.

²³² Galanti, s.201-204.

²³³ "Yahudi İnceleme ve Araştırmaları İçin Amerika Akademisi; Amerika'da Yahudilik ile ilgili bilgiler sunmak ve Yahudi bilimini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Amerika Yahudi Kongresi; dünyanın her yerinde uygulanan Yahudi saldırısının haksızlığını ortaya çıkarmak ve onları korumayı amaç edinmiştir. Amerika Yahudi Tarih Derneği; Yahudi tarihini araştırıp otuz cilt eser yazmışlardır. Amaçları Yahudi tarihini incelemek ve gerçekliğiyle ortaya koymaktır. Amerika Yahudi Tabipler Komitesi; amaçları Filistin İbrani Üniversitesi ile bağlantılı hastane ve Tıp Koleji açmaktır. Amerika Siyon Arazisi; Filistin'e göçü teşvik etmek amacıyla arazi satın almayı ve satmayı amaçlar. Yahudi Sosyal İnceleme Dairesi; amacı Amerika'da yaşayan Yahudilerin sosyal hayatları ile ilgili inceleme yapmaktır. Yetimlerin Eğitimi İçin Eğitim Birliği; Amerika'da bulunan yetim Yahudi çocuklarına eğitim imkânları sunmayı amaçlar. Yahudi Tarım Derneği; amacı Amerika'ya göç eden Yahudilerin tarım alanında istihdamını sağlamaktır. Amerika Yahudi Cumartesi Birliği; Yahudiler için kutsal sayılan cumartesi gününe uygun davranılmasını amaçlar. Amerika Birleşik Devletleri'yle Kanada Yahudi Sosyalist İşçi Partisi; amacı kutsal mekân olarak kabul edilen Filistin'e Yahudi göçünü teşvik etmek, burada sosyalist içerikli bir toplum oluşturmak, Amerika'da yaşayan Yahudilerin ekonomik çıkarları doğrultusunda işçi derneklerini örgütlemek ve Yahudilerin eğitim seviyelerini yükseltmektir. Yahudi Sosyalist Derneği; amacı Amerika'daki Yahudileri sosyalist hareketlere teşvik etmektir. Yahudi Kahraman Kıt'aları; I. Dünya Savaşı sırasında Amerikan ordusunda görev alan Yahudi askerlerin anılarından yola çıkarak

Yahudiler Amerika'da dini alanda da bazı kurumlar açmışlardır. İbrani İlahiyat Koleji, İbrani Birlik Koleji, Yahudi Din Enstitüsü, Amerika Yahudi İlahiyat Semineri ve Elhanan İlahiyat Semineri Amerika'da Yahudi din öğretisi amacıyla kurulmuştur.²³⁴ Amerika'da yaşayan Yahudiler kendileri ile ilgili haberleri diğer Yahudi vatandaşlara duyurmak amacıyla basın alanında çalışmalar yapmışlardır. Yayımlanan gazete ve dergilerde dil birliği mevcut değildir. Amerika'ya tarih boyunca değişik coğrafyalardan yapılan göçlerin etkisiyle İngilizce, İbranice, Almanca ve İspanyolca tercih edilen diller arasındadır. Zamanla Amerika'da kalıcı olan Yahudiler için dil birliği sağlanmış ve 20. yüzyıldan itibaren İngilizce gerek konuşma dilinde gerekse yazı dilinde kullanılmaya başlamıştır. Yayımlanan gazete ve dergilere baktığımızda; Amerikalı İbrani, Amerikalı İsrail, Amerikalı Yahudi Âlemi, Yahudi Merkezi, Yahudi Enstitüsü Dergisi, Yahudi Müzik Dünyası ve Tiyatro Dergisi, Yahudi Dergisi, Yahudi Sosyal Hizmeti Dergisi, Yahudi Mutasavvıfı, Yahudi Yaşlı Askeri, Yahudi Kadını, Yeni Filistin, Önemli Yahudi Olaylarının Özeti ve Birleşik Sinagoglar önemli yer tutmaktadır.²³⁵

19. yüzyıla kadar Amerika'ya yapılan Yahudi göçü çok hızlı bir şekilde gerçekleşmemişse de Avrupa'da özellikle Almanya'da ayrımcı kanunlar çerçevesinde yaşanan baskı ve Çarlık Rusya'da yaşanan pogromlar sonucu göç artış göstermiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında Amerika Birleşik Devletleri'nde toplam 3.000 Yahudi yaşarken, ikinci yarısından itibaren bu sayı sadece New York'ta 250.000'e yükselmiştir.²³⁶ Zamanla diğer önemli şehirlere de yerleşen Yahudiler ülke nüfuslarını gün geçtikçe arttırmışlardır. 1860 yılı civarında Philadelphia ve Baltimore şehirlerinin her birine

savaşta uygulanan askeri stratejiler hakkında bilgi toplamayı amaçlar. Yahudi Hayır Kurumları Dairesi; amacı Yahudiliğin gelişmesi, Amerikan ordu ve donanmasında bulunan Yahudi askerlere dini görevlerini yapabilmeleri adına destek olmaktır. Savaşta Etkilenen Yahudiler İçin Amerikan Fonlarının Birleşik Dağıtma Komitesi; savaşta etkilenen Yahudilere merkez ve halk komiteleri ile toplanan yardımların dağıtımının yapılması amaçlanmıştır. Filistin Gelişme Meclisi; amacı şirketler kurularak Filistin'in sosyal ve ekonomik yönden gelişip, ilerlemesini teşvik etmektir." Bkz. Galanti, s. 201-206.

²³⁴ "İbrani İlahiyat Koleji; Amerika'da geleneksel Yahudiliği sürdürmek ve burada Yahudi cemaatleri için haham, İbranice öğretmenleri ve ulusal rehberler yetiştirmeyi amaçlayan bir kuruluştur. İbrani Birlik Koleji'nin amacı da İbranice öğretmenleri yetiştirmektir. Yahudi Din Enstitüsü; Yahudi dinine mensup görevliler ve dinsel bilimlerde inceleme yapacak kişiler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Amerika Yahudi İlahiyat Semineri; Amerika'da yaşayan Yahudileri bilinçlendirmek amacıyla basılı malzeme üretmeyi hedeflemektedir. Elhanan İlahiyat Semineri; Yahudilik hakkında daha açıklayıcı bilgileri halka yaymayı ve haham, İbranice öğretmeni gibi görevliler yetiştirmeyi amaçlamaktadır." Bkz. Galanti, s.204.

²³⁵ Galanti, s.204-205.

²³⁶ Brenner, s.174.

8.000, Cincinnati, San Francisco ve New Orleans'a 5.000 ve 8.000 arası Yahudi göç ederek burada yaşamaya başlamıştır.²³⁷

19. yüzyıla kadar Amerika'ya ilk gelen ve yerli olarak kabul edilen bir Yahudi kitlesi yaşarken, bu tarihten itibaren Yahudiler dünyanın çeşitli yerlerinden buraya göç etmeye başlamıştır. Bu tarihe kadar Amerika'ya nüfus yönünden hâkim olan Yahudi cemaati Sefaradlar iken, bu tarihten sonra yerini büyük oranda Almanya ve Doğu Avrupa'dan gelen Aşkenazilere bırakmışlardır. 1840 ve 1910 yılları arası Orta Avrupa'dan Amerika'ya yerleşme amacıyla yaklaşık 250.000 Yahudi göç etmiştir.²³⁸ Zamanla dünyanın birçok yerinden "Yeni Dünya" olarak kabul edilen ülkeye yerleşim oranı artmış ve Yahudi nüfusu buna paralel olarak yükselmiştir. 1890-1924 seneleri arasında Almanya, Rusya ve Doğu Avrupa'dan Amerika'ya 2.000.000'dan fazla bir Yahudi göçü gerçekleşmiştir.²³⁹ 19. yüzyıldan itibaren Amerika'da bir Amerikan-Yahudi bilinci oluşmaya başlamıştır. Açılan yeni sinagogda konuşma yapan Gustav Poznanski'nin şu sözleri Amerikan-Yahudi bilincini yansıtmaktadır: " Bu sinagog Tapınak'ımız, bu şehir Kudüs'ümüz ve bu mutlu ülke Filistin'imizdir."²⁴⁰ Nitekim Amerika'yı kurtuluş ülkesi olarak gören Yahudiler burada kalıcı olabilmek adına ekonomik, kültürel, dini ve eğitim alanlarında birçok çalışma gerçekleştirmiş ve diğer ülkelerden göç eden dindaşlarına her zaman kucak açarak nüfuslarını arttırmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudiler: Osmanlı Devleti'nin kurulmuş olduğu Anadolu coğrafyasında Yahudi varlığının tam olarak ne zaman başladığı bilinmemektedir. Fakat Anadolu'da gerçekleştirilmiş olan arkeolojik kazılar ve tarihçilerin çalışmaları sonucu Yahudilerin M.Ö. 4. yüzyıldan beri bölgede yaşadıklarına dair bilgiler kesinlik kazanmıştır.²⁴¹

1299 yılında kurulmuş olan Osmanlı Devleti ilk dönemlerden itibaren Batı odaklı bir yön çizmiş ve kısa sürede Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarına hâkim olarak imparatorluk statüsüne ulaşmıştır. M.Ö. ve M.S Yahudilerin yaşadığı bölgeler; İzmir, Efes, Dinar, Rodos Adası, Antakya, Bergama, Bursa, Ankara, Edremit, Laudice (De-

²³⁷ Brenner, s. 179.

²³⁸ Brenner, s. 174.

²³⁹ Acar, s. 251.

²⁴⁰ Brenner, s. 176.

²⁴¹ Güven, s. 63.

nizli), Sardes (Manisa), Urfa, Mersin, Kayseri, Selanik, İstanbul, Edirne, Bandırma, Eskişehir, Konya, Antalya, Alâiye (Alanya), Adana, Nusaybin, Diyarbakır, Sakız, Kuşadası, Bodrum, İstanköy, Ödemiş, Foça, Akhisar, Balat, Van, Afyonkarahisar, Gelibolu, İzmit, Sinop, Amasya, Tokat, Aydın, Birki (Aydın'a yakın bir yer), Milas civarındaki İasos (Asımkale Adası), Tarsus, Çankırı²⁴², Sivas, Erzurum, Trabzon²⁴³, Tekirdağ, Kırklareli, Selanik, Makedonya, Bulgaristan, Sırbistan'dır.²⁴⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu topraklar üzerinde çok çeşitli din ve mezhepten insanlar barınmaktadır. Osmanlı gibi geniş bir coğrafyada hüküm süren bir imparatorluğun demografik yapısı da farklılık arz etmektedir. İslamiyeti benimseyen bir devlet olmasından dolayı nüfus çoğunluğunu Müslümanlar oluştursa 'alt-milliyetçiler'²⁴⁵ olarak tabir edilen Yahudi ve Hristiyan unsurlar da mevcuttur. İbrânice ve Ârâmice'de 'melel' konuşmak, söylemek; 'mille' de kelime, söz anlamına gelmektedir. Arapça'da da 'mille' kelimesi söz manasında kullanılmakta ve bu kelimeden 'millet' sözcüğü türetilmektedir.²⁴⁶ Buradan çıkartılacak yorumla 'millet' belli bir sözü veya vahiy kitabını kabul eden insan topluluklarına denilmektedir.²⁴⁷ Osmanlı Devleti'nde de 'millet' dinî bir topluluğu ifade etmektedir.

Modern dönemde Avrupa'da gelişen "nation" kavramı Türkçe ve Farsça'da "millet" kelimesi ile bağdaştırılmıştır. Böylelikle millet kavramı İslamî literatürde taşıdığı dinî içeriğinden soyutlanmış ve sosyolojik, antropolojik ve siyasal bir kavram halini almıştır.²⁴⁸ 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devleti literatüründe millet kavramını aynı dine ve mensuba inanan insanlar olarak yorumlarken, bu tarihten sonra farklı ırk ve kültürlerin ortak noktada birleşmeleri şeklinde ifade etmiştir. Müslümanlar Osmanlı Devleti'nde tek bir millet olarak kabul edilmiş, gayrimüslimler ise inandıkları din ve mezheplere göre ayrı ayrı milletler olarak tanımlanmıştır.²⁴⁹

²⁴² Galanti, s. 16-21.

²⁴³ Çetin Yetkin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, İstanbul: Afa Yayınları, 1992, s. 53.

²⁴⁴ Esther Benbassa-Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi (14-20. Yüzyıllar)*, çev.: Ayşe Atasoy, (Yayın Haz. Rifat N. Bali), İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.226.

²⁴⁵ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, İstanbul: Metis Yayınları, 2014, s.17.

²⁴⁶ Recep Şentürk, "Millet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 30, İstanbul, 2005, s.64.

²⁴⁷ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul: Risale Yayınları, 1996, s.17.

²⁴⁸ "Millet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.66.

²⁴⁹ Muharrem Gürkaynak, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, 2003, s.276.

İslamiyet'i benimsemiş olan Osmanlı Devleti, sınırları içinde yaşayan Hristiyan ve Yahudilere hoşgörü politikası ile yaklaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu din ve mezhep esasına dayalı olarak "Millet Sistemi" adında bir yönetim şeklini benimsemiştir. Millet Sistemi anlayışına göre; Osmanlı topraklarında yaşayan Gayrimüslim tebaa (Yahudi ve Hristiyanlar) vergi vermek koşuluyla bazı noktalarda özgür olabiliyordu. Özellikle adalet ve eğitim sistemi ile hastane ve hayır kurumlarını açabilme konusunda serbestlik hakkı tanınıyordu. Ölüm, evlilik ve miras konularında Yahudiler ve Hristiyanlara kendi hukuklarını oluşturma hakkı tanınmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle birlikte bu sistem çok daha düzenli ve kontrollü bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Böylelikle hem Yahudiler hem de Hristiyanlar Osmanlı coğrafyasında diğer ülkelere nazaran daha rahat koşullarda yaşamlarını sürdürmüştür.²⁵⁰

Osmanlı Devleti'nde Yahudi tebaa üç grup altında toplanılabilir. Bunlardan ilki; Rabbanî Yahudileri, ikincisi; Karâîler, üçüncüsü de Dönmeler olarak adlandırılan gruptur. Üç gruba ayrılmasındaki etmen dini ritüelleri farklı yorumlamalarından kaynaklanmaktadır. Rabbanî Yahudileri; Yahudi bilginlerin Tora'yı yorumlaması sonucu oluşturdukları Talmud'u kutsal bir belge olarak kabul ederler. Karâîler; Rabbanîlerden ayrılarak Talmud'un geçerliliğini kabul etmezler. Onlar için Tora gerçekliği olan tek kutsal belgedir. Dönmeler ise; 17. yüzyılda Mesih olarak ortaya çıkan Sebatay Sevi'nin yaşanan sorunlar neticesinde Müslüman olması ile başlayan bir süreçte ortaya çıkarlar. "Dönme" tabiri görünüşte Müslüman fakat inanışta Yahudiliği devam ettiren kişiler için kullanılmaktadır.²⁵¹

Rabbanî Yahudileri; Osmanlı Yahudileri arasında nüfus olarak en yoğun olan gruptur. Dil, gelenek ve köken olarak dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar; Romaniot, Aşkenaz, Sefarad ve Musta'ribelerdir.²⁵² Romaniot ya da bir diğer ismi ile Romanyotlar, Roma İmparatorluğu'ndan beri bugünkü Türkiye ve Yunanistan topraklarında yaşayan Yahudilere verilen isimdir. Romaniotlar kendi aralarında Rumcaya yakın olan Yevanik dilini kullanırlar. Gelenek ve görenekleri Rum yani Greek kültürlerine dayanmaktadır ve bu kültürü korumaya, asimile olmamaya özen göster-

²⁵⁰ Güven, s. 67.

²⁵¹ Eroğlu, s. 76.

²⁵² Eroğlu, s. 76.

mişlerdir.²⁵³ Aşkenaz ya da Eşkaniziler Doğu Avrupa ve Almanya coğrafyasında yaşayan daha sonraları çeşitli sebeplerle Osmanlı topraklarına yerleşen Yahudilerdir. Diğer Yahudilere nazaran Aşkenazlar dini ritüellerine daha bağlıdırlar. Almancaya benzeyen Yiddiş dilini kullanmaktadırlar. Aşkenazlar gelenek ve göreneklerini büyük Sefarad göçünün etkilerine rağmen bugüne kadar korumayı başarmıştır.²⁵⁴ Sefaradlar, İber Yarımadası'nda özellikle İspanya ve Portekiz'de yaşayan Yahudilere verilen isimdir. Diğer bölgelerde yaşayan Yahudilere göre daha kültürlü ve eğitimlidirler. İspanyolcaya benzeyen Ladino dilini kullanmaktadırlar.²⁵⁵ 15. yüzyılda yaşanan problemler sonucu Kastilya Kraliçesi İsabella ve Aragon Kralı Ferdinand tarafından ülkeden kovularak zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. 1492 yılında İspanya ve Portekiz'den başta Polonya, Litvanya, Hollanda ve Osmanlı toprakları olmak üzere dünyanın farklı bölgelerine göç etmişlerdir.²⁵⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi nüfusunun çoğunluğu Sefaradlardan oluşmaktadır. Kültür ve eğitim alanında kendilerini geliştiren Sefaradlar, Osmanlı yönetiminde ve sosyal hayatında nüfuz sahibi olarak ülkede yaşayan diğer Yahudi topluluklarına göre daha üstün görmüşlerdir. Musta'ribeler Arap coğrafyasında yaşayan ve Arapça konuşan Yahudilere verilen isimdir. Yavuz Sultan Selim döneminde Arabistan topraklarının bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil olunca Musta'ribeler de Osmanlı Yahudilerine dâhil olmuştur. Daha çok Mısır, Suriye, Filistin, Kuzey Afrika ve Mezopotamya'da yaşamaktadırlar.²⁵⁷

Karaî Yahudileri; diğer ismi ile Karaylar Hazar Devleti'nin yıkılması sonucu Kıpçaklar tarafından Rusya'nın iç kısımlarına sürülmüşlerdir. Daha sonra Hristiyanların baskıcı tutumlarına direnmek istemeyen Karaylar Kırım'a göç etmeyi tercih etmiştir. 14. ve 15. yüzyılda iste Polonya ve Litvanya'ya yerleşerek burada yeni bir cemaat oluşturmuşlardır.²⁵⁸ Rabbanîler, Karâileri 8. yüzyılda Irak'ta yaşamış olan Anan ben David soyuna dayandırmaktadırlar. Anan ben David'in Kudüs'e gitmesiyle bu bölgede de taraftar topladıklarını, nüfuslarını gün geçtikçe arttırdıklarını

²⁵³ Acar, s. 219.

²⁵⁴ Eroğlu, s. 78.

²⁵⁵ Acar, s. 173.

²⁵⁶ Güven, s. 69.

²⁵⁷ Eroğlu, s. 78-79.

²⁵⁸ Acar, s. 213.

iddia etmektedirler.²⁵⁹ Karaylar Osmanlı hâkimiyetinde başta Edirne ve İstanbul olmak üzere çeşitli illere yerleşerek yaşamlarını sürdürmüşlerdir.²⁶⁰

Dönmeler ya da diğer ismi ile Avdetiler kendisini Mesih ilan eden Sebatay Sevi'nin yaşam tarzını devam ettirmeyi amaçlamıştır. Sebatay Sevi 1626 yılında 9 Av'da (Yahudi geleneklerine göre Birinci ve İkinci Tapınak'ın yok edildiği tarih) İzmir'de dünyaya gelmiştir. Garip tavırları ve Mesih olduğunu ilan etmesi sonucu önce İzmir daha sonra İstanbul ve Selanik'ten sürgün edilmiştir. Filistin ve Kahire seyahati sırasında Gazzeli Abraham Nathan ile karşılaşmış ve Mesihliğini ilan etmesi hususunda ondan yardım almıştır.²⁶¹ Nitekim 1666 yılında Nathan'ın da yardımı ile Mesihliğini ilan etmiş ve Osmanlı coğrafyasında kendisine birçok taraftar toplamıştır.²⁶² Hareket önce Filistin topraklarında daha sonra İzmir'de yaşayan Yahudiler arasında yayılmıştır. Bu olay Yahudiler arasında ayrışmaya yol açmış ve mesihliğini kabul eden ve etmeyenler arasında tartışmalar yaşanmıştır.²⁶³ Sosyal kargaşa nedeniyle Osmanlı yönetimi olaya el koymuş ve Sebatay Sevi Divan huzuruna çıkarılmıştır. Dönemin padişahı IV. Mehmet tarafından mesih olduğunu yansıtacak bir güç ya da mucize gerçekleştirilmesi gerektiği kendisine bildirilmiş, yoksa davranışlarının sonucunun idam olduğunu açıklanmıştır. Bu durum karşısında Sebatay Sevi ölmek yerine Kelime-i Şahadet getirerek Müslüman olmayı tercih etmiştir.²⁶⁴ Sebatay Sevi'nin Mesih olduğuna inanan taraftarları bu durum karşısında hayal kırıklığına uğramıştır. Kendisine sadık olan taraftarları ise Sebatay Sevi'nin 1676 yılında ölümünün ardından da düşüncelerini değiştirmeyerek gelecek nesillere bu fikri aktarmıştır. Bu kişiler sonraki dönemlerde kurtuluş sürecinde din değiştirmenin mümkün olduğunu savunmuş ve kendileri de Müslüman gibi görünerek kendi aralarında Yahudi ritüellerini yaşatmışlardır.²⁶⁵

Osmanlı İmparatorluğu 14. yüzyılın ilk yarısından itibaren dünyanın farklı bölgelerinden gerçekleşen Yahudi göçlerine kapılarını açmış ve ev sahipliği yapmıştır. 14. yüzyılda Avrupa'da özellikle Bohemya, Avusturya ve Polonya'da yaşayan Yahudiler sistemli bir şekilde zulme maruz kalırken, Osmanlı'da yaşayan Yahudiler

²⁵⁹ Eroğlu, s. 83.

²⁶⁰ Acar, s. 214.

²⁶¹ Brenner, s. 124.

²⁶² Eroğlu, s. 86.

²⁶³ Akgün, s. 51.

²⁶⁴ Acar, s. 151.

²⁶⁵ Brenner, *as.* 126.

İslamî hukuktaki zımmin statüsü ve "hoşgörü politikası" dâhilinde daha huzurlu bir yaşam sürmekteydi. Avrupa'daki baskıcı tutumlara maruz kalmak istemeyen birçok Yahudi Avusturya, Bohemya, Polonya, Fransa, Macaristan ve Sicilya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmişlerdir.²⁶⁶ Kitleseel anlamda ilk Yahudi göç; II. Murat'ın padişahlık yıllarına rastlayan 1394'de Fransa Kralı VI. Şarl tarafından ülkesinden çıkarılan Yahudilerin Osmanlı topraklarına yerleşmesi ile başlar. Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesi ile birlikte ülkede Yahudi nüfusu artmıştır. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet çeşitli bölgelerde yaşayan Yahudilerin İstanbul'a yerleşmelerine izin vermiş ve şehrin nüfusunu arttırmayı hedeflemiştir.²⁶⁷ 1470'te Fatih Sultan Mehmet'in saltanat yıllarında Bavyera Kralı X. Ludvig tarafından kovulan Yahudiler Osmanlı'ya sığınmış ve çeşitli şehirlere yerleştirilmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'na gerçekleşmiş olan en büyük kitleseel göç biri 1492 yılında İspanya'dan gelen Sefarad Yahudilerinin göçüdür. II. Bayezid dönemine rastlayan bu göç süreci boyunca padişah gerekli yardımları sağlamış ve gelen Yahudilere iyi davranılmasını emretmiştir. Sefaradlar Osmanlı topraklarında daha çok Edirne, İstanbul, Selanik ve İzmir'e yerleştirilmiştir. Padişah gemilerle Sefaradları İspanya'dan aldırılmış ve Osmanlı'ya gelen Yahudiler coşku ile karşılanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1522'de Rodos Adası fethedilmiş, bölge nüfusunu arttırmak amacıyla Sakız Adası'ndan Yahudiler getirilmiştir. 1526 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın fethettiği Estergon ve Buda (Bedun)'dan İstanbul'a Yahudiler nakledilmiştir. İspanya'dan Portekiz'e yerleşen Yahudiler de 1532 yılından itibaren Osmanlı'ya sığınmaya başlamıştır.²⁶⁸ Daha sonraki yıllarda da Yahudiler, zulme maruz kaldıkları Orta ve Doğu Avrupa'dan Osmanlı'ya göçe devam etmiştir. İkinci göç dalgası ile gelen Yahudiler İstanbul, Selanik, Edirne, Bursa, Amasya, Tokat başta olmak üzere ülkenin farklı şehirlerine yerleştirilmişlerdir. Böylelikle kısa süre zarfında İstanbul Avrupa'nın en büyük Yahudi merkezi olurken Selanik de en önemli Yahudi kenti halini almıştır.²⁶⁹ 1571 yılında II. Selim zamanında fethedilen Kıbrıs'a Anadolu topraklarından 500 kadar Yahudi'nin yerleşmesine izin verilmiştir. IV. Sultan Mehmet'in saltanat yıllarında Podolya'dan sürgün edilen Yahudiler Kırklareli'ne, Lehistan Kaminik'te ki Yahudiler ise Edirne ve İstanbul'a yerleştirilmiştir. 1782 yılında Lehistan'da yaşanan siyasi problemler, bölünmeler ve devrim sonucu birçok Yahudi çeşitli bölgelere göç

²⁶⁶ Olgun, s. 19.

²⁶⁷ Yetkin, s.26.

²⁶⁸ Galanti, s. 22-23.

²⁶⁹ Olgun, s. 21.

etmeye başlamıştır. 150 haneden oluşan bir Yahudi grubu ise Tuna üzerinden geçerek Selanik ve İzmir'e yerleşmiştir. 1891-1892 yılları arasında Çarlık Rusya'da Yahudilere karşı uygulanan pogromlar sonucunda birçok Yahudi farklı ülkelere kaçmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan Yahudiler ise dönemin padişahı II. Abdülhamit tarafından İstanbul, Selanik, İzmir ve İskenderiye'ye yerleştirilmiştir.²⁷⁰ Böylece Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudi sayısı her geçen gün artış göstermiştir.

Yahudiler Osmanlı topraklarında ayrıca Şam, Bağdat, İskenderiye, Halep, Mısır, Anadolu'nun birçok şehri ve Balkan topraklarında varlıklarını sürdürmüştür. Nüfus olarak en fazla ve en etkili oldukları şehirler ise; Selanik, Safed, İstanbul, İzmir, Edirne ve Bursa'dır.²⁷¹

Selanik: Selanik'te Yahudi varlığı çok eski tarihlere dayanmaktadır. Roma İmparatorluğu döneminde Selanik'te Romaniot Yahudilerinin yaşadığı bilinmektedir. Toledolu gezgin Benjamin Tudela, Yahudi cemaatinin 1170 yılında Selanik'te sayılarının 500 civarında olduğunu belirtmiştir. Sonraki dönemlerde buldukları coğrafyalardan çeşitli nedenlerden dolayı ayrılmak zorunda olan Sefarad, Aşkenaz ve İtalyan Yahudilerinin gelmesiyle şehirde nüfus artmıştır.²⁷²

Selanik şehrinin Osmanlı egemenliği altına girmesi 1430 yılına rastlamaktadır. Sultan II. Murad zamanında Venediklilerden alınarak Osmanlı topraklarına katılan Selanik, 1912 Mehmet Reşat dönemine kadar yaklaşık 482 yıl Osmanlı yönetim altında varlığını sürdürmüştür.²⁷³ 1492 yılında İber Yarımadası'ndan gerçekleştirilen Sefarad göçü ile şehrin nüfusunda büyük bir artış yaşanmıştır. İber Yarımadası'ndan gemilerle kitleler halinde gelen Yahudiler Selanik'i Avrupa'nın en önemli liman kenti haline dönüştürmüştür. İspanyalı Yahudiler, Selanik şehrine beraberlerinde kültürlerini ve yaşam tarzlarını da getirmişlerdir. Kısa sürede şehrin "Balkanların Sefarad'ı (İspanyası)" şekline dönüşmesinin altında yatan sebep budur. Bu tarihten sonra şehre hâkim olmaya başlayan Yahudiler, Müslümanları ve Rumları azınlık konumuna sürüklemiştir. Demografik açıdan bakıldığında, dalgalar halinde gelen Sefarad Yahudileri ile birlikte 1520 yılında toplam nüfusu 30.000 olan Selanik'in 15.000'den fazlası-

²⁷⁰ Galanti, s. 24.

²⁷¹ Eroğlu, s. 88-91.

²⁷² Gilles Veinstein, *Selanik 1850-1918*, çev: Cüneyt Akalın, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.45.

²⁷³ Orhan Türker, *"Selanik'ten Thessaloniki'ye" Unutulan Bir Kentin Hikayesi 1912-2012*, İstanbul: Sel Yayınları, 2012, s.12, 15.

nı Yahudiler oluşturmaktaydı.²⁷⁴ 1529 yılında Selanik'te 2.645 Yahudi, 1.529 Müslüman ve 989 Hristiyan hane yaşamaktadır. 1613 yılında Yahudi nüfusu şehrin %68'lik kısmına tekabül etmektedir. 1831 yılında Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği nüfus sayımında Selanik şehrinin erkek nüfusu; 5.670 Yahudi (%44,6), 4.294 Müslüman (%33,7) ve 2.758 Ortodoks Hristiyan'dan (%21,7) oluşmaktadır. Yahudi nüfus 1800'lerde 15.000 iken 1850'de 30.000 olmuştur. Türk nüfusu 1800-1850 arası 10.000'den 15.000'e çıkarken Yunan nüfusu 9.000'den 13.000'e yükselmiştir.²⁷⁵

Selanik'in 1912 yılında Yunan hâkimiyetine geçtiği sırada nüfus dengeleri; 61.439 Yahudi, 45.486 Müslüman, 39.936 Yunan ve 10.600 diğer halklar şeklinde değişime uğramıştır.²⁷⁶ Nüfus sayımından anlaşılacağı üzere Selanik'te Yahudiler diğer şehirlerde olduğu gibi azınlığı değil çoğunluğu oluşturmaktadır. Osmanlı hâkimiyetindeki Selanik şehrinde Yahudilerin, Hristiyan ve Müslümanlara göre daha fazla olduğu çoğu araştırmacı tarafından kabul görmektedir.²⁷⁷

İstanbul: Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları şehirlerden biri de İstanbul'dur. 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle birlikte devletin var olan Yahudi nüfusu daha da artmıştır.

15. yüzyılda İstanbul'da Rabbânî ve Karâî Yahudilerinin bulunduğu ve bu cemaatin daha çok Eminönü, Sirkeci ve Yeni Cami civarında yaşadıkları bilinmektedir.²⁷⁸ Bu dönemde "İskân Politikası" olarak adlandırılan yerleştirme uygulamasıyla birlikte Edirne, Selanik ve Safed'den İstanbul'a birçok Yahudi getirilmiştir. En fazla yerleşim Selanik Yahudileri tarafından gerçekleşmiştir.²⁷⁹ Yeni gelen göç dalgasıyla birlikte Selanikli Yahudiler; Şuhud Kapısı (Çıfıt Kapısı) ve Tekfursarayına, Safedli Yahudiler; Hasköy'e, Edirneli Yahudiler ise; Balat ve Bahçekapısına yerleştirilmiştir. Böylelikle İstanbul'un birçok bölgesinde Yahudi ikameti artmış, nüfusu da doğru orantıda yükselmiştir.²⁸⁰ Fatih Sultan Mehmet'in saltanat yıllarının sonuna doğru

²⁷⁴ Mark Mazower, *Selanik Hayalet Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler, 1430-1950*, çev.: Gül Çağalı Güven, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, s.74.

²⁷⁵ Traian Stoianovich, "The Conquering Balkan Orthodox Merchant," *Journal of Economic History*, V/20, Haziran 1960, s. 247-251.

²⁷⁶ Güven, s.148-149.

²⁷⁷ Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s.55.

²⁷⁸ Eroğlu, s.96.

²⁷⁹ Veinstein, s.50.

²⁸⁰ Eroğlu, s.96.

İstanbul'da Galata bölgesi dışında kalan yerlerde hane sayısına göre nüfus yapısı; Müslüman 8951, Hristiyan 3151 ve Yahudi 1647'dir.²⁸¹

1492 yılında İspanya ve Portekiz'den gerçekleşen göç ile İstanbul Yahudi nüfusu üst seviyelere ulaşmıştır. İberyadan gelen bu Yahudiler Haliç civarına iskân ettirilmiştir. 16. yüzyıldan sonra gerçekleşen göçler ile birlikte Yahudiler; Hasköy, Kasımpaşa, Balat, Fener, Unkapanı, Galata, Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek, Üsküdar ve Kadıköy civarına yerleştirilmiştir.²⁸² 16. yüzyılda İstanbul'da 44 sinagog bulunmakta ve şehrin Yahudi nüfusunun üçte ikisinden fazlasını Sefarad Yahudileri, dörtte birini de Romaniot Yahudileri oluşturmaktaydı. İstanbul o yıllardaki Yahudi nüfusu ile Amsterdam, Prag, Frankfurt ve Livorno'yu geçmiş ve en büyük Yahudi cemaatini barındırmıştır.²⁸³

17. yüzyılda Osmanlı Devleti içerisinde Yahudilerin iç göç süreci tamamlanmıştır. Bu dönem boyunca şehirli Yahudi nüfus 50.000 ve 60.000 civarında olmuştur. 1608 yılında İstanbul'da 24 Romaniot, 8 İspanyol, 4 İtalyan, 2 Aşkenaz, 1 Macar, 1 Karaim ve 2 tanımlanmamış Yahudi cemaati belirlenmiştir.²⁸⁴ Yine bu yüzyıl aralığında gelişen dış göç dalgasıyla birlikte Yahudi nüfusu yeniden artış göstermiştir. Özellikle 1648 ve 1660 yılından sonra Ukrayna ve Polonya'dan gerçekleşen göç ile İstanbul'da demografik değişimler yaşanmış ve Yahudi nüfusu yeni gelen göçmenlerle birlikte yükselmiştir. III. Selim zamanında İstanbul'un nüfusu 900.000 civarındadır. Bu oran içerisinde Müslümanlar 630.000, Rumlar 120.000, Ermeniler 90.000 ve Yahudiler 50.000 dolaylarındadır.²⁸⁵

19. yüzyılda Rusya ve Doğu Avrupa'da yaşanan pogromlar Yahudileri yeniden Osmanlı topraklarına yönlendirmiştir. Fakat bu dönemde İstanbul'da Yahudi nüfus oranında bir artış gözlenmemiş aksine azalma yaşanmıştır. Bu durumun başlıca sebebi; Theodor Herzl öncülüğünde başlatılan "Siyonizm" hareketinin etkisiyle insanların Filistin'e yerleşmesi olmuştur.²⁸⁶

²⁸¹ Yetkin, s.46.

²⁸² Eroğlu, s.98.

²⁸³ Brenner, s. 121.

²⁸⁴ Brenner, s. 121.

²⁸⁵ Yetkin, s.47.

²⁸⁶ Ömer Osman Umar, "Osmanlı Döneminde Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, Elazığ, 2002, s. 424.

Safed: Filistin'in kuzeyinde yer alan ve önemli merkezlerden biri olan Safed tarih boyunca Yahudiler tarafından ilgi çekmiştir. 15. yüzyılın başların şehirde sadece 300 Yahudi ailesi yaşarken, 1492 İspanya göçü ile birlikte nüfus 2.000 Yahudi aile ve toplam Yahudi nüfusu da 10.000 dolaylarına yükselmiştir.²⁸⁷

Safed'in nüfusu göçlerle artınca burada hoşnutsuz olan Yahudiler Kıbrıs'a yerleştirilmiştir. Bu durum şehirde ticari hayata darbe vurmuş ve sorun Safed kadısı tarafından Divan-ı Hümayun'a aktarılmıştır. 16. yüzyılda dış bölgelerden özellikle Selanik'ten Safed'e göç isteği artmış fakat Osmanlı Devleti bu duruma sınırlamalar getirmiştir. Safed'e gelmek üzere yola çıkan göçmen Yahudi aileler devlet tarafından Kıbrıs Adası'na yerleştirilmiştir. 16. yüzyılın sonlarına doğru Safed'in Yahudi nüfus oranında azalma yaşanmış ve toplam 945 ailenin varlığından söz edilmiştir.²⁸⁸

İzmir: İzmir, gerek Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı şehir olması gerekse Mesihliğini ilan eden Sebatay Sevi'nin burada doğması sebebiyle Yahudiler arasında adını duyurmuş önemli bir merkez konumundadır.

İzmir her ne kadar 18 ve 19. yüzyıllarda barındırdığı Yahudi nüfusuyla ön plana çıkmış olsa da şehrin Yahudi tarihi çok önceki dönemlere dayanmamaktadır. İzmir'e yakın bölgede varlığını sürdüren Tire Yahudi cemaati, İzmir'den çok daha önce teşkilatlanmış ve güçlü Yahudi yerleşim merkezi konumuna ulaşmıştır.²⁸⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda Ege ve Akdeniz'deki fetihleri sonucu İzmir de önemli bir şehir haline gelmiştir. Bir ticaret merkezi olan şehre Tire ve Manisa Yahudileri yerleşmiş ve İzmir'in Yahudi nüfusu artmıştır. Selanik'te yaşanan ekonomik sıkıntı sonucu orada yaşayan Yahudilerin de tercihi yine İzmir olmuştur.²⁹⁰

İlk defa 1605 yılında İzmir'de organize olmuş bir Yahudi cemaati kurulmuştur. 17. yüzyıl İzmir'in birçok bölgeden göçmen kabul ettiği tarihtir. İspanya, Portekiz, İtalya, Safed, Ankara, İstanbul ve Balkan şehirlerinden göç eden Yahudiler İzmir'e yerleşmişlerdir. Ayrıca 1648-1649 yılları arasında Polonya'da yaşanan katliamlardan

²⁸⁷ Eroğlu, s.99.

²⁸⁸ Eroğlu, s.100.

²⁸⁹ Acar, s.146.

²⁹⁰ Eroğlu, s.102.

kaçan Aşkenazi Yahudileri de İzmir'e sığınmışlardır. 18. yüzyıla gelindiğinde de göç dalgası şehirde ticari faaliyetlerin aktif rol oynamasından dolayı devam etmiştir.²⁹¹

3.1.2. Dünya Ekonomisindeki Yerleri

Tarih boyunca anavatanlarından uzak bölgelerde yaşamaya zorlanmış olan Yahudiler, yerleşmiş oldukları ülkelerde uzun süreli kalıcılığı sağlamak amacıyla önemli birçok mesleği icra etmiş ve böylece toplumda aktif olarak var olmuşlardır. Tarım, sanayi, ticaret, tıp, finans, mücevherat ve tercümanlık gibi meslek dallarında elde etmiş oldukları başarılar onların dünya çapında tanınmasını sağlamıştır.

Tarım: Yahudilerin tarım alanında çok fazla etkili olmadıklarına dair genel bir görüş söz konusudur. Bu durum tarım sektörüne nazaran ağırlıklı olarak ticaret ve sanayi dallarında kendilerini göstermiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

Yahudilerin tarım alanında çalışmaları çok eski tarihlere dayanmaktadır. Kutsal kitap Talmud, bu konu ile ilgili birçok bilgi içermektedir. Aslında çiftçi ve çoban bir kavim olan Yahudiler, zamanla kovulmuş oldukları topraklardan ayrılarak değişik coğrafyalara yerleşmişlerdir. Gittikleri yerlerde kalıcılığın sağlanıp sağlanmayacağı'nın belirsizliğinden dolayı tarımsal faaliyetlerden kaçınarak daha farklı alanlarda meşgul olmuşlardır. Zaman içerisinde yerleştikleri ülkelerde kendilerini garanti altına almak isteyen Yahudiler tarım alanında çalışmaya başlamıştır. Ortaçağda Yunanistan, Yemen ve Arabistan'ın çeşitli yerlerinde Yahudilerin çiftçilikle uğraştıkları bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle Manisa ve Selanik şehirlerinde Yahudiler bağcılıkla ilgilenip şarap üretimini gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca 1821-1829 yılları arasında Manisa'da çiftçilikle uğraşan Yahudiler kök boya bitkisi ekimi yapmışlardır. 1887'de Çarlık Rusya'dan kaçan Türk kökenli Yahudiler İstanbul'a yerleşmiş ve gelen kişilere Osmanlı İmparatorluğu'nun "Yüksek Muhacirin (Göçmen) Komisyonu" kurumu tarafından adam başı beş dönüm arazi tahsil edilmiş böylelikle İstanbul'da tarım faaliyeti canlandırılmaya çalışılmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı'nın Menderes Havzası, Aydın, İzmir, Manisa, Akhisar ve Eskişehir bölgelerinde Yahudilerin aktif olarak çiftçilikle uğraştıkları da bilinmektedir.²⁹²

²⁹¹ Eroğlu, s.102.

²⁹² Galanti, s.122-123.

Sanayi: Yahudiler yerleşmiş oldukları çoğu ülkede sanayi dalında çalışmış ve kendisini bu alanda ispat etmiştir. Özellikle cam ve dokuma sanayisinde gelişim gösteren Yahudilerin 10. yüzyılın başlarında Hazar Devleti'nin Hrodna kentinde cam fabrikası kurduğu bilinmektedir.²⁹³ 1492 senesinde İspanya'dan kovulmadan önce Yahudilerin dokuma sanayisinde geliştikleri ve burada birçok fabrikanın açılmasına ön ayak oldukları bilinmektedir. Kovulma ile birlikte Yahudiler, gitmiş oldukları ülkelere bilgi ve deneyimlerini de götürmüşlerdir. Amerika'da tütün, şeker ve pamuk sanayisinde çalışmışlardır.²⁹⁴ Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden Yahudiler ülkenin ekonomik hayatını canlandırmış ve uluslararası alanda ithalat ve ihracat sirkülasyonunun oluşmasını sağlamıştır. Selanik Yahudileri dokuma sanayisinde gelişerek çuha, kumaş ve elbise yapımında etkili olmuşlardır. Bir dönem Osmanlı ordusunun özellikle Yeniçerilerin kıyafetleri Selanik'te açılmış olan çuha fabrikalarından sağlanmaktaydı. I. Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yurtdışından yün ihraç edilmesi yasaklanarak Yahudilerin endüstri alanında sağlamış oldukları başarının daha da artması planlanmıştır. 18. yüzyılda Selanik'te çuha sanayisi çökmeye başlayınca Yahudiler kumaş ve halı üretimine geçmişlerdir. Osmanlı'da yaşayan Yahudiler ayrıca savaş malzemesi, top, barut gibi savaş teknolojilerini de geliştirmişler ve bu amaçla üretim yerlerinin açılmasını sağlamışlardır.²⁹⁵ 1877'de Alliance Israelite Universelle (Evrensel Yahudi Birliği)²⁹⁶ Osmanlı Devleti topraklarında sanayi kuruluşlarının artması ve bu alanda Yahudilerin yetiştirilmesi amacıyla bir okul açmıştır. Özel Yahudi şirketlerinin desteği ile kiremit, gazoz, sigara kâğıdı ve cam fabrikaları da kurulmuştur. Bursa'da ipek, İzmir'de çuval, cam, kaytan ve çorap fabrikalarında da Yahudilerin çalıştığı bilinmektedir.²⁹⁷

²⁹³Kevin Alan Brook, "Doğu Avrupa Yahudilerinin Kökeni", çev.: Osman Karatay, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 6, 2005, s.6.

²⁹⁴ Ford, s.22.

²⁹⁵ Galanti, s.126.

²⁹⁶ "Alliance Israelite Universelle (Evrensel Yahudi Birliği); 1860 yılında Parisli Yahudi Avukat Crémieux tarafından kurulmuştur. Fransız İhtilâli ile birlikte çeşitli düşünce akımlarını takip edemeyen Yahudilerin entelektüel gelişimini sağlamayı amaçlamıştır. Özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da bölgesinde yaşayan Yahudilere yardım sağlama hedeflenmiştir. Görevleri arasında; salgın hastalıklar ve fakirlikle başa çıkma, yabancı ülkelerde yaşayan Yahudilerin sıkıntılarını giderme ve Avrupa'nın dikkatini büyük Yahudi problemine çekme vardır. Ayrıca Fransızca okuyup yazan, kendisini her alanda geliştiren, modern bir Yahudi toplumu oluşturmayı da amaçlamaktadırlar. Böylelikle Siyonizm'in gelişmesinde çok önemli bir faktör olan entelektüel sınıf oluşturulmuş olacak ve Filistin'e yerleşme hedefi daha kısa sürede gerçekleşecektir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Tanyu, s.319; Güven, s.79-85.

²⁹⁷ Galanti, s.128-129.

Ticaret: Yahudiler tarih boyunca dünyanın birçok yerinde varlık gösterdiğinden dolayı ticaret onlar için kaçınılmaz bir ekonomik faaliyetti. Çok önceki zamanlardan beri Yahudilerin eski eşyaları alıp, onarıp yeniden sattıkları ve ticari anlamda kendilerini çok geliştirdiklerine dair bilgiler mevcuttur.²⁹⁸ Tüccar olmaları Yahudileri sürekli yoğun nüfuslu yerlere çekmiştir. Yahudilerin iktisadi yönden gelişmelerinin sebebi daima yeni ticari yöntemler keşfetmeleri sayesinde olmuştur.²⁹⁹ Ticaret ile uğraşan Yahudiler genellikle büyük limanlara sahip gelişmiş ülkelerde ikamet etmiştir. Özellikle Akdeniz kıyılarında yaşamayı tercih eden Yahudiler, Amerika'nın keşfedilmesiyle birlikte ticari faaliyetlerini buraya taşımışlardır. İspanya ve Portekiz'de yaşadıkları süre zarfında kazanmış oldukları ticari deneyim ve iktisadi bilgileri göç ettikleri ülkelere götürmüşlerdir. Bu ülkelere gelmiş olan Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu tarafından iktisadi alanda istihdam edilmiştir. İstanbul, Selanik, Avlonya, Mora Adası, Rodos Adası, Edirne, İzmir, Bağdat, Halep, Şam, Beyrut, Kudüs, Musul, Çanakkale, Gelibolu, Gümölcine, Kırklareli, Bursa, Ankara, Aydın ve Manisa'ya yerleşen göçmen Yahudiler buralarda ticari faaliyetleriyle isimlerinden söz ettirmiştir.³⁰⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun Yahudilere sağlamış olduğu ticari serbestlik, vergiden muafiyet ile ekonomi canlanmış ve hazineye birçok gelir aktarılmıştır. Böylelikle neredeyse tüm "ticari faaliyetlerin aracısı" iktisadi anlamda bilgi kaynağı olarak görülen Yahudiler olmuştur. Bu durum Yahudilerin gümrük memuru olmalarını kolaylaştırmıştır. Çünkü Yahudiler ticari ürünlerin değerini ve cinsini iyi biliyor, bir malın satılıp satılmayacağını hemen anlıyorlardı.³⁰¹ Ayrıca dünyanın yoğun nüfuslu ülkelerinden gelmiş olmaları dil konusunda da onlara yardımcı oluyor ve böylece tercümanlık alanında da ustalaşıyorlardı. Gümrük memurluğu yapan Yahudiler, vergi muafiyetini kullanarak batılı tüccarlarla anlaşmış ve onlar adına bazı işlemler yapmışlardır. Zamanla bu işler Yahudileri yasak ticarete ve simsarlığa yani ticaret komisyonculuğuna yönlendirmiştir.³⁰² Yurt dışına çıkarılması yasak olan malların depolanarak yabancı tüccarlara satılması genelde Yahudiler tarafından yapılan bir ticari faaliyetti. Bu durum 1580 yılında Gelibolu vilayeti kadılarına gelen bir hükümde dile

²⁹⁸ Sharon, s.164.

²⁹⁹ Ford, s.24.

³⁰⁰ Galanti, s.130.

³⁰¹ Sharon, s.164.

³⁰² Siren Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923*, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 1995, s.125.

getirilmiş ve bu illegal ticaretin önlenmesi adına çalışmaların düzenlenmesi istenilmiştir.³⁰³

Stratejik noktalardaki liman ve gümrüklerde etkin güç olmaya başlayan Yahudiler, başta Osmanlı Devleti olmak üzere diğer ülkelerin de ekonomik hayatlarında yer edinmişlerdir. İngiliz ve Venedikli tüccarların gemilerini kiralayarak Batılı tüccarlarla da ortak iş yapmaya başlamışlardır. Bu durum beraberinde İstanbul, Selanik, Safed ve İzmir gibi önemli merkezlerde Yahudilerin nüfus olarak artmasını sağlamış, bu şehirler endüstri ve ticaret alanlarında önemli bir merkez haline gelmiştir.³⁰⁴ Örneğin; İzmir'de Yahudi cemaatinin varlığı şehrin ticari gelişmişliğine bağlıdır. Önceki dönemlerde Manisa ve Tire'de yaşayan Yahudiler, İzmir'e İspanya ve Portekizli Yahudilerin gelmesi ile birlikte yerleşmeye başlamıştır. Yaşanan iç ve dış göçlerle birlikte şehrin ticari faaliyeti artmış ve önemli bir liman kenti haline dönüşmüştür.³⁰⁵ Çok eski dönemlerden beri Yahudiler mültezimlik ile uğraşmışlardır. Ortaçağ'da Doğu Avrupa'da Kiev şehrinde yaşayan Yahudilerin iltizam sahibi oldukları ve vergi mültezimliği ile uğraştıkları bilinmektedir.³⁰⁶ İspanya'dan Yahudi göçü gerçekleşmeden önce Osmanlı İmparatorluğu'nda mültezimlik ile uğraşan yerli Romaniot aileler zamanla birçok iskele ve gümrüğü iltizama almıştır. 1492'de yaşanan göç ile birlikte yeni gelen aileler de İstanbul, Bursa, Karasi (Balıkesir), Diyarbakır, Atina, Mısır, Dubrovnik, Vidin, Niğbolu, Selanik ve Halep gibi şehirlerde mültezimlik, sarraflık ve âmillik ile uğraşmıştır.³⁰⁷

Finans: Yahudiler para ile ilgili her meslek dalında başarıyı elde etmişlerdir. Bankacılık ya da finansörlük Yahudilerin en az ticaret kadar ilgilendikleri ekonomik faaliyetler arasında gelmektedir. 14. ve 15. yüzyılda henüz bankacılığın gelişmediği bir dönemde Yahudiler para nakli sağlayan bir sistem kurarak finans sektörünü dünyaya tanıtmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul, Bursa, Halep ve Şam gibi önemli ticaret merkezlerinde, büyük bir bankanın ek şubeleri gibi çalışan sistemler kurarak para

³⁰³ Eroğlu, s.160.

³⁰⁴ Bora, s.126.

³⁰⁵ Hammet Arslan, "Tarih Boyunca İzmir Yahudileri: Yedi Kiliseler, Sürgün, Cemaatleşme Süreci ve Modern Durum", *Dinler Tarihi Araştırmaları Bütün Yönleriyle Yahudilik Uluslararası Sempozyumu*, Sayı:8, Ankara, 2012, s.198.

³⁰⁶ Brook, s.10.

³⁰⁷ Eroğlu, s.159.

naklini sağlamışlardır. Bu sistem ile birlikte tüccarlar paralarını İstanbul'daki Yahudilere yatırıp, Şam'daki Yahudilerden temin edebiliyor ve böylelikle aracı kişiler komisyon almış oluyorlardı. Para nakli sadece Osmanlı topraklarıyla sınırlı kalmıyor, uluslararası ticarete de aktif bir şekilde çalışıyordu.³⁰⁸

Yahudilerin iktisadi alandaki başarıları beraberinde borsa ve bankacılığı getirmiştir. Kısa sürede dünya ekonomisinde adını oldukça fazla duyuran Yahudiler Berlin, Paris, Londra, Frankfurt ve Hamburg gibi önemli merkezlere borsa amaçlı binalar açmıştır. İngiltere Bankası, Amsterdam Bankası, Hamburg Bankası³⁰⁹, Fransa Bankası, New York Federal Fon Bankası ve Washington Federal Fon Komisyonu³¹⁰ Yahudilerin ekonomik desteği ile faaliyete geçmiştir.

Dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan zengin Yahudi aileler de buldukları ülkelerde banka ve borsa binalarının açılmasında öncü olmuşlardır. Bu ailelerin en önemlisi hiç şüphe yok ki para baronu olarak kabul edilen Rothschild ailesidir. 1743 yılında doğup 1812'de vefat eden Mayer Amschel Rotschild'in eskicilik ve eski para tacirliği ile başlayan ticari hayatı gün geçtikçe artmış ve dünyanın sayılı zengin aileleri arasına girmelerini sağlamıştır.³¹¹ 1793-1802 yılları arasında İngiltere ve Fransa arasında yaşanan savaşta Rotschild ailesi İngiltere'ye 35 ton altın borç vermiştir. Savaşı kaybeden İngiltere borcunu ödeyemeyince Rotschildlere "İngiltere Merkez Bankası"nı devretmek zorunda kalmıştır. İngiltere Merkez Bankası'nı işletmeye başlayan Rotschild ailesi, yılda 8 bin ton altın kâr elde ederek maddi gelirini yükseltmiştir.³¹² Zaman içerisinde mali kazancını daha da arttıran Mayer Rotschild ölmeden önce dünyanın en zengin kişilerinden biri olmuştur.

Mayer'in ölümünden sonra Rotschild ailesinin yeni lideri olan Nathan'ın ilk işi Londra'da "N. M. Rotschild&Sons" adıyla bir özel yatırım bankası açmak olmuştur.³¹³ Nathan Rotschild 1820 yılında aile servetini 3.000.000 dolardan 7.500.000.000 dolara yükseltmiştir. 1840'da Rotschildlerin Londra şubesinin toplam geliri 100.000.000.000 dolardan fazladır. 1848'de dünyadaki tüm bankaların serveti

³⁰⁸ Şarika Gedikli Berber, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Uyum Süreci : (Moiz Kohen Örneği)", *Turkish Studies*, Sayı:7/4, Ankara, 2012, s.1784.

³⁰⁹ Ford, s.24.

³¹⁰ George Armstrong, *Rotschild Para İmparatorluğu Derin Yahudi Devleti*, çev.: Mert Akcanbaş, İstanbul: Destek Yayınları, 2015, s.28.

³¹¹ Armstrong, s.29.

³¹² Koray Kamacı, *Derin Dünya Devleti ve Ortadoğu*, İstanbul: Yediveren Yayınları, 2015, s.33.

³¹³ Armstrong, s.35.

362.000.000 frank iken Rotschild ailesine ait sadece Paris şubesinin geliri 600.000.000 frankın üzerindedir. 1817-1848 yılları arasında Rotschildlerin çeşitli ülkelere vermiş olduğu kredi toplamı 654.487.200 sterlin civarındadır.³¹⁴

Rotschild ailesi sadece iktisadi alanda değil politik konularda da adından oldukça söz ettirmiştir. Yahudi tarihinde "Siyonist İhtiyar Meclisi" olarak bilinen kuruluş başlangıçta dini yönde bir profil çizse de zamanla siyasi alana yönelmiştir. Bu kuruluşun adı daha sonra "Yahudi Ajansı Kurulu" olarak değişmiştir. Aynı dönemde Yahudi Ajansı ile bağlantılı hareket eden "Siyonist Genel Kurulu" da mevcuttur. Siyonist Genel Kurulu'nun amacı; Filistin'de bir Yahudi Devleti oluşturmak ve toprak paylaşımı yapmaktır. Lord Rotschild, Yahudi Ajansı Kurulu'nun başkanlığını yapmış önemli bir isimdir.³¹⁵

Örgütlenmiş Siyonist Teşkilatı'nın kurucusu Theodor Herzl'dir. Herzl'e göre Yahudi düşmanlığı, Antisemitizmin bir sonucu olarak gelişmiştir. Yahudilerin içinde yaşadıkları tüm ülkelerde ya gizliden gizliye ya da açık bir şekilde Antisemitizm uygulanıyordu.³¹⁶ Bu durumun daha fazla sürmemesini isteyen Theodor Herzl önce zengin ve güçlü Yahudi ailelerle görüşüp destek istedi. Özellikle Baron Hirsh ve Rotschild ailesi Herzl'in görüştüğü önemli aileler arasında gelmektedir.³¹⁷ Herzl 27 Ağustos 1897 yılında İsviçre'nin Basel kentinde I. Siyonist Kongresi'ni düzenlemiştir.³¹⁸ Böylelikle modern Siyonist düşünce kongreye katılan tüm delegelere tanıtılmıştır. Theodor Herzl ve Lord Rotschild arasında gerçekleşen görüşmelerde başta sonuç alınamamışsa da daha sonra Rotschild ailesi her konuda desteğini sağlamış ve amaçlarına ulaşmışlardır. Hatta Rotschild şu sözü ile Theodor Herzl'in davasında haklı olduğunu yansıtmıştır: "Tarih benim değil Herzl'in haklı olduğunu göstermiştir."³¹⁹

Tıp: Yahudiler gerek dünyanın önemli ülkelerinde gerekse Osmanlı Devleti'nde tıp alanında büyük gelişim göstermişlerdir. Yahudilerin bu alanda iyi yetişmiş olma-

³¹⁴ Armstrong, s.44-45.

³¹⁵ Armstrong, s.16.

³¹⁶ Kızıloğlu, s. 46.

³¹⁷ Theodor Herzl, *Siyonizm'in ve İsrail'in Kurucusu Theodor Herzl Hatıralar*, çev.: Ergun Göze, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2007, s.104.

³¹⁸ Kızıloğlu, s.47.

³¹⁹ Herzl, s.102.

larının sebebi; İbranice, Arapça ve Yunanca bilgilerinden ve yazılmış olan çoğu tıp kitabını teoride bırakmayarak uygulamaya dökmelerinden kaynaklanmaktadır.³²⁰

Avrupa'da Lisbonne Üniversitesi, Coimbra Üniversitesi ve Salamanca Üniversitesi'nde tıp eğitimi almış birçok doktorun yaşanan antisemitist olaylar sonucu Osmanlı'ya yerleştikleri bilinmektedir. Portekiz'den gelen Yahudiler Batı'nın son keşiflerini, yeniliklerini ve kütüphanelerini de yanlarında getirmişlerdir. 1547 yılında İstanbul ve Selanik'te Türklere nazaran Yahudi doktorlar sayı olarak daha fazladır.³²¹ Bu durum 17 ve 18. yüzyılda da değişmemiş, Yahudi doktorlar en az Türkler kadar fazla olmuştur.

Matbaa: Matbaa Avrupa'da 15. yüzyılda gelişmeye başlamıştır. Yahudiler bu icadı kısa sürede öğrenmiş ve 1470 yılında İtalya'da, 1480'de Portekiz'de, 1489'da İspanya'da ve 1494'de İstanbul'da matbaa açarak İbranice kitaplar basmışlardır.³²²

Osmanlı'ya yaşanan Yahudi göç dalgası ile birlikte devletin matbaa alanındaki gelişimi de yükselişe geçmiştir. Yahudiler 1510 senesinde Selanik'te, 1554'te Edirne'de, 1563'te Safed'de, 1605'te Şam'da ve son olarak 17. yüzyılın ortalarında İzmir'de³²³ matbaa açarak basım faaliyetine başlamışlardır.³²⁴ Matbaa alanında deneyimli olan Yahudiler bu alanda Osmanlı'nın diğer vatandaşlarını da yetiştirmiş ve ülkede Arapça, İspanyolca, İbranice gazete ve kitapların basımı artmıştır.³²⁵

Silah Üretimi: Yahudiler Avrupa'da özellikle İspanya'da top, gülle, barut ve savaş malzemelerinin üretimini öğrenmişlerdir.³²⁶ 1492'deki göçle birlikte gittikleri ülkelerde bu alanda çalışmaya başlayan Yahudiler, diğer ülkelerin bu teknikleri öğrenmelerini sağlamışlardır.

Sanayisi gelişmiş olan önemli Avrupa kentlerinde silah üretimini gerçekleştiren Yahudiler, bu sektörde de diğer alanlarda olduğu gibi etkili olmuşlardır. Sefarad göç

³²⁰ Eroğlu, s.164.

³²¹ Bora, s.113.

³²² Galanti, s.112.

³²³ "İzmir'de matbaanın tam olarak ne zaman açıldığı bilinmemektedir. Kabul edilen tarih ise 1646'dır. Bu tarihten daha önce açılmış olduğunu iddia eden tarihçiler de mevcuttur." Bkz. Galanti, s.112.

³²⁴ Galanti, s.112.

³²⁵ Bora, s.181.

³²⁶ Galanti, s.114.

dalgasının önemli bir kolunu oluşturan Osmanlı Devleti'nde Yahudilerin silah üretiminde istihdam edildikleri bilinmektedir.³²⁷

Tüm Ekonomik Faaliyetleri: Yahudilerin tarih boyunca yaşamış oldukları göç süreci gittikleri ülkelerde tutunabilmeleri adına onları iktisadi alana yönlendirmiştir. Gerek Avrupa'da, Amerika'da, Afrika'da, Asya'da gerekse Osmanlı coğrafyasında Yahudiler birkaç işle isimlerini duyurmuşlardır.

Daha çok para getiren işlerle ilgilendikleri bilinen Yahudiler; gümrüklerde eksperlik, tercümanlık, doktorluk, bankacılık, sarraflık³²⁸, mültezimlik, simsarlık (ticaret komisyonculuğu), tefecilik, mücevhercilik, sırmacılık, eczacılık, işportacılık, manifaturacılık³²⁹, tüccarlık³³⁰, dokumacılık ve dericilik, matbaacılık³³¹, finansörlük, zanaatkarlık³³², kalpazanlık³³³ ve gittikleri ülkelerde resmi işlerde görev alma gibi mesleklerle hemhal olmuşlardır.

3.1.3. Savaş Öncesinde Emperyalist Rekabet ve Yahudiler

Avrupa 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başında teknolojiye, ticarete, üretim tarzında büyük oranda gelişme kat etmiş ve dünya hâkimiyetinde söz sahibi olmuştur. Coğrafi keşifler ile ekonomisini arttıran Avrupalı devletler, Sanayi İnkılâbı ile birlikte teknolojik yeniliklerin gelişimini sağlamışlardır. Fakat 19. yüzyılda gerçekleştirilmiş olan sömürgecilik faaliyetleri emperyalizme dönüşürken siyasi ve iktisadi bir boyuta ulaşmış, ele geçirilen sömürgeler üzerinde bir "Avrupalılaştırma ya da Hristiyanlaştırma" sürecini başlatmıştır. Bu durum dünyaya dağılmış bir vaziyette yaşamlarını sürdüren Yahudileri olumsuz yönde etkilemiş ve bazı olaylar sonucu antisemitist faaliyetler doruk noktalara ulaşmıştır.

Avrupa'nın dünya hâkimi olmasının altında yatan sebepler; toplumu değiştiren önemli dönüşümlerin yaşanması, fikir akımlarının gelişim göstermesi, teknik alanda gerçekleşen yenilikler, iktisadi gelişimler ve siyasi deneyimlerin burada doğup yayılması olarak sıralanabilir. Avrupa'da yaşanan tüm bu devrimler beraberinde karşı

³²⁷ Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s.39.

³²⁸ Bora, s.125.

³²⁹ Eroğlu, s.158-166.

³³⁰ Galanti, s.132.

³³¹ Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s.39.

³³² Güven, s.70.

³³³ Sharon, s.164.

konulmaz bir dinamiğin oluşmasını sağlamıştır. Bu durum da demokratik hayatın önemine, milliyetçiliğin gelişerek bağımsızlık boyutuna ulaşmasına ve emperyalist rekabet sonucu işgal arzusunun daha da artmasına sebep olmuştur. Teknik, iktisadi, siyasi, entelektüel ve askeri alanda gelişim gösteren ülkeler, akabinde emperyalist rekabet içerisine girerek kendi tabirlerince "sonu gelen ülkelerin" sömürülme sürecini başlattılar.³³⁴

Emperyalist rekabetin öncüsü konumunda olan Büyük Britanya (İngiltere), sömürge faaliyetleri sonucu dünya nüfusunun 5/1'ini şemsiyesi altına toplamıştır.³³⁵ 18. yüzyılda Fransa ile girişmiş olduğu rekabet sonucu üstünlüğü ele geçiren İngiltere, dünyanın en geniş ve stratejik olarak en önemli bölgelerinin hâkimi olmuştur. Böylelikle İngiltere Yakınçağ'da 30 milyon kilometrekarelik bir alana yayılmış ve 400 milyon insanı hâkimiyeti altına almıştır.³³⁶ İkinci büyük sömürge imparatorluğunu Fransa oluşturmaktaydı. 19. yüzyılda daha farklı bir yöntem izleyen Fransa, işgal etmiş olduğu Cezayir ve Tunus'u anavatanına dâhil etmiş, ayrıca İngiltere ile giriştiği emperyalist çekişmeyi de sürdürmüştür.³³⁷ Çarlık Rusya bu süreçten geride kalmayarak sömürgecilik yarışında var olduğunu kanıtlamıştı. Birliğini geç tamamlayan Almanya ise Avrupa kıtasında dev bir rol üstlenmiş ve gelişen ekonomisi ile birlikte emperyalist faaliyetlere başlamıştır. İtalya da Almanya gibi birliğini geç oluşturmuş fakat sömürgecilik yarışına dâhil olmuş bir ülkedir. ABD ve Japonya gibi ülkeler teknik, mali ve askeri gelişimlerini tamamladıktan sonra emperyalist sürece başlamışlardır. Avrupa'nın teknik ve ekonomik gelişiminin gerisinde kalan Osmanlı İmparatorluğu ise büyük toprak kayıpları ve maruz kaldığı ekonomik, diplomatik baskılara rağmen saltanatını korumayı amaçlamıştır.³³⁸

Emperyalizm ile birlikte sanayisi gelişmiş olan ülkeler gerekli olan hammaddeyi karşılama arzusuyla yayılmacı politikalar geliştirmiş ve üretim fazlası olan ürünlerini tüketmek amacıyla yeni pazarlara açılmayı hedeflemiştir. Stratejik olarak iletişim ve ulaşım yollarını koruma amaçlı yapılan sömürgecilik faaliyetlerini İngiltere başlat-

³³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Georges Langlois, Jean Boismenu, Luc Lefebvre, Patrice Regimbald, *20. Yüzyıl Tarihi*, çev.: Ömer Turan, İstanbul: Nehir Yayınları, 2003, s.21-26.

³³⁵ Georges Langlois, Jean Boismenu, Luc Lefebvre, Patrice Regimbald, *20. Yüzyıl Tarihi*, çev.: Ömer Turan, İstanbul: Nehir Yayınları, 2003, s.22.

³³⁶ A.Kürşat Gökkaya, Cemil Cahit Yeşilbursa, *Yeni ve Yakın Çağ Tarihi*, Ankara: Siyasal Yayınları, 2010, s.161.

³³⁷ Gökkaya ve Yeşilbursa, s.169.

³³⁸ TNA FO 141 / 790 / 4. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kavas, "Sömürgecilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <http://www.diyantislamansiklopedisi.com/somurgecilik/6/>, (18.07.2017).

mıştır. İngiltere'nin Hindistan yolu üzerinde bulunan Cebeli Tarık, Malta, Kıbrıs, Süveyş ve Aden gibi yerleri ele geçirmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Siyasi alanda gerçekleşen emperyalizm ise devletlerin diğer devletlere karşı daha fazla sömürge elde etmesi ve güçlenmesi anlamına gelmektedir. 20. yüzyılın başından itibaren siyasi emperyalizm süreci hat safhaya ulaşmış, ülkeler arası rekabet artmıştır. Bu bağlamda I. Dünya Savaşı öncesinde Hindistan, Afganistan ve İran coğrafyasında İngiltere-Rusya, Nil bölgesinde İngiltere-Fransa, Kore ve Mançurya'da Rusya-Japonya, Afrika'da İngiltere-Almanya rekabeti yaşanmıştır.³³⁹ Ayrıca İtalya ve ABD gibi ülkelerin de bu yarışta var olduklarını kanıtlamalarıyla birlikte süreç daha da çekişmeli hale gelmiştir. Emperyalist rekabetin uluslararası boyutta sorun haline gelmesi sonucu bir dünya savaşının çıkacağı ihtimali artmıştır.³⁴⁰

19. yüzyıldan itibaren emperyalist devletlerin ilgi odağı haline gelen Osmanlı toprakları birçok entrika ve kayıplara sahne olmuştur. Malî, siyasî, askerî ve diplomatik yönden bunalım süreci yaşayan Osmanlı Devleti'nde gittikçe toprak kayıpları yaşanmıştır. Romanya, Sırbistan, Karadağ bağımsızlıklarına kavuşurken, Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun himayesine maruz kalmış, Bulgaristan ise özerk bir prenslik olmuştur. Bu süre zarfında Osmanlı topraklarının diğer bölgelerinde de kopuşlar yaşanmıştır. 1881 yılında Fransa Tunus'u ve 1882'de İngiltere Mısır'ı işgal etmiş zamanla Kuzey Afrika'da sadece Libya toprakları kalmıştır. 1911'de İtalya'nın Trablusgarp Savaşı ile birlikte Libya'yı işgal etmesi sonucu Kuzey Afrika'da Osmanlı himayesi tam anlamıyla son bulmuştur. Kısa süre zarfında Balkanlarda ve Ortadoğu'da da toprak kaybeden Osmanlı İmparatorluğu zorlu bir sürecin içine girmiştir.³⁴¹

Osmanlı topraklarında emelleri olan emperyalist devletlerin arasında yaşanan çekişme beraberinde değişik stratejilerin uygulanmasına sebep olmuştur. Rus ilerleyişini engellemek amacıyla İngilizler Ermenilerin korumacılığını üstlenerek Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ermeni Devleti kurulmasını desteklemiştir. Filistin gibi hem stratejik hem de dinî öneme sahip olan bölgede emperyalist devletler Yahudilerin korumacılığını sağlamıştır. Öncelikli olarak kültürel ve dinî gelişimi sağlamaya yö-

³³⁹ Langlois ve diğerleri, s.26.

³⁴⁰ TNA FO 141 / 790 / 4. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kavas, "Sömürgecilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <http://www.diyantislamansiklopedisi.com/somurgecilik/6/>, (18.07.2017).

³⁴¹ TNA FO 141 / 790 / 4. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gökçaya ve Yeşilbursa, s.162-171.

nelik gerçekleşen desteğin arka planını ekonomik çıkarlar oluşturacaktır. Bu bağlamda Fransızlar Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren Filistin'deki dindaşlarının korumacılığını yapmış, Katolik tapınakların bakımını sağlamış ve Latin ruhban heyeti ile Marunilerin himayesini üstlenmiştir. Fakat zamanla İtalyan, Alman ve İspanyolların bölgede yaşayan dindaşlarını koruma istekleri sonucu Filistin'de Fransa nüfuzu kırılmıştır.³⁴² İngiltere Filistin'deki ilk adımını 1840 yılında "Londra Yahudi Cemiyeti" ve "Londra Misyoner Cemiyeti" kuruluşlarını açarak gerçekleştirmiştir. Daha sonra Kudüs'te Anglikan Kilisesi'nin (Christ Church) açılmasını sağlamış, Filistin'de kız ve erkek okulları, hastaneler ve kütüphaneler açmıştır. Filistin'de nüfuz elde etmek isteyen Almanlar kutsal topraklarda yaşayan azınlıkları korumak amacıyla "Templar" cemiyetini kurmuştur. Gerçek adı "Tempelgemeinde" olan bu cemiyet 1868 yılında Filistin'e göç eden Württembergli esnaf ve çiftçilerden oluşmuştur. II. Abdülhamit'in onayı ile Kudüs'te Protestan Kilisesi, okullar, hastaneler ve kervansaraylar açmışlardır. Çarlık Rusya 1882'de Filistin'de "İmparatorluk Ortodoks Filistin Cemiyeti"ni kurmuştur. Bu cemiyet ile Ruslar daha çok Suriye'de yaşayan Ortodoksların koruyuculuğunu üstlenmiş ve Filistin'de yaşayan dindaşlarına okullar, hastaneler ve kervansaraylar açarak nüfuz elde etmiştir.³⁴³ Modern Filistin'in biçimlendiği bu dönemde bölgeye gelen yabancı güçlerin ortak amacının Ortadoğu'ya özellikle de Filistin'e modern bir kimlik kazandırma olduğu belirtilmiştir.³⁴⁴ Yaşanan tüm bu gelişmelere bakıldığında Filistin'de sadece misyonerlik faaliyetlerinin yürütülmediği aksine emperyalist devletler arasında bölgede kıyasıya rekabetin gerçekleştiği görülmektedir.

Emperyalist güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan azınlıkları yanlarına çekerek yayılcı politikalar izlemeleri sadece Ortadoğu bölgesinde değil Afrika topraklarında da yaşanmıştır. Emperyalist faaliyetlerinde Yahudilerden yararlanmak isteyen Fransızlar, Kuzey Afrika'daki ilerleyişine paralel olarak Fransa'daki Yahudilerden destek almıştır. Kuzey Afrika ülkesi olan Cezayir'de 1830 yılında Fransız protektorası (himayesi) kurulmuştur. 1845 yılını izleyen süreçte burada idari reformlar gerçekleştirilmiştir. "Konsistoryum" denilen üç Yahudi yönetim makamı kurularak bölgenin hem dinî eğitimi hem de ekonomik faaliyetlere teşviki sağlanmıştır.

³⁴² Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2011, s.61.

³⁴³ Öke, s.62.

³⁴⁴ Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi Tek Ülke, İki Halk*, çev.: Nuri Plümer, Ankara: Phoenix Yayınları, 2007, s.29.

Fransa'dan gelen Yahudiler, Cezayir'de yaşayan ve eğitim seviyesi kötü olan Yahudi kardeşlerinin modernleşmesi yönünde destekte bulunmuştur.³⁴⁵ 1870 yılında hukukî boyutta da gelişmeler yaşanarak Cezayirli Yahudilerin statülerinde değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerin en önemlisi Sahra Yahudileri hariç Cezayir'in kuzeyinde yaşayan 30.000 Yahudi'nin bir gecede Fransız vatandaşı olmasıdır. Böylelikle ilk kez Müslüman egemenliği altında yaşayan Yahudilerin Avrupa vatandaşları ile eşit haklara kavuşması sağlanmıştır. Fransızların 1881 yılında Tunus'u, 1912'de Fas'ı himaye altına almasıyla beraber burada yaşayan Yahudi halkı da Avrupalılaştırma sürecine girmiştir.³⁴⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli şehirlerinde ikamet eden Yahudiler Avrupalılaştırma sürecinden etkilenerek bazı noktalarda emperyalist devletlere destek sağlamışlardır. Fakat bu konuda genelleme yapmak mümkün değildir çünkü Fas'ın birçok bölgesinde Avrupa'dan etkilenmeyen Yahudiler kendi gettolarında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Aynı şekilde Libya'da da Yahudilerin bir kısmı yaşamlarını modern dünyanın ulaşmadığı mağaralarda devam ettirmekteydi. Tunus'ta Cerbe Adası'nda yaşayan Yahudiler Fransız sömürgeciliğinden az etkilenmişlerdir.³⁴⁷

Avrupa'da yaşayan Yahudilerin bir kısmı kendilerine tanınmış olan serbestlik politikasının etkisiyle emperyalist devletlere destek vermişlerdir. Özellikle Fransa ve Almanya Yahudilerin gettolarından kurtularak hoşgörü siyasetine dâhil olmalarını istedi.³⁴⁸ Avrupa toplumu içinde seçkin bir kimlik oluşturmak isteyen Yahudiler, emperyalist devletlerin desteklediği hürriyet, kardeşlik ve eşitlik prensiplerinden faydalanmayı tercih etmişlerdir. Ayrıca Yahudiler Hristiyan Kilisesi'nin nüfuzunun kırılmasını kendi lehlerine bir gelişme olarak görmüşlerdir. Avrupa'da gelişen ulus devlet düşüncesi Yahudiler arasında görüş farklılıklarına neden olmuştur. Birinci görüşe sahip olan Yahudiler; milliyetçilik akımından etkilenen ülkelerin içinde yaşamlarını sürdürmeyi tercih ederken, ikinci görüşe sahip Yahudiler; varlıklarını sürdürecekle ve içinde yaşayacakları yeni bir vatanın inşa edilmesini savunmuştur.³⁴⁹ Yahudiler için kutsal bir coğrafya olan Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması fikrini Avrupalı Hristiyan devletler de desteklemiştir. Bu görüşün arkasında yatan sebep ise; Yahudilerin Avrupa'dan uzaklaştırılması ve Ortadoğu'ya yerleştirilmesidir. Böylelikle

³⁴⁵ Arslan, s.14.

³⁴⁶ TNA FO 141 / 790 / 4.

³⁴⁷ Brenner, s.230.

³⁴⁸ Acar, s.250.

³⁴⁹ Cüneyd Hekimoğlu, *Filistin Üzerine Emperyalizmin Gizli Planları*, İstanbul: Vahdet Yayınları, 1988, s.17.

le Avrupa'da finans ve ekonomi alanlarında gücü elinde bulunduran Yahudilerden kurtulmuş olacak ve emperyalist devletler milli bir iktisadi güce kavuşacaklardı. Filistin ve civarında Müslümanlara karşı bir savunma hattı oluşturacak ve her anlamda emperyalist devletlere desteğini esirgemeyecek olan bir Yahudi Devleti kurulması Avrupalıların o dönemde savunduğu bir görüştü. Bu bağlamda Fransa Napolyon döneminde Yahudilerin Filistin'e dönmelerini vaat etmiştir. 1799 yılında Napolyon Yahudilerin kendisine destek vermeleri koşuluyla Filistin'e yerleşmeleri adına destekte bulunacağını açıklamıştır.³⁵⁰ 1806 yılında Napolyon ve önde gelen Yahudilerce oluşturulan bir meclis toplantısında Yahudiler ve Fransızlar arasında kardeşliğin olduğu kesin olarak ortaya konulmuştur.³⁵¹ Fransa 1807'de Yahudilere yönelik yayınlamış olduğu "Vatandaşlık Fermanı" ile milliyetçi politikalarından uzak durmaları koşuluyla eşit vatandaşlık hakkı tanıdığını açıklamıştır.³⁵² Bu görüşü savunan bir diğer ülke İngiltere ise Yahudilerin Filistin'e yerleşmesi adına tüm desteği sağlamıştır.

Antisemitizm: Avrupa'da yaşayan Yahudiler ile Hristiyanların ilişkileri geçmişten günümüze dengesizlik göstermiştir. Hristiyanların Yahudilere karşı besledikleri kin ve nefret Hz. İsa'nın çarmığa gerilerek öldürülmesiyle başlamaktadır. Yahudileri Hz. İsa'nın katili olarak gören Hristiyanlar, onlara karşı çoğu zaman düşmanlık beslemiştir. Bu durum dünyanın birçok yerinde yaşanmış olsa da özellikle Avrupa'da etkisini daha fazla göstermiştir.

Ortaçağ Avrupa'sında uygulanan kin ve nefret politikaları o dönemin şartlarında daha çok din merkezli Yahudi aleyhtarlığı şeklinde gelişmiştir. 930 yılında Bizans İmparatorluğu'nda Romanus Lecapenus döneminde Yahudilere karşı uygulanan büyük ölçekli baskılar kısa sürede Fransa, İtalya ve Almanya'ya yayılmıştır.³⁵³ 11. ve 14. yüzyıllar arasında Ortaçağ Avrupa'sında Yahudilere karşı zulüm ve baskılar artmış, bu durum beraberinde katliamlara ve zorunlu göçlere dönüşmüştür. Avrupa'da yaşayan Yahudilerin ekonomik olarak kendilerini ifade etme çabaları Hristiyanlar tarafından farklı algılanmış ve kendilerinden nefret edilmesine yol açmıştır. 1000-1500 yılları arasında Yahudilerin faizli borç vermeleri ve tefecilikle

³⁵⁰TNA FO 141 / 790 / 4. Ayrıca bkz. Hekimoğlu, s.24-26.

³⁵¹ De Lange, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, s.58.

³⁵² Ali Osman Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, Ocak-Nisan 2010, s.34.

³⁵³ Bülent Şenay, "Yahudi-Hristiyan İlişkileri Tarihi ve Antisemitizm-Oryantalizm İlişkisi", *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2002, s.125.

uğraşmaları Hristiyanların ekonomik olarak zayıflamasına neden olmuş ve bu süreç onlardan intikam alma boyutuna ulaşmıştır.³⁵⁴

19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da Yahudilere karşı dini ayrımcılık yerini ırka dayalı nefrete bırakmıştır. Irkçı bir boyutu tarif eden Antisemitizm³⁵⁵ kelimesini ilk kez 1879 yılında Wilhelm Marr adında bir muhabir "Yahudiliğin Almanlığı Yenmesi Mezhepçi Olmayan Bir Bakış Açısından Bakarak" başlığındaki yazısında Yahudilere karşı düşmanlığını dile getirmiştir.³⁵⁶ Sonraki dönemde Antisemitizm gerek isim gerekse faaliyet olarak önce Avrupa'da daha sonra tüm dünyada Yahudi olmayan kesimler tarafından hayata geçirilmiştir.

Yeniçağ ile birlikte Avrupa'nın siyasi sisteminin ulusal monarşilere doğru evrimleşmesi sonucu yaşanan "milliyetçilik" Yahudilerin kaderinin değişmesine sebep olmuştur. Milliyetçilik, ulusu yüceltmenin ve vatana bağlılığın önemini vurguladığından dolayı Yahudiler yabancı unsurlar olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece Avrupa'da yaşadıkları ülkelerin vatandaşları olan Yahudiler, milliyetçilik ile ilk kez dini boyutta değil ırksal boyutta toplumdan dışlanmıştır. Bundan sonraki süreçte Yahudilerin Hristiyanlaştırılması düşüncesi de bir çözüm getirmeyecek ve ırksal ayrımcılıktan kurtulamayacaklardı. Bu algının Hristiyan Avrupalılar tarafından kabul görmesiyle birlikte Yahudilere karşı uygulanan antisemitist faaliyetler artış göstermiştir. Özellikle Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Fransa'da antisemitist süreç çok şiddetli boyutlarda yaşanmıştır.³⁵⁷

Almanya'da yaşayan aydın kesim, Yahudileri Asyalı yabancılar olarak nitelendiriyor, Alman kültürünün bir parçası olabilmeleri için ancak Hristiyanlığı kabul etmeleri gerektiğini savunuyorlardı.³⁵⁸ Aydınlar tarafından oluşturulan bu algı sonucunda 18. yüzyıldan itibaren Almanya'da Yahudiler hem politik hem de toplumsal olarak bazı dışlanmalara maruz kalmışlardır.³⁵⁹ Almanya'da antisemitizmin en önem-

³⁵⁴ Şenay, " s.122.

³⁵⁵ "Antisemitizm"in kelime anlamı Sami ırkından gelen kişilere duyulan kin, nefret ve düşmanlıktır. "Anti" karşıtlık, "Semi" Sami ırkını ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Recep Şentürk, Kadir Canatan, "Irkçılık", *TDV İlâm Ansikloedisi*, <http://www.diyaretislamansiklopedisi.com/irkcilik/14/>, (18.07.2017).

³⁵⁶ Brenner, s.207-208.

³⁵⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1989, s.12.

³⁵⁸ Kurt, s.34.

³⁵⁹ De Lange, *Atlashlı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, s.57.

li savunucularından biri olan Adolf Stoecker, Prusya kraliyet sarayının vaizi olarak 1878 yılında "Hristiyan Sosyal İşçi Partisi" adında bir parti kurarak Yahudi aleyhtarlığını geniş kitlelere yaymayı hedeflemiştir. Stoecker ve yakın arkadaşları 1884 yılında 225.000 imza taşıyan bir dilekçeyi Bismarck'a sunmuşlar ve Yahudilerin Orta Avrupa'ya göçlerinin kısıtlanmasını istemişlerdir. Zafere ulaşana kadar Yahudilerle savaşaacağını dile getiren Stoecker, Yahudilerin Almanya'da eğitim, hukuk ve diğer meslek dallarına girişlerini engellemek adına bazı tedbirlerin alınması fikrini savunmuştur.³⁶⁰ 1879 yılında William Marr "Antisemitler Birliği" ve 1880'de Theodor Fritsch "Hammer League" adlı kuruluşların öncüleri olarak Almanya'da antisemitist faaliyetlerin doruk noktalara ulaşması adına faaliyetlerde bulunmuşlardır. Antisemitizm sonraki dönemlerde akademik camiaya taşınmış ve akademisyenler üniversitelerde öğrencilere propagandalar yaparak Yahudi aleyhtarlığını arttırmışlardır. Berlin Üniversitesi'nde ünlü bir tarihçi olan Heinrich von Treitschke yazmış olduğu bir makalede "Yahudiler bizim talihsizliğimizdir" demiştir. Göttingen Üniversitesi'nde akademisyenlik yapan Paul de Lagarde aşırı milliyetçi duygularının etkisiyle Yahudilere karşı "Yahudiler mikrop taşıyıcılarıdır, milli kültürleri kirletirler. Onlar buldukları ülkelerdeki ev sahiplerinin beşeri ve maddi kaynaklarını yok ederler, inançlarını yıkarlar, liberalizm ve materyalizmi geniş kitlelere yayarlar" ifadesini kullanmıştır.³⁶¹

1782 yılında Kutsal Roma İmparatoru II. Joseph'in yayınlamış olduğu "Hoşgörü Fermanı" ile birlikte Yahudiler iyi bir vatandaş olmaları şartıyla eğitim, sağlık ve istediği mesleği seçebilme gibi birçok hakka sahip olmuştu. Bu fermanı içselleştiren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ise Yahudilerin geleneksel yerleşim yerleri dışında kalan bölgelerde oturabilmelerini, ticaret ve sanayi sektöründe serbestçe çalışabilmelerini, devlet okullarına çocuklarını gönderebilmelerini ve özel kıyafet giyme hususunda zorlanmamalarını sağlamıştır.³⁶² 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi antisemitizm Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda özellikle de Siyonizm'in kurucusu Theodor Herzl'in ikinci vatanı olan Viyana'da doruk noktalara ulaşmıştır.³⁶³ Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda yaşanan bu hoşgörü politikası uzun soluklu olmayınca Yahudilere karşı olumsuz tutumlar başlamıştır. Burada antisemitist faaliyetlerin bu denli büyümesinin altında yatan sebep Yahudilerin gittikçe artan

³⁶⁰ Öke, s.24.

³⁶¹ Öke, s.25.

³⁶² Kurt, s.34.

³⁶³ Brenner, s.208.

nüfuzudur. Yahudilerin Viyana'da endüstri, ticaret ve neredeyse tüm iş çevrelerini ele geçirmeleri milliyetçi Hristiyan halkın kaygılarının artmasına sebep olmuştur. Ayrıca ülkede Yahudi nüfusunun gerek doğumlarla gerekse Doğu Avrupa'dan özellikle Rusya ve Romanya'dan gelen göçlerle giderek artması sonucu Viyanalıların Yahudilere karşı nefret duyguları artmıştır. Doğu Avrupa kökenli Yahudilerin aşırı dindar, fakir ve bakımsız olmaları, Viyana'da yaşayan eğitimli ve zengin Yahudilerden ayrılmasına sebep olmuştur. Böylelikle Viyanalılar memleketlerine gelen göçmen Yahudilerden tiksinnmeye başlamış ve onları ülkelerinden kovmak adına her türlü antisemitist faaliyetleri desteklemişlerdir.³⁶⁴ Siyonizm'in baş aktörü olan Theodor Herzl, Viyana ve Mainz şehirlerinde Yahudileri aşağılamak amacıyla söylenen "Hep!" ve "Pis Yahudi" sözlerine maruz kalarak antisemitist etkileri bizzat yaşamıştır.³⁶⁵

Fransız İhtilâli beraberinde eşitlik, kardeşlik ve özgürlük başta olmak üzere birçok düşünce akımının gelişmesini sağlamıştır. Ulusal gurur ya da milliyetçilik duygularının artması ile birlikte Fransa'da yaşayan azınlıklara karşı kin ve nefret söylemleri artmıştır. Ekonomik gücü elinde barındıran Yahudiler bu azınlık grubu içinde en dikkat çekenidir. Dünyanın sayılı zenginlerinden biri kabul edilen Rothschild ailesinin Paris'teki nüfuzu da Fransızların Yahudilere karşı antisemitist duygular beslemelerine sebep olmuştur. Fransa'da siyasi antisemitizmin patlak verdiği en önemli olay Fransız Yahudi yüzbaşı olan Alfred Dreyfus'un Almanlar adına casusluk faaliyetinde bulunması ile başlamıştır. Fransa'da ırkçı bir gazete olarak tanımlanan *La Libre Parole*'de Dreyfus casus olarak tanımlanmış ve Yahudi aleyhtarlığı tetiklenmiştir. Bu olay sonucu Dreyfus'a karşı vatana ihanet suçundan dava açılmıştır. Gizli şekilde yürütülen mahkeme sonucunda Dreyfus ömür boyu hapse mâhkum edilmiş ve 1898'de Şeytan Adası'na sürülmüştür. Fransa bu olayla çalkalanırken Yahudilere karşı "Yahudilere ölüm, haine ölüm, kahrolsun Yuda" sloganları atılmıştır.³⁶⁶ Yaşanan bu olay Fransa'da antisemitist etkileri arttırmış ve Yahudilere karşı nefret gün geçtikçe artmıştır.

³⁶⁴ Öke, s.25.

³⁶⁵ Herzl, s.17.

³⁶⁶ Gül Tekay Baysan, "Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı:1, 2002, s.182.

Rusya'da halk arasında Yahudilere karşı kin ve nefret algısı dinsel boyutta ele alınmıştır. Hükümet ve onun çevresinde ise bu algı farklı motiflerde işlenmiştir. Çarın baskıcı rejimi ve akabinde uygulamış olduğu "Paslavizm Politikası" gereği azınlık konumundaki Yahudilere karşı "Ruslaştırma" faaliyetleri başlatılmıştır. Çar ve taraftarları, Yahudileri fikir ve kadrolarından ötürü Rusya'da "Sosyalizmi" geliştirdiklerine dair suçlamıştır. Ruslar, Yahudileri hem sosyalizmin hem de kapitalizmin liderliğini yaptıkları için baskı altına almıştır. Yahudilere karşı gelişmeye başlayan antisemitist düşünce, 1881'de Çar II. Alexandre'nin öldürülmesiyle farklı boyutlara ulaşmıştır. Çarın öldürülmesinde Yahudiler suçlu olarak görülmüş ve 1881'den 1917 Bolşevik İhtilali'ne kadar toplu soykırım faaliyetleri başlamıştır. Siyasi literatürde "Pogrom" olarak ifade edilen bu toplu katliamlar Çar'ın suikast sonucu öldürülmesinden altı hafta sonra çok şiddetli boyutlara ulaşmıştır. 200'den fazla Yahudi vahşi saldırılara maruz kalmış, öldürülmüş, ırzlarına geçilmiş ve malları yağmalanmıştır. Mayıs 1882 yılında hazırlanan ve tarihe "Mayıs Yasaları" olarak geçen hukuki süreç ile Yahudilerin yaşamları üzerine acımasız kısıtlamalar getirilmiştir. Bu yasalar ile Yahudiler "Pale" adı verilen Rusya'nın Polonya'daki işgal topraklarına göç ettirilmiş ve ellerinden birçok hakları alınmıştır.³⁶⁷ Aynı dönemde antisemitist düşünceler etrafında hazırlanan " Zion Yaşlıları Protokolleri" 1903 yılında Rusya'da yayımlanarak nefret politikalarının artması sağlanmıştır.³⁶⁸ En şiddetli pogrom faaliyeti 3 Nisan 1903 yılında Paskalya Bayramı'nın kutlandığı dönemde Kişinev şehrinde yaşanmış ve üç gün sürmüştür. Bu olayla birlikte 50 kişi ölmüş, 500 kişi yaralanmış ve 2.000 Yahudi evsiz kalmıştır.³⁶⁹ Böylece özgürlükleri ve hakları ellerinden alınan Yahudiler, Doğu Avrupa'da pogromlara maruz kalmış ve bazı şehirlerde nüfus olarak her ne kadar çoğunluğu oluştursalar da her zaman azınlık olarak yaşamlarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Bölgede yaşamayı kabul etmeyen Yahudiler ise, düşmanca saldırılar sonucunda kitleler halinde Rusya'dan göç etmişlerdir.³⁷⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudiler coğrafi yönden en geniş alana yayılan bir cemaattir. Mısır, Trablusgarp, Yemen, Suriye, Lübnan, Filistin dışında, Mezopotamya, Anadolu toprakları ve Balkanlarda Osmanlı vatandaşı birçok Yahudi yaşamaktadır. Osmanlı siyasi ve toplumsal yaşamında "Millet Sistemi" gereği gayrimüslim

³⁶⁷ Öke, s.27-28.

³⁶⁸ De Lange, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, s.59-61.

³⁶⁹ Brenner, s.194.

³⁷⁰ Alan R. Taylor, *İsrail'in Doğuşu 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi*, çev.: Mesut Karaşahan, İstanbul: Pınar Yayınları, 2001, s.14.

tebaa Osmanlı vatandaşı sayılmış ve birçok hakka sahip olmuştur. Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerek ekonomi politikaları gerek politik alanda sergilemiş oldukları başarılar ile kısa sürede önemli mevkilere gelmişlerdir. 19. yüzyıla kadar büyük çaplı problem yaşamayan Osmanlı Yahudileri, Avrupa'da ortaya çıkan ulus-devlet düşüncesinden faaliyetlerinden etkilenerek değişik arayışlar içine girmeye başlamıştır. Fakat yine de milliyetçilik algısı Osmanlı'da Avrupa'ya benzer bir şekilde gelişim göstermemiş, aksine Osmanlı Yahudileri ulusalcı akım atmosferinden uzak kalmayı tercih etmiştir.³⁷¹

Yahudilerin Hristiyan ülkelerde yaşamış olduğu antisemitist faaliyetlere Osmanlı İmparatorluğu'nda pek rastlanılmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu Yahudilere karşı bizzat soykırım ve antisemitist tutum içerisinde bulunmamıştır. Sadece Osmanlı'nın Hristiyan unsurları içinde barındırdığı bölgeler ile Arap topraklarında Avrupa'dakilerden farklı bir şekilde gerçekleştirilen bir nefret algısı oluşmuştur.³⁷² Rumeli'de yaşayan Rum-Ortodoks tebaa, Yahudileri iğneli fiçı ve çocuk katli gibi suçlamalarla Osmanlı yöneticilerine şikâyet etmiş ve dava açmıştır. Bu olayı daha geniş kitlelere ulaştırmayı hedefleyen Rumlar, nefret söylemlerini arttırmış ve bölge halkını Yahudilere karşı kıskırtmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı toprağı olan Selanik, Yanya ve Tırlaha gibi şehirlerde antisemitist etkiler gözlemlenmiştir. Örneğin; iki kişinin rüyasında Meryem Ana'yı görmesi ve Yahudiler aleyhinde bazı söylemleri ilemesi sonucu bu bölgede antisemitist süreç artmıştır.³⁷³ Ayrıca 1828 yılında Bağdat'ta, 1839'da İran'ın doğusundaki Meşhed şehrinde ve 1867'de Barfuruş'da Yahudilere karşı katliamlar yapılmış, sinagoglar tahrip edilmiş ve Yahudiler din değiştirme hususunda zorlanmışlardır.³⁷⁴

Osmanlı'nın toplumsal hayatını sıkıntıya sokan diğer olumsuz gelişme ise kan iftiraları olaylarıdır. Genellikle Osmanlı tebaası içinde yer alan Hristiyanlar tarafından uygulanan bu antisemitist hareket birçok Yahudi'nin öldürülmesine sebep olmuştur. Yahudilerin Pesah yani Hamursuz Bayramları'nda Hristiyanları özellikle de Hristiyan çocukları kaçırdığı, iğneli fiçılarda kanlarını akıttıkları ve bu kanlarla ha-

³⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.193-394.

³⁷² Güven, s.124-125.

³⁷³ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.51.

³⁷⁴ Kamacı, s.86-87.

mursuz imal ettikleri ileri sürülmektedir.³⁷⁵ Bu iftiralarla birlikte Osmanlı topraklarında birçok olay yaşanmış, Yahudi mahalleleri basılmış, sinagoglarda kutsal eserler yakılmış ve Osmanlı güçleri yaşanan kargaşayı çözüme kavuşturmak için çaba harcamıştır. Açılan davalar sonucu Osmanlı adaleti bu süreçlerle bizzat hemhal olmuş ve olayların daha şiddetli boyutlara ulaşması engellenmiştir. 1530 yılında Amasya'da bir Ermeni'nin ortadan kaybolması sonucu Yahudiler suçlanmış ve bölgede Yahudi aleyhtarlığı faaliyetleri artmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti açılan davalarla ilgilenmiş ve olayla ilgisi olabilecek Yahudiler sorgulanmıştır. 1553 yılında Tokat'ta yine buna benzer bir iftira sonucu Yahudi hekimbaşı Moşe Amon dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman ile görüşmüş ve padişah kan iftiralarına karşı sert bir ferman çıkarmıştır.³⁷⁶ 16. yüzyılın sonunda Selanik'te azınlık konumuna düşmüş olan Rumlar, Yahudilerin Pesah Bayramı'nda Hristiyan çocukların kanlarını hamursuz ekmeklerine kattıkları gerekçesiyle saldırıya başlamış, birçok Yahudi mülkü yağmalanmıştır.³⁷⁷ 1633 yılında İstanbul'da Rumlar tarafından Yahudilere karşı bir kan iftirası olayı gerçekleşmiş, dönemin padişahı olan IV. Murad katı tedbirler olarak bu konu ile ilgisi olan Rumların öldürülmesini emretmiştir.³⁷⁸

Kan İftiraları 19. yüzyılda dış ülkelerdeki gelişmelere bağlı olarak Osmanlı coğrafyasında da artış göstermiştir. Özellikle Ortadoğu ve Balkanlarda kan iftirasına bağlı olarak birçok çatışma yaşanmış ve Yahudiler baskılara maruz kalmıştır. 1840 yılında Şam'da Hristiyan bir keşiş ile Müslüman bir uşağın öldürülmesi sonucu Yahudiler yine bu iftiralarla suçlanmış ve ölen kişilerin kanlarının Hamursuz Bayramı'nda pişirdikleri ekmeklere katıldığı iddia edilmiştir. Aynı yıl Rodos'ta Yahudilerin ayin cinayetleri yaptıkları iddia edilmiş ve olayla ilgisi olan üç Yahudi ile üç Hristiyan mahkemede ifadeleri alınmak üzere İstanbul'a getirilmiştir.³⁷⁹ Bu olaylardan ötürü 1860'da Libya'da Yahudiler cezai vergilere maruz kalmış, 1864'te Fas'ın Marakeş ve Fez şehirlerinde 500 civarında Yahudi, 1869'da Tunus'ta 18 Yahudi ve 1875'te Fas'ın Demnat şehrinde 20 Yahudi öldürülmüştür.³⁸⁰ Yine 1873'te

³⁷⁵ Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.78.

³⁷⁶ Sharon, s.165. Ayrıca konu ile ilgili bkz. *Kan İftiraları*, <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/9099-Diaspora-Yahudileri--16-yuzyilda-Osmanli-Imparatorlugunda-Yahudi-Yasami.aspx>, (18.03.2017).

³⁷⁷ Mazower, s.75.

³⁷⁸ Galanti, s.35.

³⁷⁹ Melek Çolak, "Milas Yahudileri ve Türk-Yahudi İlişkileri (XIX. Yüzyıl Sonu, XX. Yüzyıl Başları)", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:2, Ağustos 2003, s.162.

³⁸⁰ Kamacı, s.87.

Kandiye'de, 1891-1893'te Korfu'da, 1887 ve 1898'te Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinde ve 1891'de Sofya'ya 60 km uzaklıkta yer alan Vratsa'da Yahudiler benzer iftiralara ve saldırılara maruz kalmıştır.³⁸¹ 19. yüzyılın sonunda İzmir'de bu tarz bir iftira sonucu Yahudilere karşı yine dışlama politikaları izlenmiştir.³⁸² 19. yüzyılda hala canlılığını koruyan bu olaylar 20. yüzyıla gelindiğinde daha az rastlanır hale gelmiştir. Böylelikle yavaş yavaş kan iftiraları tarih sahnesinden silinmeye başlamıştır.

19. yüzyılda Yahudilere karşı uygulanan antisemitist faaliyetlerin hangi sebeplerden dolayı gerçekleştirildiğine dair üç farklı görüş mevcuttur. Birincisi; Siyonist harekete karşı, ikincisi; başka bir kökenden gelen ve çoğu zaman azınlığı oluşturan Yahudilerin ekonomik bağlamda etkili rol oynaması, üçüncüsü; gerekli durumlarda ölümü de savunan ve şiddetli bir nefret ideolojisini oluşturan görüştür.³⁸³ Tüm dünyada gerçekleştirilmiş olan antisemitizm, pogrom ve katliamlar sonucu Yahudiler kendi milli kültürlerini incelemeye başlamış ve dine dayalı milli duyguların uyanması ile birlikte farklı bir arayış içine girmişlerdir. Baskıcı rejim içinde yaşayan Yahudiler, yaşadıkları olumsuz tutumlardan ders alarak daha çok Yahudi sorunu üzerine gitmiş ve çözüm yolları aramaya başlamışlardır. Theodor Herzl, başka milletlerin ortasında, azınlık grupları halinde gettolarda yaşayan, anti-sosyal karaktere bürünmüş Yahudiler için antisemitizmin aslında kötü bir süreç getirmediği, aksine doğru yola ulaşmaları için bir umut kapısı olduğunu dile getirmiştir.³⁸⁴ Yahudiler için faydalı olan ve dayanma güçlerini daha da arttıran bu olaylar neticesinde "Siyonizm" ideolojisini geliştiren Theodor Herzl çözümü Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasında ve dünyaya yayılmış olan Yahudilerin ana vatanlarına göç ederek yerleşmelerinde bulmuştur. Siyonizm Avrupa milliyetçiliğinin bir eseri olarak doğmaya başlamış ve Yahudilerin Filistin'e dönme hazırlıkları hızlanmıştır.

³⁸¹ Gürkan, Yahudilik, s.338.

³⁸² Esther Benbassa, "1901'de İzmir'de Cereyan Etmiş Bir Kan İftirası Vakası", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 30, Haziran 1986, s.45-50.

³⁸³ Güven, s.124.

³⁸⁴ Herzl, s.20.

3.2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SAVAŞA GİRMESİ VE YAHUDİLER

19. yüzyıl dünya siyasi tarihine yaşanan üç büyük devrim damgasını vurmuştur. Amerikan, Fransız ve Endüstri Devrimleri ile birlikte birey, devlet ve ulus kavramlarına yeni anlamlar yüklenmiş ve bu durum akabinde uluslararası siyasi çekişmeyi getirmiştir. Yaşanan devrimler sonucu Avrupa merkezli emperyalist bir düşünce doğmuş ve ülkeler arasında önlemez bir rekabet, çıkar çatışmaları yaşanmıştır. Avrupalı devletlerin siyasi, ekonomik ve sosyal alanda yaşadığı çekişmeler beraberinde kutuplaşmayı getirerek barış duvarlarını yıkmış ve evrensel boyutta yaşanacak bir savaşa neden olmuştur.³⁸⁵

1. Dünya Savaşı öncesinde geri planda yaşanan ekonomik, siyasi, sosyal ve askeri gelişmeler savaşın kaçınılmazlığını ortaya koymuştur. Avrupalı devletlerde etkisini giderek arttıran sınaî gelişim, endüstrileşen ülkeleri deniz aşırı pazarlar aramaya itmiştir.³⁸⁶ Sanayi Devrimi ile birlikte yetişmiş insan gücünün artması ve yoğun sanayi üretimi beraberinde Avrupalılara emperyalizmi armağan etmiştir. Dünyanın dört bir yanına aynı amaca hizmet etmek koşuluyla farklı görevler üstlenen misyonerler, tüccarlar, askerler ve öğretmenler emperyalist sürecin hızlanması adına destek vermiştir.³⁸⁷ Avrupalı devletler, emperyalist algının vermiş olduğu güç ile dünyayı sömürme ve nüfuz bölgeleri elde etme yarışına girmiş, uluslararası platformda gittikçe daha müdahaleci ve saldırgan bir tutum izlemiştir.³⁸⁸ Emperyalist devletler her ne kadar saldırgan politikanın arkasında ele geçirdikleri bölgelerin güvenlik ve savunmasını sağlayacaklarını iddia etseler de gerçekleştirmiş oldukları tutumlar sürecin tam tersi işlediğini yani gerilimlerin arttığını ve çatışmayı kışkırtıcı bir niteliğe ulaştığını dünya kamuoyuna göstermiştir.³⁸⁹ Avrupa odaklı emperyalist devletler, ekonomik olarak dünyanın diğer bölgelerine de sahip olarak bir "dünya iktisadı" oluşturmuş ve 1914 yılı itibarıyla dünya finans yatırımlarının %83'ü Avru-

³⁸⁵ Süleyman Erkan, "Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkilerinin Özellikleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:22, Aralık 2010, s.93.

³⁸⁶ John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, çev.: Füsün Doruker, İstanbul: Sabah Yayınları, 1995, s.528.

³⁸⁷ TNA FO 195 / 2457.

³⁸⁸ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev.: Belkıs Çorakçı Dışbudak, İstanbul: Sabah Yayınları, 1997, s.210.

³⁸⁹ *Dünya Savaşları Ansiklopedisi*, İstanbul: Görsel Yayınları, Cilt:1, 1988, s.11.

palı devletlere eklenmiştir. Bu durum Avrupa'da başlayacak olan savaşın doğal olarak dünya savaşına dönüşmesine sebep olmuştur.³⁹⁰

Fransız İhtilali ve Napolyon'un fetihleri ile birlikte Siyasi Tarih literatürüne "milliyetçilik" kavramı eklenmiştir. Milliyetçilik başta çok uluslu ya da etnik çeşitliliği içinde barındıran imparatorlukları etkilemiş ve akabinde ulus devlet politikası uygulanmaya başlamıştır. Milliyetçiliğin beraberinde getirmiş olduğu bağımsızlık süreci ile birlikte Batı Avrupa ülkeleri vatan ve vatandaşlık kavramları üzerine yoğunlaşırken, Doğu Avrupa'da farklı bir yön çizilmiş ve aynı devlet üzerinde yaşayan çeşitli etnik gruplar kendi dil ve kültürlerini yeniden keşfetmeye başlamıştır. Öncelikle Avusturya-Macaristan ile Osmanlı İmparatorlukları olmak üzere Rusya, Almanya ve İngiltere'de yaşayan azınlıklar arasında milliyetçilik algısı oluşmuştur. Milliyetçilik ile birlikte etnik benzerlik gösteren ülkeler, imparatorluk gibi çok uluslu devletlerin iç işlerine dâhil olarak hak iddialarında bulunmuş ve süreç isyan boyutlarına taşınmıştır. Örneğin; Rusya ve Avusturya-Macaristan Balkanlarda yaşayan Slavları hem birbirlerine hem de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtarak nüfuz elde etmeye çalışmıştır.³⁹¹

Ulus-devlet düşüncesi ile etnik milliyetçilik hızlanırken, kapitalist devletler arasında yaşanan emperyalist rekabet ve kapitalist toplum içinde yükselen sınıf kavgaları sonucunda Avrupalı çoğu devlet lideri savaşı kaçınılmaz olarak görmüş ve savaş sanayilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Silahlanma ve savunmaya ayrılan maddi gelir 1890 ve 1914 yılları arasında büyük bir artış göstererek uzun süredir yaşanan barış sürecinin sonuna gelindiğinin sinyalini vermiştir.³⁹² Böylelikle orduların sayısal oran olarak büyüklüğü ve savaş teknolojisinin ortaya koyduğu yeni silahlar ile birlikte diplomasi etkisiz hale getirilmiştir.

³⁹⁰ TNA FO 195 / 2457.

³⁹¹ *Dünya Savaşları Ansiklopedisi*, s.11.

³⁹² TNA FO 195 / 2457.

Çizelge 1. Savaş Harcamaları ve Seferber Edilen Toplam Kuvvetler,1914-1919³⁹³

	1913 Fiyatlarıyla Savaş Harcamaları (Milyon Dolar Olarak)	Seferber Edilen Toplam Kuvvetler (Milyon Dolar Olarak)
Britanya İmparatorluğu	23.0	9.5
Fransa	9.3	8.2
Rusya	5.4	13.0
İtalya	3.2	5.6
Birleşik Devletler	17.1	3.8
Öbür Müttefikler (Belçika, Romanya, Portekiz, Yunanistan ve Sırbistan da dâhil)	-0.3	2.6
Müttefikler Toplam	57.7	40.7

Almanya	19.9	13.35
Avusturya-Macaristan	4.7	9.00
Bulgaristan, Türkiye (Osmanlı Devleti)	0.1	2.85
Merkezi Güçler Toplam	24.7	25.10

Belli tablolardan yararlanarak savaşan ülkelerin savaş harcamaları ile seferber edilen toplam kuvvetlerini görmek mümkündür. Temelde yatan ekonomik ve siyasal etkinlikler, ülkeler arasında bloklaşmaların yaşanmasına sebep olarak savaşın başlamasını kaçınılmaz bir hale sokmuştur. Vatansızlık duygusuna kapılan Avrupalı devletler savaş başlamadan önce saflarını belirleyerek sürece hazırlanmaya başlamıştır. İrlandalılar İngiltere; Polonyalı, Estonyalı, Litvanyalı ve Letonyalıları Rusya yanında savaşa hazır olduklarını bildirmişlerdir. Siyasi alanda bölünmüş olan Fransa da savaş öncesinde birleşmiştir.³⁹⁴ 19. yüzyılda milliyetçilik ideolojisinden etkilenerek bağımsızlıklarını ilan eden Balkan kökenli yeni fakat zayıf devletlerin ortaya çıkması ile birlikte Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında siyasi çekişmeler yaşanmış, bu durum iki devletin farklı kutuplarda birleşmelerine sebep olmuştur. Almanya ve Fransa arasında 1871'de yaşanan Alsace Lorraine bölgesine hâkim olma mücadelesini kaybeden Fransa, patlak vermesi muhtemel olan bir savaş ile bölgeyi yeniden geri alabileceğini düşünmüştür. Yaşanan bu olay Fransa ve Almanya'yı birbirinden uzaklaştırarak, zıt bloklarda yer alacaklarının sinyallerini vermiştir. Almanya'nın Afrika'daki bazı İngiliz kolonilerini ele geçirmesi ve 1898 yılından beri sürdürmüş olduğu "büyük bir donanma kurma projesi" İngiltere'nin çıkarlarına ters düştüğü gerekçesiyle iki ülke düşman kategorisinde yer almıştır. İtalya ise; ulusuna dünya üzerinde

³⁹³ Paul Kennedy, *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, çev.: Fikret Üçcan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996, s.237.

³⁹⁴ Geoffret Blainey, *20. Yüzyılın Kısa Tarihi*, çev.: Onur Şen, Tufan Tıgılı, İstanbul: 1001 Kitap Yayınları, 2007, s.70.

önemli bir misyon yükleyerek genelde emperyalist, militarist bir politikayı savunmuş ve diğer ülkelerle rekabet içerisine girmiştir.³⁹⁵ Böylelikle İngiltere, Rusya, Fransa İtilaf bloğunu; Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya İttifak bloğunu oluşturmuştur.

Avrupalı devletlerin muhtemel savaştan beklentileri farklılık arz etmektedir. Dünya siyasetinde tahammülü kalmayan Almanya'nın³⁹⁶ donanma kuvvetleri İngilizlerle çarpışmaya hazırlanırken, ordu Fransa'yı savaştan saf dışı bırakmayı arzuluyordu. Ayrıca Balkanlar ve Yakındoğu'daki Rus nüfusunu azaltmak ya da ortadan kaldırmak da amaçlarından biriydi. Eski görkemli günlerini yitiren Avusturya-Macaristan'ın güçlü bir orduya sahip olması, ulusal gelirini arttırması, Almanya ile yakın temas haline girmesi devletin savaştan yeni umutlar beklediğinin göstergesidir. Rusya Balkanlarda yaşayan Slav toplumunu yanına çekerek bölgeye hâkim olma mücadelesi sürmekteydi. İngiltere emperyalist faaliyetler sonucu ele geçirdiği bölgelerin kalıcılığını sağlamak ve diğer dünya güçlerinin etkisini kırmak amacıyla savaşın yaşanmasını istiyordu. Fransa sömürgecilik alanlarını genişleterek dünya siyasetinde söz sahibi olduğunu kanıtlama düşüncesindeydi. Kompleks bir örgü haline gelen uluslararası ilişkiler kapsamında ortaya çıkacak herhangi bir sorunun patlak verecek büyümesi beklenen bir süreç haline gelmiş³⁹⁷ ve nitekim 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da Avusturya-Macaristan veliahdı Ferdinand'ın Sırp milliyetçisi Gabriel Prencip tarafından bir suikast sonucu öldürülmesiyle savaş resmen başlamıştır.

Yaşanan suikast olayının sonucunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan'a savaş ilan etmiştir. Öncesinde belirlenmiş olan bloklaşma sonucu savaş kısa sürede farklı coğrafyalara yayılmış ve bir Avrupa savaşından çok dünya savaşına dönüşmüştür. Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş açmasından kısa bir süre sonra Rusya ülkesinde seferberlik ilan etmiştir. Avrupa'nın barut fıçısı olarak nitelendirilen Balkanlarda gerek Avusturya-Macaristan'ın gerekse Rusya'nın nüfuz elde etme amaçlı politikaları iki ülkeyi karşı karşıya getirmiş ve birbirlerinden farklı kutuplarda yer almalarına sebep olmuştur. Rusya, Balkan topraklarında Slavların koruyuculuğunu üstlendiği için Sırbistan'a karşı savaş açan Avusturya-Macaristan İmpa-

³⁹⁵ *Dünya Savaşları Ansiklopedisi*, s.11.

³⁹⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitapevi, 1997, s.248.

³⁹⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s.100.

ratorluğu'na savaş ilan etmiştir. Bunun üzerine Almanya 1 Ağustos 1914 tarihinde müttefiki Avusturya-Macaristan'ı desteklemek amacıyla Rusya'ya savaş açmıştır. Almanya 2 Ağustos 1914'te Belçika'yı işgal edip, 3 Ağustos'ta Fransa'ya karşı savaş ilan etmiştir. Bu gelişmelerde sonra İngiltere 4 Ağustos'ta kendi bloğunda yer alan Fransa ve Rusya'yı savunmak için Almanya'ya savaş açmış ve böylelikle tüm dünyayı kasıp kavuracak, insanlık tarihinin en kanlı çatışması başlamıştır.³⁹⁸ Ardından 1914'te Osmanlı İmparatorluğu, 1915'te Bulgaristan, 1916'da Romanya, 1917'de Yunanistan ve 1917'de ABD'nin harbe girmesiyle birlikte savaş Avrupa sınırlarını aşarak dünyaya sıçramıştır.³⁹⁹ Böylelikle savaşın uluslararası alandaki etkileri, getirileri ve götürüleri de aynı şekilde tüm dünyaya yayılmıştır.⁴⁰⁰

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu Avrupalı büyük güçler tarafından ömrünü tamamlayan, yıkılmaya yüz tutmuş bir devlet olarak tanımlanmaktaydı. Ömrünü uzatmak ve hayatta kalabilmek için gerçekleştirmiş olduğu denge siyaseti ve reform hareketleri başarıya ulaşmamış, hatta üst kademelerde bile Batılaşma eğilimi yanlış anlaşılmıştır.⁴⁰¹ Savaşın başlamasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu maliyesindeki eksiklikleri de göz önüne alarak İngiltere ve Almanya arasında şiddetlenen muharebede tarafsız kalınması hususunda uyarılarda bulunmuştur.⁴⁰² Ayrıca Osmanlı Devleti, Avrupa'da başlayan savaş karşısında tarafsız kaldığını tüm vilâyetlerine⁴⁰³ duyurmuş ve bu konuda Osmanlı Ajansı kaynakları haberlerin dışındaki bilgilere itibar etmemelerini duyurmuştur.⁴⁰⁴ Sonraki süreçte kendi toprakları üzerinde emelleri olan devletlere karşı siyasi yalnızlık yaşamamak amaçlı bazı tekliflerde bulunduğu bilinmektedir. Öncelikle İngilizlerle gizli görüşmeler yapan Osmanlı İmparatorluğu, başlangıçta iyi ilişkiler ve denge kurmaya çalışmışsa da İngiltere'nin Basra ve Irak'ta gerçekleştirmek istediği emeller doğrultusunda bir sonuç alamamıştır.⁴⁰⁵ İtilaf bloğu içerisinde yer alan İngiltere ve Fransa ile yaptığı görüşmelerden

³⁹⁸ Langlois ve diğerleri, s.60.

³⁹⁹ Langlois ve diğerleri, s.65.

⁴⁰⁰ Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev.: Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayınları, 2011, s.45.

⁴⁰¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 1978, s.21.

⁴⁰² BOA, DH. EUM. 5ŞB/1-7.

⁴⁰³ "Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruduğuna dair bilgileri sunduğu vilâyet ve mutasarrıflıklar; Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Basra, Bağdad, Beyrut, Hicaz (Medine), Haleb, Hudavendigâr, Diyarbakır, Suriye, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Mamuretülaziz, Musul, Van, Yemen (Beyrut) vilâyetleri ve Urfa, İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Zor, Asir, Karesi, Kudüs-i Şerif, Kal'a-yı Sultaniye, Menteşe, Teke, Kayseri mutasarrıflıklarıdır." Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, DH. ŞFR, 44/29.

⁴⁰⁴ BOA, DH. ŞFR, 44/29.

⁴⁰⁵ Rifat Uçarol, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1982, s.399.

sonuç alamayan Osmanlı, daha sonra Almanya ile yakınlaşma yoluna gitmiştir. Ayrıca İngilizlerin ve Fransızların emperyalist tutumları, Çarlık Rusya'nın Boğazlar ve Balkanlar üzerindeki emelleri de Osmanlı'yı zorunlu olarak Almanya'ya yakınlaştırmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli mimarlarından Enver Paşa'nın da Alman yanlısı tutumu⁴⁰⁶ Osmanlı ve Almanya'nın aynı kutup içerisinde yer almasını sağlamıştır.⁴⁰⁷

2 Ağustos 1914 yılında Sadrazam Sait Halim Paşa ve Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Baron von Wangenheim arasında gerçekleştirilen anlaşma ile birlikte Osmanlı-Alman ittifakı oluşturulmuştur.⁴⁰⁸ Osmanlı İmparatorluğu, 21 Temmuz 1330 (3 Ağustos 1914) yılında bütün ordularının belirlenmiş mevkiilerde silahlandırılması için seferberlik ilan etmiş ve seferberliğin ilk gününden itibaren millet büyük bir sükûnet içinde silah altına koşmuştur.⁴⁰⁹ Yine aynı gün "fevkalade mahrem" başlıklı şifreli yazışma sonucu Berlin Ataşemiliteri Cemil Bey, Enver Paşa'dan ordunun seferberliği hakkında bir telgraf almış ve akabinde Erkan-ı Harbiye Reisi, Harbiye Nazırı ve Harbiye Müsteşarı ile görüşmüştür. Cemil Bey bu tarihten sonra Erkan-ı Harbiye'deki görevine devam etmiş ve Berlin'deki hazır birliklerin Avusturya'ya sevk edilebileceği açıklanmıştır.⁴¹⁰ Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu 3 Ağustos 1914 tarihinde İttifak bloğuna dâhil olmuş fakat bu durum işbirliği anlaşması gereğince 2 Kasım 1914'e kadar gizli tutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bir süre tarafsızlığını korumak istemiş, fakat Alman gemileri Goeben ve Breslau'nun Yavuz ve Midilli ismine dönüşüp Karadeniz'deki Rus limanlarını vurması ile birlikte devlet kendisini bir anda savaşın içinde bulmuştur.⁴¹¹ Yine bu tarih aralığında yaşanan bir hadise sonucu Osmanlı İmparatorluğu zor duruma düşmüştür. Osmanlı donanmasına ait bir grup savaş gemisinin Karadeniz'de tatbikat yaparken Boğaz'a yakın bir mevkide torpil dökme amacıyla hareket eden Rus gemilerini görmeleri sonucu müdahalede bu-

⁴⁰⁶ "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başında bulunan yetkili kişilerden bazıları Alman yanlısı tutum sergilerken bazıları İngiliz ve Fransızlarla iyi geçinmeyi arzuluyordu. Enver Paşa Alman yanlısı tutumlarıyla dikkat çekerken, Cemal Paşa İngiltere ve Fransa yanlısı bir tutum sergilemiştir. Bu durum ordu içerisinde dengenin kurulmasını sağlamıştır. Burada önemli olan nokta büyük güçlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emelleri ve buna bağlı olarak gerçekleştirdikleri politikalarıdır." Bkz. Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev.: Mehmet Harmancı, İstanbul: E Yayınları, 1983, s.372.

⁴⁰⁷ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev.: Mehmet Harmancı, İstanbul: E Yayınları, 1983, s.372.

⁴⁰⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986, s.381.

⁴⁰⁹ BOA, HR. SYS, 2097/ 1_8, 28-29.

⁴¹⁰ ATASE Arşivi, Klasör:243, Dosya:1009, Fihrist:4.

⁴¹¹ Öke, s.184.

lunmaları çatışmaya sebep olmuştur. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya tarafsızlığın devam etmesi amacıyla olduğunu bildirmişse de Rusya yaşanan hadiseyi bir tehdit olarak algılamış ve Osmanlı sınırlarına saldırıya başlamıştır. Beraberinde İngiltere ile Fransa'da aynı yolu izleyerek Çanakkale ve Akabe sınırlarında taarruza geçmiş, Osmanlı İmparatorluğu'na resmen savaş ilan etmiştir. Söz konusu gelişmeler üzerine Osmanlı Padişahı Mehmed Reşad İrade-i Seniyye tasarımı yayımlayarak devletin Rusya, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan ettiğini açıklamıştır.⁴¹² Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu İttifak bloğu içerisinde fiilen I. Dünya Savaşı'na dâhil olmuştur.⁴¹³

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na dâhil olması ile birlikte savaş değişik coğrafyalara yayılmış, bu durumdan en çok etkilenen bölge Ortadoğu olmuştur. Osmanlı ve Alman yöneticilerinin stratejilerine göre savaşta "Cihad-ı Ekber" politikası uygulanırsa, Müslümanlar tarafından sağlanacak olan destek artar ve özellikle Ortadoğu bölgesinde büyük başarılar elde edilir.⁴¹⁴ Özellikle Türk Harbiye Nezareti, Müslümanların bu düşünce etrafında birleşeceklerini ve yardımlarını esirgemeyeceklerini savunmuştur.⁴¹⁵ Enver Paşa da bu savaşın yalnız Osmanlı İmparatorluğu'nun değil tüm Müslümanların kurtuluş savaşı olduğunu savunmuş ve kendisini de bu yazgıyı gerçekleştirecek bir memur olarak nitelendirmiştir.⁴¹⁶ Bunun üzerine 11 Kasım 1914'te Şeyhülislamlık Makamı bütün Müslümanlara hitaben "Cihat Fetvası" yayımlamıştır. İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan ve Karadağ idaresinde yaşayan Müslümanların, Osmanlı İmparatorluğu safında yer alan Avusturya-Macaristan ve Almanya aleyhine savaşmamaları rica olunmuştur.⁴¹⁷ Fakat bu görüş etrafında birleşen kişiler çok geçmeden yanıldıklarını anlamış ve farklı çözüm yolları aramaya başlamıştır. Cihad-ı Ekber'in tam olarak uygulanamamasının sebebi ise; yüzyıllardan beri süregelen Türk-Arap ilişkilerinin sorunlu olması ve Arapların Türk yönetimine karşı duymuş oldukları hoşnutsuzluktur.⁴¹⁸

⁴¹² BOA, İ. MMS, 191/2_1-2.

⁴¹³ TNA FO 195 / 2457.

⁴¹⁴ Karal, s.399.

⁴¹⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.296.

⁴¹⁶ Ali Fuat Erdem, *Paris'ten Tih Sahrasına*, Ankara: Ulus Basımevi, 1949, s.21.

⁴¹⁷ BOA, DH. SYS, 123-12/35.

⁴¹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1984, s.42.

Cihad-ı Ekber politikası ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli örgütü Teşkilat-ı Mahsusa'nın ekipler oluşturarak düşman sömürgelerinde propaganda ve İslami-millî ayaklanmalar çıkartması hedeflenmiştir. Sonraki süreçte amacına ulaşan propagandalar yerini ihtilale bırakacak ve düzenli Osmanlı birliklerinin bölgeye gelmesiyle yerel milliyetçi halk orduya destek sağlayacaktır.⁴¹⁹ Bu durumun Arap coğrafyasında büyük yankı uyandıracığını bilen İngiltere ve Fransız hükümetleri de kendi hâkimiyetleri altında yaşayan Arap Müslümanlara yoğun propagandalar ile cevap vermişlerdir. Böylelikle büyük bir umutla inşa edilen Cihad- Ekber düşüncesi Arapların yaşadığı bölgelerde etkili olmazken, Türklerin yaşadığı coğrafyalarda hedefine ulaşmıştır. Bu durum Ortadoğu bölgesinde emperyalist amaçları olan Almanya için büyük bir hezimet yaratmıştır. I. Dünya Savaşı Ortadoğu'ya hâkim olmak isteyen Fransa ve İngilizler için başarılı sonuçlar verirken, Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu için yıkıcı bir etki yaratmıştır.⁴²⁰

3.2.1. Filistin'de Yaşayan Yahudilerin Genel Durumu

Osmanlı İmparatorluğu, 24 Ağustos 1516 yılında I. Selim'in gerçekleştirmiş olduğu Mercidabık Savaşı'nda elde ettiği başarı ile birlikte Filistin topraklarına hâkim olmuştur.⁴²¹ Üç semavi din açısından kutsal bir şehir olan Filistin'de Osmanlı İmparatorluğu 1918 yılına kadar yaklaşık 400 yıl hüküm sürmüştür. I. Dünya Savaşı'nda Ortadoğu coğrafyasında büyük yenilgilere uğrayan Osmanlı, Filistin'i İngiliz Manda yönetimine devretmiştir.⁴²²

19. yüzyıla kadar Osmanlı idarî taksimatı içerisinde "Filistin" adlı bir birim bulunmamaktadır. Kudüs, Nablus ve Akka sancaklarını içinde barındıran bölgeye Batılı devletlerin Filistin ismini vermeleriyle birlikte, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu da bu coğrafyada Filistin tabirini kullanmaya başlamıştır.⁴²³ Osmanlı İmparatorluğu'nun Memlûklülere Suriye ve Filistin bölgesini kendi yönetimine katmasıyla birlikte idari yapı büyük ölçüde korunmuş, Filistin toprakları Şam Eyaleti'ne bağlı

⁴¹⁹ Öke, s.186.

⁴²⁰ Uyar, s.44.

⁴²¹ Yaşar ve diğerleri, s.44.

⁴²² Basit ve diğerleri, s.149.

⁴²³ TNA FO 608 / 98. Ayrıca bkz. Muhammet Lutfullah Karaman, *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İstanbul: İz Yayınları, 1991, s. 14.

Kudüs-Gazze, Nablus-Safed ve Salt-Aclun olmak üzere üç kısma bölünmüştür.⁴²⁴ 1831 yılında Şam ve Sayda Eyaletleri'nin içinde bulunduğu bölge, Mısır valisi Kavalalı ailesine geçmiş fakat bu durum uzun sürmemiştir. 1840 yılında Osmanlı güçleri bölgeyi yeniden ele geçirince, Şam ve Sayda topraklarının tümü Sayda Eyaleti'ne bağlanmıştır.⁴²⁵

Osmanlı Devleti'nde bazı emelleri olan Rusya ülke topraklarında yaşayan Ortodoksların savunuculuğunu üstlenmiştir. Buna karşılık Fransa ise Katolik mezhebine mensup kişileri savunmaya başlamıştır. Ortodokslar Rus Çarı I. Nikola, Katolikler ise Fransız devlet adamı Napolyon'un koruyuculuğunu kabul etmiştir. "Kutsal Yerler Sorunu" olarak tarih literatürüne geçen bu bunalımla beraber Rusya'nın hedefi kargaşadan faydalanmak ve Osmanlı Devleti'ndeki amaçlarını gerçekleştirmek olmuştur. Osmanlı Devleti ise olası bir Osmanlı-Rus Savaşı sırasında kendisine destek olabilecek bir güç arayışına girerek Fransa ile yakınlaşmayı tercih etmiştir. Rusya ise çıkabilecek Osmanlı-Rus Savaşı'nda kendisine destek olabileceğini düşündüğü İngiltere ile temas kurmuş fakat İngiltere, Fransız-Osmanlı ittifakını tercih etmiştir. Siyasi arenada yalnızlaşan Rusya, elçilik heyeti vasıtasıyla kutsal yerler sorununu çözmek adına bazı isteklerini Osmanlı Devleti'ne aktarmıştır. Osmanlı Devleti Rusya'nın sunduğu istekleri Fransa ve İngiltere ile paylaşmış ve bazı noktalarını kabul etmiştir. 4 Mayıs 1853'de çıkarılan bir fermanla Ortodoksların kutsal yerler üzerindeki hak ve yetkileri belirlenmiştir. Başka ferman daha yayımlanmış ve Ortodoks ile Katoliklerin yetkileri belirlenerek çözüm yoluna gidilmiştir. Osmanlı Devleti'nin olumlu tutumuna rağmen Rusya 5 Mayıs 1853'te asıl isteklerini yansıtan yeni bir ultimatoma sunmuştur. Bu ultimatoda; Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ittifak antlaşması imzalanacak ve Osmanlı sınırlarındaki Ortodoks tebaanın meşru koruyuculuğu Rus Çar'ına bırakılacaktı. Osmanlı Devleti alınacak olan kararlarda acele etmemek ve doğru adımlar atma amacıyla 17 Mayıs 1853'te devlet adamlarından ve ulemeden oluşan 46 kişilik bir meclis kurmuştur. Meclis Rusya'nın isteklerini inceleyerek Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ihlal edeceği ve milletlerarası hukuk kurallarına aykırı düşeceğini belirterek teklifi reddetmiştir.⁴²⁶

⁴²⁴ Işıl Işık Bostancı, *XIX. Yüzyılda Filistin (İdarî ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ 2006, s.122.

⁴²⁵ Bostancı, s.125.

⁴²⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s.230-237.

Sultan Abdülmecid'in Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden güçlü duruma getirmek amacıyla başlattığı reformlar Rusya'nın isteklerini karşılamamıştır. Çar I. Nikola, Osmanlı İmparatorluğu içindeki bütün Ortodoksların himayesine verilmesini istediye de başarılı olamamıştır. Fransız, İngiliz ve Osmanlı ittifakına karşı yalnız bir siyaset gütmek zorunda kalan Rusya, 1 Ekim 1853'te Eflâk ve Boğdan eyaletlerini işgal etmiştir. Bu durum beraberinde Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı savaş açması ile son bulmuştur. Kırım Savaşı Osmanlı, İngiliz ve Fransız güçlerinin müttefikliği sonucunda Rusya'ya karşı yaptıkları savaş olarak anılmaktadır.⁴²⁷

İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin yanında yer alma sebepleri ise kutsal yerlerde kapitülasyonlarla kazandıkları imtiyazları kaybetmek istememeleridir. Osmanlı Devleti bağımsızlığını tehlikeye sokmadan Ortodoksların himayesi sorununu çözmek adına Avusturya, İngiltere ve Fransa ile Viyana'da bir konferans düzenlemiştir. Konferansa Rusya da çağırılmış fakat katılım sağlanmamıştır. 1 Ağustos 1853'te gerçekleşen Viyana Konferansı'nda şu kararlar alınmıştır; Ortodokslar ile ilgili Kaynarca ve Edirne Antlaşmaları'nda alınan kararlar sadece Rusya'ya karşı değil bütün Avrupa devletlerine karşı alınmıştır. "Viyana Notası" olarak adlandırılan bu kararları Rusya da kabul etmiştir. Viyana Notası'nda Osmanlı Devleti'nin menfaatlerine aykırı hükümler yer almış ve Rusya'nın Osmanlı Ortodoksları üzerinde kesin bir yetkiye sahip olduğu kamuoyuna açıklanmıştır.⁴²⁸

Kırım Savaşı sırasında yaşanan "Kutsal Yerler Meselesi" ile Kudüs korunmak amacıyla İstanbul'a bağlanmış fakat 1865 yılında oluşturulan Suriye Vilayeti ile birlikte Kudüs, Nablus ve Akka sancakları yeniden bu vilayete dâhil edilmiştir. 1887'de Nablus ve Akka sancakları yeni teşkil edilen Beyrut Vilayeti'nin himayesi altına girerken, Batılı devletlerin Kudüs'e karşı gerçekleştirecekleri olumsuz tutumdan kaçınmak amacıyla Kudüs ve çevresi yenide İstanbul'a bağlanmış ve Kudüs Mutasarrıflığı ismini almıştır. Osmanlı'nın 1918'de Kudüs'ten ayrılışına kadar bu coğrafya İstanbul idari yapılanmasında kalmıştır.⁴²⁹

Osmanlı Devleti'nin hakimiyet alanında yaşayan topluluklar, farklı din ve mezhep esasına göre ayrıştırılarak yönetilmiştir. Müslüman tebaa ile birlikte gayrimüslim

⁴²⁷ İlhan Akbulut, "160. Yıldönümünde Kırım Savaşı", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, Sayı: 208, Şubat 2014, s.333-340.

⁴²⁸ Akbulut, s.340.

⁴²⁹ TNA FO 608 / 98. Ayrıca bkz. Bostancı, s.125.

tebaanın bir arada yönetilmesine "millet sistemi" denilmektedir. Gayrimüslim tebaa içerisinde Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler önemli yer teşkil etmektedir. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra Ortodoks mezhebini Katolik mezhebinden ayırmak ve Bizans Devleti'nin Yunan Kilisesi üzerindeki etkisini önlemek adına bazı düzenlemeler yapmıştır. Padişah Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler için ruhani liderler tayin ederek, 1454 yılında "millet sistemi" uygulamasını başlatmıştır.⁴³⁰ Osmanlı Devleti'nde millet sistemi etnisiteye ve dil birliğine göre değil, din ve mezhep esasına göre belirlenmiştir. Örneğin; Ermeniler, Ermeni milleti olarak değil Gregoryen ve Katolik olarak tanımlanmıştır. Rumlar, Protestan ve Katolik olarak addedilmiştir. Yahudiler de kendi mezhepleri ekseninde dinî kimlikleriyle zımminde olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir.⁴³¹

Osmanlı Devleti'nde millet sistemi İslâm Hukuku'na dayanmışsa da Hristiyan ve Yahudiler kendi kültürlerini koruma noktasında serbest bırakılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin uluslararası siyasî arenada güç kaybetmesi ile birlikte millet sisteminde değişikliklere gidilmesi söz konusu olmuştur.⁴³² Gayrimüslim tebaanın Avrupa etkisinde kalmasıyla birlikte din odaklı millet anlayışından, salt sosyolojik ve siyasi bir millet anlayışına geçiş yaşanmıştır. Fransız İhtilali ile birlikte "bir milletin bir devletle aynileşmesi" anlamına gelen milliyetçilik akımı toplumlarda "milliyet" duygusu etrafında toplayıp harekete geçirmiştir.⁴³³ Osmanlı Devleti, farklı milletleri bir arada yönetmiş ve ileriki dönemlerde herhangi bir problemle karşılaşmamak adına tüm tebaanın eşit statüde olduklarını niteleyen ıslahat ve reform çalışmaları yapmıştır. Islahat ve reform çalışmaları yapılmasının sebepleri; gayrimüslim tebaanın Avrupa ekseninde hareket etmesi ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim tebaa üzerinde hak iddia etmesidir.⁴³⁴

Osmanlı İmparatorluğu yıkılış sürecine girdiği dönemden itibaren devletin geleceğini kurtarmak amacıyla birçok reform oluşturmuştur. Batılı dış güçlerin ülke içerisindeki baskılarına engel olmak amacıyla 3 Kasım 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayu-

⁴³⁰ Gülcan Avcı Güneş, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1 , Sayı: 2, 2015, s. 16-18.

⁴³¹ Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, Aralık 2017, s.16.

⁴³² Gürkaynak, s.275-277.

⁴³³ "Millet", *TDV İslam Araştırmaları Merkezi*, s.66.

⁴³⁴ Gürkaynak, s.279.

nu ya da bir diğ er adıyla Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir.⁴³⁵ Gayrimüslim tebaayı konu alan bu fermanı Mustafa Reş it Paşa okumuş ve kendisini Rum-Ermeni patrikleri ile Yahudi hahamı da dinlemiştir.⁴³⁶ Tanzimat Fermanı ile birlikte Gayrimüslim tebaa mal, can ve namus güvenliği, vergi adaleti, askerlik vazifeleri ve hizmet süreleri ile ilgili bazı haklar elde etmişlerdir.⁴³⁷

Tanzimat Fermanı'nın hukuk, eğitim ve diğ er alanlarda getirmiş olduğu eğitim Filistin ve çevresinde de etkili olmuştur. Filistin'de fermanla birlikte davalar dini mahkemelerde değ il, yeni kurulan idari mahkemelerde ele alınmaya baş lanmış ve ş eriat hukuku, evlilik, boş anma ve cenaze gibi konular da yeniden düzenlenmiştir. Yurt dış ından gelen yabancı vatandaşların mahkemeleri ise yabancı hâkimlerin başkanlığında gerçekleşmeye başlamıştır.⁴³⁸ Eğitim alanında yapılan yenilikler ise daha çok okul sayısını arttırmaya yönelik olmuş ve geleneksel müfredatın dış ına çıkılarak farklı konularda eğitim verilmiştir. Batılı devletler ve misyonerler tarafından aç ılan modern okulların sayısı bu dönemde artış göstermiş, Müslüman dilleri ve kültürleri Batı etkisi altına girmiştir.⁴³⁹ Ekonomik durumu iyi olan Müslüman, Hristiyan ve Yahudi ailelerin çocukları Kudüs, Hayfa ve Yafa'da benzer okullara birlikte gitmeleri yeni bir oluş umun gerçekleşmesini sağlamıştır. Yeni yetişen bu genç kuş ak, okullarda aynı ideolojiyi benimsiyor ve evrensel bir dünya görüşü ile yetişiyorlardır. Bu durum Filistin'de militan milliyetçiliğ in doğ uş uyla son bulmuş sa da bir kuş ak bu ideoloji etrafında birleş miştir.⁴⁴⁰

18 Ş ubat 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile birlikte Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasında eş itlik Tanzimat Fermanı'ndan sonra bir kez daha kabul edilmiştir. Islahat Fermanı ile birlikte getirilen yeni haklarla Gayrimüslimler ve Müslümanlar eş it ve aynı düzeye getirilmişlerdir.⁴⁴¹ Bu durum Müslüman tebaayı rahatsız ederken, Gayrimüslim tebaayı mutlu etmiştir. Böylelikle Osmanlı'nın çoğu merke-

⁴³⁵ Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s.15.

⁴³⁶ Karal, s.170.

⁴³⁷ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleş me*, İstanbul: İş aret Yayınları, 1992, s.96-98.

⁴³⁸ Pappé, s.170.

⁴³⁹ Saliha Gümüş, *II. Abdülhamit Döneminde Filistin Politikası*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araşt ırmaları Enstitüsü ,Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 45-46.

⁴⁴⁰ Pappé, s.28.

⁴⁴¹ Karal, *as.*252.

zinde büyük tepkiler ve taşkınlıklar yaşanırken, Filistin bölgesinde bu durum Islahat Fermanı'nda sonra değil, Kırım Savaşı'ndan sonra yaşanmıştır.⁴⁴²

16. yüzyıldan itibaren Filistin bölgesinin idaresini üstlenen Osmanlı İmparatorluğu, bu coğrafyada yaşayan cemaatlerin gerek kendi içlerinde gerekse birbirleriyle olan münasebetlerinde hakem rolü üstlenerek gerekli hassasiyeti göstermiştir. Müslüman, Yahudi ve Hristiyanların dini inançlarına saygı duyarak, huzur ve güven içerisinde yaşamalarını sağlamıştır. Zamanla Filistin ve çevresine duyulan ilgi artınca demografik artış yaşanmış, özellikle Kudüs'te dinamik bir değişim sürecine girilmiştir. 19. Yüzyılda Filistin'de 1492 İspanya göçü ile gelen ve büyük oranda bölge halkıyla kaynaşan Sefaradlar, Doğu Avrupa'dan parçalar halinde gelip Kudüs, Safed, Taberiyye ve El-Halil'e yerleşen ve Sefaradlardan kendisini soyutlayan Aşkenazlar ve son olarak 1882 yılından itibaren Siyonist hareketin günlenmesiyle beraber göç ederek bu coğrafyaya yerleşen Siyonistler Osmanlı'nın Yahudi tebaasını oluşturmaktadır. Filistin'de yaşayan Müslüman Araplar ise birçok dönem demografik olarak çoğunluğu oluşturmuştur. Filistin'de Müslüman Araplar; 1880'de nüfusun %87'sini, 1890'da %85'ini, 1914'te kaçak yollarla Filistin'e yerleşen ve Osmanlı vatandaşı sayılmayan Yahudiler hariç %83'ünü ve kaçak Yahudilerin dâhil edilmesiyle birlikte %77'sini oluşturmaktadırlar.⁴⁴³ Filistin'de yaşayan Hristiyanlar ise nüfus olarak bölgenin azınlığını oluşturmaktadırlar. Kırım Savaşı ile birlikte Avrupalı emperyalist devletler tarafından Filistin'e duyulan ilginin artması sonucu bu coğrafyada Hristiyan nüfusu da artış göstermiştir.

Düzenli olarak tapu tahrir ve nüfus sayımı yapılmamasından dolayı demografik oranlar bu coğrafyayı ziyaret eden seyyahların tahmini nüfus defterlerine göre belirlenmiştir. Seyyah Ulrich Seetzen'ın 1806 yılında gerçekleştirmiş olduğu Kudüs ziyaretinde Müslümanların 4.000, toplam nüfusun ise 8.750 olduğunu eserinde belirtmiştir. Titus Tobler, 1840'lı yıllarda bölgeyi ziyaret ettiği Kudüs nüfusunun 4.500'ünün Müslüman, 3.558'inin Hristiyan ve geri kalanın da Yahudi olduğu belirterek toplam nüfusun 1000 civarında değiştiğini açıklamıştır. Frederic Bremmer'ın 1859 yılında gerçekleştirmiş olduğu ziyarette elde ettiği kayıtlara göre Müslümanlar 12.286, Hristiyanlar 7.488 ve Yahudiler 3.580 olmak üzere Kudüs'ün toplam nüfusu 23.354 kişi civarındadır. Fakat bu rakamlar dönemin batılı araştırmacıları tarafından

⁴⁴² Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, s.258-259.

⁴⁴³ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.92.

çok abartılı bulunmuştur.⁴⁴⁴ Batılı tarihçi ve araştırmacılar, 1859 yılında Kudüs'ün nüfus oranlarının 6.000'ini Müslüman, 4.000'ini Hristiyan ve son olarak 8.000'ini Yahudilerin oluşturduğunu savunmuşlardır.⁴⁴⁵ Aşağıda belirtilen tabloda Kudüs'ün 19. yüzyılda tahmini nüfusunun ayrıntılı şeklini görmek mümkündür.

Çizelge 2: Batılı Araştırmacılara Göre Kudüs'ün 19. Yüzyılda Tahmini Nüfusu⁴⁴⁶

Yıl	Müslümanlar	Hristiyanlar	Yahudiler	Toplam
1800	4.000	2.750	2.000	8.750
1835	4.500	3.250	3.000	10.750
1840	4.650	3.350	3.000	11.000
1850	5.350	3.650	6.000	15.000
1860	6.000	4.000	8.000	18.000
1870	6.500	4.500	11.000	22.000
1880	8.000	6.000	17.000	31.000
1890	9.000	8.000	25.000	42.000
1900	10.000	10.000	35.000	55.000

Tablodaki veriler Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi kayırlarıyla desteklenmediği gibi Yahudilerin demografik olarak artışı da kabul edilmemektedir. 1881-1882 yıllarında gerçekleştirilen nüfus sayımı ile birlikte Kudüs'ün demografik oranı kadın-erkek ve cemaatlere göre dağılımı **Çizelge 3** tablosunda belirtilmiştir.

⁴⁴⁴ Bostancı, s.135.

⁴⁴⁵ Cathrine Nicault, *Kudüs 1850-1948 Osmanlılardan İngilizlere: Ruhani Birliktelikle Siyasî Yırtılma Arasında*, çev.: Estreya Seval Vali, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.40.

⁴⁴⁶ Bostancı, s.136.

Çizelge 3: 1881-1882 Osmanlı Genel Nüfus Sayımına Göre Kudüs Sancağı'nın Nüfusu⁴⁴⁷

Cemaat Adı	Cinsiyet	Kaza Adı				Toplam
		Kudüs	Yafa	Gazze	Halilü'r-Rahman	
Müslüman	Kadın	26.317	21.281	27.951	18.852	94.401
	Erkek	28.047	23.894	31.566	21.705	105.212
Rum	Kadın	5.750	1.826	379	1	7.956
	Erkek	6.272	2.071	389	14	8.746
Ermeni	Kadın	343	40	-	-	383
	Erkek	504	52	-	-	556
Katolik	Kadın	18	172	-	-	190
	Erkek	33	199	-	-	232
Yahudi	Kadın	3.535	167	-	291	3.993
	Erkek	3.570	227	-	320	4.117
Protestan	Kadın	248	46	6	-	364
	Erkek	296	63	5	-	
Latin	Kadın	2.878	312	14	3	3.207
	Erkek	3.174	393	19	56	3.642
Gayrimüslim Çingene	Kadın	35	-	-	-	35
	Erkek	49	-	-	-	49
Yabancı Uyruklu	Kadın	-	475	-	143	618
	Erkek	-	631	-	148	779
Toplam	Kadın	39.114	24.319	28.350	19.290	111.073
	Erkek	41.945	27.530	31.979	22.243	123.697
Toplam Nüfus		81.059	51.849	60.329	41.533	234.770

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batılı devletler, Osmanlı egemenliği altında bulunan Filistin bölgesine ilgi çekerek müdahalelerde bulunmuştur. Avrupalı devletler bölgede nüfuzlarını arttırmak amacıyla konsolosluklar açmışlardır. Kudüs'te ilk diplomatik temsilcilik açan ülke İngiltere olmuştur. Avrupalı ülkelerin Filistin bölgesinde konsolosluk açma faaliyetleri giderek rekabete dönüşmüş ve birçok temsilcilik açılmıştır. 1839 yılında İngiltere, 1843'te Sardinya ve Fransa, 1847'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 1854'te İspanya, 1856'da Amerika ve 1857'de Çarlık Rusya 19. yüzyılda Filistin coğrafyasında konsolosluk açan ülkelerdir. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Avrupalı çoğu ülke Kudüs'te konsolosluk açarak diplomatik ilişkilerini sağlama almaya çalışmıştır.⁴⁴⁸ Ayrıca yerel cemaatler için ibadet yerleri, eğitim, sağlık ve hayır kurumları, Kudüs'e gelen hacıların konaklaması amacıyla misafirhaneler ve manastırlar açarak kentin gelişimini sağlamışlardır. Bu bina-

⁴⁴⁷ Bostancı, s.139.

⁴⁴⁸ Yasemin Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, s.64.

ların inşası için araziler satın alarak bölgede hâkimiyet sahalarını genişletmişlerdir.⁴⁴⁹ Bu durum Filistin bölgesine Yahudi göçünün artmasıyla birlikte etkisini azaltmış ve Yahudiler bu coğrafyada gittikçe nüfuz elde etmeye başlamıştır.

19. yüzyılda Avrupa'da Yahudilere karşı uygulanan antisemitist olaylar sonucu Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri hususunda göçü destekleyen politikalar uyarlamışlardır. 1882 yılında Rusya'da yaşanan antisemitist olayla birlikte Yahudiler arasında Filistin'de bir devlet kurma ideolojisi oluşmuş ve bu düşünceyle Avrupa'dan Filistin'e göç teşvik edilmiştir. 19. yüzyıl Filistin bölgesinde büyük değişimlere sahne olarak bir dönüm noktası yaratmış ve bu coğrafyaya dış ülkelerden büyük oranda Yahudi göçü gerçekleşmiştir. 1885-1886 yılında Filistin bölgesinin Yahudi nüfusu 1.618 kişi iken 1892-1893 yılında bu sayı 9.021'e yükselmiştir. %557,5'lik oranda yaşanan bu demografik artışın sebebi; Osmanlı hükümetinin göçü engellemeye çalışıp başarılı olamaması sonucu bölgeye kaçak yollarla yerleşen Yahudilerin sayılarının artmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁵⁰

3.2.2. Osmanlı Yahudi Toplumunun Savaşa İlk Tepkileri

I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafsızlığını ilan ederek bir süre savaştan uzak kalmaya çalışmıştır. Savaşın gittikçe şiddetlenmesi sonucu bu durumdan olumsuz yönde etkileneceğini ve siyasi yalnızlık yaşayacağını anlayan Osmanlı İmparatorluğu seferberlik ilan ederek savaşa dâhil olmuştur. İtilaf Devletleri'nden beklediği desteği göremeyen Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ile gerçekleştirdiği politik görüşmeler sonucu İttifak grubunda yer almıştır.⁴⁵¹

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan Yahudi toplumu, ilk etapta savaşın başladığına dair gelen haberlere aldırış etmeyerek bu durumun bir "Avrupa Savaşı" olacağını ve kendilerini etkilemeyeceğini düşünmüşlerdir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından yaklaşık 5 ay sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesiyle birlikte süreç farklı bir boyuta ulaşmış ve toplumun savaşa bakış açısı da değişmiştir.⁴⁵² Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olmasıyla birlikte Yahudilerin bir kısmı Osmanlı devletine bağlılıklarını bildirmiş, bir kısmı da Siyonizm'i savunarak Almanya ve İngiltere ile yakın temasta bulunmuştur.

⁴⁴⁹ Avcı, s.77.

⁴⁵⁰ Bostancı, s.158.

⁴⁵¹ Bilgehan Pamuk ve diğerleri, Tufan Gündüz (ed.), *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2013, s.593-595.

⁴⁵² Pappé, s.74.

Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan "milliyetçilik algısı" etnik çeşitliliği içinde barındıran Osmanlı İmparatorluğu'nu olumsuz yönde etkilemiştir. Balkanlarda yaşayan Hristiyan kökenli milletler ulusçuluk akımını kendi lehlerine çevirerek bağımsız olurken, Osmanlı coğrafyasına yayılmış olan Yahudiler arasında bu akım ilgi görmemiştir. Yahudiler arasında milliyetçilik algısını etkili bir şekilde kullanan örgüt "Siyonizm" olmuştur. Avrupa'da can bulan bu örgüt ideolojik boyutta Yahudilere milli bir kimlik vermiş ve din algısından uzaklaşmalarını sağlamıştır. Siyonizm fikrinin öncelikli hedefi milli bir politika benimsemek olsa da arka planda var olan amaç kutsal topraklar Filistin'de bir araya gelerek Yahudi Devleti'ni kurmaktır.⁴⁵³ Dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Yahudilerin bazıları Siyonizm düşüncesini kabul ederken bazıları bu ideolojiye karşı çıkmış ve sekülerleşmeyi reddetmiştir.⁴⁵⁴ Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudi toplumu Siyonizm atmosferinden uzak kalmayı tercih etmiş ve ulusçuluk akımından fazla etkilenmemiştir. Osmanlı Yahudileri, Avrupa kültürü ile temasa geçmede temkinli davranmış ve tarihi, kültürel yapısı itibariyle de Avrupa merkezli Siyonizm'e tarafsız davranmıştır.⁴⁵⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Siyonistlerin amaçlarının belli bir coğrafyada hâkimiyet kurmaktan çok idari ve kültürel bir özerkliği savunması akabinde I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı idaresini ve politikalarını desteklemeleri sonucu ilişkilerin çok fazla sorun teşkil etmediği görülmektedir. Düşmanca yaklaşmayan ve aksine Osmanlı İmparatorluğu'na bazı noktalarda katkı sağlayan Siyonistler, devletin devamını savunmuş ve Osmanlı idaresini Filistin'e yerleşmede en uygun varlık görmüştür. Siyonistlerin Hicaz demiryoluna bağışlarda bulunmalarının arka planında yatan sebep de bu durumdur.⁴⁵⁶

I. Dünya Savaşı'na Osmanlı İmparatorluğu'nun dâhil olması birlikte devlette yaşamlarını sürdüren Yahudiler seferberlik çağrısına uymuş ve askerlik görevlerini yerine getirmişlerdir. Osmanlı vatandaşı olmayan Yahudilerden de destek alarak gönüllü birliklerin sayısının artmasını sağlamışlardır. Gerek Osmanlı vatandaşı olan gerekse Osmanlı vatandaşı olmayan Yahudi bankerler savaş masraflarını gidermek amacıyla katkıda bulunmuştur. Öncelikle Filistin toprakları olmak üzere Osmanlı'nın

⁴⁵³ Yakov M. Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, çev.: Şahika Tokel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.11.

⁴⁵⁴ Rabkin, s.12.

⁴⁵⁵ Ortaylı, s.47-55.

⁴⁵⁶ The National Archives War Office 106 / 64 MI2b. Ayrıca bkz. Ortaylı, s.56.

birçok şehirde savaşta kullanılmak için araç, gereç ve hayvanlarını orduya bağışlamışlardır. Ayrıca yaralanan askerleri Yahudi hastanelerine alarak tedavi etmişler ve böylelikle Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını göstermişlerdir.⁴⁵⁷

Osmanlı İmparatorluğu, savaşa girmesinden sonra ülkesinde yaşayan Gayrimüslimlerin korunması için bazı önlemler almıştır. Devlet, Sina-Filistin Cephesi açıldığında ise Yahudilerin savaş süresi boyunca kötü muameleye maruz kalmamalarını istemiş ve bu konuda büyük özen göstermiştir.⁴⁵⁸ Osmanlı tebaasına geçmeyi kabul edenlerin Filistin'de yaşamasına izin verilirken, vatandaşlıktan çıkmak isteyenlerin bölgeden çıkarılacakları bildirilmiş, bunu kabul eden Yahudilere ayrılış konusunda yardımlarda bulunulmuştur.⁴⁵⁹ Kudüs'te Osmanlı vatandaşlığına geçmeyen Yahudilerin bölgeden ayrılmak istemeleri sonucu vapurlara bindirilerek gitmeleri sağlanırken, Osmanlı vatandaşlığına geçmeyip hala Kudüs'te yaşayanlara ise herhangi bir baskı yapılmaması ve konu ile ilgili olarak Dâhiliye Nezareti'ne haber verilmesi istenmiştir.⁴⁶⁰ Sina-Filistin Cephesi'nde Osmanlı vatandaşı olsun olmasın tüm Gayrimüslim tebaanın can ve malına zarar gelmemesi yetkili kişilere bildirilmiş ve bu konuda hassas bir tutum sergilenmiştir.

I. Dünya Savaşı'nda Avrupalı devletler Ortadoğu'daki politikalarına bağlı olarak bazı noktalarda Siyonistlerden faydalanma yoluna gitmiştir. Bu durum beraberinde rekabet ortamını getirmiş ve Avrupalı ülkeler Siyonistlerle iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Dünya Siyonist Teşkilatı'nın kurucusu Theodor Herzl bu durumu Kayser'e yazmış olduğu mektupta açıkça dile getirmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: "Mukaddes topraklarda Siyonist Delegasyonun kabul edilmesi muhakkak Avrupalı devletlerin düşüncelerinde sorun yaratacaktır. Bu gösteri ancak emrivaki yoluyla gerçekleşebilir. Şuanda Fransa herhangi bir şey yapamayacak kadar içten güçsüzdür. Rusya için Yahudi meselesinin Siyonizm ile çözümü bir teselli olacaktır. İngiltere'den herhangi bir muhalif hareket beklenmemelidir çünkü Anglikan Kilisesi Yahudilerin yanındadır. Alman himayesi altında Suriye ve Filistin bölgesinde bir 'Yahudi Arazi Şirketi' kurmak ilk etapta yeterlidir. Alman himayesinin nerede ve ne zaman süreceği ileride yaşanacak olan politik durumlara göre tayin edilecektir. Sultan II. Abdülhamit'in de borçlu ve çökmekte olan ülkesini kurtarmak için Siyonistlerden sağlayabi-

⁴⁵⁷ Yetkin, s.169.

⁴⁵⁸ Umar, s.430.

⁴⁵⁹ BOA, DH.İ.UM.EK, 90/4.

⁴⁶⁰ BOA, DH.ŞFR, 49/228.

leceği desteği anlayabilmesi sizin onunla yapacağınız görüşmelere bağlıdır."⁴⁶¹ Theodor Herzl yaşanan karmaşanın netlik kazanması için Almanya'nın Viyana büyükelçisi ile görüşmüş ve toplantı sonunda büyükelçi Herzl'e şu açıklamayı yapmıştır: "Alman İmparatoru Osmanlı padişahına aracılık etmeye ve Doğu'daki tüm Musevileri himayesi altına almaya hazırdır." Bu toplantıdan yaklaşık 1 ay sonra Kayser ile Herzl bir araya gelmiş ve Kayzer Herzl'e Siyonizm'e sempatisi olduğunu açıklamıştır.⁴⁶²

Gerek Avrupalı ülkelerin gerekse Siyonistlerin düşüncelerine bakılırsa, I. Dünya Savaşı'na giden süreçte Ortadoğu'nun akıbetinin ne olacağı karmaşık bir sorun haline gelmiş ve bu sorunun çözümünde Siyonistlerin anahtar bir rol üstlenmesi beklenmiştir. Almanya, Siyonist gücü hem Ortadoğu hem de Rusya kanalında kullanmayı amaçlayarak kendi yanına çekme planları kurmuştur. İngiltere, Hindistan sömürge yolunun güvenliği için Filistin'e hâkim olmak ve burayı tampon bölge haline getirmek istemiştir. Bu yüzden İngiltere Siyonizm'i savunmuş ve Filistin'deki Siyonistleri amaçları doğrultusunda kullanma yoluna gitmiştir.⁴⁶³ Fransa, Siyonizm'i desteklemiş ve bunu Dış İşleri Bakanı Jules Cambon bir deklarasyonla tüm dünyaya açıklamıştır. Bu deklarasyona göre Fransız Hükümeti; haksız yere toprakları işgal edilen halkın korumacılığını üstlendiğini, zafer için mücadelenin devam edeceğini ve Siyonistlere sempatisinin olduğunu açıklamıştır. Ayrıca başarıya ulaşmalarının müttefiklerin zaferlerine bağlı olduğunu ve Siyonistlere bu güvencenin verilmesinden dolayı mutluluk duyduklarını belirtmişlerdir.⁴⁶⁴ Amerika, I. Dünya Savaşı sürecinde Siyonistlerden iktisadi alanda faydalanma yolunu tercih ederek, ülkelere göç eden Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi hususunda destekte bulunmuştur.⁴⁶⁵ Yaşanan tüm bu gelişmeler I. Dünya Savaşı'nın Siyonistler tarafından hedeflerine ulaşmak için umut ışığı oluşturduğunun göstergesidir.

Dünya Siyonist Teşkilatı savaşın patlak vermesiyle birlikte tarafsızlığı savunmuş ve herhangi bir ülke ile temasa geçmekten kaçınmıştır. Savaşın şiddetli bir şekilde ilerlemesi sonucu Orta Avrupa kökenli Yahudilerin baskısıyla zamanla Alman yanlısı bir politika izlenmeye başlamıştır. Almanlar da Doğu Avrupa ve Rusya'

⁴⁶¹ Herzl, s.152.

⁴⁶² Arslan, s.18.

⁴⁶³ Umar, s.430.

⁴⁶⁴ Süleyman Kocabaş, *Tarihte Türkler ve Fransızlar: Paris'in Doğu Yolunda Yaptıkları*, İstanbul: Vatan Yayınları, 1990, s.360.

⁴⁶⁵ TNA WO 106 / 64 MI2b.

ya karşı başarı elde edebilmek için burada yaşayan Yahudilerle iletişim kurmayı ve ülkeyi içeriden çökertmeyi düşünmüşlerdir. Alman yetkililerine göre merkezi Berlin'de olan Siyonizm sayesinde İtilaf bloğu içinde yer alan ülkelerin ordularından harekât hakkında bilgi sızdırılabilirdi. Ayrıca Siyonistlerin Rus ordusu içine dâhil olmasıyla birlikte askerlerin morallerini düşürecek propagandalar yapabilir ya da ihtilal çıkartılabilirdi.⁴⁶⁶ Bu ihtimaller Almanların Siyonistlere yakınlaşmasına, Siyonistlerin de savaşa karşı tarafsızlıklarını bozmasına sebep olmuştur.

Siyonistlerin Almanya ile yakınlaşmasının iki nedeni mevcuttur. İlk neden; Yahudilere uzun yıllar baskı ve zulüm yapan Rusların İtilaf bloğunda yer alması ve sonuç itibariyle Rusya'nın Almanların da düşmanı olmasıdır. Ayrıca Yahudilerin, I. Dünya Savaşı'nda İtilaf grubunun başarıya ulaşması sonucu Rusya'da yaşayan Yahudilere karşı baskının artacağı ve haklarının tamamen biteceğinden korkmasıdır. İkinci neden ise; Siyonistlerin anavatan olarak kabul ettikleri Filistin topraklarının Osmanlı hâkimiyetinde olması ve Osmanlı'nın da Üçlü İttifak'ta yani Almanya'nın yanında savaşa katılmasıdır.⁴⁶⁷ Bu durum Yahudilerin İttifak bloğuna özellikle de Almanya'ya yakınlaşmasını sağlamıştır.

Savaşın başlamasıyla birlikte Almanya'da yaşayan Siyonistler devlete olan bağlılıklarını bildirmişlerdir. Alman kökenli Siyonist Teşkilatın öncülerinden olan Max Bodenheimer, 4 Ağustos 1914'te Alman Dış İşleri Bakanlığı'na gelerek bir teklifte bulunmuştur. Bu teklife göre, I. Dünya Savaşı'nda Almanya zafere ulaşırsa Avrupa merkezli bir "Doğu Avrupa Konfederasyonu" kurulabilir ve Rusya-Almanya arasında Baltık Denizi'nden Karadeniz'e uzanan bölgede güvenlik tamponu oluşturulabilirdi. Bu fikir Dış İşleri Bakanı'nın ilgisini çekmiş ve 17 Ağustos 1914'te ünlü sosyolog Prof. Dr. Franz Oppenheimer'in da projeye dâhil olmasıyla "Rus Yahudilerini Kurtarma Komitesi" kurulmuştur. Böylelikle Siyonistler Alman hükümetinin yanında ortak bir plan çerçevesinde hareket ederken, Almanlar da bu durumdan hoşnut olduklarını bildirerek karşılıklı çıkar ilişkisi gütmüşlerdir. Almanya Siyonistlerin desteği ile Doğu Avrupa kanalını güvence altına aldıktan sonra Ortadoğu coğrafyasına yö-

⁴⁶⁶ Öke, 189.

⁴⁶⁷ Celil Bozkurt, "I. Dünya Savaşı'nda Filistin Suriye Cephesi'nde Nili Casusluk Örgütünün Faaliyetleri", <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/04-Celil-BOZKURT-I.-D%C3%BCnya-Sava%C5%9F%C4%B1%E2%80%99nda-Filistin-Suriye-Cephesi%E2%80%99nde-Nili-Casusluk-%C3%96rg%C3%BCt%C3%BCn-Faaliyetleri1.pdf>, s.91-93 (17.04.2016.)

nelmiş ve Yahudi göçü ile birlikte burada da nüfuz elde edebileceğini düşünmüştür.⁴⁶⁸

Almanya tüm bu sebepler dışında ABD kanalında nüfuz elde etme amaçlı da Siyonistler ile yakın ilişki kurmak istemiştir. Yahudilerin ABD'de iktisadi alanda söz sahibi olmaları ve ünlü bankerlerin Alman asıllı olup Siyonizm'e sempati duymaları Almanların ilgisini çekmiş ve ABD ile temasa geçmelerini sağlamıştır.⁴⁶⁹ Ayrıca Rusya'daki antisemitist olaylar sonucu ABD'ye göç eden Yahudilerin çoğunlukta olması Almanya'nın burada yaşayan Yahudileri kendi bünyesine çekmek istemesine sebep olmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda Doğu Komitesi'nin teklifiyle Dr. Isaac Straus Münih'ten ABD'ye Siyonistlerin durumu hakkında görüşmek ve Almanya-ABD arasında ilişkilerin arttırılması hususunda görevlendirilmiştir. Amerikalı Yahudiler ilk etapta Rusya'nın I. Dünya Savaşı'nda yenilmesini arzuladıklarını fakat Almanya'nın da zafere ulaşması sonucu pek hoşnut olmayacaklarını dile getirerek Almanların planlarını zora sokmuşlardır. Daha sonra Isaac Straus'un Avrupa merkezli bir konfederasyonun kurulacağını açıklaması sonucu Almanya'da uygulanan antisemitist faaliyetlerin son bulması koşuluyla destek vereceklerini açıklamışlardır. Süreç Amerikalı Yahudilerin istediği yönde ilerlemiş ve Almanlar savaş süresince Yahudi aleyhtarlığı yapmamış, Avrupa'da yaşayan Yahudilere iyi davranmıştır. Fakat yaşanan tüm desteklere rağmen Almanlar ABD Yahudilerini tam olarak yanına çekememiş ya da kontrol altına alamamıştır.⁴⁷⁰ Bunun en önemli sebebi; Siyonistlerin siyasi emelleri doğrultusunda Filistin'e yerleşme çabaları ve Filistin'in o dönemde hala Osmanlı Devleti'nin toprağı olmasıydı. Siyonistlerin Almanlardan beklentisi müttefiki olan Osmanlı Devleti'ni Filistin'e yerleşme konusunda ikna etmesidir. Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya arasında gerçekleşen görüşmeler sonucunda Siyonistler konusu tartışılmış ve Kayzer II. Wilhelm Padişah II. Abdülhamit'e şöyle bir açıklama getirmiştir: "Siyonistler Osmanlı için hiçbir zaman tehlikeli değildir. Fakat Yahudiler her tarafta baş belası olduklarından dolayı onları Almanya'dan kovup kurtulmak istiyoruz." II. Abdülhamit bu görüşmeden hoşnut olmamış ve II. Wilhelm'in Kudüs'ü ziyareti sırasında kendisine eşlik etmesi için göndermiş olduğu Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'ya imparatorun Siyonizm fikrinden vazgeçmesi için çalışmalar yapmasını istemiştir. Bunun üzerine Tevfik Paşa, Kayzer II. Wilhelm'e padişahın ne Siyonizm

⁴⁶⁸ Öke, 190.

⁴⁶⁹ TNA WO 106 / 64 MI2b.

⁴⁷⁰ TNA WO 106 / 64 MI2b.

ile ne de Filistin'de kurulması istenilen bağımsız bir Yahudi Devleti ile bağlantısının olmadığını açıklamıştır.⁴⁷¹ Bu durumda Almanlar Osmanlı'nın bu konudaki hassasiyetine dikkat çekerek savaş süresi boyunca Yahudilere bir zarar gelmeyeceğini ve bu konuda Siyonistlere Osmanlı İmparatorluğu'ndan destek alacaklarını söylemişlerdir. Ayrıca İstanbul'da Alman büyükelçisi olan Wangenheim, Yahudi göçmenlerinin Osmanlı vatandaşlığına geçmesi hususunda sorun çıkartılmamasını rica etmiş ve devlet büyükelçinin müracaatlarını geri çevirmemiştir.⁴⁷²

II. Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gerçekleştirmeye çalıştığı "Müslüman-Yahudi İttifakı" I. Dünya Savaşı sürecinde Almanya'nın politikası haline dönüşmüş ve İttifak bloğu uluslararası platformda hem İslam hem de Yahudi cemaatini yanına çekmeyi başarmıştır. Bu durum Ortadoğu'ya hâkim olmak isteyen İtilaf bloğunu özellikle de İngiltere'yi rahatsız etmiş ve ABD'nin Anglosakson nüfuzundan kopuşu tedirginlik yaratmıştır. İtilaf devletleri açısından bir diğer kötü gelişme ise müttefikleri Rusya'nın I. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra ülkelerinden Yahudileri zorunlu göçe tabi tutmasıdır. 1915 yılında Polonya, Galiçya ve Bukovina'dan 1,5 milyona yakın Yahudi tehcir edilmiş ve çoğu zorlu şartlar altında hayatlarını kaybetmiştir. Yaşanan bu gelişme Almanya ve ABD'nin siyasi arenaya dâhil olmasını sağlayarak ortaklaşa yardım kampanyaları düzenlemelerini ve politik süreçte daha da yakınlaşmalarını sağlamıştır.⁴⁷³

Alman hükümeti savaşın başlangıcından beri Siyonistlerle politik ilişkiler kurmuş fakat zamanla II. Wilhelm Osmanlı İmparatorluğu'nu gücendirmemek ve iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri bozmamak adına Siyonistlere olan desteğini çekmiştir. İmparatorun bu düşüncesini Alman Başbakanı Kont Bülov da desteklemiş ve Siyonistlere yardım etmenin Osmanlı toprak bütünlüğüne ve egemenlik haklarına aykırı olduğunu savunmuştur. Alman hükümeti, müttefiki Osmanlı'nın politik sahadaki katkısından vazgeçmemek adına Siyonistlerden uzaklaşmış fakat ilişkilerini tam anlamıyla bitirmemiştir. Yahudileri kendi topraklarında görmekten rahatsızlık duyan Almanlar Filistin'de İngiltere ve Fransızlara karşı nüfuz ya da etki sağlamak amacıyla Siyonistlerden faydalanma yoluna gitmiştir.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Arslan, s.18.

⁴⁷² TNA FO 141 / 790.

⁴⁷³ Öke, 191-192.

⁴⁷⁴ Arslan, s.18.

Siyonistler gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse Almanya'dan Filistin ile ilgili beklentilerini karşılayamayınca yüzlerini İngiltere'ye çevirmiştir. Siyonizm fikrine sıcak bakan İngiltere, Ortadoğu'daki emellerine ulaşmak için bu durumu bir fırsat bilerek harekete geçmiştir. Dünya Siyonist Örgütü'nün kurucusu Theodor Herzl tarafından başlatılan İngiltere ile yakın temas kurma fikri onun ölümünden sonra da devam etmiş ve I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra İngiltere'ye olan ilgi artarak devam etmiştir. Theodor Herzl'in ölümünden sonra İngiltere ile Siyonistlerin bağlantısını gerçekleştiren en önemli isim Chaim (Chaim) Weizmann⁴⁷⁵ olmuştur. Weizmann'ın, İngiltere'ye yerleşip İngiliz vatandaşı olmasından sonra önemli kişilerle tanışması, Siyonistlerin kaderinin değişmesinde büyük etki yaratmıştır. Chaim Weizmann'ın *Manchester Guardian Gazetesi*'nin önemli editörlerinden biri olan Charles Prestwich Scott ile tanışması parlamentodaki muhafazakâr kesimin lideri Artur James Balfour, Winston Churchill ve Lloyd George ile yakın ilişkiler kurmasını kolaylaştırmıştır. Parlamento üyesi olan Herbert Samuel, Chaim Weizmann'ın en iyi arkadaşı ve Siyonizm'in önemli liderlerinden biridir. Böylelikle parlamento içerisinde Siyonist düşünce geniş kitlelere tanıtılmış ve zamanla Siyonizm'e sıcak bakılmıştır. 1916 yılında Weizmann'ın yakın ilişkiler kurduğu Lloyd George'un Başbakan, Artur James Balfour'un Dış İşleri Bakanı ve Winston Churchill'in Deniz Kuvvetleri Bakanı olması ile birlikte Siyonistlerin hedeflerine ulaşması daha kolay hale gelmiştir.⁴⁷⁶ Weizmann'ın bu üç önemli politikacı ile iletişimi iyi olduğu için derhal harekete geçmiş ve Yahudilerin Filistin'de etkilerinin artması konusunda istekte bulunmuştur. 1917 yılına gelindiğinde Filistin'e ilişkin yapılan görüşmeler yoğunluk kazanmış ve 18 Temmuz 1917'de İngiltere Siyonist Dernekleri Başkanı Lord Rothschild, İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'a kendi imzasıyla bir mektup takdim etmiştir. Bu yoğun görüşmeler sonucunda İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, 2 Kasım 1917

⁴⁷⁵ "Chaim Weizmann, 1874 yılında Rusya'nın Pinsk şehrinde dünyaya gelmiştir. Rus asıllı bir Yahudi olan Weizmann, kimya eğitimi almış ve çeşitli ülkelerde kimyager olarak çalışmıştır. 1910 yılında İngiltere vatandaşlığına geçmiştir. Siyonist hareketin önemli liderlerinden olan Chaim Weizmann, İngiltere'ye yerleşince önemli liderlerle tanışma fırsatı bulmuştur. Siyonist kongrelerine aktif bir şekilde katılan Weizmann, Filistin'de bir Yahudi Devleti kurma idealinden asla vazgeçmemiştir. 2 Kasım 1917 yılında İngiltere Dış İşleri Bakanı Artur James Balfour'un Deklarasyonu'nun yayımlanıp tüm dünyaya duyurulması adına büyük uğraş vermiştir. 1948 yılında İsrail'in kurulması ile birlikte cumhurbaşkanı seçilmiş ve ölene kadar bu görevini yerine getirmiştir." Ayrıntılı bilgi için bkz. *Chaim Weizmann*, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/biography/weizmann.html>, (17.04.2016).

⁴⁷⁶Emre Kurt, "Balfour Deklarasyonu ve Sonrasında Yahudi-Arap Mücadelesi", *Academia.edu*, http://www.academia.edu/4320743/BALFOUR_DEKLARASYONU_VE_SONRASINDA_YAHUDU%C4%B0_ARAP_M%C3%9CCADELES%C4%B0, (18.04.2016), s.18.

yılında ünlü deklarasyonunu Lord Rothschild'e göndermiştir.⁴⁷⁷ Bu deklarasyon ile birlikte Siyonistler, Filistin'de kuracakları devletin alt yapısını oluşturmuş bulunmaktaydılar.

İngiltere I. Dünya Savaşı sürecinde Hindistan'a giden sömürge yolu için Filistin'i bir tampon bölge olarak görmüş ve buranın güvenliğini sağlamak amacıyla Siyonistlerden destek almıştır. İngiltere'de yaşayan Siyonistler de bu yaklaşmayı dikkatli bir şekilde takip edip, Filistin topraklarında hâkimiyet kurabilmek için ciddi beklenti içine girmişlerdir. Sir Herbert Samuel, Londra'da Siyonistlerin ideolojilerini savunan ve Filistin hakkında karar verecek olan yetkili mercilere alternatif bir siyaset sunan kişi olarak bu dönemde adından oldukça söz ettirmiştir. Theodor Herzl'in izinden giden Samuel, İngiltere'nin Osmanlı topraklarında hâkimiyeti ele geçirmesinden sonra Filistin'de bir "Yahudi Yurdu" kurulmasını hedeflemiş ve bu fikri savaşın ilk yıllarında Dış İşleri Bakanlığı görevini üstlenen Lord Grey'e açmıştır. Lord Grey bu fikre olumlu bakarak Filistin'de tarafsız bir Yahudi Devleti'nin kurulmasının Avrupa'nın menfaatlerine uygun olacağını düşünmüştür.⁴⁷⁸ Böylece I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Suriye-Filistin Cephesi'nin açılmasından itibaren İngiltere bölgedeki çıkarlarına uygun olarak Yahudileri özellikle de Siyonizm'i savunan kişileri kendi safına çekmiş ve savaşın seyrinin değişmesine sebep olmuştur. Ayrıca Siyonistlerin de Filistin'deki emelleri İngilizlerle yakınlaşmasını sağlamış ve savaşta İtilaf bloğunu savunan bir profil çizmişlerdir.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Kızıloğlu, s.49.

⁴⁷⁸ Öke, 210.

⁴⁷⁹ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.94.

4. BALFOUR DEKLARASYONU VE FİLİSTİN'E YAHUDİ GÖÇÜ

4.1. 1917 YILINDA SAVAŞIN GENEL DURUMU

19. yüzyılın sonundan itibaren Avrupalı devletler arasında yaşanan emperyalist rekabet, ekonomik kaygılar ve çıkar çatışmaları beraberinde iki kutuplu bir yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın kurmuş olduğu İtilaf bloğuna karşılık, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu çıkarları doğrultusunda İttifak bloğunu oluşturmuştur. Saray Bosna'da yaşanan suikast olayı ile birlikte gerilen ilişkiler, 28 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a saldırmasıyla yerini savaş sürecine bırakmıştır.⁴⁸⁰ Akabinde Almanya; 1 Ağustos 1914'te Rusya'ya, 3 Ağustos 1914'te Fransa'ya, 4 Ağustos 1914'te Belçika'ya saldırmış, İngiltere buna karşılık 4 Ağustos 1914'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Ayrıca Almanya'nın müttefiki olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 6 Ağustos 1914'te Rusya'ya savaş açmıştır.⁴⁸¹ Böylece iki ülke arasında başlayan savaş kısa sürede Avrupa'dan Orta Asya'ya kadar birçok bölgeye yayılarak dünya savaşı haline dönüşmüştür.

Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 19. yüzyılın sonundan itibaren süper güç olarak ortaya çıkması İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Söz konusu nedenden dolayı İngiltere, iki ülke ile hem askeri hem de ekonomik alanda rekabet içine girerek savaşa giden süreçte aktif rol oynamıştır. Avrupa'da savaşın başlamasıyla birlikte Almanya, askeri gücünü en üst seviyeye ulaştırmış fakat İtilaf devletlerinin sömürgeleleri göz önüne alındığında tam anlamıyla başarıyı elde etme ümitleri sekteye uğramıştır. Fransa ve Rusya arasında gelişen iki cepheli savaş, Almanya'nın Orta Avrupa'da sıkışmasına sebep olmuş ve bu durum merkez güçlerin bölgeyi sarmasına yol açmıştır. İngiltere'nin denizlerde izlediği abluka politikası gereği Almanların sömürgeleleri ile bağlantılarının kesilmesi sonucu çıkış yolu arayan Almanya çareyi Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşa çekerek yeni cephelerin açılmasında bulmuştur.⁴⁸²

⁴⁸⁰ TNA FO 195 / 2457.

⁴⁸¹ TNA FO 195 / 2457.

⁴⁸² Burak Çınar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, Kış 2014, s. 40.

I. Dünya Savaşı, "siper savaşı" olma özelliği ile dikkat çekmektedir. Avrupa'da kilometrelerce uzunlukta siper hatları oluşturulmuş ve savunmaya yönelik planlar yapılmıştır. Savunma savaşı olarak başlayan süreç, cephelerin tıkanmasına yol açarak savaşın uzun sürmesine sebep olmuştur. Açılan cephelerde çıkış yolu bulamayan devletler, savaşın farklı coğrafyalara taşınması amacıyla politikalarında değişim yoluna gitmiştir. Bu durumu kendi lehine çeviren ilk ülke Almanya olarak Osmanlı Devleti'ni kendi safına çekmeyi başarmıştır. Osmanlı'nın savaşa dâhil olmasıyla birlikte devletlerarası mücadele Avrupa sınırını aşarak Ortadoğu'ya sıçramıştır.⁴⁸³

Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya'nın çıkarlarının örtüştüğü noktalar; Boğazların İtilaf devletlerine kapalı tutulması, Süveyş Kanalı ile Doğu Akdeniz'in güvenliğinin sağlanması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslümanlar üzerinde yeniden güç kazanmasıdır. Yapılan savaş planlarına göre; Osmanlı padişahının kutsal savaş ilan ederek İslam âlemini yanına çekmesi, İngiltere sömürgelerinde özellikle de Hindistan, Mısır ve Kafkasya'da yaşayan Müslümanların ayaklanmalarına yol açarak İtilaf devletlerine karşı başarıyı getirecekti.⁴⁸⁴ Savaş sürecinde Rusya ve Fransa'nın hâkimiyeti altındaki Müslümanlar ile İngiltere'nin nüfuz elde etmeye çalıştığı Ortadoğu'da yaşayan Müslümanların İtilaf devletlerinin yanında yer almaları İttifak bloğunun büyük bir yanılgıya düştüğünü gösterecektir.⁴⁸⁵

Osmanlı'nın savaşa girmesiyle birlikte Almanya; Fransa ve Rusya'ya karşı Batı'da açtığı cephelere Osmanlı Devleti sayesinde Doğu'dan da saldırma fırsatı bulacak ve buraları askeri üs olarak kullanacaktı. Ayrıca İngiltere Süveyş Kanalı ve Hindistan'a giden sömürge yollarında tehdit altına alınacaktı.⁴⁸⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu'da Kafkasya ve Çanakkale, Batı'da Galiçya, Romanya ve Makedonya, Güney'de Kanal, Filistin, Suriye, Hicaz, Yemen ve Irak cephelerini açması yapılan planların hayata geçirildiğini kanıtlar niteliktedir.⁴⁸⁷

⁴⁸³ Langlois ve diğerleri, s.65-66.

⁴⁸⁴ Pierre Renouvin, *I. Dünya Savaşı 1914-1918*, çev.: Adnan Cemgil, İstanbul: Altın Kitaplar, 1982, s.209.

⁴⁸⁵ Yaşar Demir, "Birinci Dünya Savaşı'nın Müslüman Esirleri: Alman Kamplarında Tutulan Müslüman Esirler ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 76, Kış 2016, s.139.

⁴⁸⁶ Gustav Le Bon, *I. Dünya Savaşı'ndan Alınacak Psikolojik Dersler*, çev.: Mehmet Demirezer, İstanbul: Ufuk Yayınları, 1999, s.239-240.

⁴⁸⁷ Cemal Kemal, "Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 45, Bahar 2010, s.40.

I. Dünya Savaşı sadece Avrupa ve Ortadoğu'yla sınırlı kalmayarak Uzak Doğu'ya da sıçramıştır. Çin'deki üstlerine tam anlamıyla sahip olmak isteyen Japonya, 1914 yılında Almanya'ya saldırarak savaşa dâhil olmuştur. Japonya, Pasifik Okyanusu'nda yer alan Alman adalarını aldıktan sonra herhangi bir cephede savaşa katılmamıştır.⁴⁸⁸ 1917 yılına gelindiğinde yaşanan büyük gelişmeler savaşın seyir halinin değişmesine sebep olmuştur. Bloklar arasındaki güç dengesi savaşın uzamasına, her iki tarafın güç kaybetmesine ve çıkmaza girmesine yol açıyordu. Tam bu noktada Rusya'nın savaştan çekilmesi ve ABD'nin savaşa girmesi yaşanan tüm tıkanıklığın çözülmesini sağlayacaktır.

20. yüzyılın başından itibaren Rusya'da yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal krize karşı 1905 yılında gerçekleştirilen reformlar çözüm getirmemişti. 1914 yılında Rusya'nın I. Dünya Savaşı'na hazırlıksız ve askeri donanım olarak yetersiz bir şekilde girmesiyle süreç daha kötü sonuçları beraberinde getirmiştir. Fabrika ve tren yollarına savaş gerekçesiyle el konulması, ihtiyaç sahiplerinin üretim mallarına ulaşamamasına ve gıda sevkiyatının aksamasına yol açıyordu. Bu sebepler, sevkiyat gerçekleştirilemeyen şehirde açlık oranının artmasına ve halkın yönetime karşı tepki göstermesine sebep olmuştur. Rusların 1914'te Doğu Prusya'da durdurulması ile birlikte olumsuz sonuçlar hızlı bir şekilde kendisini göstermeye başlamıştır.⁴⁸⁹ 1916'da Galiçya Cephesi'nde Brusilov taarruzunda Rusya başarı elde etmişse de Türk-Alman işbirliği ile Ruslar büyük kayıplar vermiştir. Ordu içerisinde yaşanan isyanlar ve firarlar sonucu asker kayıpları artmıştır.⁴⁹⁰ Söz konusu nedenler köylü ayaklanmalarını, toplu grevleri ve isyanları beraberinde getirmiş ve 25 Ekim 1917'de Bolşevik İhtilali'nin⁴⁹¹

⁴⁸⁸ TNA FO 195 / 2457.

⁴⁸⁹ Langlois ve diğerleri, s.69-71.

⁴⁹⁰ TNA FO 195 / 2457.

⁴⁹¹ "Rusya'da savaşın uzaması sonucu çöken ekonomi hayatın neredeyse her alanında hissedilmeye başlayınca halk Çarlığa karşı tavır almış ve bu durumu kendi lehlerine çevirmek isteyen ihtilalci gruplar propaganda sürecine başlamıştır. Sokaklarda grevler artış gösterince halk bir an önce savaşın bitmesini talep etmiştir. Bu duruma son vermek isteyen silahlı gruplar, kısa sürede devletin önemli binalarını ele geçirmiş ve bakanların yer aldığı Marinski Sarayı'nı kuşatmıştır. Çar Nikola yaşanan bu hadiseden sonra Petrograd'dan kaçmak zorunda kalmıştır. Başkent isyancı grupların eline geçmesiyle birlikte devrim gerçekleşmiştir. Devrimin ardından geçici bir hükümet kurularak başkanlığına Prens Lvov getirilmiştir. Geçici hükümetin stresli ortamı yatıştırılamaması ve sorunları çözmemesi sonucu Bolşevikler güç kazanmış ve Petrograd varoşlarında İşçi Sosyalistleri yanlarına çekmiştir. Sonraki süreçte ordu içinde nüfuz elde etmek amacıyla propagandalara yönelmişler ve grevleri organize etmişlerdir. Grevlerde duyulan " Bütün iktidar Sovyetlere" sesleri ülkenin Sovyet rejimine doğru ilerlediğini göstermiştir. Lenin'in planını 1 Ekim 1917'de Merkez Komiteye gönderdiği mektupta şöyle dile getirmiştir: " İsyan olmadan iktidarı ele geçirmek mümkün değildir, derhal isyana başlamak gerekir!" Bu politikadan vazgeçmeyen Lenin önderliğinde 23 Ekim 1917'de Askeri Devrim Komitesi birliklere temsilciler göndererek tüm idarenin Askeri Devrim Komitesi'nin yetkisi altında olduğunu ilan etmiştir. 25 Ekim sabahı isyan eden tüm silahlı işçi ve asker grubu Geçici Hükümet'i devirmiş ve hedefleri-

yaşanmasına neden olmuştur. Ekim İhtilali ile birlikte Çarlık rejimi tarih sahnesinden silinirken, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte dünya tarihinin ilk Sosyalist rejimli devleti inşa edilmiştir.⁴⁹² Bolşevikler iktidara geldikten sonra 1918 yılında *Brest Litovsk Antlaşması*'ni imzalayarak halkın isteği doğrultusunda Rusya'yı I. Dünya Savaşı'ndan çıkarmıştır.⁴⁹³

1917 yılın I. Dünya Savaşı'nın seyrini değiştiren bir diğer dönüm noktası da ABD'nin İtilaf devletleri kutbunda savaşa dâhil olmasıdır. 1914'te savaşın ilk başladığı yıllardan itibaren tarafsızlığını ilan eden ABD, savaşan devletlerle gerçekleştirmiş olduğu ticari faaliyetleri sonucu büyük oranda kâr elde etmiştir. Almanya'nın denizaltı politikası ile birlikte çıkarları zedelenen ABD, yönünü Avrupa'daki müttefiklere çevirmiştir. 1917 yılının başında ABD'nin İtilaf devletleri ile gerçekleştirdiği ticaret hacmi 2,3 milyar dolara ulaşmıştır. Tam bu noktada Almanya'nın ABD'nin ekonomik politikalarına darbe indireceği denizaltı savaşını başlatması ile birlikte iki ülke arasında 6 Nisan 1917'de savaş başladı. Böylelikle ABD'nin sanayi ve finans üstünlüğünü kendi bünyesine çeken İtilaf devletleri için savaşın yorucu ve yıkıcı etkisi azalma imkânı bulmuştur.⁴⁹⁴

Ortadoğu'da özellikle Filistin'de yaşanan muharebeler sonucu bu coğrafyada büyük değişimler yaşanmıştır. Gazze'de yaşanan büyük çatışmalardan sonra 9 Aralık 1917'de İngiliz kuvvetleri Kudüs'ü ele geçirmiştir. Beraberinde İngiliz general Edmond Edmund Allenby ile subayları 11 Aralık 1917'de Yafa kapısından geçerek şehre tam anlamıyla hâkim olmuş ve seferberlik ilan etmiştir. Böylelikle üç semavi din açısından kutsal görülen Kudüs şehri İngiliz himayesi altına girmiş, Osmanlı Devleti ise Ortadoğu'da büyük kayıplar vermiştir.⁴⁹⁵

ne ulaşmıştır. Petrograd'ın ele geçirilmesi sonucu Sovyet Hükümeti kurulma süreci başlamıştır." Ayrintılı bilgi için bkz. Ramin Sadıkov, "Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi'ne Giden Yol", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 48, s.101-108.

⁴⁹² Ramin Sadıkov, "Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi'ne Giden Yol", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 48, s.101.

⁴⁹³ Langlois ve diğerleri, s.72.

⁴⁹⁴ Langlois ve diğerleri, s.72-73.

⁴⁹⁵ Kemal, s.103.

4.1.1. Filistin'de Savaşın Ülkelerin Savaştağı Pozisyonları

I. Dünya Savaşı uluslararası arenada birçok sistem üzerinde kırılmalara sebep olmuş ve yaşanan sorunların çözümünde başvuru olan yöntemlerin etkisiz kalmasıyla birlikte savaş kaçınılmaz bir hal almıştır.⁴⁹⁶ 20. yüzyıl dünyada söz sahibi olan güçlü devletlerin iki kutuplu bir sisteme dönüşmesine sebep olmuş ve bu süreç beraberinde birçok yıkımı getirmiştir.⁴⁹⁷ Böylelikle İtilaf ve İttifak devletlerinin çıkarlarının çatıştığı önemli bir coğrafya olan Ortadoğu özellikle Filistin topraklarında savaş süresince önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Batılı devletler tarafından 20. yüzyılın başlarında oluşturulan "Ortadoğu" kavramı bölgenin özellikleri ve sınırları ile açıklanmış olsa da zamanla bu kavram dünyadaki siyasi olayların durumuna, zamana ve bölgeye karşı dış devletlerin bakış açısına göre farklılıklar göstermiştir.⁴⁹⁸ Devletler kendi jeopolitik ve stratejik hedefleri doğrultusunda çeşitli yöntemler uygulayarak amaçlarına ulaşma yoluna giderler. İngiltere, Fransa, Rusya, ABD ve Almanya gibi Batılı güçler de I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'ne ait olan Ortadoğu topraklarında çıkarları sonucu çeşitli politik tutumlar sergilemiştir. Siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda hâkimiyet kurmak isteyen bu devletler için Ortadoğu toprakları kritik bir alan haline dönüşmüştür.⁴⁹⁹

Ortadoğu geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlara kucak açmış bir bölge olan Ortadoğu'da etnik çeşitliliğin yoğun olması sonucu farklı istek hedeflerin söz konusu olması ile birlikte sorunlar ortaya çıkmıştır. Dünyadaki siyasi gelişmeleri takip eden ve kısa sürede etkilenen bu çok milletli yapı Osmanlı Devleti açısından dezavantajlı bir hal almıştır. Bu coğrafyada Arap ve Yahudi varlığının etkili olması, bölgeye hâkimiyet kurmak isteyen dış güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda politikalar geliştirmelerine

⁴⁹⁶ Emre Ozan, "Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu Üzerine Bir Değerlendirme", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 14, Yaz 2014, s.198.

⁴⁹⁷ TNA FO 195 / 2457.

⁴⁹⁸ Fehim Kuruloğlu, "İngiliz Emperyalizmi Bağlamında Birinci Dünya Savaşı'nın Nedenlerini Yeniden Düşünmek",

Academia.edu, https://www.academia.edu/11544499/%C4%B0ngiliz_Emperyalizmi_Ba%C4%9Flamında_Birinci_D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1n_Nedenlerini_Yeniden_D%C3%BCn%C5%9F%C3%BCnmek_RETHINKING_OF_THE_REASONS_OF_WW_I_IN_THE_CONTEXT_OF_BRITISH_IMPERIALISM, (29.04.2016), s.9.

⁴⁹⁹ Çakmak, s.1346.

sebepe olmuştur. Ayrıca Filistin'de bağımsız bir Yahudi Devleti kurmayı arzulayan Siyonistler için de savaş süreci dönüm noktası olmuştur.⁵⁰⁰

İngiltere; Ortadoğu'da nüfuz elde etme amacıyla Siyonistlerin Filistin'e yerleştirilmesinde herhangi bir engel görmemiştir. Ayrıca milliyetçilik ideolojisini savunan Arapları kendi hedefleri doğrultusunda etkileyerek bağımsız bir "Arap Devleti" kurulmasını savunmuştur. Fransa; Filistin topraklarını da içine alan "Büyük Suriye" inşa etmek amacıyla Siyonistlerle iyi ilişkiler kurmuştur. Almanya; ülkelerinde faaliyet gösteren Siyonistlerden uzaklaşmak ve Filistin'de İtilaf devletlerine karşı güç elde etmek için siyasi politikalarında Siyonistlerden faydalanma yolunu tercih etmiştir. Rusya; ülkelerinde yaşayan Siyonistlerin göç etmesi ve Filistin'de kendi kontrolü altında bir "Yahudi Devleti" kurma adına politikalar geliştirmiştir. ABD; Doğu Avrupa'dan gelen Siyonist göçlerini durdurmak ve onları Filistin'e yerleştirmeye yönelik siyaset izlemiş ve desteğini diplomatik kanallarla ortaya koymuştur.⁵⁰¹

Ortadoğu'da İngiltere, Fransa, Rusya ile Almanya çıkarları gereği önceden belirlenmiş stratejik noktalara birliklerini yönlendirerek savaşmıştır. Filistin ve çevresine tam anlamıyla hâkim olmak isteyen İngiltere, Suriye ve Filistin topraklarını içine alan coğrafyada söz sahibi olmak isteyen Fransa ile 29 Nisan 1916'da gizli bir antlaşma imzalamıştır. Sykes-Picot Antlaşması olarak adlandırılan bu muahedede Fransa ve İngiltere, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarını paylaşmayı öngörmüştür.⁵⁰² Filistin'de emelleri olan bir diğer İtilaf devleti Rusya'nın 1917 yılında ülkesinde yaşanan Bolşevik İhtilali ile savaştan çekilmesi sonucu İngiltere Ortadoğu'da etkin bir güç konumuna gelmiştir. Ortadoğu'da açılan Sina-Filistin Cephesi'nde İngiltere diğer devletlere nazaran savaş öncesinde ve sırasında gerçekleştirmiş olduğu diplomasi sonucunda Alman ve Osmanlı ittifakı ile savaşan en önemli devlet olmuştur.⁵⁰³

Güney Cephesi olarak da adlandırılan Sina-Filistin ya da Suriye-Filistin Cephesi'nde Osmanlı Devleti ve diğer düşman güçler arasında; I. ve II. Kanal Harekâtları, I., II. ve III. Gazze Muharebeleri, I. ve II. Şeria Muharebeleri ve Nablus Meydan

⁵⁰⁰ The National Archives Colonial Office 323 / 865.

⁵⁰¹ TNA CO 323 / 865.

⁵⁰² Nicault, 24.

⁵⁰³ Çakmak, s.1348.

Muharebesi yaşanmıştır.⁵⁰⁴ Osmanlı Devleti adına cephede Yıldırım Orduları Grubu savaşmış, Cemal Paşa 4. Ordu kumandanlığında görevlendirilmiştir.⁵⁰⁵ Sina-Filistin Cephesi'nin Osmanlı Devleti için açılma sebebi; Cemal Paşa komutasında Süveyş Kanalı'nı geçmek ve İngilizlerin himayesi altında bulunan Mısır'ı geri almak, İngiltere'nin sömürge yoluna hâkim olmak ve Almanya'nın bu coğrafyada nüfuzunu arttırmaktır.⁵⁰⁶

Osmanlı Devleti, Kanal Cephesi'nde 4. Ordu Komutanı olan Celal Paşa'yı harekâtı yürütmesi adına görevlendirmiştir.⁵⁰⁷ 4. Ordu birliklerinin 2-3 Şubat 1915'te Mısır'a doğru ilerlemesiyle Kanal Harekâtı başlamıştır.⁵⁰⁸ Asker sayısı, askeri mühimmat ve lojistik alanda sıkıntılar yaşayan Osmanlı birlikleri, İngiliz ileri karakol güçleri tarafından kısa sürede ateş altına alınmış ve çatışma süresince 600 asker esir edilmiştir.⁵⁰⁹ Almanların isteği üzerine açılmış ve İngilizlerin hareket yönünü Doğu'ya çevirmek amacıyla başlatılan bu saldırıda Osmanlı Devleti ölü, yaralı ve zayıf olarak toplam 1300 kayıp vermiştir.⁵¹⁰

Kanal Harekâtı ile büyük kayıplar yaşayan Osmanlı Devleti, İngilizlerin Filistin ve özellikle Kudüs'teki hedeflerini göz önüne alarak askeri birliklerini bu coğrafyaya kaydırmıştır. Osmanlı Devleti, kendisi için önem arz eden Filistin topraklarını korumak amacıyla diğer cephelerden gelen kuvvetleri bu merkezde toplamıştır. İngilizler de Batı Cephesi ve Irak Cephesi'nde elde ettiği başarılarından sonra askeri birliklerini Filistin'e çekerek gücünü arttırmıştır. Filistin'de nüfuzunu arttırmak isteyen İngiltere; Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan gibi himayesi altında bulunan ülkelerden oluşturduğu birliklerin yanında Siyonistler ve Araplardan da destek görmüştür. İngiltere, Arapları milliyetçilik fikriyle etkileyerek Türklere karşı düşmanca tavır sergilemeleri adına çeşitli oyunlar düzenlemiştir. Ayrıca Siyonistlerin Filistin coğrafyasında yurt kurmalarında ve güç elde etmelerinde herhangi bir problem görmemiş aksine kendi çıkarları doğrultusunda Yahudilerden faydalanmayı tercih etmiştir.⁵¹¹

⁵⁰⁴ Kemal, s.40.

⁵⁰⁵ Osman Yalçın, "Filistin Cephesi Türk Hava Harekâtı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:55, 2016, s.557.

⁵⁰⁶ Kemal, s.37.

⁵⁰⁷ Falih Rıfkı Atay, *Zeytin Dağı*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2012, s.5.

⁵⁰⁸ Cemal Paşa, *Hatıralar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006, s.174-180.

⁵⁰⁹ Ayfer Özçelik, *Ali Fuat Cebesoy*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1993, s.15.

⁵¹⁰ Ali Fuad Erden, *Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Hatıraları*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2003, s.59.

⁵¹¹ TNA CO 323 / 865.

İngilizler ve Alman-Türk kuvvetleri arasında yaşanan Gazze Savaşları ile birlikte Filistin'e hâkim olma adına çetin çekişmeler yaşanmıştır. I. Gazze Savaşı'nda İngiliz kuvvetleri, Filistin'i ele geçirmek amacıyla taarruz ve savunma olarak düzenlenirken, Osmanlı ve Almanlar ise Filistin Cephesi'ni savunmak için Albay Von Kress liderliğinde 1. Kuvve-i Seferiye Komutanlığı'nı kurmuştur. Askeri malzeme ve yiyecek konusunda güçsüz durumda olan Osmanlı birliklerine karşın İngilizler gerçekleşecek olan savaşa karşı iyi bir donanım sağlamıştır. 26 Mart 1917'de İngilizlerin taarruzuyla başlayan muharebe 1. Kuvve-i Sefer'in karşı atağa geçmesi ile şiddetli çarpışma haline dönmüştür. 4. Ordu'nun desteği ile birlikte gücü kendi lehlerine çeviren Türk ordusu 28 Mart 1917'de galibiyete ulaşmıştır.⁵¹² İngilizler bu savaşta Türklerle nazaran iki kat zayıf vererek Vadi Gazze'nin batısına çekilmiştir.⁵¹³

Filistin'de hâkimiyetini kaybetmek istemeyen İngiltere, Türklere karşı Kudüs'ün güneyinde başarı sağlamak ve sonuç olarak Kudüs'ü ele geçirmek amacıyla II. Gazze Savaşı'nın hazırlıklarını tamamlamıştır. Türkler, Birü's Sebi ve Gazze hattında mevzilerini güçlendirme yoluna giderek savunma hattı oluşturmuştur. İngilizler, 17 Nisan 1917'de karadan ve denizden saldırıya geçerek savaşı başlatmıştır. 19 Nisan'da İngilizler Şemşun Tepesi ve Şeyh Aclin hattını ele geçirmişse de Türk kuvvetlerinin İngilizleri tüm birliklerini durdurması sonucu II. Gazze Muharebesi sona ermiş ve Türkler Sina-Filistin Cephesi'nde ikinci galibiyetlerini elde etmiştir. Türkler bu savaşta 1600 şehit, yaralı ve zayıf verirken, İngilizler 6000 ölü ve 300 esir ile savaşı sonlandırmıştır.⁵¹⁴ II. Gazze Savaşı'nın en önemli özelliği; İngilizlerin ilk defa tank ve zehirli gaz bombalarını kullanmalarındır. Coğrafi koşullar nedeniyle tank ve zehirli gazlardan beklenen etki sağlanmamış ve Türkler başarıyı elde etmiştir.⁵¹⁵

İngiltere Başbakanı Lloyd George'un "Almanları yenmek amacıyla İtilaf Devletleri'nin diğer ülkelerine ağır darbeler indirerek saf dışı kalmaları gerektiği" düşüncesi 1917 yılında yaşanan gelişmeler ile haklılık kazanmıştır. Fransızların Batı Cephesi'ndeki başarısızlıkları, Rusya'nın Bolşevik İhtilali sonucu savaştan ayrılması ve ABD'nin İtilaf bloğunda savaşa dâhil olması ile birlikte İngiltere Ortadoğu'da yetki alanını genişletmiştir. Bu duruma son vuracak darbe ise Kudüs'ün İngiliz himayesi

⁵¹² Kemal, s.37-43.

⁵¹³ Bayur, s.355.

⁵¹⁴ Şükrü Mahmut Nedim, *Filistin Savaşı (1914-1918)*, çev.: Abdullah Es, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 1995, s.49.

⁵¹⁵ Kemal, s.47.

altına alınması olacaktır. Kudüs'ü ele geçirmek ve bölgede askeri gücünü üst noktalara taşımak amacıyla İngiliz Harp Bakanlığı Selanik'ten Filistin'e birlik göndermiştir.⁵¹⁶ Ayrıca İtalya ve Fransa da bölgedeki hedefleri doğrultusunda az miktar da olsa asker nakliyatı yapmıştır. Filistin'de yapılacak olan savaşları komuta etmek için İngiliz Kuvvetleri Başkomutanlığı'na General Sir Edmund Alleby getirilmiştir. Lloyd George ve Sir Admound arasında yapılan görüşmelerde Kudüs'ün miladi yılbaşından önce alınması ve Hristiyanlara hediye edilmesi kararlaştırılmıştır. Şerif Hüseyin önderliğinde kurulan Arap birliği de Filistin'de İngiliz güçlerine yardım etmek amacıyla askeri planlar yapmış ve Türk ikmal yollarını tehdit etmiştir.⁵¹⁷

Türk-Alman noktasında ise Filistin'de savunma hattı oluşturması için 8. Ordu Komutanlığı kurulmuş ve komutanlığına Albay Von Kress getirilmiştir. Halep'ten 7. Ordu birlikleri de Filistin sınırlarına sevk edilmiştir. İngilizlerin savaş hazırlıkları hızlı bir şekilde sürerken Osmanlı açısından yaşanan bir kaç problem askeri donanımın eksik kalmasına sebep olmuştur. Bunlardan ilki; Arapların milliyetçilik hareketinden etkilenerek 5 Haziran 1916'da isyan etmeleridir. Arapların başlatmış olduğu isyandan Osmanlı ordusu içinde yer alan Arap erler olumsuz yönde etkilenmiştir. Bunun üzerine Arap askerler ile Anadolu'dan gelen tümenlerin değişmesi kararı alınmıştır. Böylelikle Anadolu'dan getirilen erler ateş hattına, Arap askerler ise cephe gerisine kaydırılmış bu durum ordunun adaptasyon sürecine olumsuz etki yaratırken zaman kaybına da yol açmıştır. Türklerin Sina-Filistin Cephesi'nde başarısızlığına yol açan bir diğer olay ise; Başkomutan Vekili Enver Paşa ve 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa arasında yaşanan III. Gazze Savaşı'nın hareket planı konusunda anlaşmazlıktır. Savunma ve Taarruz noktalarının belirlenmesinde yaşanan problemler ordunun hangi noktada yer alacağını belirsizliğine yol açmış ve İngilizlerin bu süre zarfında önemli mevkilerde yer almasını kolaylaştırmıştır.⁵¹⁸

Gerçekleştirilmiş olan hazırlıklar neticesinde 31 Ekim 1917'de General Edmund Allenby önderliğinde İngiliz kuvvetleri Türk birliklerine saldırıya başlamıştır. III. Gazze Muharebesi, 27 Ekim 1917'de karadan ve 29 Ekim 1917'de denizden Gazze'ye bombaların atılmasıyla başlamıştır. İngiliz ve Türk güçleri tarafından gerek savaş gemileri gerekse savaş uçaklarının aktif bir şekilde kullanılması sonucu Gazze

⁵¹⁶ TNA FO 195 / 2457.

⁵¹⁷ Nedim, s.51-52.

⁵¹⁸ Kemal, s.49-55.

Harekâtı'nın yönü değişmiştir. Türklerin kısa sürede yoğun ateş güçlerine karşı ko-yamaması sonucu Birü's Sebi toprakları 31 Ekim 1917'de saldırının başladığı gün İngilizlerin eline geçmiştir.⁵¹⁹ İngilizler, Gazze ve Birü's Sebi galibiyetinden sonra yönünü Huria ve El Şeria topraklarına çevirmiştir. 6 Kasım 1917'de başlayan İngiliz taarruzu 7 Kasım'da sona ermiş ve Huria ile El Şeria İngiltere'nin eline geçmiştir. Böylelikle III. Gazze Muharebesi İngiltere lehinde sonuçlanmış ve Kudüs'ün alınması yönünde İngiltere Hükümeti'ni cesaretlendirmiştir.⁵²⁰

Filistin'de gerçekleştirilen savaşlar bölgeye egemen olma konusunda ne İngilizleri ne de Alman-Türk ittifakını tam anlamıyla başarıya ulaştırmamıştı. İngilizler diğer iki devlete nazaran başarı elde etmişse de Kudüs gibi kutsal ve önemli bir şehri nüfuz altına alamadığından dolayı kendisini başarısız hissetmekteydi. Filistin toprakları I. Dünya Savaşı'nda yer alan İngiltere, Almanya ve Osmanlı Devleti için önem arz etse de, Yahudiler açısından da vaat edilmiş toprak statüsünde olması hasebiyle egemenlik altına alınması gereken bir coğrafyaydı. Savaştan sonraki dönemlerde yaşanacak olan gelişmeler için Filistin'in özellikle Kudüs'ün işgal edilmesi Yahudiler için önem taşıyordu. Bu durumun bilincinde olan Yahudiler, Filistin coğrafyasında yaşamalarına imkân sunan İngilizlerin yanında yer almayı tercih etmiş ve General Edmund Allenby komutasına üç tabur asker göndermiştir.⁵²¹ İleride İsrail'in ilk Başbakanı olacak olan David Ben Gurion'un da yer alacağı "38, 39 ve 40. Royal Fusiliers" olarak isimlendirilen taburlar ordu içinde yerini almıştır. Kollarında Hz. Davut'un yıldızını taşıyan bantlarla Yahudi taburları İngiliz ordusunun yanında Filistin'de savaş mücadelesi vermiştir.⁵²² Ayrıca 1917 senesinde Rus Yahudi lider Vlademir Jabontinsky önderliğinde " Yahudi Lejyonu" kurulmuş ve gün geçtikçe taraftar toplayarak sayısını 5.000'e yükseltmiştir. Bu lejyonun savaşa en önemli katkısı; Filistin'de İngiltere nezdinde savaşmak üzere birçok Osmanlı vatandaşı Yahudi'nin gönüllü olarak orduya katılmasıdır. Bu gelişme Siyonistler için önem arz eden Balfour Deklarasyonu'na giden süreçte önemli birer adım oluşmuştur.⁵²³

2 Kasım 1917'de İngiltere Dış İşleri Bakanı Artur James Balfour'un Siyonist lider Lord Rotschild'e sunmuş olduğu deklarasyonda Filistin'de Yahudi Devleti ku-

⁵¹⁹ TNA FO 195 / 2457.

⁵²⁰ Nedim, s.66-68.

⁵²¹ Ellen Hirsch, *İsrail'in Gerçekleri*, Kudüs: Hamoker Press, 1997, s.7.

⁵²² Nuri Karakaş, "Sina-Filistin Cephesi'nde Britanya Ordusu: Teşkilat ve Kadro", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 23, 2013, s.161-162.

⁵²³ TNA FO 195 / 2457.

rulmasında herhangi bir sorun görmediklerini dile getirmesi sonucu Siyonistlerin İngilizlere olan sempatisi artmıştır. Bu deklarasyonun Yahudilere milli bir yurt vaat etmesi sadece İngiltere'de değil ABD ve Ortadoğu'da yaşayan Yahudilerin de Türklerle karşı cephe oluşturmalarına ve savaşmak üzere harekete geçmesine sebep olmuştur. İngilizlerin Kudüs'ü ele geçirmek amacıyla geçmiş olduğu hat boyunca göçmen Yahudilerin yeni inşa etmiş oldukları Avrupai tarzı yerleşim birimlerinde askerler coşkulu bir şekilde karşılanmış ve tezahüratlar yapılmıştır. Bu ortamın oluşmasının en önemli sebebi, Filistin'e dış ülkelerden Yahudi göçünü engelleyen Osmanlı yönetimi yerine Balfour Deklarasyonu ile Siyonistlerin hedeflerine ulaşmalarını destekleyen İngiltere Hükümeti'nin bölgede güç kazanmasıdır.⁵²⁴ Balfour Deklarasyonu'nun yayımlanmasında İngiltere'nin bir diğer amacı ise; 2 Nisan 1917'de I. Dünya Savaşı'na dâhil olan ABD'nin Yahudi Lobisi desteğini sağlamaktır. Böylelikle İngiltere Filistin topraklarında hem ekonomik hem de askeri çıkarları doğrultusunda Yahudilerden faydalanma yoluna gitmiştir.⁵²⁵

Askeri ve dini açıdan önem arz eden Kudüs, farklı dinlere mensup toplulukların merkezi konumundaydı. Sina-Filistin Cephesi'nde stratejik öneme sahip olan bu şehrin ele geçirilmesi İngilizlerin en büyük hedeflerinden biriydi. Kanal Harekâtı ile başlayan bu cephe Kudüs'ün ele geçirilmesi ve beraberinde tüm coğrafyaya hâkim olunmasıyla sonlanacaktı. Gazze kaybından sonra hem Türk hem de İngiliz komutası yönünü Kudüs'e çevirmişti. Osmanlı Devleti Kudüs'ün savunulması adına hazırlık sürecine girerken, İngiliz güçleri taarruz amacıyla donanımlarını arttırmaya yönelmiştir. İngilizlerin amacı; Kudüs'ü savunacak olan 7. Ordu'nun toparlanmasına izin vermeden harekete geçmek ve Kudüs'ü yılbaşından önce ele geçirmektir. Kudüs'ün kutsal bir şehir olması ve içinde Müslüman, Hristiyan ve Yahudilere ait dini motifleri barındırması savaşan ülkelerin şehre zarar gelmemesi adına önlemler almasını sağlamıştır. Filistin Cephesi Komutanı General Falkenhayn, Tümgeneral Ali Fuat Cebesoy'a bir direktif sunmuş ve burada Kudüs'ün kutsal makamlarının top mermileriyle hasar görmemesi gerektiği söylemiştir. Ayrıca Kudüs'ün İngilizlere teslim edilmesini şehre zarar gelmemesi adına daha makul görmüştür.⁵²⁶ Aynı şekilde İngiliz General Edmund Allenby, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilere ait kutsal mabet-

⁵²⁴ TNA CO 733 / 347 / 7.

⁵²⁵ TNA CO 733 / 347 / 7.

⁵²⁶ TNA CO 733 / 347 / 7.

lerin tahrip olmasını önlemek için şehrin içinde savaşılmaması gerektiğini savunmuştur.⁵²⁷

9 Aralık 1917'de İngilizlerin Kudüs'e saldırması sonucu Türk ve Alman garnizonu Zeytindağı yönünde geri çekilmiştir.⁵²⁸ Türk ordusu Filistin'in kapısı Gazze ile Kudüs'ü ileri noktalardan savunmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Şehir kısa sürede İngiliz güçlerinin eline geçmiş ve Osmanlı Devleti'nin kutsal şehri Kudüs kaybedilmiştir. Şehrin tesliminden iki gün sonra 11 Aralık 1917'de İngiliz General Sir Edmund Allenby, Yafa Kapısı'ndan yürüyerek sadece bir merasimle şehre gelmiştir. İngiliz Hükümeti'nin ve askeri güçlerinin şehre ve halka saygı çerçevesi içinde davranacağını sözünü vererek Kudüs'te sıkıyönetim ilan etmiştir. Kudüs'ün İngiltere güçlerinin eline geçmesi Müslümanlar için büyük hezimete yol açarken, Hristiyan ve Yahudiler açısından durum coşku ile karşılanmıştır.⁵²⁹ Balfour Deklarasyonu'nun imzalanmasından bir ay sonra Kudüs'ün İngiliz yönetimine geçmesi Siyonistlerin hedeflerine yavaş yavaş ulaştığının kanıtı olmuştur.⁵³⁰ Kudüs'ün düşmesinden sonra İngiliz güçleri Eylül 1918'de gerçekleşen Megiddo Muharebesi ile birlikte Filistin topraklarının tamamını ele geçirmiş, böylelikle bu coğrafyada Osmanlı idaresi fiilen sona ermiştir.⁵³¹

Sina-Filistin Cephesi, I. Dünya Savaşı sürecinde taşınmış olduğu birkaç özellikle tarih sahnesinde adından oldukça söz ettirmiştir. Bunlardan ilki; cephede "Tayyare Bölüğü" oluşturulması ve savaş süresince aktif bir şekilde düşman hava kuvvetlerine zarar vermesidir. İttifak Devletleri'nde; Osmanlı Devleti adına 3, 4 ve 14. Tayyare Bölüğü ile Almanya adına 6 adet Tayyare Bölüğü oluşturulmuş ve İngilizlerle hava üzerinden de savaş yaşanmıştır. Filistin Cephesi'nde gerçekleşen muharebelerde Osmanlı Hava Kuvvetleri 104 adet düşman savaş uçağını düşürerek hava hâkimiyetini bir süre elinde tutmuştur. Aynı şekilde 1917 yılında İngilizler de hava gücünde etkili olmuş ve süreci kendi lehlerine çevirmeyi başarmıştır.⁵³²

Sina-Filistin Cephesi'nde yaşanan bir diğer önemli konu casusluk faaliyetlerinin aktif bir şekilde savaşa empoze edilmesidir. İngiltere bu cephede tam anlamıyla başa-

⁵²⁷ TNA CO 733 / 347 / 7.

⁵²⁸ Nicault, s.28.

⁵²⁹ Kemal, s.102-103.

⁵³⁰ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.94.

⁵³¹ Çınar, s.50.

⁵³² TNA CO 537 / 855.

rıyı elde edebilmek amacıyla askeri başarısının yanında çeşitli savaş politikalarını da hayata geçirmiştir. Başkonsolosluklardan siyasi alanda bilgi elde edebilme fırsatı bulurken, savaş içerisinde farklı etnik kökenli erlerinden faydalanarak askeri bilgiler almıştır. Ortadoğu'ya hâkim olabilmek için Mısır'da istihbarat şubeleri açmış ve toprak alımlarına bağlı olarak şube sayılarını arttırmıştır. Araplara Ortadoğu'da milli bir devlet kurma garantisi veren İngiltere, Arap Bürosu'nun açılmasında öncülük etmiş ve bu alanda Araplardan istihbarat sağlamıştır. Arap Bürosu'nun en ünlü casusu tarihçi ve arkeolog olan Thomas Edward Lawrence'dır. Tarihte Arabistanlı Lawrence olarak da bilinen Ortadoğu uzamanı bu casus I. Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren siyasi ve askeri propagandalara öncülük etmiş ve İngilizlere gerekli istihbaratı sağlamıştır.⁵³³ İngilizlere Arapların dışında Yahudiler de istihbarat konusunda destek sağlamıştır. 1915'te Siyonistler tarafından kurulan NİLİ (Netzach Israel Lo Ishakare) yani "İsrail sonsuzluğu yalan olmayacak" anlamına gelen casusluk örgütü, Filistin Cephesi'nde İngilizlere İttifak Devletleri hakkında hayatî önem taşıyan bilgiler sızdırmıştır. Türk güçleri tarafından bilinmeyen bu örgüt, İngilizlerin Filistin'de kullandığı en aktif istihbarat olmuştur. Osmanlı ordusunun asker sayısı, karargâh noktaları ve erlerin psikolojik durumları hakkında bilgileri elde edip Mısır'da bulunan İngiliz İstihbarat Servis'ine bildirmiştir. NİLİ casusluk örgütü İngilizlerin askeri gücünü arttırmış ve savaşta başarının sağlanması adına önemli katkılar yapmıştır.⁵³⁴

Sina-Filistin Cephesi, Müslüman Araplar ve Yahudilerin geleceğine yönelik birçok fırsat sunmuş ve önemli gelişmelere sahne olmuştur. İngiliz Hükümeti tarafından güvence altına alındıklarını düşünen Araplar ve Yahudiler savaş süresi boyunca İngiltere birliklerine desteğini sunmuştur. Savaşın bitiminde emellerine kavuşacaklarına olan inançları hem Arapların hem de Yahudilerin politik planlar yapmalarını sağlamıştır. Savaşın başlamasından itibaren Siyonistlerin tek hedefi Filistin'de Yahudi nüfusunu arttırmak olmuştur.⁵³⁵ Kudüs'te savaş arifesinde nüfus dengeleri; 45.000 Yahudi, 13.000 Hristiyan ve 12.000 Müslüman olmak üzere toplamda 70.000'dir. 1917 yılına gelindiğinde Kudüs'ün İngiliz güçlerinin eline geçmesinden sonra nüfus dağılımında azalma yaşanmış ve sayı 70.000'den 40-45.000'e düşmüştür. Bu nüfus dağılımında çoğunluğu yine Yahudi nüfusu oluşturmuş ve 25.000-27.000

⁵³³ TNA CO 537 / 855. Bkz. Abdurrahman Bozkurt, "I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 36, Güz 2014, s.18-19.

⁵³⁴ Bozkurt, s.89-93.

⁵³⁵ TNA CO 537 / 855.

aralığında değişim göstermiştir. 2 Kasım 1917'de Artur James Balfour'un yayınladığı deklarasyon ile birlikte Siyonistler İsrail Devleti'nin kurulması adına umutlanmış ve sonraki dönemlerde de bölgeye göçü teşvik etmiştir.⁵³⁶

4.1.2. İngiltere'nin Ortadoğu'da İkili Oyun Politikası

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa dâhil olması ve Ortadoğu'ya yönelik diplomasi geliştirmesi, bölgeye hâkim olmak isteyen İngiltere, Fransa ve Rusya gibi güçlerin İttifak bloğunu tehdit eden önlemler almalarına sebep olmuştur. Bu noktada başrol oynayacak olan İngiltere, Ortadoğu politikasında bölgenin etnik farklılığından yararlanarak Araplar ve Yahudilerle temasa geçmiştir. Böylelikle İngiltere Arap ve Yahudi desteğini alarak savaş sürecinde Osmanlı aleyhinde çalışmaların yapılmasına öncülük etmiştir.⁵³⁷

I. Dünya Savaşı sürecinde Savaş Bakanlığı yapmakta olan Lord Kitchener, İngiltere'nin Ortadoğu politikasını tasarlamıştır. Bu politikanın içeriği; Araplarla ittifak kurmak, Siyonist taraftarlarla iyi ilişkiler kurmak, Osmanlı Devleti'ni bölmek, Almanya'yı Ortadoğu topraklarından uzaklaştırmak ve yerel krallıklar tarafından yönetilen, İngiltere himayesinde devletler kurulmasını sağlamaktır.⁵³⁸ İngiltere, milliyetçilik akımının etkisi altında kalan Arap ve Yahudiler için Ortadoğu'da uygun zemini yaratma noktasında çalışmalar yapmış ve iki toplumu da çeşitli vaatlerle kendi safına çekmiştir. Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da güç kaybedip çekilmesi ile birlikte bu coğrafyada bağımsız bir "Arap Devleti" ve Filistin'de bir "Yahudi Yurdu" tesis edileceğinin garantisini veren İngiltere, Arap ve Yahudilerden aldığı destek ile savaş sürecini kendine lehine çevirmiştir. Bu noktada İngiltere, Haşimi⁵³⁹ soyundan gelen Hüseyin İbni Ali ile iletişime geçerek Arapları kendine yanına çekmiştir.⁵⁴⁰ Ayrıca bu coğrafyada hak iddia eden ve gün geçtikçe güç kazanan Siyonist liderlerle de temasa geçerek hedefine ulaşma noktasında çalışmalarda bulunmuştur.⁵⁴¹

⁵³⁶ Nicault, s.35.

⁵³⁷ TNA CO 537 / 855.

⁵³⁸ TNA CO 537 / 855, Ayrıca bkz. Kemal, s.9.

⁵³⁹ "Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Haşimi soyundan gelerek Hz. Muhammed'in 37. göbekten torunudur. Oğulları Ali, Abdullah, Faysal ve Zayd ile birlikte koordineli bir şekilde hareket ederek Ortadoğu'da Arap İsyanı'nı çıkarıp, bağımsızlık mücadelesi vermiştir." Bkz. Uyar, s.62.

⁵⁴⁰ Mehmet Akif Kireççi, *Başlangıcından Günümüze Arap Milliyetçiliği*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 73.

⁵⁴¹ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s.26.

Ortadoğu'da Osmanlı Devleti ve Almanya'nın nüfuz elde etmesini istemeyen İngiltere, bağımsızlık savaşında Türk ve Alman ittifakından kurtulmak amacıyla Şerif Hüseyin ile görüşmelere başlamıştır. Bu hedefler doğrultusunda İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon ile Mekke Şerifi Hüseyin arasında 14 Temmuz 1915'ten 10 Mart 1916 yılına kadar birçok yazışma yapılmış ve Filistin'in de içinde bulunduğu geniş coğrafyada bağımsız bir Arap Devleti tesis edilmiştir.⁵⁴² Yapılan görüşmeler sonucu Arap Devleti'nin sınırları; İskenderun'dan Basra Körfezi'ne, Mısır sınırından Kızıl Deniz'e, Cizre ve Musul'u da içinde barındıran geniş bir alana yayılmıştır. Filistin'de mukaddes kabul edilen yerlerin Arap hâkimiyetine geçmesinden sonra nasıl yönetileceğine dair yapılan tartışmalarda üç semavi dinin hürriyet esasına bağlı olarak idare edilmesi kararlaştırılmıştır. McMahon ve Şerif Hüseyin arasında gerçekleşen yazışmalar sonucu Araplar, hedeflerine ulaşmak için İngiltere Hükümeti'nin yanında mücadele edeceğine söz vermiştir.⁵⁴³

İngiltere ile Araplar arasında gerçekleşen görüşmeler neticesinde Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve oğulları Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya başlamıştır. Bu amaçla Şerif Hüseyin liderliğinde Taif'te bir emirlik yönetimi kurulmuştur. Mekke Emiri Hüseyin ve oğulları arasında yapılan görüşmeler sonucu isyanın planlanması tamamlanmıştır. Yapılan görüşmelerden sonra Şerif Hüseyin'in oğullarından Faysal Suriye'de, Ali Medine'de halkı isyana hazırlamaya başlamıştır. Araplar, Şerif Hüseyin ve oğullarının yapmış olduğu propagandalardan etkilenerek, Osmanlı Devleti yanında savaşmanın hiç bir kazancı olmayacağına aksine Araplara zarar getireceğine inanmış ve ayaklanma gerçekleşmediği sürece yine diğer Avrupalı devletlerin yönetimi altında yaşayacaklarına inanmıştır. Bu psikoloji Arapların İngiltere desteği altında isyana başlamasına ve Osmanlı Devleti'ne zarar vermesine yol açmıştır.⁵⁴⁴

Şerif Hüseyin ve İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri Sir MacMahon'un yazışmaları sonunda Arabistan'daki bedevi Araplar, İngiltere'nin askerî ve malî desteğiyle Şerif Hüseyin liderliğinde 10 Haziran 1916'da ayaklanmıştır. İsyanda Şerif Hüseyin Mekke'de, oğulları Faysal ve Ali Medine'de, Abdullah Taif'te ve diğer oğlu

⁵⁴² Demet Gökçınar, *Arap-İsrail Uyuşmazlığında Filistin Sorunu*, T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s.7.

⁵⁴³ Kral Abdullah, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?*, çev.: Halit Özkan, İstanbul: Klasik Yayınları, 2006, s.96.

⁵⁴⁴TNA CO 537 / 855. Ayrıca bkz. Kral Abdullah, s.97.

Zeyd ise Cidde'de halkı örgütleyerek sevk ve idareyi sağlamıştır.⁵⁴⁵ İsyan sırasında aynı zamanda bölgede Osmanlı ile ilişkileri iyi olan ve işbirliği yapan İbn-i Reşit başta olmak üzere Arap kabileleri vardır. II. Kanal Harekâtına hazırlanan Osmanlı kuvvetleri ve Cemal Paşa için bu durum şaşırtıcı olmamış fakat yine de ordunun güç kaybetmesi noktasında sıkıntı yaratmıştır. Ortadoğu uzmanı ve İngiliz ajanı olarak bilinen T.E. Lawrence başta olmak üzere İngiliz subaylar tarafından komuta edilen atlı bedevi kuvvetleri özellikle Hicaz demiryolu hattına baskınlar düzenleyerek Osmanlı ordusunun ikmal yollarını sabote etmiştir. Ayrıca tüm Araplar ve Arap liderler bağımsızlık durumunda Şerif Hüseyin tarafından yönetilmek istemediklerini açıklamıştır. Her şeye rağmen isyanın ilan edilmiş olması, Arabistan dışındaki bölgelerde de Osmanlı Devleti aleyhine hareketliliğin artmasına sebep olmuştur. İsyan kısa sürede etki alanını genişleterek Mekke, Taif, Cidde, Yenbu, Vech ve diğer Hicaz şehirlerine yayılmış ve bölgede büyük sorun yaratmıştır.⁵⁴⁶ Osmanlı Devleti bu isyan karşısında ilk hamlesini, Şerif Hüseyin'i görevden alarak Şerif Ali Haydar'ı Hicaz Emini tayin ederek gerçekleştirmiştir.⁵⁴⁷

I. Dünya Savaşı Ortadoğu'ya yerleşme planları kuran İngiltere ve Fransa için kaçınılmaz fırsatlar sunmuştur. Osmanlı ve Alman güçlerine karşı Araplardan ve Siyonistlerden destek sağlayan İngiltere, bölgede kalıcılığını sağlamak amacıyla müttefikleri Fransa ve Rusya ile temasa geçmiş, Osmanlı'nın savaştan yenik çıkması durumunda topraklarını paylaşmak üzere anlaşmaya varmıştır. 16 Mayıs 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya çıkarları doğrultusunda "Sykes-Picot Antlaşması" olarak bilinen muahedeyi imzalamış ve kendi çıkarları doğrultusunda Ortadoğu'yu bölerek yeni bir harita oluşturmuştur.⁵⁴⁸

Sykes-Picot Antlaşması ile belirlenen sınırlar; (A Bölgesi) Fransa'nın nüfuzu altında Şam, Hama, Hums, Halep ve Musul'u; (B Bölgesi) İngiltere'nin himayesinde Şam'ın güneyinden başlayarak Kerkük'ün kuzeyine kadar çizilen hattın güney kısmını içinde barındırmaktadır. Bu sınır dışında İngiltere ve Fransa, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yönetim kuracakları muhtemel bir bölge daha tesis etmiştir. Fransa

⁵⁴⁵ H.V.F. Winstone, *Ortadoğu Serüveni/ 1898-1926 Yılları Arasında Ortadoğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü*, çev.: Fuad Davudoğlu, İstanbul: Risale Yayınevi, 1999, s.321-322.

⁵⁴⁶ Kral Abdullah, s.102.

⁵⁴⁷ Yüksel Nizamoğlu, "1917 Yılında Hicaz Cephesi: Arap İsyanı'nın Yayılması ve Medine'nin Tahliyesi Programı", *Bilig Dergisi*, Sayı: 66, Yaz 2013, s.124.

⁵⁴⁸ Ömer Kürkcüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s.101.

Mavi Bölge olarak adlandırılan; İskenderun, Lazkiye, Trablusşam, Beyrut, Sayda, Kilikya (Adana) ile Orta ve Güneydoğu Anadolu'nun büyük bir kısmını kontrolü altına almayı amaçlamıştır. İngiltere Kırmızı Bölge olarak belirlenen; Basra Körfezi'ne kadar Bağdat vilayetleri ve Akdeniz'de özellikle de Akkâ'nın güneyinde yer alan sahil hattında nüfuz elde etmek amacıyla planlar yapmıştır. Kutsal bir coğrafya olan Filistin ise Kahverengi Bölge olarak tanımlanmış ve burada uluslararası bir yönetim kurulması hedeflenmiştir.⁵⁴⁹

Şerif Hüseyin ve McMahan arasında yapılan yazışmalar sonucu Arapların bağımsız bir devlet kurma fikri kabul edilmişti. Bu devletin sınırları; Kuzey'de Adana, Mersin'den başlayıp Urfa, Mardin, Cizre, İmadiye'den geçerek İran sınırı'na; Doğu'da İran sınırından devam ederek İran Körfezi'ne; Güney'de Hint Okyanusu kıyısından Aden'e ulaşan bir hattı içine almaktadır.⁵⁵⁰ Arapların sahip olmak istediği sınır içerisinde Suriye toprakları mevcuttur. Aynı şekilde Sykes-Picot Antlaşması ile Fransa da Suriye'yi nüfuz bölgesi olarak kabul etmektedir. Böylelikle hem Araplar hem de Fransa için Suriye çifte vaat edilmiş toprak statüsüne gelmiş ve bu durum gerek Araplar gerekse Fransızlar nezdinde sorun teşkil etmiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya onayında gizli bir şekilde imzalanan Sykes-Picot Antlaşması, 1917 yılında Rusya'da yaşanan devrim sonucu Bolşeviklerin politikaları gereği tüm dünyaya açıklanması ile birlikte problemler büyümüştür.⁵⁵¹ Sykes-Picot Antlaşması'nın yapıldığı tarihte buranın Fransa nüfuzuna girdiğinden haberi olmayan Araplar, daha sonra sürecin bu şekilde ilerlediğini öğrenince hayal kırıklığına uğramış ve İngilizlere olan güvenini yitirmiştir. Fakat İngiltere'nin propaganda faaliyeti ve T.E. Lawrence'in Emir Faysal'ı ikna çabaları sonucu bu antlaşmanın önemsiz olduğu Araplara bildirilmiş ve sorun bir nebze kırılmıştır.⁵⁵²

Sykes-Picot Antlaşması'nda Filistin'in uluslararası bir yönetime bırakılmış olması Araplar için olduğu kadar Siyonistlerin de aleyhinde bir karar olmuştur. Siyonist liderler ve İngiltere Hükümeti arasında gerçekleşmiş olan görüşmelerde Filistin'de bir İngiliz Mandası kurulması fikri gündeme gelmiştir. Bu konuda Siyonist lider Weizmann, İngiliz Siyonist Federasyonu'na yaptığı açıklamada: "Siyonizm'in hedefi

⁵⁴⁹ M. Derviş Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s.95-96.

⁵⁵⁰ TNA CO 537 / 855.

⁵⁵¹ TNA CO 537 / 855.

⁵⁵² TNA CO 537 / 855. Bkz.Kemal, s.111.

aşama aşama gerçekleşecektir ve ilk aşama Filistin'in İngiliz hâkimiyetine girmesi olmak zorundadır" şeklinde görüşünü savunmuştur.⁵⁵³ Fakat yine de Sykes-Picot Antlaşması, Filistin'de Arap kontrolüne bir darbe vurması gerekçesiyle Siyonistlere bölgede nüfuz elde etme açısından zaman kazandırmıştır.⁵⁵⁴

İngilizlerin I. Dünya Savaşı sürecinde vermiş olduğu taahhütlerden biri de 2 Kasım 1917'de Dış İşleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Balfour Deklarasyonu'dur. Bu deklarasyonun ana teması, Yahudiler için Filistin'de bir yurt tesis edilmesi ve bu bağlamda elinden gelen tüm desteği sağlayacağını garanti etmesidir.⁵⁵⁵ Bildiri ile İngiltere Hükümeti, Filistin'de yaşayan diğer halkın haklarının korunması adına da kararlar almıştır. Deklarasyonda geçen "Siyonizm hareketinin liderleri, başarısını Araplarla dostluk ve işbirliği yaparak sağlamaya kararlıdır" maddesi İngiltere'nin Filistin'de Arap-Yahudi dayanışmasını gerçekleştirmek istediğinin bir göstergesi olmuştur.⁵⁵⁶ Bu görüş bölgede yaşayan Arap nüfusun tepkisini çekmemek adına tasarlanmıştır. Bu deklarasyon ile birlikte Araplar, Sykes-Picot Antlaşması'ndan beri var olan güvensizlik duygularının etkisiyle İngiliz ve Siyonistlere karşı farklı tutum, düşünce ve davranış içine girmiştir. 1917 yılında yaşanan bu gelişmeler Ortadoğu coğrafyasında ileriki dönemlerde de etkisini gösterecek olan Arap-İsrail uyuşmazlığının temelini oluşturması noktasında önem arz etmektedir.⁵⁵⁷

4.2. SAVAŞ YILLARINDA İNGİLTERE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

19. yüzyıldan itibaren Ortadoğu topraklarında nüfuz elde etmek isteyen İngiltere, sömürgelerine giden yolları kontrolü altına almak amacıyla Mısır ve Süveyş Kanalı'nın hâkimiyetini üstlenmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte stratejik öneme sahip bu coğrafyaya hâkim olmak isteyen Almanya ile mücadele etmiştir.

İttifak bloğunda yer alan Almanya ve Osmanlı güçleri, Süveyş Kanalı'na karşı gerçekleştirilecek herhangi bir saldırıya karşı Filistin'i askeri üs yapmış ve bu bölgeyi Osmanlı himayesi altında tutabilmek adına mücadele vermiştir. İngiltere'nin amacı ise; Osmanlı ve Alman ittifakını bölgede bozguna uğratmak ve önce Mısır ile Süveyş Kanalı'ndan uzaklaştırmak daha sonra ise Suriye'yi de içine alan bir coğrafyaya hâ-

⁵⁵³ Gülşah Eker, "İsrail'in Siyasal Sistem Yapısı ve Siyasal Partiler", T.C Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s.5.

⁵⁵⁴ Yaşar ve diğerleri, s.52.

⁵⁵⁵TNA CO 733 / 347 / 7.

⁵⁵⁶ TNA CO 733 / 347 / 7.

⁵⁵⁷ TNA CO 537 / 855.

kim olmaktır. Bu bağlamda İngiltere, kendi müttefiki olan Fransa'ya karşı da siyasi ve diplomatik politikalar dizayn ederek Ortadoğu'da çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi amaçlamıştır. İngiltere'nin böyle bir fikri savunmasının temel sebebi; Fransa'nın öncelikle Suriye toprakları olmak üzere geniş alanda Filistin'i de içine alan bölgede tarihi hakkı olduğunu iddia etmesidir.⁵⁵⁸

Ortadoğu'da siyasi yalnızlıktan kurtulmak isteyen İngiltere, bölgede güç elde ederek bağımsız bir devlet ya da yurt tesis etmek isteyen Araplar ve Siyonistlerden destek almıştır. Araplarla gerçekleştirilen McMahon görüşmeleri sonucu bağımsız bir Arap Devleti tasarlanırken, Balfour Deklarasyonu ile Siyonistlere Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulması adına liderlik etmiştir. Böylelikle Osmanlı ve Alman ittifakına karşı İngiltere, Arap ve Siyonist desteğini arkasına alarak kısa sürede Ortadoğu'da yaşanan gelişmeleri kendi lehine çevirmiştir. Arapların milliyetçi duygularını alevlendirerek Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmelerini teşvik etmiştir. Ayrıca Siyonistlere vaat ettiği topraklar neticesinde Yahudilerden askeri, ekonomik ve siyasi alanda katkı sağlamıştır.⁵⁵⁹

4.2.1. Dünya Siyonist Örgütü ve İngiltere

Siyasi Siyonizm'in Doğuşu: Siyon kelimesi, Ahd-i Atik⁵⁶⁰'te Kral Davud tarafından ele geçirilerek krallığın başkenti yapılan Kudüs için kullanılan isimdir. Zamanla bu terim sadece Kudüs ile sınırlandırılmayarak tüm İsrail topraklarını ifade edecek şekle bürünmüştür. Siyon kelimesinden türeyen "Siyonizm" terimi ise Yahudiler tarafından kutsal kabul edilen Filistin topraklarına yeniden kavuşmayı ve Siyon (Sion) Dağı çevresinde Yahudi yurdu kurmayı hedefleyen bir ideoloji olarak doğmuştur.⁵⁶¹

Fransız İhtilâli'nin yaşanmasıyla birlikte hissedilen milliyetçilik duyguları, 19. yüzyıldan itibaren farklı milletleri etkisi altına alarak heyecan uyandırmıştır. Milliyetçilik kavramı Yahudileri de harekete geçirmiş ve yıllardır ümitle bekledikleri "mesih inancı" etrafında toplanma arzuları bu yüzyılda yerini siyasi söylem arayışına

⁵⁵⁸ TNA CO 537 / 855. Bkz. Nicault, s.23-25.

⁵⁵⁹ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s.28-33.

⁵⁶⁰ "Kitab-ı Mukaddes'in ilk bölümünü teşkil eden ve Tevrat'tan alındığı bilinen bazı parçalar ile Beni İsrail Peygamberlerine istinaden yazılmış hikayeleri içeren kısımdır." Ayrıntılı bilgi için bkz. *Ahd-i Atik*, http://www.turkcebilgi.com/ahd-i_atik, (16.05.2016).

⁵⁶¹ Ahmet KAVAS, "Siyonizm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:37, İstanbul, 2009, s.329.

bırakmıştır.⁵⁶² Dünyanın farklı bölgelerinde dağınık bir halde yaşayan Yahudiler, Avrupa'daki milliyetçilik akımının etkisi ile kendi kültürlerini araştırma ve inceleme yoluna gitmiş böylece milli duyguların etkisi ile yönünü Filistin'e çevirmiştir.⁵⁶³ Böylelikle Siyonizm "Yahudi Milliyetçiliği" hareketi doğmuş ve gelişim göstermiştir.⁵⁶⁴ Yahudilerin Filistin üzerinde yurt tesis etmek istemelerindeki amaç; Tevrat'ta adı geçen "İsrail Diyarı (Eretz Yisra'el)" yani burayı kutsal mekân olarak görmelelerinden kaynaklanmaktadır.⁵⁶⁵ Yahudilerin Diaspora sürecinde bir sürgün kimliği etrafında birleşmeleri sonucu ulus olma fikri doğmuş ve bu yönde göç teşvik edilmiştir.⁵⁶⁶

19. yüzyılın başından itibaren Yahudi düşünür ve din adamları tarafından ortaya atılan siyasal hareketlilik fikri, bu dönemde Doğu Avrupa başta olmak üzere farklı coğrafyalarda yaşanan Antisemitist olaylar ile birlikte hız kazanmıştır. Yahudiler yaşadıkları devletlerde görmüş oldukları baskı ve zulümler neticesinde çözüm yolları aramaya başlamış ve Siyonizm bu manada onlara "kurtuluş reçetesi" mahiyeti kazandırmıştır. Siyonistlere göre Antisemitist olaylardan kurtulmanın yolu ise; kendilerine ait bir devletin kurulması ile mümkün olacaktır.⁵⁶⁷

Yahudiler farklı coğrafyalarda dağınık bir halde yaşamlarını idare etmiş ve millidini kimliklerine olan bağlılıklarını koruma noktasında hahamlara çok fazla sorumluluk yüklenmiştir. Önceki dönemlerde hahamlar, Mesihçi Siyonistler olarak Siyonizm ideolojisinin temellerini atmıştır. 19. yüzyıldan itibaren gelişen Siyasi Siyonizm'in öncüleri de yine hahamlar olmuştur. Siyonizm fikrinin filizlenmesini sağlayan ilk hahamlar; Yehudah Alkalai, Zwi Hirsh Kalischer ve Moşe Hess'tir. Alkalai, 1845 yılında yayımlanmış olduğu *Yehuda'nın Teklifi* isimli kitabında Siyonizm ideolojisinin gelişmesi için Osmanlı Devleti'ndeki ayrılıkçı faaliyetleri örnek göstermiş ve bağımsız bir Yahudi Devleti kurulmasını önermiştir. Kalischer, 1862'de yayımladığı *Siyon'a Bakış* adlı eserinde İtalya, Polonya ve Macaristan'da yaşanan milliyetçilik hareketlerine dikkat çekmiştir. Hess, 1862 senesinde yayımladığı *Roma ve Kudüs*

⁵⁶² Selim Okuyan, *Aslan ve Androcles" Filistin'in Gölgesinde Abdülhamit ve Theodor Herzl*, İstanbul: Selis Kitaplar, 2008, s.59.

⁵⁶³ Bostancı, s.89.

⁵⁶⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Yahudi Meselesi*, İstanbul: Üniversite Kitapevi, 1944, s.179.

⁵⁶⁵ Mustafa Alver, "Filistin-İsrail Çatışmasının Ortadoğu Siyasal Dengelerine Etkileri", <http://akademikperspektif.com/2014/04/03/filistin-israil-catismasinin-ortadoğu-siyasal-dengelerine-etkileri/>, (16.05.2016), s.5.

⁵⁶⁶ Yaşar ve diğerleri, s.30.

⁵⁶⁷ Okuyan, s.60.

isimli eserinde İtalyan Birliği'nin kurulmasını örnek göstererek, Filistin'de bağımsız bir Yahudi Devleti kurulabileceği fikrini savunmuştur.⁵⁶⁸

Filistin'de bağımsız bir Yahudi Devleti kurulması yönünde önemli çalışmalar yapan ilk kişi Haham Kalischer olmuştur. Bu bağlamda Yahudilerin tek bir bayrak altında toplanabilmeleri için Avrupalı statü sahibi Yahudi liderlerin bir araya gelmesini, bir dernek kurmalarını ve Filistin'de Yahudi egemenliğini yeniden oluşturabilmek adına çalışmalar yapmalarını teklif etmiştir. Bu bağlamda Filistin'e Yahudi göçlerini teşvik ve toprak alımını finanse etmek amacıyla "Arazi Satın Alma Fonu" kurulmasını istemiştir.⁵⁶⁹ Kalischer 1836'da, Rothschild ailesi ile görüşerek Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan Kudüs'ün satın alınmasını ve Yahudilerin bu coğrafyaya göç ederek yerleşmesini istemiştir. Daha sonra birkaç önemli liderlerle de görüşme yapmış fakat olumlu bir sonuç elde edememiştir. Kalischer'in bu fikrini savunan Isaac Adolphe Cremieux, "Evrensel İsrailoğulları Birliği (Alliance Israelite Universelle)" örgütünün kurulmasını sağlamıştır. Zamanla Cremieux'un etkisi altında kalan Yahudiler 1870'te Yafa'da "İsrail'in Umudu (Mikveh Israel)" tarım okulu ve yerleşim merkezini açarak örgütlenme yoluna gitmiştir.⁵⁷⁰ Böylelikle 19. yüzyılda etkisini arttırarak siyasi literatüre girecek olan Siyasi Siyonizm'in hayalleri, Mesihçi Siyonist hahamlar tarafından oluşturulmuştur.

Avrupa'da yaşayan Yahudilerin arayışları sonucu ortaya çıkan, siyasi ve milliyetçi bir akım olan Siyonizm, 19. yüzyılda boyut değiştirerek yeni bir vatan ve yurt edinme mücadelesi şeklinde etkisini hissettirmiştir. Siyonizm'in tam anlamıyla teşkilatlanma süreci 1880'li yıllara rastlamaktadır. Bu yıllarda başta Rusya olmak üzere Doğu Avrupa'da Yahudilere karşı uygulanan pogromlar bu ideolojinin gelişimi adına katkı sağlamış ve Yahudileri kurtuluş amacıyla çözüm arayışına itmiştir. Pogromlar ve Antisemitist olaylardan etkilenen Doktor Leo Pinsker, *Kendi Kendine Kurtuluş* adlı eserinde Yahudilerin Mesih bekleyerek kurtulmalarının anlamsız olduğunu, Filistin'de bir vatan tesis ederek göçü desteklemenin ve normal bir millet olarak burada yaşamanın daha mantıklı olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda hedeflerine ulaşmak amacıyla harekete geçen Pinsker, 1884'de Rusya'da "Siyon Aşıkları Cemiyeti (Lovers of Zion)"nin kurulmasını sağlamıştır. Bu cemiyet sonraki süreçte daha teşki-

⁵⁶⁸ The National Archives CAB (Cabinet) 21/ 58.

⁵⁶⁹ Gümüş, s.51.

⁵⁷⁰ Bostancı, s.92.

latlı ve sistemli bir şekilde faaliyet gösterecek olan *Dünya Siyonist Teşkilatı*'nın öncüsü olacaktır. Siyon Aşıkları Cemiyeti'nin ilk kongresini Polonya'nın Kattowitz şehrinde 36 delegenin katılımıyla gerçekleştirmiştir. Bu kongrede alınan kararlardan en önemlisi; Filistin'de Yahudi Devleti kurulabilmesi adına kolonilerin kurulması ve göçleri finanse edebilmek için zengin Yahudilerden maddi yardım alınmasıdır. Fakat bu cemiyet Pinsker'in çabalarına rağmen uluslararası boyuta ulaşmamış ve sadece Rusya sınırlarında faaliyet göstermiştir.⁵⁷¹

Filistin'e yerleşerek burada bir devlet tesis etme yönünde önemli adımlar atan bir diğer kişi Laurence Oliphant olmuştur. 1879 yılında Osmanlı Devleti'ne sunduğu teklifte, Belka Sancağı'na bağlı büyük bir alan Yahudi göçüne açılacak, çeşitli özerklikler tanınarak Yahudilerin kendi işlerini yürütmelerine izin verilecekti. Bölgeye göçü teşvik ederek düzenleyecek olan kurum "İskân-ı Muhâcirîn Osmanlı Kumpanyası" olacaktır. Oliphant'ın asıl amacı; Avrupa'da var olan Antisemitist hareket etkisi altında kalan ve zor durumda yaşamını sürdürmeye çalışan Yahudilerin daha güvenli bir coğrafyaya göç etmeleridir. Bu noktada Osmanlı Devleti, Oliphant'ın teklifini reddederek Filistin bölgesinde güvenliği artırma politikaları geliştirmiştir. Kudüs gibi kutsal bir şehirde nüfus dengesini bozmak istemeyen Osmanlı Devleti, Filistin bölgesi dışında Mezopotamya, Anadolu ve Rumeli topraklarına göçe izin verdiklerini açıklamıştır.⁵⁷²

Avusturyalı ve Yahudi kökenli bir gazeteci olan Theodor Herzl, milliyetçiliği benimseyerek siyasi Siyonizm'i kuran ve geliştiren kişidir. Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanan etnik milliyetçilik ve antisemitist faaliyetlerin etkisinde kalan Herzl, ileride kurmayı amaçladığı Yahudi Devleti için bu fikri savunmuştur. Dinsel bir cemaat olarak tarih boyunca farklı devletlerde yaşayan ve farklı dilleri konuşan Yahudileri tek bir çatı altında toplayarak ortak bir dil etrafında birleştirmenin zorluğunu bilen Herzl, bu alanda yılmayarak önemli adımlar atmanın bilincinde davranışlar sergilemiştir.⁵⁷³

1894 yılında Fransa'da yaşanan Dreyfus Olayı sırasında Avusturya'nın önemli gazetelerinden biri olan Neue Freire Presse'nin Paris muhabirliğini yapan Theodor

⁵⁷¹ Okuyan, s.61-62.

⁵⁷² Tufan Buzpınar, "II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında Filistin'de Yahudi İskanı Girişimleri (1879-1882)", *Türkiye Günlüğü*, Sayı:30, Eylül-Ekim 1994, s.59-63.

⁵⁷³ Rabkin, s.11-12.

Herzl'i derinden etkilemiştir. Herzl, yaşanan bu hadise ve devamında Avrupa'da yeniden canlanan Antisemitist faaliyetler sonucu ilgi alanını Yahudi meselesine çevirmiştir.⁵⁷⁴ Problemin önyargı ile bağlantılı olduğunu düşünen Herzl'e göre çözüm yasalarla sağlanamayacak boyuttadır. Antisemitist etkinin ortadan kalkmayacağını öngören Theodor Herzl, kurtuluş yolunun Yahudilerin farklı bir toprakta, ayrı bir devlet kurmasında bulmuştur. Bu amaçla dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Yahudileri göçe teşvik etmek ve yeni kurulan devletin nüfusunun artmasını sağlamak gerektiğini savunmuştur. Yaşamış olduğu deneyimlerden faydalanarak, siyasi Siyonizm'in ideolojik temellerini 1896 yılında yayımladığı *Yahudi Devleti (der Judenstaat: The Jewish State)*⁵⁷⁵ adlı eserinde oluşturmuştur.⁵⁷⁶

Kutsal topraklarda Yahudi Devleti tesis edebilme hedefinde olan Herzl, Avrupa'daki güçlü devletler ve Osmanlı İmparatorluğu ile görüşmeden önce Siyonizm ideolojisini aktif bir şekilde yürütebilmek amacıyla maddi ve manevi desteğe ihtiyaç duymuş ve alt yapıyı oluşturabilmek için zengin Yahudi ailelerle temasa geçmiştir. İlk önce Yahudi zengini Baron Hirsh'e⁵⁷⁷ yazdığı mektupta Yahudi düşmanlığının varlığından ve çözüme kavuşmak amacıyla destek beklediğinden bahsetmiş ve "Siz para Yahudi'sisiniz, ben ruh Yahudi'si" ifadelerini kullanmıştır.⁵⁷⁸ Theodor Herzl, Baron Hirsh ile yapmış olduğu görüşmelerden netice alamayınca yönünü farklı zengin ailelere çevirmiştir. Baron Hirsh'den sonra Herzl'in görüştüğü zengin aile Rothschild'ler olmuştur.⁵⁷⁹ 18 Temmuz 1896'da yapılan görüşmede Theodor Herzl, Yahudi Devleti kurabilme amacına bağlı olarak Rothschild'den talep ettiği desteği sağlayamaması sonucu farklı çözüm yolları aramaya başlamıştır.⁵⁸⁰

Theodor Herzl ve II. Abdülhamit'in Pazarlığı: Theodor Herzl, alt yapıyı oluşturmak adına milyoner Yahudi ailelerle görüşerek Siyonizm faaliyetine başlamış, fakat umut ettiği desteği sağlayamamıştır. Bu nedenle bir sonraki adımda Filistin topraklarının sahibi Osmanlı Devleti ile temasa geçerek Sultan II. Abdülhamit ile

⁵⁷⁴ Süleyman Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, İstanbul: Vatan Yayınları, 1994, s.143.

⁵⁷⁵ Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, çev.: Sedat Demir, İstanbul: Ataç Yayınları, 2014, s.24.

⁵⁷⁶ Aydın Talay, *Eserleri ve Hizmetleriyle II. Abdülhamit*, İstanbul: Armoni Yayıncılık, 2007, s.301.

⁵⁷⁷ "Maurice De Hirsh, Alman asıllı bir Yahudi'dir. Bir milyoner olan Hirsch, Arjantin'de Yahudi kolonisi tesis edebilmek için cemiyet kurmuş ve ekonomik destek sağlamıştır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Herzl, s.23.

⁵⁷⁸ Herzl, *Hatıralar*, s.23.

⁵⁷⁹ Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev.: Volkan Aytar, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.111.

⁵⁸⁰ Abdullah Manaz, *Siyasi Siyonizm Tarihi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2005, s.76.

görüşme talep etmiştir. Theodor Herzl, Haziran 1896'da Filistin'in Yahudi göçüne açılması, burada bir Yahudi yönetimine sahip olunmasına karşılık Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumunun kötü olması göz önüne alınarak borçlarının Yahudi zenginleri tarafından ödeneceği ve Avrupa'da II. Abdülhamit'in lehinde propagandaların sağlanacağını padişaha bildirmek amacıyla İstanbul'a gelmiştir. Padişahın görüşme talebini reddetmesi üzerine Theodor Herzl, Viyana'da tanıştığı ve II. Abdülhamit'in Avrupa'daki hafiyelerinden biri olduğu iddia edilen Kont Philipp de Newlinski'yi dilek ve arzularını sultana iletmesi yönünde istekte bulunmuştur.⁵⁸¹

Newlinski ve Theodor Herzl, padişah ile görüşmeden evvel bir kaç kez bir araya gelerek "Yahudi Meselesi" hakkında tartışma imkânı bulmuştur. Newlinski'ye göre Herzl'in sultan ile görüşmesi herhangi bir sonuç doğurmayacaktır çünkü II. Abdülhamit'i meşgul eden tek mesele Girit İsyanı'dır. Padişah için tek çıkar yolun Makedonyalılar, Giritliler ve Ermeniler ile iyi ilişkiler yürüten Jön Türklerle anlaşıp, onların desteğinde reformlar geliştirmesi gerektiği düşüncesinde olan Newlinsky bu durumu Herzl'e açıklamıştır. Theodor Herzl'in teklifi ise; bu konuda bir de Yahudi desteğinin sağlanması ve padişahın Filistin topraklarını Siyonistlere vermesi karşılığında gerek saltanatının kuvvetlendirilmesi gerekse ülke maliyesinin geliştirilmesi hususunda her türlü yardımın gerçekleştirileceğini bir rapor şeklinde II. Abdülhamit'e sunmak olmuştur. Newlinsky ve Herzl arasında yapılan görüşmelerde oluşturulan raporun her halükarda Newlinsky kanalı ile padişaha iletilmesi kararlaştırılmıştır. Tasarlanmış olan raporda Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin sağlığına kavuşabilmesi için 20.000.000 sterline ihtiyaç vardır. Ayrıca Filistin için de her yıl düzenli olarak 80.000 altın gelir getirmesi göz önüne alınırsa 2.000.000 sterlinle Osmanlı'nın "Dünyu-u Umumiye" yani Avrupalı devletlerin tutsaklığından kurtarmanın mümkün olduğu açıklanmıştır.⁵⁸²

II. Abdülhamit ile Newlinsky arasında geçen görüşmelerden sonra padişah Theodor Herzl'in tekliflerini redderek şu ifadeleri kullanmıştır: " Eğer Bay Herzl senin, benim arkadaşım olduğun gibi bir arkadaşım ise bu meselede ikinci bir adım atmasın. Ben bir karış dahi olsa toprak satmam, zira bu vatan bana değil milletime aittir. Milletim bu vatana kendi kanlarıyla verimli kılmıştır. O bizden ayrıлып uzaklaşmadan tekrar kanlarımızla örteriz. Benim Suriye ve Filistin alaylarımın efradı

⁵⁸¹ Bostancı, s. 103-104.

⁵⁸² Herzl, *Hatıralar*, s.70-72.

birer birer Plevne'de şehit düşmüşlerdir. Bir tanesi dahi geri dönmek üzere hepsi muharebe meydanında kalmışlardır. Türk imparatorluğu bana ait değildir, Türk milletininindir. Bırakalım Museviler milyonlarını saklasınlar, benim imparatorluğum parçalandığı zaman onlar Filistin'i hiç karşılıksız ele geçirebilirler. Fakat yalnız bizim cesetlerimiz taksim edilebilir. Ben canlı bir vücuttan parça koparılmasına müsaade edemem."⁵⁸³ II. Abdülhamit'in cevabı ile birlikte hayal kırıklığına uğrayan Herzl, tekrar Viyana'ya geri dönmüş ve başka çözüm yolları aramaya başlamıştır.⁵⁸⁴

Zengin ve statü sahibi kişilerden oluşan bir kadro partisi kurmanın çok güç olduğunu fark eden Theodor Herzl, 1896'da Londra'da Yahudi işçilere seslenişinde kendisini içten alkışlayıp desteklediklerini görünce halka yönelmeye karar vermiştir.⁵⁸⁵ Böylelikle halkın gücünü zengin Yahudilere karşı baskı aracı olarak görerek Siyonist harekete başlamıştır. Theodor Herzl, Yahudilerin başta Avrupa toprakları olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde diasporadan kurtularak kutsal topraklara dönüşü ve akabinde Filistin'de bir Yahudi yurdu kurma amacıyla kurumsal bir hareket gerçekleştirmek istemiştir. Siyonist hareketi kurumsallaştırmanın tek yolu ise Dünya Siyonist Teşkilatı'nın resmi bir şekilde kurulmasıyla mümkün olacağını bilincinde olan Herzl, 29 Ağustos 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde ilk Siyonist Kongresi'ni toplamıştır. Oldukça kozmopolit bir çerçevede gerçekleşen kongrede tanınmış Yahudi ailelerinden destek sağlanmasa da Doğu Avrupa'dan özellikle de Rusya'dan toplamda 17 ülkeden 240 delege katılım sağlamıştır.⁵⁸⁶ Toplantı sonunda hedeflerin yer aldığı "Basel Programı" Siyonist hareketin resmi çerçevesini oluşturmuştur. Basel programının en temel amacı; Yahudiler için Filistin'de kamu hukuku güvencesi altında bir yurt edinilmesi olmuştur. Buna bağlı olarak Filistin'e Yahudi çiftçi, esnaf ve tüccarların planlı bir şekilde yerleştirilmesine, her ülkenin kendi yasalarına uygun olarak Yahudileri örgütlemesine, Yahudi milli duygu ve bilinçlerinin kuvvetlendirilmesine, Siyonist amaçların gerçekleştirilmesi adına ilgili tüm hükümetlerden onay alınması adına hazırlıkların yapılmasına karar verilmiştir.⁵⁸⁷

I. Siyonist Kongresi'nde Siyonizm hareketini planlı bir şekilde yürütecek ve hükümet görevi üstlenecek "Büyük Hareket Komitesi" kurulmuştur. Bu komiteye

⁵⁸³ Yaşar Kutluay, *Siyonizm ve Türkiye*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 1973, s.108-109.

⁵⁸⁴ Hüseyin Özdemir, *Abdülhamid'in Filistin Çılgılığı*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2010, s.110.

⁵⁸⁵ Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, İstanbul: Çağ yayınları, 1991, s.47.

⁵⁸⁶ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.148.

⁵⁸⁷ "Siyonizm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.329.

bağlı, önemli problemlerle ilgilenecek ve kabine görevi üstlenecek "Küçük Hareket Komitesi" inşa edilmiştir. Bağımsız bir meclis gibi hareket eden ilk kongrenin sona ermesiyle birlikte "Dünya Siyonist Teşkilatı" kurulmuş ve Theodor Herzl gerek Küçük Hareket Komitesi'nin gerekse tüm Siyonist Örgütü'nün başkanı seçilmiştir.⁵⁸⁸ Herzl'in toplantıdaki şu söylemi Siyonistlerin hedeflerini gerçekleştirmek umuduyla çizeceği bir yol haritası niteliği taşımaktadır: "Ben Basel'de bir Yahudi Devleti tesis ettim. Bunu bugün yüksek sesle söylesem bütün dünyada bir kahkaha tufanı yükselir. Fakat bundan beş sene sonra, belki elli sene sonra ise muhakkak herkes bunun böyle olduğunu anlayacaktır." Ayrıca hatıralarında bu konuya değinerek, Basel'de en basit vasıtalarla kişileri yavaş yavaş bir devlet fikrine yakınlaştırdığını ve onlara bir milli meclis kurdukları fikrini aşıladığını da belirtmiştir.⁵⁸⁹ "Shekel" adında vergi niteliği taşıyan meblağı Yerel Siyonist Cemiyetleri'ne yatıran her üyenin meclisteki temsilcilerini seçme hakkına sahip olması ve her 100 üyeye karşılık bir temsilcinin çıkarılmasının kararlaştırılması I. Siyonist Kongre'nin parlamento gibi çalıştığının göstergesi olmuştur.⁵⁹⁰

I. Siyonist Kongre'nin sona ermesi ile birlikte Siyonistlerin ortak kararı her yıl bir araya gelerek düzenli bir şekilde toplantılar yapmak olmuştur. Bu karar 1903 yılında gerçekleşecek olan VI. Kongre'ye kadar planlı bir şekilde yürümüş, bu tarihten sonra ise iki yılda bir toplantı yapılmasına karar verilmiştir. II. Siyonist Kongre 28-31 Ağustos 1898'de bir önceki toplantıda olduğu gibi yine Basel şehrinde gerçekleşmiştir. Bu kongrenin ana teması "maddi sorunlar" olmuştur. Theodor Herzl, bu kongrede hem Osmanlı Devleti'ni ikna edebilmek için borçlarını ödemeye yetecek paranın tesis edilmesi hem de Filistin'e göçü teşvik edecek maddi yardımın sağlanması için zengin Yahudilerden destek beklediğini açıklamıştır.⁵⁹¹ Siyonist örgütün emellerine ulaşabilmesi adına bir bankanın tesis edilmesi ve iktisadi anlamda yardım toplanması kararlaştırılmıştır. Londra'da "Yahudi Müstemleke Vakfı" adı ile başlangıçta anonim şirket olarak tasarlanan bu banka kısa sürede sermayesini 2.000.000 sterline ulaştırarak faaliyete başlamıştır. Yahudi Müstemleke Vakfı, Filistin'e Yahudi yerleşimleri için destek toplama amacıyla 1903 yılında sermayesi 100.000 sterlin olan "İngiliz-Filistin Şirketi" adında alt bir kuruluş açmıştır. Bu şirket Hayfa, Yafa, Kudüs,

⁵⁸⁸ Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.51.

⁵⁸⁹ Herzl, *Hatıralar*, s.129.

⁵⁹⁰ TNA CAB (Cabinet) 21/ 58.

⁵⁹¹ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.169.

Hebron, Beyrut, Safed, Tiberyas (Tiberya) ve Gaza (Gazze) şehirlerinde şubeler açarak her türlü toprak alım, satımıyla ilgilenmiştir.⁵⁹²

II. Siyonist Kongre'nin bitiminden sonra Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Ekim 1898 yılında İstanbul'u ziyaret edeceğini öğrenen Theodor Herzl rotasını yeniden İstanbul'a çevirmiştir. Almanlar ile Osmanlı Devleti'nin siyasi ilişkilerinin olumlu yönde ilerlediğini düşünen Herzl, Siyonizm'in hedeflerini açıklamak ve Sultan II. Abdülhamit ile görüşmesini sağlamak amacıyla II. Wilhelm ile görüşmek istemiştir. 19 Ekim 1898'de Theodor Herzl ve II. Wilhelm İstanbul'da bir araya gelmiş ve Yahudilerin Filistin'de Alman himayesi altında Yahudi Şirketi açılmasının sağlanması adına bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Herzl'in isteği II. Wilhelm'in bu konuda II. Abdülhamit ile temasa geçmesi ve onu ikna etmesidir. Fakat yapılan görüşmeler sonucunda Osmanlı Devleti ve Almanya'nın siyasi ilişkilerini göz önüne alan II. Wilhelm, Siyonistlere yakınlaşmasının II. Abdülhamit açısından sorun yaratacağı düşüncesi ile Theodor Herzl'in teklifini geri çevirmiştir.⁵⁹³

Theodor Herzl, Alman İmparatoru II. Wilhelm ile görüşmelerinden bir sonuç alamayınca yeniden II. Abdülhamit ile görüşebilmek adına harekete geçmiştir. Bir önceki görüşmelerinde Herzl'e aracılık eden Newlinsky'nin ölmesi üzerine yeni aracı II. Abdülhamit'in İngiliz asıllı casusu Armunis Vambery olmuştur. Vambery ve II. Abdülhamit'in bu konu üzerine görüşmeleri sonucu Theodor Herzl 19 Mayıs 1901'de padişah ile ikinci kez görüşmeyi başarmıştır. Theodor Herzl'in isteği yine Filistin'e Yahudilerin yerleştirilmesi karşılığında Osmanlı borçlarının kapatılacağı olmuştur. II. Abdülhamit bu konudaki ciddiyetini yeniden dile getirerek böyle bir isteğin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini, padişah olarak kendisinin bu konuda çok net olduğunu dile getirmesi üzerine görüşme son bulmuştur. Bu görüşmeden sonra Theodor Herzl, Şubat ve Temmuz 1902'de yeniden İstanbul'a gelir fakat padişah ile görüşemez. Sultan II. Abdülhamit ile yapmış olduğu görüşmelerde ümitsizliğe düşen Theodor Herzl, "Old-Newland" "Eski-Yeni Vatan" isimli ütöpik bir kitap yazar ve Siyonist politikadan yavaş yavaş uzaklaştığını dile getirir. Son görüşmesi 2 Ağustos 1902'de saray görevlisi Arif Bey ile olmuştur. Arif Bey ve bir diğer saray adamı İbrahim Bey ile gerçekleştirdiği konuşmasında Türklere ve II. Abdülhamit'e bağlı kalacağını fakat

⁵⁹² TNA CAB (Cabinet) 21/ 58 Ayrıca bkz. Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.52.

⁵⁹³ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.159-162.

artık Avrupa'da yaşayan Yahudilerin içinde bulunduğu sefil durumdan dolayı bekleme gücünün kalmadığını, bu yüzden Afrika'da "Yahudi Kolonisi" kurulması adına İngiltere Hükümeti ile temasa geçileceğini ve bu konuda İngiltere'nin Siyonistlerden malî fedakârlık talep etmediğini açıklayarak bir daha İstanbul'a geri dönmek üzere Avrupa'ya geçmiştir.⁵⁹⁴ Padişaha son bir mektup yazan Theodor Herzl'e II. Abdülhamit tarafından şöyle bir cevap gelir: " İsraililer, Osmanlı İmparatorluğu'na kabul edilebilirler. Ancak şu şartla; bir arada bulunmayıp dağınık oturmak, iskân edilecekleri yerler hükümet tarafından tayin edilmek, Osmanlı vatandaşlığını kabul etmek ve bununla ilgili bütün görevleri Osmanlı kanunlarına uygun olarak yapmak."⁵⁹⁵

Mektubuna karşılık olarak ret cevabı alan Herzl, sonraki süreçte yapacaklarını planlamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti ile mutabakata gidemeyeceğini anlayan Theodor Herzl, başlangıçta İngiltere olmak üzere Rusya'ya yönelmiş ve bu devletlerin Avrupa'da nüfuz sahibi olmaları sebebiyle konu ile ilgili siyasi adım atmalarını istemiştir. Dilediği sonuçları alamayan Herzl, rotasını İtalya'ya çevirerek İtalya Kralı ve Papa ile görüşme sağlamıştır. Kral III. Victor Emmanuel, Filistin'de Yahudi nüfusunun çokluğuna dikkat çekerek Osmanlı Devleti'nin bölgeye girişi yasaklamasına rağmen Yahudilerin bu topraklara göç edebileceğine olan inancını dile getirmiştir. Papa ise; Siyonistlerin kilisenin çıkarlarına ters olabileceğini savunmuş ve bu harekete onay vermelerinin mümkün olmadığını ayrıca Yahudilerin Kudüs'e göçlerini engelleyecek güçte olmadıklarını ifade etmiştir.⁵⁹⁶ Bu gelişmeler üzerine Theodor Herzl, Kudüs Sancağı'nın yakınlarına yerleşerek, Bulgarların Doğu Rumeli'de gerçekleştirmiş oldukları işi yapmak⁵⁹⁷ ve bunu başarabilmek için de İngiliz Hükümeti veya Rothschildlerin yardım ile " İngiliz Doğu Kumpanyası" kurmayı amaçlamıştır. Diğer planı ise; II. Abdülhamit'i devirebilmek adına sürgün edilmiş prensler ve Jön Türklerle işbirliği yapmak⁵⁹⁸, Osmanlı Devleti'nin dağılmasını beklemek ve Avrupalı devletler tarafından Osmanlı'ya karşı malî ambargo uygulanmasını sağlamaktır.⁵⁹⁹

Theodor Herzl, IV. Siyonist Kongresi'nde iddialarını sürdürdükleri Siyonist hareketin İngiltere gibi büyük bir güç tarafından ilk kez resmi bir şekilde tanındığını

⁵⁹⁴ Herzl, *Hatıralar*, s.265-291.

⁵⁹⁵ TNA FO 141 / 790.

⁵⁹⁶ Okuyan, s.128.

⁵⁹⁷ Bulgar İsyanı ayrıntılı bilgi için bkz. Mithat Aydın, "1876 Bulgaristan Ayaklanmasının Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkisi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 12, 2002, s.80-87.

⁵⁹⁸ Süleyman Kocabaş, *Gizli Yüzler Gizli İşler*, İstanbul: Vatan Yayınları, 2007, s. 44-46.

⁵⁹⁹ E. Montet, A. Lods, A.S. Rappoport, R. Garaudy, *Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudilik*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2006, s.608.

ilan etmiştir. İngiliz Sömürgeler Bakanlığı Protektora Servisi Başkanı Sir Clement Hill, Greenberg'e Majestelerinin hükümetinin Yahudilerin durumunu iyileştirmeye yönelik gerçekleştirilecek olan planlardan bahseden bir mektup göndermiştir. Ayrıca İngiliz hükümetinin Siyonist komisyona tüm kolaylıkları sağlamaya hazır olduğunu da eklemiştir. Böylelikle İngiliz hükümetinin Yahudi halkını özellikle de bir ideolojiyi gerçekleştirmek uğruna bir araya gelen Siyonistleri tanımın olması büyük bir coşku yaratmıştır.⁶⁰⁰

Aralık 1901'de gerçekleştirilen V. Siyonist Kongresi'nin toplanış amacı yine malî konular olmuştur. Londra'da Siyonistlerin gönüllü olarak bağış yapabilecekleri "Yahudi Ulusal Fonu" kurulması kararlaştırılmış ve kuruluşunun ilk yılında fonda toplam 300.000 sterlin sermaye biriktirilmiştir. Biriktirilen bu paralarla Filistin'e göç edecek olan Yahudilerin toprak sahibi olabilmeleri adına harcama yapmaları istenmiştir. Zamanla bu fon çalışmalarını geniş sahalara yaymış, toprak alım satımının yanı sıra kooperatiflerin kurulması ve Filistin'de Yahudi kültürünü yaymak adına çalışmalar yapılmasına karar verilmiştir.⁶⁰¹

İngiltere Politikası Bağlamında Siyonizm: Theodor Herzl, 1902 yılında Osmanlı Devleti ve Almanya ile yapmış olduğu görüşmelerden bir netice alamayınca yönünü siyasi ideolojisinde anahtar rol oynayacağını düşündüğü İngiltere'ye çevirmiştir. İngiltere'nin dünya siyasetinde önemli yer teşkil etmesi, iktisadî anlamda güçlü olması, ülkede Antisemitist olayların etkisinin görülmemesi ve Siyonist ideolojiye sıcak bakmaları Theodor Herzl'i bu devlete yakınlaştırmıştır.

Filistin'e göç ederek milli bir yurt tesis etmenin zorlu bir süreç olduğunu fark eden Herzl, bu tarihten sonra Siyonistleri bir araya getirecek farklı bir toprak arayışına girmiştir. Bu noktada "güneş batmayan ülke" olarak tanımlanan ve dünyanın birçok yerinde sömürgelere sahip olan İngiltere'nin desteğini sağlamak önemli bir adım olacaktır. 1896 yılından itibaren İngiltere ile temasa geçen Theodor Herzl, 1898'de İngiliz Başbakanı Lord Salisbury ile görüşme imkânı bulmuş ve II. Abdülhamit'in hâkimiyetinde Mısır'daki yönetime benzer bir idarenin Filistin'de kurulmasını istemiştir. Bunun karşılığında Siyonistlerin Akdeniz'den Filistin'e ve buradan da Basra Körfezi'ne uzanan demiryolu hattının yapımında İngilizlere yardım edileceğini ve

⁶⁰⁰ TNA CAB (Cabinet) 21/ 58.

⁶⁰¹ Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.52.

hatta masrafların kendileri tarafından karşılanacağını, böylelikle Süveyş Kanalı'nın güvenliğinin de sağlanmış olacağını söylemiştir.⁶⁰²

Theodor Herzl, 1902 yılında İngiltere Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain ile görüşmüş ve Sina Yarımadası'nda yer alan, Filistin'e coğrafi konum itibariyle yakın olan El-Ariş'i Yahudi yurdu olması için ikna etmeye çalışmıştır. Joseph Chamberlain, bu teklifi kabul etmeyerek farklı bir coğrafi bölge önerisinde bulunmuştur. Theodor Herzl'in amacı; Siyonistlerin Filistin'e yerleşimini mümkün kılana kadar buraya stratejik olarak yakınlık sağlayan El-Ariş'te toplanmak ve gerek siyasi gerekse iktisadî anlamda güç kazanmaktır. Bu sebeple Chamberlain'in farklı bir bölgeye yerleşim teklifini reddeden Herzl, "Sayın Bakan biz oraya gitmeyiz, zaten daha önceden orada bulunmuştuk" diyerek İsrailoğulları'na atıfta bulunmuştur. Siyonistlerin Sina Yarımadası'ndaki El-Ariş bölgesine yerleşme isteğinde olduğunu duyan Mısır ve Osmanlı yönetimi ise bu konuya tepki göstererek şiddetle itiraz etmiştir. Böylelikle El-Ariş'e yerleşme meselesi kapanmış ve Siyonistler farklı planların peşine düşmüştür.⁶⁰³

Rusya'da 1903 senesinde yeniden Yahudi karşıtlığının artması sonucu dünya kamuoyu Yahudilerle ilgilenmeye başlamış ve Siyonistler çözüm yolu bulmak amacıyla İngiltere ile olan temaslarını arttırmıştır. Aynı yıl İngiltere Müstemlekeler Bakanı Lord Landsdowne, Theodor Herzl'i görüşmeye davet etmiş ve Doğu Afrika'da yer alan sömürgelerinden Uganda'ya yerleşebileceklerini söylemiştir.⁶⁰⁴ Theodor Herzl, ilk etapta bu teklife sıcak bakmış ve burayı dünyanın farklı bölgelerinde dağınık bir vaziyette bulunan Yahudileri bir araya getirebilmek adına iyi bir fırsat olarak görmüştür. 23 Ağustos 1903'te Basel'de toplanan VI. Siyonist Kongresi'nde üyelere İngiltere'nin önerisini sunmuş ve fikirlerini almak istemiştir. Fakat bu öneri Siyonistler arasında fikir ayrılıklarına yol açmış ve Uganda önerisi oya sunulmuştur. 98 çekimser, 178 ret oyuna karşılık 295 olumlu görüş ile kabul edilmiştir. Uganda önerisi kabul edilince bölgenin daha iyi tanınması ve yerleşimin tam olarak hangi coğrafyaya yapılacağını tespit etmek amacıyla Doğu Afrika'ya bir araştırma ekibi yollanmıştır. Bu sırada Uganda'nın Siyonist ideolojinin belirttiği coğrafya olmaması ve tek amaçlarının Filistin'e yerleşmek olduğunu savunan bir grup Siyonizm üyesi

⁶⁰² Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.173-174.

⁶⁰³ Hüseyin Özdemir, s.119.

⁶⁰⁴ TNA CAB (Cabinet) 21/ 58.

Freiburg'da bir araya gelerek tepki göstermiştir. Chaim Weizmann'ın önderliğini yaptığı "ret cephesi" 27 Temmuz 1905'te toplanacak olan VII. Siyonist Kongresi için hazırlıklar yaparak bu fikrin yanlış olduğunu ve kesinlikle kabul edilmemesi gerektiğini savunurlar. Böylelikle VII. Siyonist Kongresi Filistin dışında herhangi bir toprağın kabul edilmemesi hususunda önem arz eden bir toplantı olmuştur. Ayrıca Uganda önerisinin kabul edilmemesi ve fikir ayrılıklarının yaşanması sonucu teklifi kabul eden Israel Zangwill ve Nachman Syrkin gibi önemli Siyonizm üyeleri teşkilattan ayrılarak " Yahudi Toprak Örgütü"nü kurmuştur.⁶⁰⁵

3 Temmuz 1904'te hayatını siyasi Siyonizm'e adayan, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Yahudileri kutsal toprakları Filistin'e yerleştirmek amacıyla birçok devlet büyüğü ile görüşmeler yapan ve bu ideolojiyi gerçekleştirebilmek uğruna fedakârlıklarda bulunan Theodor Herzl girişimlerinden bir sonuç alamadan vefat etmiştir. Siyonizm'in lideri Herzl'in ölümünden sonra yerine Siyon Âşıkları hareketinin önemli liderlerinden David Wolffsohn⁶⁰⁶ geçmiştir. Wolffsohn Dünya Siyonist Teşkilatı'nın başına geçtiği andan itibaren Theodor Herzl'in izini sürerek bu meselenin Osmanlı Devleti cephesinden çözümleneceğini savunmuş ve 25 Ekim 1907'de İstanbul'a gelerek padişaha bazı tekliflerde bulunmuştur. Bu teklifte; 50.000 Yahudi ailesinin Kudüs hariç Filistin topraklarına yerleştirilmeleri, göç eden ailelerin Osmanlı tabiiyetine geçerek yasalarına uymaları, Yahudi erkeklerin askerlik yapmaları karşılığında vergiden muaf tutulmaları, yerleşime açılacak bölgelerin devlet tarafından tespit edilmesi, Siyonist örgüt adına kaydedilip tapulanan toprakların kısa sürede Yahudi kolonizatörlerine dağıtılması ve son olarak tüm bu imtiyazlara karşılık Osmanlı Devleti'ne 2.000.000 sterlin ödenmesi yer almaktadır.⁶⁰⁷ Osmanlı Devleti bu teklifi tehlikeli görerek reddetmiş ve bunun yerine Siyonistlerin İstanbul'da bir banka açabilecekleri önerisinde bulunmuştur. Böylelikle İstanbul'da "İngiliz-Levanten Bankacılık Anonim Şirketi (Anglo-Levantine Banking Company)" açılmış ve bu bankadan sorumlu olmak üzere başına Beyrut'taki İngiliz-Filistin Bankası'nın müdürü Dr. Victor Jacobson getirilmiştir. Theodor Herzl'e nazaran daha ılımlı bir politika güden

⁶⁰⁵ Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*, s.56-57.

⁶⁰⁶ "David Wolffsohn, 9 Ekim 1856'da Litvanya'da doğmuştur. Kereste ticaretinden büyük gelir elde ettikten sonra gençliğinde aktif bir şekilde Siyon Âşıkları hareketinde yer almıştır. Sonraki süreçte Theodor Herzl'in yanında yer alarak Siyonizm'in önemli destekçilerinden biri olmuştur. İlimli ve yumuşak bir mizaca sahip olması Theodor Herzl'in ölümünden sonra Dünya Siyonist Teşkilatı'nın liderliğine getirilmesini sağlamıştır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*, s.58.

⁶⁰⁷ TNA FO 141 / 790

Wolffsohn'un Osmanlı Devleti nezdindeki başarısı her ne kadar Filistin'e yerleşim olmasa da diplomatik ilişkileri sürme noktasında bankanın açılmasını sağlaması önemli bir gelişme olarak kabul edilmiştir.⁶⁰⁸

1903 yılından itibaren "Jön Türk" olarak bilinen ve ülkenin kurtuluşu için kendilerinin yönetimde söz sahibi olmaları gerektiğini savunan İttihat ve Terakki Cemiyeti gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında padişah II. Abdülhamit'e karşı faaliyetlere başlamışlardı. Özellikle 1907 senesinden sonra bu örgüt silahlı propaganda girişimlerinde bulunarak bazı devlet adamlarına suikast yaptıkları gerekçesiyle suçlanmaya başladılar. Yaşanan tüm bu olaylar 23 Temmuz 1908'de yaşanan II. Meşrutiyet ile son buldu. Bu bağlamda gerek Siyonistlerin gerekse İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ortak noktada buluşmasını sağlayan etken II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi olmuştur.⁶⁰⁹

Dünya Siyonist Örgütü'nün liderliğini üstlenen Wolffsohn da bu durumu kendi lehlerine çevirmek amacıyla Jön Türklerle Yahudilerin Filistin'e yerleşmesi hususunda daha yoğun diplomatik ilişki içine girmiştir. David Wolffsohn ve Vladimir Jabotinski yakalamış oldukları bu büyük fırsat üzerine gelişmeler kat etmek uğruna İstanbul'a gelerek yerli Siyonistler olarak nitelendirilen Emanuel Karasso, Moiz Kohen, Nissim Ruso ve Vitali Efendi ile gizli bir şekilde toplantı yapmıştır. Bu toplantının amacı; Filistin'e gerçekleştirilecek olan göçlerin önünü kesen yasakların kaldırılmasıydı. Bu bağlamda Rothschild ailesinin Jön Türklere maddi destek sağlaması Filistin'e yapılan göçlere karşı konan yasağın bir nebze kırılmasını sağlamıştır. Böylelikle uzun süredir II. Abdülhamit'in uyguladığı yasakların etkisi yerini daha rahat ortama bırakmış ve Siyonistler Filistin'e göçü teşvik ederek birçok Yahudi'nin iskânını sağlamışlardır.⁶¹⁰

Wolffsohn'un Dünya Siyonist Teşkilatı'nın liderliğine getirilmesi bazı Siyonistlerin tepkisine yol açmıştır. Menahem Mendel Ussişkin⁶¹¹, Chaim Weizmann⁶¹²

⁶⁰⁸ Bostancı, s. 114.

⁶⁰⁹ Vahdettin Engin, *Pazarlık*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2010, s.141.

⁶¹⁰ Kamacı, s. 122-123.

⁶¹¹ "1863 yılında doğan ve 1941 yılında ölen Menahem Mendel Ussişkin, Moskova Teknik Üniversitesinden mezun olmuş bir Yahudi'dir. Kendi isteği üzerine İbrani dili öğrenerek, Ahdi Atik ve Talmud tahsili yapmıştır. 1885'te 'Biney Moşe', 'Musaoğulları' isimli gizli bir cemiyete katılarak Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri adına çalışmalarda bulunmuştur." Bkz. Kutluay, s.381.

⁶¹² "Chaim Weizmann, 1874 yılında Polonya'da doğmuştur. Rusya'da Kimya fakültesinde eğitimini tamamlamıştır. 'Haskala' hareketi olarak bilinen, Yahudiler arasında İbrani dilini yaşatmayı savunan

ve Otto Warburg⁶¹³ Theodor Herzl'in Filistin dışında herhangi bir coğrafyaya yerleşmeyi kabul etmesinden sonra bu görüşteki Siyonistlerden ayrılarak farklı bir cephe oluşturmuşlardır. Böylelikle "Sentezci Siyonizm" ya da "Pratikçi Siyonizm" akımı doğmuş ve liderliğine Chaim Weizmann gelmiştir. Bu akımın amacı; Uganda Projesi'ne kesinlikle karşı çıkma ve sadece kutsal topraklar Filistin'e göçü teşvik etme olarak belirlenmiştir. Sentezci Siyonistlerin planlı çalışmaları sonucu "Poaley Siyon" yani "Siyon İşçileri" teşkilatı kurulmuş ve 1905'te Rusya'dan kaçan Yahudilerin Filistin'e göçleri organize edilmiştir. 1907 yılında gerçekleşen Hague Siyonist Kongresi'nde ise Yafa'da "Filistin Arazi Şirketi" kurulmuş ve toprak alım-satımlarını kolaylaştırmak hedeflenmiştir. Ayrıca Artur Ruppın önderliğinde bir Filistin Bürosu açılmış, planlı olarak toprak alımı ve satımı sağlanmaya çalışılmıştır.⁶¹⁴

Sentezci-Pratik Siyonistlerin lideri Chaim Weizmann, Theodor Herzl'in ölümünden sonra Cenevre'yi terk ederek İngiltere'ye yerleşme kararı almıştır. Weizmann'a göre; Siyonistleri hedeflerine ulaştıracak tek ülke İngiltere'dir. 1904 yılı itibariyle İngiltere'de yaşamaya başlayan Weizmann, kısa sürede İngiliz devlet adamlarıyla temasa geçmiş ve Siyonizm'in amaçlarını bürokratlara tanıtmıştır. 1910 yılında İngiliz vatandaşlığına geçen Weizmann, başta İngiltere olmak üzere Batı Avrupa'nın en etkili Siyonizm taraftarlığı rolünü üstlenmiştir. Weizmann'ın İngiltere'de *Manchester Guardian Gazetesi*'nin en önemli editörlerinden biri olan C.P. Scott ile tanışması akabinde parlamentoda muhafazakâr kesimin lideri olan Arthur James Balfour, Winston Churchill ve Lloyd George ile yakınlaşmasını sağlamıştır. Ayrıca Weizmann, yine parlamentoda karar verici üye olarak tanımlanan ve önemli isimlerden biri olan Herbert Samuel ile tanışarak yakın bir dost ilişkisi kurmuştur.⁶¹⁵

Manchester Üniversitesi'nde Kimya Profesörü⁶¹⁶ olarak görev yapan Weizmann, asetondan patlayıcı madde buluşu İngiliz Donanma Bakanlığı tarafından ilgi ile takip edilmiştir. 1916 yılına gelindiğinde ise Weizmann, I. Dünya Savaşı sürecinde yeni

bir görüş etrafında yetişerek, dil, din ve Talmud öğrenimine önem vermiştir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutluay, s.381.

⁶¹³ "Otto Warburg, gençlik yıllarından itibaren Yahudilerin Filistin'e göç edip yerleşmesi adına önemli teşkilatlarda yer almıştır." Bkz. Kutluay, s.381.

⁶¹⁴ Kutluay, s.381-382.

⁶¹⁵ Kızıloğlu, s.48.

⁶¹⁶ "Kimya üzerine eğitim alan Weizmann, daha rahat çalışma ortamı bulacağı gerekçesiyle İngiltere'ye yerleşmiştir. Manchester Üniversitesi ile görüşükten sonra burada Kimya alanında Profesör olarak göreve başlamıştır. Kimya üzerine önemli çalışmalar gerçekleştiren Weizmann, kısa sürede Cephaneler Bakanlığı tarafından fark edilmiştir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutluay, s.386.

kurulan Cephaneler Bakanlığı'nda Lloyd George'un danışmanı olarak göreve başlamıştır. İngiltere'de ikamet ettiği yıldan itibaren planlı bir şekilde Siyonizm faaliyetini yürüten Weizmann, tanışmış olduğu devlet adamlarına Siyonist ideolojiyi aşlamıştır.⁶¹⁷ Artur James Balfour, Weizmann ile olan yakınlığına istinaden "öyle bir adam ki, beni Siyonist yaptı" sözünü ifade etmiştir.⁶¹⁸

Dünya Siyonist Örgütü'nün Alman yanlısı politika izlemesine karşılık Weizmann'ın İngiliz odaklı siyaset izlemesi onu yalnızlığa itmiştir. Ancak Aralık 1916'da İngiltere'de yaşanan kabine değişikliği Weizmann için büyük fırsatları beraberinde getirecektir. Başbakanlığa Lloyd George, Dış İşleri Bakanlığı'na Artur James Balfour'un gelmesiyle birlikte Weizmann, kısa sürede İngiliz Siyonist Derneği'nin liderliğine oturacak ve Rothschild ailesi ile birlikte hareket etme imkânını yakalayacaktır. Balfour Deklarasyonu'nun taslak olarak hazırlandığı günlerde politik güç elde eden Weizmann, seçim sırasında Birleşik Komite'de darbe girişiminde bulunmuş ve kendi taraftarlarının başa geçmesini sağlamıştır. Böylelikle Alman yanlısı olan Dünya Siyonist Örgütü'nün rotası İngiltere'ye dönmüş ve Weizmann Musevi Cemaati'nde itibar kazanmıştır. Böylelikle önünde büyük bir engel teşkil eden Alman ve İngiliz yanlısı iki başlı siyaset yerini Londra odaklı bir sürece bırakmıştır. Bu durum da Siyonistlerin İngiltere bayrağı altında icraatlarda bulunmalarını sağlamış ve Balfour Bildirisi'nin imzalanması yönünde önemli bir adım atılmıştır.⁶¹⁹

4.2.2. Balfour Deklarasyonu'na Tepkiler

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Siyonizm kanadında yeni bir dönüm noktası yaşanmıştır. Savaş ortamından yararlanmak isteyen Siyonistler, Filistin'e göç yolları bulabilmek adına gerek İtilaf devletlerinden İngiltere gerekse İttifak devletlerinin lider ülkesi Almanya ile temasa geçmiştir. Siyonistler Filistin'de bir yurt edinebilmek umuduyla hem Almanya hem de İngiltere himayesinde yaşamayı kabul etmiş ve Yahudi kolonileri kurulabilmesi adına faaliyetlere başlamıştır.⁶²⁰

Siyonistler arasında söz sahibi olan kişiler savaşın başlaması ile birlikte Alman devlet adamları ile görüşmelere başlamıştır. Amaçlarının Alman himayesi altında

⁶¹⁷ TNA FO 141 / 439.

⁶¹⁸ TNA FO 141 / 439.

⁶¹⁹ TNA FO 141 / 790 Kahire 1917. Ayrıca Bkz. Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.287.

⁶²⁰ TNA FO 141 / 790 Kahire 1917. Ayrıca Bkz. Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.201.

Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulması olduğunu açıklayan Siyonistler, bu konu ile ilgili 1915 yılından itibaren Alman diplomasisiyle yakın ilişkiler kurmuştur. Bu noktada Almanların politikası; Doğu Avrupa'daki işgal bölgelerinde yaşayan 1.000.000 Yahudi sorununu ortadan kaldırmak ve Filistin'deki Yahudilerden kendi siyasi çıkarları doğrultusunda faydalanmaktır. Almanların konu ile ilgili olarak başlattıkları ilk faaliyet Alman Dış İşleri Bakanlığı'nın İstanbul'da bulunan Alman Büyükelçiliği'ne vermiş olduğu direktiftir. Bu direktifte önemle üzerinde durulan konu; Filistin Alman konsolosluklarının bölgede yaşayan Yahudi halkına iyimser bir tavır takınmaları, herhangi problemin yaşanmaması ve Yahudiler üzerinde hâkimiyet alanlarının genişletilmesi olmuştur. Wangenheim, Siyonistlerin beklentileri doğrultusunda harekete geçerek buraya göç ederek gelen Yahudilerin Osmanlı tebaasına geçebilmelerini sağlamak amacıyla birçok formül üretmiştir. Yapılan tüm aktiviteler sonucu Wangenheim, Şubat 1915'te Alman Başbakanı'na göndermiş olduğu telgrafta Yahudilerin sadece Osmanlı tebaasına geçmek zorunda olmadıkları, yabancı tebaalardan olsa bile Filistin'de yaşayabileceklerini bildirmiştir. Böylelikle Almanlar, I. Dünya Savaşı süresi boyunca 20.000 yabancı tebaadan olan Yahudi toplumu Filistin'de himaye ederek, Osmanlı vatandaşlığına geçmelerini sağlamıştır.

Siyonistlerin lehinde yaşanan bu gelişmeler onlara göre yetersizdi. Siyonistlerin asıl amacı; iskân, serbest göç uygulaması ve Almanların Yahudileri himayesi altına aldığına dair bir deklarasyon yayımlamalarıdır. Almanlar, Siyonistlerin bu isteklerini sağlayabilmelerinin müttefiki Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunu açıklamıştır. Bunun sebebi ise I. Dünya Savaşı sürecinde Filistin topraklarının Osmanlı Devleti'ne ait olmasıdır. Filistin topraklarını Yahudi yurdu yapmak istemeyen Osmanlı Devleti, Almanların deklarasyon yayımlama üzerine yapmış olduğu tüm teklifleri reddetmiştir. Böylelikle I. Dünya Savaşı'nda Siyonist desteğini kaybetmek istemeyen Alman Dış İşleri Bakanı Von Kühlmann, Filistin dışında Polonya ve Rusya'daki Alman işgal bölgelerine yerleşme teklifinde bulunmuştur. Siyonistler bu teklifi kesin olarak reddederek Filistin dışında herhangi bir toprağa yerleşmeyeceklerini açıklamıştır.

1917 yılına gelindiğinde savaşın seyri İtilaf Devletleri lehine gelişim göstermiştir. Siyonistler, Almanya'nın isteklerini gerçekleştirememesini bahane ederek İngiltere ile yakınlaşmaya başlamıştır. Bunun üzerine Alman Dış İşleri Bakanı Zimmermann 1917 ilkbaharında bir deklarasyon hazırlamış ve Osmanlı Devleti'ne sunmuştur. Zimmermann'ın hazırlamış olduğu deklarasyon Osmanlı Devleti tarafın-

dan bir kez daha reddedilmiştir. Alman hükümeti Siyonistlerin baskısı sonucu son kez 1917 yazında deklarasyon hazırlığına girişmiş fakat yine Osmanlı Devleti'nden gelecek tepki ve ret cevap üzerine geri adım atmıştır. Bu son hamle sonucu Dünya Siyonist Teşkilatı'nın Alman yanlısı politikası yerini İngiltere'ye bırakmış ve merkez Berlin'den Londra'ya çekilmiştir.⁶²¹

I. Dünya Savaşı gerek İttifak Devleti gerekse İtilâf Devleti nezdinde Siyonistlerin desteği noktasında önem arz etmektedir. Siyonistler Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulması amacıyla her iki safta da kendilerini göstermişler ve çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Siyonizm'in hedefine ulaşabilmesi için İngilizlerin desteğine ihtiyaç olduğunu savunanlar, I. Dünya Savaşı'nın bitimine doğru çarkı İtilâf Devletlerine çevirerek savaşın seyrini değiştirmiştir. Siyonistlerin savaş sürecinde birçok noktada İngilizlere desteği olmuştur. Örneğin; Siyonist liderlerden Vladimir Jabotinsky'nin isteği üzerine bir Siyon ordusu oluşturulmuş ve "Siyon Katır Alayları" adı altında Çanakkale Cephesi'nde İngilizlerin yanında savaşmıştır. Suriye-Filistin Cephesi'nde de İngiliz safında savaşma fikrini savunan Jabotinsky, İngiliz Savaş Bakanı Lord Derby'yi ikna ederek hazırlıklara başlamış ve "Yahudi Lejyonu"nu kurmuştur. Siyonistlerin Filistin Cephesi'nde bir diğer desteği İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya ve Fransa'dan gönüllü olarak getirilen birlikler sayesinde gerçekleşmiştir. 38, 39, 40 ve 41. Alay olarak "Kral Askerler" adı altında birleşen bu grup, I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin kanalında Osmanlı Devleti'ne karşı büyük çatışmalarda yer almıştır.⁶²² Ayrıca Filistin'de İngiliz General Edmund Allenby komutasında Weizmann teğmen, David Ben Gurion⁶²³ ise onbaşı rütbesi ile milli bayrakları Davut'un altı köşeli yıldızı altında savaşarak Jabotinsky'e destek vermiştir.⁶²⁴

I. Dünya Savaşı'nda İtilâf Devletleri'nin özellikle de İngiltere'nin zafer kazanabilmesi için mücadele eden Siyonistler Filistin ve çevresinde savaş süresi boyunca casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bir bilim adamı Aronsohn tarafından kurulan NİLİ Casusluk Örgütü ile İngiliz Haber Alma Servisi gönüllü olarak birçok yardımın gerçekleşmesini sağlamıştır. Casusluk faaliyetleri Filistin'de mücadele eden İngiliz General Edmund Allenby komutasına istihbarat noktasında çok fazla destek

⁶²¹ TNA FO 141 / 439.

⁶²² TNA CO 733 / 347 / 7.

⁶²³ "1948 yılında kurulacak olan İsrail Devleti'nin ilk başbakanıdır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Kızıloğlu, s.49.

⁶²⁴ TNA CO 733 / 347 / 7.

vermiştir.⁶²⁵ Osmanlı Devleti hakkında elde ettikleri bilgileri İngiliz güçlerine bildiren bu casusluk cemiyetinin üyeleri, Osmanlı zabıtları tarafından yakalanarak Şam'daki Divan-ı Harp'te sorgulanmış ve casusluk faaliyetine son verilmeye çalışılmıştır.⁶²⁶

İngilizlerin I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Siyonistlerle yakın ilişki kurmasının sebebi; Osmanlı Devleti'nin Kanal Cephesi'ne gerçekleştirmiş olduğu seferdir. İngiltere; Süveyş Kanalı ve Hindistan'daki sömürge yollarının güvenliği noktasında tedirgin olmuş ve Filistin'i kilit nokta olarak tespit etmiştir. Süveyş Kanalı'nın kuzeyinden gelecek herhangi bir saldırıya karşı Filistin'de Yahudi yerleşimini göz önüne almış ve buranın güvenliğinden Yahudileri sorumlu tutmuştur. Bu durumu Manchester Guardian Gazetesi'nin başyazarı H. Sidebotham ele alınmış ve Kanal Harekâtı'nda Filistin'in siper olacağını, burada kurulacak olan bağımsız Yahudi Devleti'nin İngiltere'ye stratejik olarak fayda sağlayacağını açıklamıştır. 28 Ocak 1915'te Herbert Samuel "Filistin'in Geleceği" adlı bir memorandum hazırlayarak bunu Başbakan Asquith'e sunmuştur. Hazırlanan memorandumda İngiltere öncülüğünde 3.000.000-4.000.000 Yahudi'nin Avrupa'dan Filistin'e yerleştirilmesi açıkça ifade edilmiştir. Memorandum İngiliz Kabinesi tarafından incelenmiş ve sonuç olarak bu teklifin ileride sorun yaratacağına dair görüşler ortaya çıkmıştır. Özellikle bu tarihte İngiltere'nin Ortadoğu topraklarında Osmanlı Devleti'ne karşı Araplarla temas halinde bulunması sonucu teklifin kabulünün ileride Arapların düşmanlığının kazanılmasına sebep olacağı görüşüyle reddedilmiştir. 1916 yılına kadar İngiliz ve Siyonistler arasında pasiflik arz eden görüşmeler bu yıldan itibaren yerini daha aktif ve sempatik davranışlara bırakmıştır. Gerek Siyonistlerin gerekse İngilizlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri sonucu I. Dünya Savaşı'nın kaderi değişmiştir.⁶²⁷

I. Dünya Savaşı'nın bitimine doğru, Siyonistlerin İngilizlere sağlamış oldukları destekler sonucu artık göz ardı edilemeyecek bir siyasi aktör dünya siyasetinde yerini almaya başlamıştır. İngiltere, Siyonistlerin savaş sırasındaki yardımlarına karşılık olarak kendilerine dayanak sağlayacak bir metin oluşturmalarını istemiştir. İngiliz Hükümeti, Siyonistlerin beklentileri doğrultusunda onların lehinde Filistin ile ilgili hazırlayacağı bildirinın İtilâf Devletleri tarafından kabul edilmesine çok önem veriyor-

⁶²⁵ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.219.

⁶²⁶ Cevat Rifat Atılhan, *Filistin Cephesi'nde Yahudi Casusları*, İstanbul: Üstün Eserler Neşriyat Evi, 1947, s.50.

⁶²⁷ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.206-208.

du.⁶²⁸ Bu noktada Fransa ve İtalya'yı ikna edebilmek adına Nahum Sokolow görevlendirilmiş ve Sokolow Mart-Haziran 1917 tarihleri arasında Paris ve Roma'ya hareket etmiştir. Fransız Dış İşleri Bakanı Jules Cambon ile görüşen Sokolow, Fransa ve İngiltere'nin Yahudiler için iyi bir aile ferdi olacağını, Yahudilerin İngiltere veya Fransa hâkimiyetini istediğini, bunun için en iyi çözümü Fransız ve İngiliz devlet adamlarının bulacağını ifade etmiştir. 23 Nisan 1917'de Roma'ya gelen Sokolow, İtalya Kralı XV. Benoit ile görüşmüştür. Kral Benoit, Filistin'de kurulacak olan Yahudi kolonilerine Roma Katolikleri gözünde iyi komşular olarak bakılacağını söylemiştir. Böylelikle İtalya'dan beklenen olumlu yanıt gelince Sokolow rotasını yeniden Paris'e çevirmiştir. Fransa'da Londra Büyükelçisi P. de Margarie'nin de desteği ile birlikte Dış İşleri Bakanı Jules Cambon 4 Haziran 1917'de Sokolow'a bir mektup göndermiş ve Fransız Hükümeti'nin Yahudilerin isteklerine sempati ile yaklaştığını dile getirmiştir. Rusya ile Mart 1916'da başlayan temaslar İngiliz Dış İşleri Bakanı Sekreteri Sir Edward Grey'in Petersburg İngiliz Büyükelçisi Sir Edmund Buchanan'a Rus Hükümeti'ne teslim edilmek üzere göndermiş olduğu mektup ile başlamıştır. Bu memorandumda; dünyada dağınık halde bulunan Yahudi gücünü İtilâf Devletleri kanalına çekmek adına Rusya'dan Filistin'de kurulacak olan kolonilerini desteklemesi amaçlanıyordu.⁶²⁹ Rus Dış İşleri Bakanı Sazanof, Filistin'de yaşayan Ortodoksların hukukî imtiyazlarının korunması şartıyla kabul edebileceğini açıklamıştır. Böylelikle İtalya, Fransa ve Rusya'dan destek gören İngiliz Hükümeti için sıra bir diğer önemli devlet olan Amerika'ya gelmişti. Siyonistlerin de desteğini alan İngiliz Hükümeti, Amerika Birleşik Devleti ile temasa geçti. Başkan Wilson ile iyi ilişkiler yürüten Anayasa Mahkemesi Başkanı Brandies, Siyonistlerin Filistin üzerindeki isteklerini ileten kişi olmuştur. Bu coğrafyada Yahudilerin birkaç ülke değil sadece İngiltere'nin hâkimiyetinin kurulmak istendiğini Başkana açıklamıştır. Bu görüşmeden bir netice alınmayınca devreye Baş Haham Wise geçmiştir. Wise ile Başkan Wilson arasında yapılan görüşmeler de sonuç vermemiştir. Bunun üzerine 22 Nisan 1917'de İngiltere Dış İşleri Bakanı Artur James Balfour Amerika'ya gelerek bazı müzakerelerde bulunmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde Başkan Wilson, İngilizler tarafından yayınlanacak olan deklarasyonu onaylayacağına dair ikna edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin de olumlu yanıt vermesi üzerine İngiliz Hükümeti ileriki tarihlerde

⁶²⁸ TNA CAB (Cabinet) 21/ 58.

⁶²⁹ TNA CAB (Cabinet) 21/ 58.

yayınlanacak olan deklarasyon ya da bildiri metninin hazırlanma sürecine başlamıştır.⁶³⁰

Balfour Deklarasyonu hazırlanmadan önce İngiliz Hükümeti, Siyonistlerden hedeflerini yansıtan bir metin hazırlamalarını istemiştir. Bu kararı daha da netleştirmek adına 19 Haziran 1917'de Lord Rothschild, Weizmann ve Dış İşleri Bakanı Artur James Balfour bir araya gelmiş ve Bakan Siyonistlerin İngilizlere örnek teşkil edecek bir metin hazırlamaları teklifinde bulunmuştur.⁶³¹ Bunun üzerine 18 Temmuz 1917'de Lord Rothschild, Dış İşleri Bakanı'na gönderdiği mektupta şu noktalara dikkat çekmiştir: Siyonizm'in tüm Yahudileri temsil eden bir kuruluş olduğu, Filistin'in Yahudilerin milli yurdu olarak kabulü ve İngiltere'nin Filistin'e Yahudi göçünde serbest göç ve iskân programları ile Siyonizm'in amacına ulaşması noktasında destek sağlayacağıdır.⁶³² Siyonistler tarafından hazırlanan bu metin taslağı Dış İşleri Bakanlığı'na incelenmiş ve bazı noktalarının düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Yeniden hazırlanan metin 4 ve 25 Ekim 1917'de Savaş Kabinesi'ne gündemine sunulmuş ve önce Montagu'nun ardından Curzon'un tepkisiyle karşılaşmıştır. Ayrıca hazırlanmış olan bu metin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson tarafından da incelenmeye ve onaylanmaya gönderilmiştir. İncelenip, onaylandıktan sonra gelen taslak metin 31 Ekim 1917'de Savaş Kabinesi'ne yönlendirilmiştir.⁶³³ Balfour tüm incelemeler sonucunda kendi adı ile anılacak olan bu bildiriye Montagu ve Curzon'a sunmuş herhangi bir itirazla karşılaşılmadıkdan sonra hazırlıklara başlamıştır. Son kez metnin onaylanması adına Kabine toplantısı düzenlenmiş ve toplantı sonucunda Sykes elindeki evraklarla Weizmann'ın heyecanlı bekleyişine son vermiştir. Sykes onaylanan metni Weizmann'a şu sözleriyle sunmuştur: "Dr. Weizmann, bir oğlunuz oldu!" Weizmann'ın düşüncesi ise; öncelikli olarak beklediği bir çocuk olmadığından ötürü sevinememiş olması, fakat ileride çok daha etkili ve büyük bir olay olacağına inanarak yeni bir dönemin açılması olmuştur.⁶³⁴

İngiltere ve Siyonist liderler arasında yapılan yoğun görüşmeler sonucunda İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, 2 Kasım 1917 yılında ünlü deklarasyonunu Lord Rothschild'e göndermiştir. Mektubun içeriği şu şekildedir:

⁶³⁰ TNA CAB (Cabinet) 21/ 58. Ayrıca bkz. Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.210-215.

⁶³¹ TNA CO 733 / 347 / 7.

⁶³² TNA CO 733 / 347 / 7.

⁶³³ TNA CAB (Cabinet) 21/ 58.

⁶³⁴ Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.304-305.

Dışışleri Bakanlığı

2 Kasım 1917

Saygıdeğer Lord Rothschild,

Yahudilerin Siyonist özlemlerine sempatisini dile getiren aşığıdaki deklarasyonun Kabine'ye sunulmuş ve onun tarafından onanmış olduğunu, Majestelerinin hükümeti adına size bildirmekten mutluluk duyuyorum. Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için bir ulusal yurt kurulmasına olumlu bakmaktadır ve Filistin'de bulunan Yahudi olmayan toplulukların yurttaş ve dinsel haklarına ya da bir başka ülkedeki Yahudilerin sahip oldukları haklara ve siyasal statüye zarar verebilecek herhangi bir şeyin yapılmaması kaydıyla bu hedefe erişilmesi için elinden gelen tüm çabaları harcayacaktır. Bu deklarasyonu Siyonist Federasyonun bilgisine sunarsanız size minnettar olacağım.

Saygılarımla...

*Arthur James Balfour.*⁶³⁵

Balfour Deklarasyonu ile birlikte Yahudi olmayan toplumların din ve ibadet özgürlüklerine zarar vermemek koşuluyla, Filistin'de bir Yahudi yurdu tesis edileceğinin ön bilgisi verilmiştir. Yayınlanmış olan bu Deklarasyon, Siyonizm'in hedefleri uğruna elde ettiği ilk resmî başarı ve titiz bir şekilde hareket eden Siyonist planın bir sonucu olmuştur.⁶³⁶ Bunun yanı sıra Balfour Deklarasyonu, I. Dünya Savaşı'nda kendi saflarında olan Yahudilere İngilizlerin vermiş oldukları küçük bir hediye niteliği taşımaktadır. Böylelikle İngilizler, Siyonistlerin kendilerine olan hizmetlerini ödemiş ve İngiliz-Siyonist yakınlaşmasının tarihî sonucu somut bir metin olarak tüm dünyaya yansıtılmıştır.

Tarihte eşı benzerine pek rastlanılmayan bir süreç sonucu yayımlanan Balfour Deklarasyonu üzerine birçok tarihçi ve araştırmacı yazar farklı yorumlar getirmiştir. Yahudi yazar Arthur Koestler: "Bu belgeyle bir milletin (İngilizler) başka bir millete (Yahudiler) üçüncünün (Araplar) ülkesini vaat etmiştir" ifadesini kullanmıştır. Filistinli tarihçi Abdul Latif Tibawi'nin bildiriği tanımlaması: "Bir gücün (İngiltere) hü-

⁶³⁵TNA CO 733 / 347 / 7 (Balfour Deklarasyonu).

⁶³⁶Okuyan, s.146.

kümranlığı hukuken başka bir devlete (Osmanlı) ait olan bir toprağı bir milletten (Filistinli Araplar) alarak başka bir millete (Yahudiler) devretmeyi kabullenmesi" şeklinde olmuştur. İsraili araştırmacı Isaiiah Friedman: "Balfour Bildirisi İngiltere'nin Siyonistlerle akdettiğı bir kontrattır, yakın tarihte eşi bulunmadık vesikalardan biridir" yorumunu getirmiştir.⁶³⁷

Balfour Deklarasyonu'nun hazırlık sürecinde oldukça titiz davranıldığı ve Siyonistlerin "Filistin'i Yahudi Yurdu" yapma isteklerine karşılık gerçekleşen toplantılar sonucu bölgede yaşayan diğer milletlerin özellikle Arapların tepkisini çekmemek adına "Filistin'de bir Yahudi Yurdu" tesis edileceğı açıklanmıştır. Ayrıca bu bildiriye Yahudi göçlerinin organize edilmesi ya da bu coğrafyada "Yahudi Devleti" kurulacağına dair söylemlerden uzak durulmuş ve söz konusu olmayacağı kararlaştırılmıştır.⁶³⁸

2 Kasım 1917 Balfour Deklarasyonu'nun imzalandığı tarihte Filistin nüfusunun %90'ı Araplardan oluşmaktaydı. Ayrıca topraklarının sadece %2'si Yahudi mülküne açılmıştı. Osmanlı Devleti'ne ait bu topraklarda nüfus ve yerleşim açısından Yahudilere uzak olmasına bakılmaksızın, kısa sürede devlet kurabilme adına adımların atılmasında İngilizlerin rolü büyüktür. İngiltere emperyalist tutumu doğrultusunda Siyonistlerin Filistin'e yerleşmelerinde herhangi bir problem görmemiş aksine bir dayanak rolü teşkil etmiştir. İngilizlerin sömürge gücü Filistin'de Yahudi kolonileşmesinin önünü açmış ve Siyonistleri 1948 İsrail Devleti'nin kuruluşuna kadar geçen kısa sürede zafere ulaştırmıştır.⁶³⁹

İsrail Devleti'nin kurulmasında temel taş görevi üstlenen Balfour Deklarasyonu, Filistin ya da İsrail Sorunu'nun başlangıcı olarak nitelendirilebilir.⁶⁴⁰ İngiltere özellikle I. Dünya Savaşı süresince kendi çıkarları doğrultusunda gerek bölgede yaşayan Araplarla gerekse Filistin'de hak iddia eden Siyonistlerle iletişim halindeydi. Fransa ve İngiltere arasında 1916 yılında gerçekleşen Sykes-Picot Antlaşması ile Ortadoğu toprakları paylaşımı öngörülmüştü. Akabinde Mısır'ın İngiliz Yüksek Komiseri Henry Mc Mahon ve Mekke Şerifi Hüseyin arasında görüşmeler yapılarak Ortadoğu'da özellikle Filistin coğrafyasında Arapların statüsü belirlenmişti. Şimdi sıra Si-

⁶³⁷ Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.306.

⁶³⁸ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s.32-33.

⁶³⁹ "Siyonizm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.331.

⁶⁴⁰ M. İbrahim Turhan (ed.), "Kudüs'ün Statü Sorunu", *Filistin Çıkmazdan Çözüme*, İstanbul: Küre Yayınları, 2003, s.278.

yonistlere gelmiş ve nitekim 2 Kasım 1917'de Balfour Deklarasyonu ile İngiltere Siyonistlere somut bir şekilde destek çıkacağını ifade etmiştir.⁶⁴¹

I. Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren Yahudilerin Filistin'i elde etmek amacıyla İngilizlerin yanında oldukları fikrinde olan Araplar, bu durumu İngilizlerle olan iletişimini bozmamak adına problem etmemiştir. İngiltere ise Siyonistlerle olan ilişkilerinin Araplar tarafından sorun edilmemesine bağlı olarak Yahudilere yardımlarını arttırmıştır.⁶⁴² İngiltere, Filistin topraklarında nüfus olarak Arap çoğunluğuna rağmen çıkarları gereği burada yeni bir dost edinmenin daha faydalı olacağını düşünmüştür. Arapçı politikaya alternatif olarak Siyonist ideolojinin yanında durmayı tercih eden İngiltere, Ortadoğu emellerinde farklı bir opsiyon üretmiştir. Ulusal hedefler bazında Araplara nazaran Ortadoğu'da güvenilir bir müttefik arayan, ayrıca güçlü bir devletin himayesinde yaşamayı arzulayan Siyonistleri desteklemek İngiltere'nin menfaatineydi.⁶⁴³ Bu gelişmeler üzerine İngiltere, Araplara vermiş olduğu sözden uzaklaşarak Siyonistlere Filistin'de daha fazla nüfuz elde etme imkânı vermiştir.

Balfour Deklarasyonu'ndan sonra 7 Kasım 1918 tarihinde Fransa ve İngiltere Ortadoğu'da yaşananlar ile ilgili olarak ortak bir deklarasyon yayımlamıştır. Deklarasyonda uzun süredir bu coğrafyada Osmanlı güçleri tarafından halka zulüm yapıldığı, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin baskı altında yaşayan insanları kurtarmak adına savaştığı ve Ortadoğu'da halkın kendi serbest seçimleri yolu ile milli hükümet ve yönetimlerini kurabileceklerine yer veriliyordu. Araplar bu deklarasyonu Fransa ve İngiltere'nin Arap ülkelerinin bağımsızlığını kabul ettiği şeklinde yorumlamıştır.⁶⁴⁴ Bu deklarasyondan daha önce yayımlanan Balfour Bildirisi hakkında herhangi bir bilgeye sahip olmayan Arapları İngilizler Ocak 1919'da bir metin ile haberdar etmiştir. İngiltere, Araplara Balfour Deklarasyonu'nun Filistin'de bir Yahudi Devleti kurma anlamına gelmediğini ve bağımsız tek bir Arap Devleti'ne imkân verileceğini açıklayarak var olan müttefik ilişkisinin bozulmasını istememiştir.⁶⁴⁵

İngiltere Ortadoğu politikasında zarara uğramamak adına Siyonistlerle Arapları uzlaştırma yoluna gitmiştir. Şerif Hüseyin'e yapılan açıklamada; İtilaf Devletleri'nin

⁶⁴¹ Engin, s.145-146.

⁶⁴² Bostancı, s.115.

⁶⁴³ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.217.

⁶⁴⁴ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s.33.

⁶⁴⁵ Hüseyin Özdemir, s.126.

Ortadoğu topraklarında bağımsız tek bir Arap Devleti kurulması noktasında kararlı olduklarına, Filistin'de hiç bir toplumun diğer bir topluma tabi olmayacağına ve burada özel bir yönetim şeklinin uygulanacağına yer verilmiştir. Ayrıca Filistin'e Yahudilerin yerleşmelerini teşvik edeceğini açıklayan İngiltere Araplara bir öneri sunmuştur. Bu öneride: "Siyonizm hareketinin liderleri, Siyonizm'in başarısını Araplarla dostluk ve iş birliği yaparak sağlamaya kararlıdır ve böyle bir teklif de kenara atılmaz" ifadeleri yer almıştır. Araplar öneriyi incelemiş ve olumlu bakış açısı geliştirmiştir. Bunun üzerine Hicaz Arap Devleti adına Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal ile Dünya Siyonist Teşkilatı'nın lideri Chaim Weizmann arasında görüşmeler başlamış ve 3 Ocak 1919'da Londra'da bir antlaşma imzalamışlardır. Arap-Siyonist bağlarını kuvvetlendirmek adına yapılan görüşmelerde Araplar ile Yahudilerin çok eski ırkî akrabalığına değinilmiştir. Paris Barış Konferansı sona erdiğinde Filistin'in durumunun ne olacağına değinilmiş ve Yahudilerin mümkün olduğunca bu topraklara göç etmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁴⁶ Ayrıca bu antlaşmada; Araplarla Yahudilerin eşit haklara sahip olmalarına ve büyük bir hassasiyetle bu hakların korunacağına, Filistin idaresi ile ilgili olarak gerçekleştirecek olan teşkilatın Balfour Deklarasyonu izinde yürütüleceğine ve her iki tarafın da Paris Barış Konferansı öncesi tüm konularda tam olarak anlaşmaya vardıklarını ilan etmelerine yer verilmiştir.⁶⁴⁷ Yaşanan tüm bu gelişmeler sonucu Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte bölgeden geri çekilmesi, Şerif Hüseyin ve oğullarının bağımsız bir Arap Devleti kurabilmek adına İngilizler ve Siyonistlerle anlaşarak Yahudi faaliyetlerine müdahale etmemeleri beraberinde İsrail Devleti'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır.⁶⁴⁸

2 Kasım 1917'de yayımlanan Balfour Deklarasyonu Siyonistler için çok fazla önem taşımaktadır. Siyonistlere göre bu bildiri devletlerarası hukuk kuralları gereği bağlayıcı nitelik taşıyan etkili bir metnidir. Ayrıca Balfour Deklarasyonu, ileride Filistin topraklarında kurmayı hedefledikleri İsrail Devleti'nin tapusu niteliğindedir. Balfour Deklarasyonu her ne kadar Yahudi Devleti tesis etme adına maddeler içermese de bildirinin mimarları İngilizler ve Siyonistler bu konuda hem fikirdir. Eğer Siyonistler dışında tüm Yahudi cemaati zihnen kendini Filistin'de bir devlet kurmaya hazırlamış olsaydı, İngiliz Dış İşleri Bakanlığı'nın deklarasyonda "Yahudi Yurdu"

⁶⁴⁶ TNA FO 608 / 99. Ayrıca bkz. Engin, s.146.

⁶⁴⁷ TNA FO 608 / 99. Ayrıca bkz. Kutluay, s.390.

⁶⁴⁸ Bostancı, s.115-116.

yerine "Yahudi Devleti" ibaresini kullanacağı ifade edilmiştir.⁶⁴⁹ Fakat yine Siyonist ve İngiliz işbirliği sonucu düşman olarak görülen toplumların tepkisini çekmemek adına bu ifade yerine daha muğlak bir anlam içeren "Yahudi ya da Milli Yurt" söylemini kullanmayı tercih ettikleri bilinmektedir. Siyonistler bildirin yayımlanmasının ardından ılımlı bir politika çizmiş ve hedeflerine gidecek yolda adım adım, sabırla başarıya ulaşacaklarına inanmışlardır.⁶⁵⁰

İngiliz Dış İşleri Bakanlığı tarafından yayımlanan Balfour Deklarasyonu, Siyonistler ve Arapları etkilediği ölçüde İtilâf ile İttifak Devletleri için de önem arz etmektedir. İngiltere Dış İşleri Bakanı A. J. Balfour, Rusya'ya yapmış olduğu açıklamada Rusya ve Amerika'dan faydalı bir propagandaya sahip olacaklarını bildirmiştir. Bu deklarasyon ile savaş sırasında Rusya'yı kendi saflarında tutacaklarını da ifade ediyordu. Çünkü bu dönemde Rusya'da ihtilâlciler hareketler belirmiş ve bu kişilerin çoğunluğunu Yahudiler oluşturmuştur. Bu grubun Almanya ile anlaşmaya gidip Rusları çökertmeye yönelik planlar yaptığı söylemi de artmıştır. Bu noktada Rusların müttefiki İngiltere'nin Siyonistler lehine bir bildiri yayınlaması, Rusya'da yaşayan Yahudilerin özellikle de Rus ordusundaki 60.000 Yahudi askerinin İtilâf Devletlerine olan sempatisini arttıracaktır.⁶⁵¹ Siyonistler bu gelişmeler sonucu Balfour Deklarasyonu'nu tanıtmak ve açıklamak üzere 5-8 Mayıs 1918'de Moskova'da Musevi Kongresi düzenlemiş ve bildiri büyük bir mutlulukla kabul edilmiştir. Bildirinin Ruslar lehine de gelişim göstermesi sonucu olumlu bir görüş birliği sağlanmıştır.⁶⁵²

Ortadoğu topraklarında emelleri olan bir diğer ülke Fransa, İngiltere'nin Siyonistleri kollayan bir profil çizmesinden hoşlanmasa da savaşın gidişatı üzerine Filistin'de Siyonistlerin mandaterliğini savunan İngiltere'nin nüfuzunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Balfour Deklarasyonu ile bu fikri tüm dünyaya tanıtmayı arzulayan İngiltere bu bağlamda hedefine ulaşmıştır. İtalya, Balfour Bildirisi'nin yayımlanması üzerine herhangi bir tepkide bulunmayarak deklarasyonu kabul eden bir izlenim yaratmıştır.⁶⁵³

⁶⁴⁹ Isaiah Friedman, *The Question of Palestine British-Jewish-Arab Relations 1914-1918*, New Brunswick (U.S.A) and London (U.K): Transaction Publishers, 1992, s.252.

⁶⁵⁰ TNA CO 733 / 347 / 7.

⁶⁵¹ TNA CO (Colonial Office) 733 / 248 / 19.

⁶⁵² Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.309.

⁶⁵³ Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.307-309.

Amerika Birleşik Devletleri, dünya Yahudi nüfusunun önemli bir çoğunluğunu ülkesinde barındırdığından dolayı Balfour Deklarasyonu'nun bu ülkede nasıl tepki alacağı merak konusu olmuştur. Savaşın en kritik noktasında Amerika Birleşik Devletleri'nin I. Dünya Savaşı'na dâhil olması ve Amerikan Yahudilerinin İtilâf Devletleri'ne her anlamda destek vermesi ile birlikte İtilâf Devletleri Ortadoğu'da kazanan taraf olmuştur.⁶⁵⁴ ABD, Ortadoğu'da bir Yahudi Devleti'nin tesis edilmesinin politikaları gereği sağlam bir dayanak olacağını farkına varmıştır. Akabinde Balfour Deklarasyonu, Ekim 1918'de Başkan Wilson tarafından kabul edildiği açıklanmıştır.⁶⁵⁵ Balfour Deklarasyonu'nun Amerika Başkanı Wilson tarafından kabul edilmesinin ardından 17 Aralık 1918'de Amerikan Musevi Kongresi düzenlenmiştir. Burada İngiltere'nin himayesinde bir "Yahudi Yurdu" kurulması fikri kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin çöküşünü kabul eden ABD, baskı ve endişelere rağmen bu görüşü savunmuştur.⁶⁵⁶ 21 Eylül 1922'de Amerikan Kongresi'nin yapmış olduğu oturumda "ABD Filistin'de Yahudilere milli yurt kurulmasına taraftardır" ifadesi kullanılarak karar bildirgesi oluşturulmuştur.⁶⁵⁷

Balfour Deklarasyonu, İtilâf Devleti nezdinde olumlu etkilere yol açarken İttifak Devleti cephesinde farklı gelişmelere sahne olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulduğu Makedonya ve Selanik'te yaşayan Yahudiler de Balfour Deklarasyonu'nu heyecan ve mutlulukla karşılamışlardır. Almanya ve Avusturya'da yaşayan Siyonistler, İngiltere'deki Siyonistlerin gerçekleştirmiş olduğu bu başarıyı farklı kullarlarda yer almalarına rağmen alkışlamıştır. Alman Siyonistlere göre; İttifak Devletleri de bu deklarasyona benzer bir bildiri yayımlayarak, İngiltere'nin elde ettiği kozu kendi lehlerine çevirebileceklerdir. Balfour Bildirisi'nin yayımlanmasından itibaren Siyonistler, Almanya'nın daha fazla Siyonizm ile ilgilenmesi gerektiği, ayrıca Alman Yahudilerin de devletle ters düşmemek adına tüm sadakatleriyle Siyonistlere yaklaşmasını savunmuşlardır. Siyonistler, Almanya'nın yayımlayacağı bildirin Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına zarar vermeyeceği, aksine Siyonistlerin Türklere sadık kalacağını ve Osmanlı Devleti'nin izni olmadan imzalanmayacağını üzerinde durmuşlardır.⁶⁵⁸

⁶⁵⁴ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.218.

⁶⁵⁵ Kızıloğlu, s.50.

⁶⁵⁶ TNA CO 733 / 248 / 19.

⁶⁵⁷ Yusuf Yazar, *Ortadoğu Değişen Dengeler*, Ankara: Rehber Yayıncılık, 1991 s.196.

⁶⁵⁸ TNA CO 733 / 248 / 19.

Alman politikacı Ludwig Haas, Aralık 1917'de Balfour Deklarasyonu'na benzer bir metin taslağı hazırlamıştır. Hazırlanan bu taslak metinde; Osmanlı Devleti'nin Yahudilere kısıtlamalar getirmeden Filistin'e yerleşerek burada koloniler kurmalarını kabul ettiği, göçmen Yahudilerin Osmanlı vatandaşlığına girmeyi kabul ederek bunu taahhüt etmeleri ve Orta Avrupa'da yaşayan Yahudilerin tıpkı Osmanlı Devleti'ndeki Yahudilere uygulandığı gibi eşit haklar verileceği ve bunun Almanya tarafından denetleneceğine dair bilgiler mevcuttur. Alman Dış İşleri Bakanı Richard von Kühlmann, "Haas Planı"nı cesaretle olmasa da imzalayarak General Ludendorff'a bildirmiştir. Osmanlı Devleti, "Haas Planı"nı İsviçre Havas Ajansı'nın yayınladığı bir haberden öğrenir ve Talat Paşa Hükümeti'nin tepkisi ağır olur. Kühlmann ise bu haberin asılsız olduğunu iddia ederek Almanların Osmanlı Devleti'nin herhangi bir toprak parçasını koparma taraftarı olmadıklarını bildirmiştir. Talat Paşa'nın gerek Balfour Deklarasyonu'na gerekse Haas Planına tepkisini, İngiltere'nin blöf yaptığı ve Şerif Hüseyin'e verilen boş vaatlerden biri olduğu, Osmanlı'nın böyle bir bildiri yayınlamasının gereksiz olduğu çünkü Osmanlı Devleti'nde hiç bir zaman Yahudi düşmanlığının görülmediği aksine hoşgörü politikası çerçevesinde devletin her bölgesinde Yahudilere iyi davranıldığı şeklinde göstermiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Yahudi göçüne tepki göstermesinin sebebini, göçmenlerin ülkenin kanunlarını ihlal etmek amacıyla yabancı ülkelerin vatandaşlığından çıkmak istememesine bağlamıştır.⁶⁵⁹

Almanya I. Dünya Savaşı'nın bitimi ve barışın yaklaştığı günlerde Vatikan'ı (Hristiyanları), Siyonistleri (Yahudileri) ve Osmanlı Devleti'ni (Müslümanları) mutlu edecek bir "Filistin Uzlaşması Formülü" üretmeyi arzulamış ve bu konuda çalışmalar yapmıştır. Eski Yafa Konsolosları Dr. Heinrich Brode, Filistin'de bir Alman prens tarafından yönetilecek Hristiyan Devleti kurulmasını, bu prensliğin Osmanlı Devleti'ne tabi olmasını ve kurulacak olan bu küçük devlete Yahudi göçünün serbest bırakılmasını öngörmüştür. Talat Paşa, Yahudi sorununun çözümünde Emanuel Karasu'yu görevlendirmiştir. Siyonistlerle görüşen Karasu, bazı istek ve önerilerde bulunmuştur. Almanya'daki tüm Yahudi teşkilatında ideoloji birliğinin sağlanması ile Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'daki Yahudilerden bir encümen kurulması Karasu'nun ilk teklifi olmuştur. Ayrıca Karasu, Filistin'e göç ve iskânı sağlayacak bir şirketin kurulması ve Osmanlı Devleti ile antlaşma sağlanırsa hahambaşılarının Kudüs-

⁶⁵⁹ Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.313-314.

'e gönderilmesinin de söz konusu olduğunu belirtmiştir. Siyonistler, Osmanlı Devleti adına Emanuel Karasu ile yapılan görüşmeden pek memnun kalmamış, İngiltere'nin icraatlarını daha etkili bulduklarını açıklamıştır.⁶⁶⁰

Emanuel Karasu ve Siyonistler çok geçmeden yeniden görüşme kararı almıştır. Bu toplantıya ek olarak Filistin'i bilen ve Türklerle uzun süredir uzman olarak çalışan Dr. Arthur Ruppın de davet edilmiştir. Ruppın, öncelikli olarak Yahudi merkezlerinin sınırlarının geniş tutulmasını savunmuştur. Toplantı ile birlikte sınırları çizilen topraklar Yahudi kolonileri için yeterli olacak, zamanla nüfusun artmasına bağlı olarak doğuya ve kuzeye doğru açılma söz konusu olacaktır. Böylelikle yapılan görüşmeler sonucu Yahudilerin yerleşeceği Filistin sınırı Ürdün'ü de içine alarak, Suriye'ye ulaşacak biçimde tasarlanmıştır. Bu sınırlar içinde arazi on dokuz ilçeye ayrılmıştır. Böylelikle Ruppın'ın tasarısına göre; beş pilot ilçe seçilecek ve buraya olabildiğince göç teşvik edilecek akabinde nüfus arttıkça sınır genişletilerek Filistin'e hâkim olunacaktır. Filistin'in anayasal statüsünün belirlenmesinde öncelikle Siyonistlerin halka self-determinasyon hakkı tanınması tartışılmış fakat bu durumun bölgede çoğunluğu oluşturan Arapların çıkarlarını arttıracığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Özerklik getirilmesi üzerine yapılan tartışmalar da Arapların bu coğrafyada hâkimiyetini arttıracığı düşünülerek askıya alınmıştır. Toplantı sonucu olarak, Filistin'de öncelikli olarak Yahudilerin göçlerle nüfusu arttırmaları, Siyonistlerin iskân meselesinin problemsiz bir şekilde sürdürülmesi ve yasal güvenceler üzerinde durmaları kararlaştırılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti ile tam anlamıyla anlaşma sağlanırsa; iskân ve göçü düzenleyebilecek bir şirketin kurulması, kolonilere kültürel özerklik verilmesi ve Filistin idaresine bağlanmak üzere Siyonist Danışmanlık Makamı'nın tesis edilebileceği karara bağlanmıştır.⁶⁶¹

Ruppın yapılan görüşmeler sonucunda kendi adını taşıyan bir rapor ya da diğer adıyla plan hazırlamıştır. Bu plan; otuz yılda 1.000.000 Yahudi'yi Filistin'e yerleştirmeyi, göçü teşvik etmek amacıyla yaşadıkları ülkelerde propaganda ya da psikolojik etkileme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesini, göç etmek isteyen her Yahudi'nin ihtiyaçlara göre kümelenmesini, meslek gruplarına göre ya da belli oranlarda göçmenlerin sınırları belirlenen bölgelere yerleştirilmelerini konu almaktadır. Ayrıca Filistin'e gelen göçmenler meslek grupları ya da gelirlerine göre de ayrıştırılmalıydı.

⁶⁶⁰ Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.314-320.

⁶⁶¹ Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.320-322.

Örneğin göçmen Yahudilerin yarısı muhakkak tarım ile ilgilenmeli, diğer yarısı %10'luk oranda sabit gelirliler, %5 serbest meslek, %10 sanayi çalışanları, %15 sanatkârlar ve son olarak %10 esnaflar olarak belirlenecektir. Akabinde ilk aşamada gelirinin dörtte birini Siyonistlerin karşılayacağı, 200.000.000 İsviçre Frankı sermayeye sahip bir "Kolonizasyon Şirketi" kurulmalı ve bu şirket Osmanlı yasalarına kayıtlı olmalıdır. Kolonizasyon Şirketi'nin hissedar ya da yönetim kurulu üyelerinin Osmanlı vatandaşı olması da şart koşulmamalıdır. Filistin'de faaliyet sürececek olan bu şirketin görevi; toprak alım-satımı, tabi kaynakların işletilmesi, liman ya da demiryolu inşa edilmesi gibi birçok bayındırlık ve ekonomik sahada serbestlik tanımaktır.⁶⁶²

Dr. Ruppın planını oluşturduktan sonra Lahey'e geçerek Dr. Alfred Nossig ile buluşmuştur. İkisi yapmış oldukları görüşmeler sonucunda "Lahey Tasarısı" olarak bilinen ortak bir metin hazırlamışlardır. Bu tasarıda; Doğu'nun doğal zenginliklerinin, sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerine pazar olması sebebiyle emperyalizmin yayılma sahası halini aldığı belirtilmiştir. Ortadoğu'nun daha iyi bir ekonomik güce sahip olup, kalkınabilmesi için kapsamlı bir göç politikası ve düzenli bir anapara akımına ihtiyaç vardır. Bu noktada Ortadoğu'da iktisadî yaşamı düzeltecek ve bu coğrafyanın Batı Avrupa ülkelerine bağımlılığını azaltacak tek toplum Yahudilerdir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlamda kalkınmasında Filistin tampon bölge kabul edilecek ve iktisadî hareketlilik ülkenin diğer noktalarını da olumlu yönde etkileyecektir. Filistin'de uygulanacak olan hukuk kuralı da tasarlanmış ve göç ülkesinin niteliklerine uygun bir taslak oluşturulmuştur. Ayrıca Filistin, tek bir parçadan oluşan mülkî ünite statüsüne dönüştürülmelidir. Toprak mülkiyeti ile ilgili olarak Yahudilerin arazi alımını kolaylaştıran yasaların oluşturulmasına karar verilmiştir. Filistin'de sınaî, ziraî faaliyetlerin yanı sıra alt yapı çalışmalarının tamamlanması adına tedbirler alınmalı, bu hizmetlerin sorunsuz bir şekilde işlemesi için vergi muafiyeti sağlanmalıdır. Dünyanın farklı coğrafyalarından gelen Yahudi göçmenlerin askerlik görevinden muaf tutulmaları da kararlaştırılmıştır. Filistin'i dünya ticaretine açabilmek adına Kudüs'te bir merkez bankası kurulması fikri de kabul edilmiştir. Yahudiler için belki de her şeyden daha önemlisi tarihi haklarını korumaktır. Bu sebeple Lahey Tasarısı'nda Yahudi göçmenlerin millî, dinî, kültürel ve toplumsal hakları özel güvence altına alınmıştır. Filistin ile ilgili kararlar alabilmek adına yasama meclisi gibi çalışan bir "Kolonizasyon Meclisi" kurulacak ve temsilcileri Müslüman,

⁶⁶² Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.322-323.

Hristiyan ve Yahudilerden oluşacaktır. Filistin'in yönetimini sağlayacak Yahudi bir vali olacak ve bu valiye Kolonizasyon Meclisi destek çıkacaktır.⁶⁶³

Almanya'da İngilizlerin "İngiliz-Filistin Cemiyeti"ne benzer "Filistin Komitesi" kurulmuştur. Bu komiteye Almanya'daki tüm parti temsilcileri, önemli diplomatlar ve devlet adamları katılarak ciddi bir profil çizilmiştir. Komite amacını; Yahudilerin tarihî yurtlarında kendi kültürlerini serbest bir şekilde geliştirebilmelerini sağlamak adına Siyonist emelleri desteklemek olarak açıklamıştır. Komite üyelerine göre; İngiltere sömürgeci bir ülke olarak Yahudileri boş vaatlerle kandırmakta fakat Almanya Yahudi meselesine her zaman insanî açıdan bakmaktadır. İngiltere Dış İşleri Bakanlığı Yahudi ajanlar aracılığıyla bu durumdan haberdar olmuş ve İngiltere yanlısı profil çizen Siyonistlerin endişelerini gidermek adına açıklamalarda bulunmuştur. Zira İngilizler, Filistin'deki Yahudilerin İngiltere'nin yanında yer aldığını, Osmanlı Devleti'nin Filistin'de yeniden hâkimiyet kurmasının zorlaştığını, Balfour Deklarasyonu ile dünya Yahudi cemaatinin İngiltere'nin kanalına geçtiğini, Osmanlı ve Almanya'nın bu sempatiyi yeniden kazanmalarının çok zor olduğunu belirtmiştir.⁶⁶⁴

İstanbul'da Alman yanlısı ve Berlin odaklı Siyonistler ve Osmanlı devlet adamları arasında Filistin ile ilgili yeni bir formül oluşturmak adına bir toplantı düzenlenmiştir. Sadrazam Talat Paşa, toplantıda ülkenin kötü gidişatından bahsetmiş ve Siyonizm'e sahip çıkmanın Arapları gücendirmekten başka bir etki yaratmayacağını ifade etmiştir. Siyonistler ise başarısızlığı hazmedip Berlin'e elleri boş dönmek adına Talat Paşa'dan en azından bir deklarasyon hazırlamasını istemiştir. Sadrazam Talat Paşa, Siyonistlerle ilişkilerinin tamamen aksamasından çekinerek bir bildiri taslağı hazırlamalarını isteyecektir. Tarihe Talat Paşa Deklarasyonu olarak geçen metinde: "Musevilerin Filistin'e yerleşiminin Osmanlı İmparatorluğu için önemine ve yararına inanmış olan Hükümetimiz; kendi hükümlerle hakları ile çelişmediği ve Musevi olmayan nüfusun haklarını rencide etmediği sürece onu (Musevi merkezini) himayesi altına almak ve bütün imkânları ile desteklemek arzusundadır" ifadeleri yer almaktadır. Talat Paşa Deklarasyonu, Balfour Bildirisi'ne benzer söylemleri içine alarak, Filistin'e Yahudi göçüne engel olmayacağını aksine göç ve iskânı kısıtlayan tüm yasalarını kaldıracağını kabul etmektedir. Filistin'de Araplar ve Yahudiler arasında herhangi bir sorun yaşanmaması adına "Musevi-Müslüman Birliği" adında bir cemi-

⁶⁶³ TNA FO 141 / 790 Kahire 1917.

⁶⁶⁴ TNA FO 141 / 790 Kahire 1917.

yet kurulmasını da savunuyordu. Ayrıca en kısa sürede Osmanlı yasaları çerçevesinde bir "Osmanlı-Musevi Kolonizasyon Şirketi"nin tesis edilmesi adına da çalışmalar yapılacağını açıklamıştır. Bu deklarasyondan Siyonistler ve Almanlar mutluluk duymuş fakat kısa süre içerisinde Talat Paşa'nın metinden "Yahudi Merkezi" söylemini çıkarmalarını istemesi üzerine üzüntü yaşanmıştır. Daha sonra Talat Paşa deklarasyondan "milli" ibaresinin de çıkarılmasını istemiştir. Bunun üzerine Siyonistler "Dini Musevi Merkezi" ifadesini kullanarak deklarasyonu yayımlamışlardır.⁶⁶⁵

Yaşanan tüm gelişmelere rağmen Balfour Deklarasyonu'nun 2 Kasım 1917'de ilanından bir ay sonra İngilizler Kudüs'ü işgal etmiştir. Bu bağlamda Filistin topraklarının Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunmasından kaynaklanan problem ortadan kalkmış bulunuyordu. İngilizlerin Kudüs'te yani Filistin coğrafyasında hâkimiyet alanını genişletmesi, Siyonistlerin Balfour Deklarasyonu'nda yer alan hedeflerine daha kısa sürede ve kolay yollardan ulaşmasını sağlayacaktır. Bu deklarasyon ile birlikte önceki dönemlerde Osmanlı Devleti'nin engeliyle karşılaşan aliyah dönemi yerini daha serbest bir ortamda göç ve iskâna bırakacaktır. Balfour Deklarasyonu'nun yayımlanmış olduğu 1917 senesinde Filistin'in demografik yapısını 570.000 Müslüman, 74.000 Hristiyan ve 75.000 Yahudi oluşturmaktaydı. Bildirinin yayınlanması ile birlikte İngiliz desteğini arkasına alan Siyonistler, dünyanın farklı bölgelerinden Filistin'e göçü hızlandırmış ve toplamda 16.500 Yahudi bu kutsal topraklara göç etmiştir.⁶⁶⁶

4.3. YAHUDİLERİN BİTMİYEN KADERİ: GÖÇ

Yahudi Tarihi bir nevi "göç tarihi" niteliği taşımaktadır. Tarih boyunca anavatanları Filistin'den uzakta yaşamlarını sürdüren Yahudiler, kutsal topraklarına geri dönebilmenin hayaliyle yaşamıştır.

Dünya Siyonist Örgütü'nün hedefleri ve organize bir şekilde hareket etmeleri sonucu özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgeye Yahudi göçü sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarında yaşadığı olumsuz gelişmeleri kendi lehlerine çeviren Batılı güçler, kısa sürede izlemiş oldukları politikalar ile bölgede hâkim güç olmaya başlamıştır. İngiltere ve Fransa gibi ülkeler Ortadoğu siyasetini planlı bir şekilde yürütmüş ve I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiy-

⁶⁶⁵ TNA FO 141 / 790 Kahire 1917.

⁶⁶⁶ TNA FO 141 / 790 Kahire 1917. Ayrıca bkz. Kızıloğlu, s.50.

le birlikte ileriki dönemlere etkisini yansıtacak olan "Büyük Ortadoğu Sorunu" başlamıştır.

İngiltere Ortadoğu topraklarında nüfuz elde edebilme noktasında ikili oyunlar oynayarak gerek Arapları gerekse Siyonistleri kendi cephesine çekebilmiştir. Fransa bu noktada İngiltere'ye nazaran daha yalnız bir politika izleyerek bölgede kalabilmek ve hedeflerine ulaşabilmek adına uğraş vermiştir. Siyonistlerin amacının Filistin'de bir "milli yurt" kurmak olduğunun bilincinde olan İngiltere, bu coğrafyada etkin bir güç olabilmek adına Siyonistlerden faydalanma yolunu seçmiştir. Siyonistler de Filistin'de yıkıcı bir şekilde Müslüman-Arap nüfusunun olduğu gerekçesiyle buraya göç ederek yerleşme noktasında İngilizlerden destek görme fikrini savunmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve akabinde Ortadoğu'da İtilâf Devletleri'nin başarı sağlaması sonucu Siyonistler kutsal topraklarında yaşayabilmeleri adına umutlanmıştır. Savaşın bitmesine yakın 2 Kasım 1917'de İngiliz Dış İşleri Bakanlığı'nın yayımlanmış olduğu Balfour Deklarasyonu, "İkinci Yahudi Cumhuriyeti"nin kuruluş bildirisi olarak kabul edilmiş⁶⁶⁷ ve bölgeye göç arttırılmıştır. Bu göç akımı İsrail Devleti'nin 1948 yılında kurulmasına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir.

4.3.1. İngiltere'nin Filistin'de Kurduğu Manda Yönetimi

I. Dünya Savaşı'nda General Edmund Allenby komutasındaki İngiliz ordusu 31 Ekim 1917'de Filistin'in Bi'rüsseba bölgesini ele geçirerek kısa sürede hâkimiyet alanını genişletmiştir. Osmanlı Devleti Filistin'in düşmemesi adına yeni bir ordu tesis etmişse de başarılı olamamıştır. 11 Aralık 1917'de Kudüs'ün General Edmund Allenby tarafından ele geçirilmesinden sonra, Eylül 1918'e kadar tüm Filistin toprakları İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin Filistin'deki idaresi fiilen son bulurken İslam hâkimiyeti dönemi biterken, İngilizlerin bu topraklarda gayri resmi idaresi başlamıştır.⁶⁶⁸

İngiltere Filistin'de Müslüman-Arap nüfusunun çoğunluğu oluşturduğu ve buna karşılık Yahudi nüfusunun az olmasının bilincindeydi. Bu bağlamda bölge siyasetini hem Araplarla hem de Siyonistlerle işbirliği yaparak geliştirmiştir. Her iki topluluğa da bazı vaatlerde bulunduktan sonra, Araplar ile Siyonistlerin siyasi ilişkilerinin geliştirilmesi adına faaliyete geçmiştir. Arap-Yahudi işbirliğini arzulayan İngiltere'nin

⁶⁶⁷ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.218.

⁶⁶⁸ Hüseyin Özdemir, s.126.

desteği ile 3 Ocak 1919'da Hicaz Arap Devleti adına Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal ile Dünya Siyonist Örgütü lideri Chaim Weizmann arasında Londra'da bir anlaşma imzalanmıştı. Her iki lider de siyasi ilişkilerinin düzelmesi adına sempati ile yaklaşarak bölgede haklarının korunacağını kabul etmişti. Ayrıca gerek Faysal gerekse Weizmann bu antlaşma ile Filistin'de bir Yahudi Hükümeti kurulmasını onaylıyordu.⁶⁶⁹ Fakat bu politik yakınlaşma dönemi kısa sürmüş ve 1919 yazında Suriye'de Arap milliyetçiliğini yeniden aktifleştirmiştir. Mart 1920'de Şam'da toplanan "Suriye Milli Kongresi"nde; Emir Faysal'ın Suriye Kralı olması, Filistin'in Suriye'den hiç bir zaman ayrılmayacağı, Filistin'de Yahudi Yurdu ya da Filistin'e Yahudi göçünün kesinlikle kabul edilmeyeceğine dair kararlar alınmıştır. Kongre kararı ile Suriye Kralı olan Emir Faysal, halktan aldığı tepkiler sonucunda Siyonistlerle gerçekleştirdiği anlaşmaları geçersiz sayarak Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'ü içeren "Büyük Suriye" topraklarında siyasetini yürütmeye başladı. Fakat bu Krallık 24 Nisan 1920'de İngiltere ve Fransa'nın San Remo'da bir araya gelerek bir toplantı yapması ile son buldu.⁶⁷⁰

İngiltere ve Fransa, 18 Ocak 1919'da düzenlenecek olan Paris Barış Kongresi'nden önce bir araya gelerek "Centilmenlik Antlaşması" imzalamıştır. Centilmenlik Antlaşması'na göre İngiltere, Musul ve Filistin topraklarına karşılık Fransa'nın Lübnan sahili ve Suriye'nin iç kesimlerinde kontrol sağlamasını kabul etmiş ayrıca Musul petrollerinden hisse vermiştir.⁶⁷¹ Paris Barış Konferansı'nda da sahipsiz kalan bölgelerin kimler tarafından yönetileceğine dair maddeler yer almıştır. Böylelikle Sykes-Picot, Centilmenlik Antlaşması, Paris Barış Konferansı ve son olarak San Remo görüşmeleri neticesinde Ortadoğu toprakları İngiliz ve Fransızlar tarafından şekillenerek paylaşılmıştır.⁶⁷²

Paris Barış Konferansı'na Araplar adına Emir Faysal, Siyonistler adına Chaim Weizmann katılmıştır. Faysal 6 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı'nda yapmış olduğu konuşmada; Arapların kendi kaderlerini tayin edebilme hakkı tanınmasına, Lübnan ve Filistin'de istisnaları kabul edebileceklerine fakat diğer Arap toprakların-

⁶⁶⁹ Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması 1914-1924*, çev.: T. Alanay, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1972, s.120.

⁶⁷⁰ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s.33-35.

⁶⁷¹ Margaret Macmillan, *Paris 1919*, çev.: Belkıs Dişbudak, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2004, s.374-375.

⁶⁷² TNA FO 608 / 99. Ayrıca Bkz. Kurt, s. 21.

da bağımsız olmalarına dair görüşlerini ifade etmiştir.⁶⁷³ Weizmann ise 27 Şubat 1919'da konferansta Dünya Siyonist Örgütü adına bir muhtıra vermiştir. Bu muhtıradan; Yahudilere Filistin'de milli yurt tesis edebilmeleri adına hak tanınmasına, Filistin'in Milletler Cemiyeti onayı ile İngiliz Mandası⁶⁷⁴ altında yönetilmesine, mandaterin Filistin'e göç ve yerleşim konusunda Filistin'de ve tüm dünyadaki Yahudileri temsil eden bir heyetle işbirliği yapmasına ve mandaterin Filistin'de din ve ırk konusunda herhangi bir ayırım gözetmemesine değinilmiştir.⁶⁷⁵ Paris Barış Konferansı'nda ne Faysal'ın ne de Weizmann'ın görüşleri kabul edilmemiş ve çözüm ileriki tarihlere ertelenmiştir.⁶⁷⁶

24 Nisan 1920'de gerçekleşen San Remo Konferansı ile birlikte Ortadoğu toprakları Fransa ve İngiltere arasında paylaşılmıştır. Irak, Ürdün ve Filistin İngiliz; Suriye ve Lübnan Fransız mandasına geçirildi. Bölge topraklarının çoğunda nüfuz elde eden İngiltere, Arap ülkelerine sembolik olarak lider atamıştır. Hicaz liderliğine Şerif Hüseyin getirilirken oğulları Faysal Irak, Abdullah Ürdün Kralı yapılmıştır.⁶⁷⁷ Filistin'in de facto yöneticiliğini üstlenen İngiltere, gerek Sykes-Picot Antlaşması'nda gerekse San Remo Konferansı'nda bölge yönetimini Fransa'ya bırakmak istemediğini bir kez daha kanıtlamış ve gayri resmi olarak sürdürdüğü idari yönetimini manda sistemi ile resmileştirmiştir.⁶⁷⁸

1917'de Filistin'in ele geçirilmesinden itibaren fiilen başlayan İngiliz yönetimi, San Remo Konferansı'nda alınan kararlar gereğince resmen ilan edilmiştir.⁶⁷⁹ Daha önceki dönemlerde bilinmeyen bu yeni uygulamayı İngilizler büyük bir fedakârlık olarak görmüştür. İngilizler, Ortadoğu topraklarını fethetmek için çok fazla çaba harcadıklarını, büyük kayıplar verdiklerini, burada yaşayan insanlara karşı sorumluluk duyduklarını açıklayarak bölgeyi eski yöneticilere teslim etmeyeceklerini taahhüt etmiştir. Ayrıca işgal edilen yerleri kendi topraklarına katma niyetinde olmadıklarını

⁶⁷³ Macmillan, s.383.

⁶⁷⁴ "Manda; Amerika Başkanı Wilson'un yayımlamış olduğu ilkeler arasında yer alan "galip devletler tarafından toprak ilhakının yapılmaması" maddesi gereği ortaya atılmış bir yönetim şeklidir. Teknik olarak koloni anlamına gelmez. Manda gücü kendisine bırakılan ülkeler, bölgeyi Milletler Cemiyeti'nin Daimi Manda Komisyonu yolu ile yönetir. Manda yönetimi altına alınan ülkeler, bilgi ve güç elde edene kadar manda yönetimi devam eder. Daha sonra bu ülkeler bağımsız bir devlet konumuna ulaşacaktır. Kısacası manda yönetimi, bir ulusun başka bir ulus tarafından Milletler Cemiyeti kontrolünde yönetilmesidir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Çakmak, s.1348- Kireççi, s.84.

⁶⁷⁵ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.227-228.

⁶⁷⁶ TNA FO 141 / 790 Kahire 1917.

⁶⁷⁷ Engin, s.147.

⁶⁷⁸ Pappé, s.81.

⁶⁷⁹ TNA FO 141 / 439 / 1.

ifade ederek birçok bildiri yayımlamışlardır. Bu bildirimler gerek Arap liderlerine gerekse bölge halkına dağıtılarak amaçlarının Arapların özgürlüğüne kavuşması ve bölgenin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi olduğunu iddia etmişlerdir.⁶⁸⁰ Fakat tüm bu açıklamalara rağmen İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon'un görüşü İngilizlerin asıl hedeflerinin farklı olduğunu göstermiştir. Lord Curzon'a göre; manda yönetimi ile koloni yönetimi arasında herhangi bir fark yoktur. İşgal edilen bölgeleri Milletler Cemiyeti değil, işgal eden güçler arzu ettiği gibi dağıtacaktır. Nitekim savaş sonrası coğrafi sınırların çizilmesi ve manda yönetim birimlerine ayrılması Lord Curzon'u haklı çıkarmıştır.⁶⁸¹

İngilizler Filistin'de manda yönetimini uygulayacağına dair görüşünü Milletler Cemiyeti'ne iletmış ve 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti manda idaresini onaylamıştır. Filistin'de İngiliz manda yönetimine dair karar belgesinde şu maddeler yer almıştır; İngiltere'ye Filistin'de yönetim ve yasamada tam bir yetki verilecektir, İngiltere Filistin'de siyasi, ekonomik ve idari işlerden ayrıca Yahudilere ait bir devletin kurulmasından sorumlu olacaktır, İngiltere Filistin'in idare edilmesinde ve iktisadi işlerde Yahudi Vekâleti'nin bilgi alma ve dayanışma yetkisini kabul edecektir, burada yaşayan Yahudilerin korunmasından sorumlu olacaktır, Yahudi Vekaleti Filistin'de bir devlet kurabilmek adına dünya Yahudilerinden yardım alma iznine sahip olacaktır, manda idaresi Yahudilerin Filistin'e göç edebilmesi için uygun şartları oluşturacak ve Yahudi Vekaleti ile ortak bir şekilde çalışarak dünya Yahudilerini bu topraklara göçe teşvik edecektir, bölgeye göç eden Yahudilerin Filistin vatandaşlığına geçmesinde manda idaresi yardımcı olacaktır ve Arapça, İngilizce, İbranice ülkenin resmi dilleri olacaktır.⁶⁸² Filistin manda idaresi karar belgesi, Balfour Deklarasyonu'nun maddelerini içerdiği gibi Filistin'de bir Yahudi Devleti kurma fikrini daha ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. İngiliz manda yönetimine dair karar belgesinin 13. maddesi gereğince, Kudüs'ün üç semavi din açısından önemi vurgulanmış "mevcut hakların korunması", "serbestçe giriş-çıkış yapılabilmesi" ve "serbest bir şekilde ibadet edilebilmesi" garanti altına alınmıştır. Ayrıca 14. madde ile birlikte, kutsal mabetlerle ilgili olarak iddialar ve hakları içeren Filistin'deki çeşitli dinî cemaatlerin hak ve iddialarını araştırmak, tanımlamak ve karar vermek adına bir komisyon tesis edilmesi fikri kabul edilmiştir. Fakat farklı din ailelerinden oluşturulacak bu komisyonun ile-

⁶⁸⁰ TNA FO 141 / 439 / 1.

⁶⁸¹ Kireççi, s.84-85.

⁶⁸² Basit ve diğerleri, s.164-165.

ride sıkıntı doğuracağı fikrine istinaden vazgeçilmiş ve yetki mandater devlete teslim edilmiştir.⁶⁸³

İngiltere Milletler Cemiyeti'nin onayını aldıktan sonra bölgenin yönetilmesi ve kararların uygulanması amacıyla Siyonistlerin istekleri sonucunda Herbert Samuel'i Yüksek Komiser olarak görevlendirmiştir. Herbert Samuel'in manda idaresindeki asıl görevi, İngiliz hâkimiyeti altında Filistin'de bir Yahudi yurdu tesis etmektir.⁶⁸⁴ Bu açıdan Samuel'e yüklenen misyon "yeni bir Musa" ya da "kaderin adamı" olmuştur. Arap nüfusunun yoğunluğu karşısında Siyonizm'in hedeflerine ulaşabilmesi için yeni bir idare kurarak işe başlamıştır. Öncelikle Yahudileri diğer milletlerin düzenine benzer bir şekilde organize etmiş ve Siyonistler için toprak alımı ve göç üzerine yeni yasalar çıkarmıştır.⁶⁸⁵ Ayrıca Herbert Samuel göreve başladıktan sonra Yahudi Yurdu ya da Yahudi Devleti kurabilmek adına; evlilik ve seyahat gibi yollarla Filistin'e göçü kolaylaştırmış ve 1918'de Filistin'e gelen Yahudi sayısı 10.000 iken bu sayı 1923'te 33.000'e yükselmiştir. Herbert Samuel idaresi boyunca toplamda ise 50.000 Yahudi Filistin'e giriş yaparak çoğu Kudüs şehrine yerleşmiştir.⁶⁸⁶ Araplara ait toprakların müsadere edilmesi ve bu toprakların Yahudilere verilmesini sağlamıştır. Yahudilere ait koloniler kurulmasını kolaylaştırarak, Yahudi sanayi ve üretiminde destek vermiştir. Yahudilerin gerçekleştirdiği iktisadî projelerde yardım ederek ekonominin üst seviyelere ulaşmasını sağlamıştır. Hükümet görevlilerini Yahudilerden seçmiş ve silah teminini kolaylaştırmıştır.⁶⁸⁷

Manda yönetimi uygulanacak yerler üç bölüme ayrılmıştır. Irak, Filistin ve Suriye "A sınıfı ya da grubu" olarak tesis edilmiş ve buraların bağımsızlığa giden yolda daha hızlı hareket edilmesi öngörülmüştür.⁶⁸⁸ Filistin'deki İngiliz manda sınırı Milletler Cemiyeti'nin onayıyla; Akabe şehrinin iki mil batısından başlayıp, Araba Vadisi ve Ölü Deniz'den geçip, Şeria Nehri'nin Yarmuk Nehri ile birleştiği noktaya kadar uzanan ve buradan Suriye sınırına varan hattır.⁶⁸⁹ Bu hattın doğusu Ürdün topraklarıdır. Bu sınır Mısır ile çizilen asıl çizgidir.⁶⁹⁰ Milletler Cemiyeti'nin kararına göre "A sınıfı" bölgeleri kendilerini ayakta tutabilecek örgütlenme tamamlanincaya

⁶⁸³ Turhan, s.280.

⁶⁸⁴ TNA FO 608 / 100.

⁶⁸⁵ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.228-229.

⁶⁸⁶ TNA FO 608 / 100.

⁶⁸⁷ TNA FO 608 / 100.

⁶⁸⁸ Kireççi, s.85.

⁶⁸⁹ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s.37.

⁶⁹⁰ TNA FO 608 / 100, Ayrıca bkz.Engin, s.148.

kadar mandater devletlerin idaresinde olacak akabinde halk kendi geleceğini temin ederek bağımsızlığına ulaşacaktır. Fakat İngiltere'nin Filistin'de Yahudilere verdiği taahhüdü manda metninin içine eklemesi ve Siyonistlerden oluşan bir yönetim kurulu oluşturup yürütmeye başlaması ile birlikte Filistin'de hukuk dışı dönem başlamıştır. Bu ortamdan faydalanmak isteyen Siyonistler İngilizlerin de desteğini alınca bölgeye göçü arttırmaya yönelik faaliyetler geliştirmiştir. Üçüncü aliyah dönemini içine alan özellikle 1919-1923 yılları arasında göç ve yerleşim doruk noktalara ulaşmıştır.⁶⁹¹ Manda yönetiminin uygulanmaya başlandığı ilk yıllarda Filistin'de toplam 700.000 nüfusa karşılık 65.000 Yahudi⁶⁹² bulunmaktayken 1925 yılına gelindiğinde bu sayı 104.000'e ulaşmıştır.⁶⁹³

İngiltere'nin Filistin'de manda yönetimini uygulaması, güçlü bir Siyonist dayanağı ülkesi olan Amerika tarafından onaylanması noktasında önem arz etmekteydi. Amerika Senatosu, I. Dünya Savaşı sonrasında Versay Antlaşması'na⁶⁹⁴ katılımı kabul etmediği gibi Milletler Cemiyeti'ne üye olmayı da reddetmişti. Bu yüzden Amerika'nın İngilizlerin Filistin'de manda yönetimini uluslararası platformda kabul etmesi mümkün değildi.⁶⁹⁵ 21 Eylül 1922'de Amerikan Kongresi almış olduğu ortak kararlar Filistin'de Yahudi yurdu kurulmasını kabul etmiş akabinde 3 Aralık 1924'te İngiltere ile imzaladığı bir antlaşma ile İngiliz mandasını onaylamıştır. Ayrıca Amerikan vatandaşları için Filistin'de bir takım haklara sahip olmalarını istemiştir. Amerika ve İngiltere arasında yapılan bu antlaşmanın en önemli kısmı 7. maddesidir. Bu madde; İngiltere'nin manda idaresinde yapacağı herhangi bir değişikliği Amerika'nın onayına

⁶⁹¹ "Siyonizm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.331.

⁶⁹² Ziya Uygur, *Tarih Boyunca İnkılâplar-İhtilâller ve Tevrat'a Göre Siyonizm'in Ana Prensipleri, Gayeleri, Protokollar*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1968, s.485-486.

⁶⁹³ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.95.

⁶⁹⁴ "Versay Antlaşması, Şam ve Münbit (Bereketli) Hilâl yani Güneyde Arabistan Çölü ile Kuzeyde Doğu Anadolu Dağları'na uzanan Mezopotamya bölgesini de içeren bölümün paylaşılmasını ve Filistin'de İngiliz mandasını tanımıştır. Ayrıca bu antlaşma ile birlikte Filistin'e Yahudilerin yerleşmeleri kolaylaşmıştır. Siyonist ve İngiliz hedeflerine uyan Versay Antlaşması, Arap toplumunun yaşamında dezavantajları beraberinde getirmiştir." Ayrıntılı bilgi için bkz. İslâm Konferansı Teşkilâtı Kudüs Komitesi, *Kudüs Tarihi Belge*, çev.: Acar Tanlak, 1988, s.40.

⁶⁹⁵ "Balfour Deklarasyonu'ndan sonra Filistin'de nüfuzunu arttıran İngiltere bölgenin manda yönetimini ele geçirmek için çalışmalara başlamıştır. 1920 yılında hangi devletin mandater olacağına dair seçim yapılmış ve sonuç olarak Amerika tercih edilmiştir. Milletler Cemiyeti Anayasası'nın 22. maddesi gereğince Filistin'in mandater devletin Amerika olması icap etmektedir. Filistin'de %82'lik oy çokluğuna rağmen İngiltere, referanduma itiraz ederek ülkenin manda idaresini kurmuş ve başka herhangi bir devletin müdahalesini tanımayacağını bildirmiştir." Bkz. Cevat Rifat Atilhan, *Yeryüzünün Hakiki Cânileri İsrail*, İstanbul: Aykurt Neşriyat, 1965, s.150.

bırakmıştır. Amerika bu madde gereğince bu tarihten sonra Filistin ile daha yakından ilgilenmiş ve yaşananları takip etmiştir.⁶⁹⁶

İngiltere manda yönetimi başladıktan sonra Filistinli Araplar ve Yahudiler arasında ayrımcı bir politika izlenmiştir. Filistin'de Yahudilerin çıkarları Araplarınkinden üstün geldiği için İngilizler adaletsiz ve yanlı bir tutum geliştirmiştir. Örneğin; Filistinli Arapların silah kullanması yasaklanmış ve elinde silahla yakalanan Araplar idam edilmiştir. Buna karşılık Yahudilerin silah bulundurması hatta silah depoları kurmalarına herhangi bir önlem getirilmemiştir. Siyonistler lehinde gelişen manda idaresi sürecinde birçok silahlı çete ve terör grupları oluşmuş ve İngiltere bu duruma herhangi bir müdahale getirmeyerek desteklerini sunmuştur.⁶⁹⁷

Balfour Deklarasyonu ile birlikte İngilizlerin Yahudi yurdu ya da devleti kuracağını vaat etmesi ve akabinde devletin kurulması adına yapmış olduğu faaliyetlerle vaadini gerçekleştirmesi Arapların tepkisine yol açmış ve İngilizlerle ve Siyonistlerle mücadele etmesine sebep olmuştur.⁶⁹⁸ Kısa sürede silahlı örgütlenmelerin sayısının artması ve dışarıdan gelen Yahudi göçleri adım adım Yahudi Devleti'nin kuruluşuna gidildiğinin göstergesiydi. Zamanla artan Yahudi nüfusu ile Filistin'de yaşayan Araplar arasında gerilim artmış ve bu ortam yerini çatışmaya bırakmıştır.⁶⁹⁹ Balfour Deklarasyonu ile başlayan Arap milliyetçiliği ve beraberinde gelen tepki manda idaresinde etkisini arttırarak bölgeyi anarşik bir sürece götürmüştür.⁷⁰⁰ Sivil temsilci Herbert Samuel, gittikçe güçlenen Arap milliyetçiliğini çeşitli araçlarla durdurmaya çalışmışsa da başarılı olamamış ve Filistin'de İngiliz manda yönetimine karşı büyük bir milli şuur oluşmuştur.⁷⁰¹

Yahudi Devleti kurulması adına Yahudilerin taleplerinin artması beraberinde Siyonistlerin Araplar üzerinde baskılarını arttırmalarına sebep olmuştur. Mandater devletlerin, Araplar ve Yahudilere karşı gerçekleştirdiği sistematik bir kısırtma politikası ve provokasyonları ile birlikte iki tarafın arasındaki ilişki gerginliğe dönüşmüştür. İngilizlerin manda idaresinde adaletsiz bir yönetim izlemesi ve Yahudilerden

⁶⁹⁶ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s.37.

⁶⁹⁷ Basit ve diğerleri, , s.166.

⁶⁹⁸ Bernard Lewis, *Ortadoğu*, çev.: Selen Y. Kölay, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2006, s.404.

⁶⁹⁹ Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, "Türkiye-İsrail İlişkileri", *Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz*, Ekim 2011, s.6.

⁷⁰⁰ Yaşar ve diğerleri, s.18.

⁷⁰¹ TNA CO 733 / 347 / 7.

silah üretiminde faydalanması ile birlikte Filistin silah deposuna dönüştürülmüştür.⁷⁰² Böylelikle Arapların bu ve birçok haktan mahrum bırakılması gerek İngilizlere gerekse Yahudilere karşı nefret söylemlerini arttırmasına sebep olmuştur. Ayrıca Filistin'de milli bir yurt kurmak isteyen Siyonistlerin zamanla devlet kurmak adına faaliyetlerde bulunmaları, hızla Arap topraklarını satın almaları, Arap geleneğinin aksine arazilerinde hayvanların otlatılmasına izin vermemeleri, su kaynaklarını paylaşmaları ve Arap nüfusunun gün geçtikçe işsiz kalması Araplar ile Yahudiler arasında yaşanan çatışmalara yol açmıştır.⁷⁰³

İngiltere Filistin topraklarında kendi çıkarları doğrultusunda gerek Araplara gerekse Siyonistlere vaatlerde bulunmuş ve akabinde Büyük Arap Devleti'nin kurulmasına engel olarak Siyonistlerle yakın ilişkiler kurmayı tercih etmiştir. Bu durumu fark eden Filistinli Araplar topraklarının yavaş yavaş ellerinden alınarak Yahudilere teslim edildiğini hissettiği anda direnme mücadelesine başlamıştır. 1920 yılından itibaren Siyonistlerin dünyanın farklı bölgelerinden Yahudi göçünü teşvik ederek milli bir yurt kurma isteğine karşılık, Araplar nüfus oranlarının fazla olmasını ileri sürerek bağımsız bir Arap Devleti kurma yoluna gitmiştir.⁷⁰⁴

Araplar ve Yahudiler arasında 1920'den 1939 yılına kadar şiddetlenerek artan çatışmalar yaşanmıştır. En büyük silahlı çatışmaların olduğu yıllar ise; 1920, 1921 ve 1929 olmuştur.⁷⁰⁵ 1920 Mart ayının başlarından itibaren Araplar Galile (Celile) topraklarındaki Yahudi yerleşim noktalarına saldırı düzenlemiş ve birçok Yahudi ölmüştür. Bu saldırının devamında Araplar Kudüs'e geçerek burada ayaklanmalar gerçekleştirmiştir.⁷⁰⁶ 1920'de Kudüs'te çıkan kanlı çatışma, askerî kuvvetlerin müdahalesi ile önlenebilmiş ve Yahudilerden 5 ölü, 211 yaralanma yaşanmıştır. Araplarda ise toplamda 4 kişi ölmüş, 21 kişi yaralanmıştır.⁷⁰⁷ 1 Mayıs 1921'de karşıt görüşlü Yahudiler arasında çıkan tartışmalara Araplar da dâhil olmuş ve 47 Yahudi ile 18 Arap ölmüştür.⁷⁰⁸ Ayrıca bu süre zarfında Araplar, Kudüs'te düzenlenen Arap Konferansı'nda Yahudilere Kudüs Elektrik şirketinde ayrıcalık tanıyan Rutenberg projesini reddetmiştir. 1920'de gerçekleştirilen Nebi Musa töreninde Araplar, İngiliz işgaline

⁷⁰² TNA CO 732 / 182 / 6.

⁷⁰³ Türel Yılmaz Şahin, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Ankara: Barış Platin Kitapevi, 2009, s.45-46.

⁷⁰⁴ TNA CO 732 / 182 / 6.

⁷⁰⁵ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s.39.

⁷⁰⁶ TNA FO 608 / 100. Ayrıca bkz. Johnson, s.397.

⁷⁰⁷ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s.40.

⁷⁰⁸ Kurt, s.24.

ve Yahudi varlığına karşı isyanlarda bulunmuştur. İngiltere Dış İşleri Bakanı Artur James Balfour önderliğinde açılan İbrani Üniversitesi'ni Müslümanlar eleştirmiş ve evlerine siyah bayrak ile flama asarak tepkilerini göstermiştir.⁷⁰⁹

Araplar ve Yahudiler arasındaki tartışma ve çatışmalarının asıl sebebini öğrenmek üzere bölgeye Haycraft Araştırma Komisyonu gönderilmiştir. Komisyonun raporuna göre; Yahudilere karşı Arapların gerçekleştirdiği bu çatışmanın sebebi Yahudi göçü ile birlikte siyasi ve iktisadî dengelerin bozulması, Araplar arasında işsizlik oranlarının artması ve Filistinli Arapların geleceğe dönük olarak duydukları endişedir.⁷¹⁰ Yaşanan çatışmaların akabinde 21 Şubat 1922'de Arap liderlerden oluşan bir delegasyon İngiltere Sömürgeler Bakanlığı ile görüşmek üzere Londra'ya gitmiştir. Filistinli Arapların, Balfour Deklarasyonu ve manda idaresini kabul etmediğini, ulusal bağımsızlık istediklerini ifade etmişlerdir. Arap liderlerle yapılan bu görüşmenin ardından 3 Haziran 1922'de İngiliz Hükümeti, tam anlamıyla Yahudilerden oluşan bir Filistin yaratmaya çalışmadıklarını fakat göçlerle bölgenin Yahudi nüfusunu artırma niyetinde olduklarını açıklayarak Balfour Deklarasyonu'ndan taviz vermeyeceklerini vurgulamışlardır.⁷¹¹ Churchill Beyaz Bildirisi olarak hükümetin savunduğu fikirler yayımlanmış ve Ürdün Filistin'den ayrılmıştır. Araplar ve İngilizler arasında yapılan görüşmelerden sonra Filistin'de ortam biraz durgunluk göstermiştir. 1923-1929 yıllarını kapsayan bu durgunluk sürecinde, Araplar da Yahudiler de bölgedeki kaderlerinin İngiliz manda yönetiminden sonra her iki tarafın nüfus ve toprak oranlarına göre belli olacağına farkına varmıştır. Bu nedenle Araplar doğal nüfus artışı ile sayılarını arttırırken, Yahudiler göç ve yerleşimle nüfusu arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.⁷¹²

Araplar ve Yahudiler arasındaki gerilim ortamı 1929 yılından itibaren yeniden patlak vermiştir. Arap ayaklanmalarının önde gelen lideri Kudüs baş müftüsü Emîn El-Hüseynî, Arapların bağımsızlığını savunarak, milli duygularını harekete geçirmiştir. 1929 ve 1933 yıllarında yaşanan ayaklanmalarda daha çok mahalli çaplı tartışmalar yaşanmıştır. Önemli Arap aileleri arasında yaşanan görüş ayrılıkları ve Arapların iyi bir şekilde organize olamayarak birlik ve beraberlik sağlayamamaları başarısızlıklarına yol açmıştır. Siyonistler ise daha sistemli bir politika takip etmiş ve Filistin'de

⁷⁰⁹ Basit ve diğerleri, s.169.

⁷¹⁰ TNA FO 608 / 100.

⁷¹¹ TNA FO 141 / 790 / 20.

⁷¹² Yaşar ve diğerleri, s.54.

gerek Yahudi nüfusunu gerekse toprak mülkiyeti oranını arttırmıştır. İngiliz manda yönetiminin sanayiye teşvik edebilmek için yeni vergi sistemi oluşturması da Siyonistlerin lehine bir gelişme olmuştur. Araplar daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşarak köyde ikamet ederken, Siyonistler şehirlerde sanayi ve ticaret dallarında gelişim göstermiştir. Ayrıca mandater devletin eğitim ve sosyal harcamalara ayırmış olduğu meblağı kısması sonucu eğitim açığı ortaya çıkmış, Arapların okulları ilköğretim seviyesinde kalırken, Yahudiler Siyonist desteği ile açılan üniversitelerde eğitim görmüştür. Yaşanan tüm gelişmeler günümüze uzanan Arap-Yahudi yada Arap-İsrail sorunlarının temelini oluşturmuştur.⁷¹³

4.3.2. Yahudilerin Filistin'de Örgütlenmeleri

Yahudiler, tarih boyunca çeşitli sebeplerden dolayı kutsal mekân ya da mabetlerinden uzaklarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Kutsal kitapları Eski Ahit'in ana prensibini oluşturan 'Yehuda (Tanrı) tarafından Kudüs ve çevresinin sorumluluğunun kıyamete kadar Hz. İbrahim (Abraham) ve ümmetine verilmesi' inancı Yahudilerin benliklerine yerleşmiş ve bir gün Kral Davud'un altı köşeli yıldızının altında buluşacak ve kutsal topraklarında Hz. Süleyman'ın Tapınağı'nın yeniden inşa edilmesini sağlayacaklarına inanmışlardır.⁷¹⁴ Bu noktada Yahudiler, Filistin ve çevresine yerleşebilmek adına farklı dönemlerde harekete geçmiş ve yerleşmenin yeniden sağlanması için çaba göstermişlerdir.

Filistin'de milli bir yurt algısını yaratan ilk savunucular dini çevrelerde yetişmiş ve Siyonizm ile inanç arasında köprü kurmuştur. Haham Judah Alkalai, Filistin'e dönüş sürecini hızlandırmak adına siyasal bir örgütlenmenin gerektiğini savunarak, Yahudi milli birliğin kurulabileceğine inanmıştır. Zevi Hirsch Kalischer, Yahudilerin tek hedeflerinin Filistin'de tek bayrak altında toplanmak olduğu görüşündedir. Filistin'in yeniden tesis edilmesi için Avrupalı Yahudi liderlerin birleşmelerini ve dernek kurmalarını savunmuştur. 1855 yılında Sir Moses Montefiero, Filistin'de yaşamlarını sürdüren Yahudilerin hayat koşullarını iyileştirmek adına çalışmalar yaparak ilk Yahudi kolonisini⁷¹⁵ kurmuştur.⁷¹⁶ Adolphe Cremieux, dindaşı Kalischer'in

⁷¹³ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.95.

⁷¹⁴ TNA FO 141 / 790 / 20. Bkz. Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplo-lar, Aldanmalar*, s.34.

⁷¹⁵ " 'Koloni' ifadesi ilk etapta Filistin coğrafyasında yerleşimi mümkün kılmak adına kurulmuş olan tarım toprakları ve çiftlikleri nitelendirmektedir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Türk, "Yahudi Devleti'nin Demografik Temelleri: Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı Devleti'nin Filistin Siyaseti", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, Aralık 2007, s.72.

fikirlerini geliştirerek Yahudilere yardım etme amacıyla yola çıkmış ve Alliance Israelite Universelle (Evrensel İsrailoğulları Birliği) örgütünü kurmuştur. Akabinde Charles Netter, 1870 yılında Yafa'da Mikveh Israel (İsrail'in Umudu) adlı bir tarım okulu açmıştır.⁷¹⁷ Avrupalı zengin Yahudilerden biri olan Edmond James de Rothschild, tarımsal anlamda eğitim veren bu okulun bakımında destek olmuştur. Yeni yöntemler ve yeni bir yaşam biçimine öncüllük eden bu okul, tarım alanında gelişimlere örnek olmuştur. Mikveh Israel'in kurulduğu yılda Filistin'de yaklaşık 20.000 civarında nüfus yaşamaktaydı. Yahudiler eski yerleşim yerleri olarak kabul edilen Kudüs, Tiberya, Safed ve Hebron gibi merkezlerde ikamet ederken, Mikveh Israel'in Yafa gibi yeni inşa edilen bir noktada kurulması bölge Yahudi nüfusunun farklı bir coğrafyaya yerleşmelerine imkân tanımıştır. Ayrıca okulda eğitim veren öğretmenlerin ziraî alanda kitaplar basarak öğrencilerine yol göstermesi sonucu mezun olan öğrenciler Filistin'in farklı bölgelerine dağılarak çiftlik, kibutz ve tarım okulları açmışlardır.⁷¹⁸ Mikveh Israel'den sonra Filistin'de "Rishon Le-Zion" (Siyonda Birinci), "Zikhron Ya'akov" (Yakup'un Hatırası), "Rosh Pina" (Köşe Taşı) ve "Petah Tikva" (Ümit Kapısı) gibi birçok tarım okulu kurulmuştur.⁷¹⁹

Kibutzlar, tarım ve hayvancılığı da içerisine alan bir yerleşim birimi olarak Filistin'de tesis edilmeye başlamıştır. 1910 yılında İsrail'in kuzeyinde ve Şeria Nehri'nin kıyısında 10 erkek 2 kadın tarafından ilk kibutz kurulmuştur. Toprak mülkiyeti Yahudi Ulusal Fonu'na ait olan bu ilk kibutzun hedefi herkesin yeteneğine bağlı olarak özgür bir şekilde üretim yapmak olmuştur. 20. yüzyılın başından itibaren dünyanın farklı yerlerinde zor şartlar altında yaşayan Yahudilerin kaçış yolu araması sonucu Filistin'e göç süreçlerini başlatmaları kibutzları değerli kılmıştır. Özellikle Doğu Avrupa'dan Filistin'e gelen Yahudiler, gerek yerleşim gerekse ekonomik faaliyette bulunmak amacıyla kibutzlara yerleştirilmiş ve zamanla farklı kibutzların kuruluş ve işleyişinde etkili olmuşlardır. Yahudi nüfusunun ciddi bir şekilde artışı ve buna paralel olarak kibutz sayısının gelişmesi Filistin'de demografik dengelerin değişmesine

⁷¹⁶ TNA CO 732 / 182 / 6.

⁷¹⁷ Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.35-36.

⁷¹⁸ *Mikveh Israel*, https://en.wikipedia.org/wiki/Mikveh_Israel, (14.01.2017).

⁷¹⁹ Hüseyin Özdemir, s.87.

yol açmıştır. Ayrıca kibutzların sayı ve nitelik bakımından gelişmesi gelecekte kurulacak olan İsrail Devleti'ne de olumlu yönde katkı sağlamıştır.⁷²⁰

Yahudilerin teşkilatlanması yönünde incelemeler yapan bir diğer kişi Moses Hess olmuştur. Hess, Yahudilerin en önemli problemlerinin vatanlarının olmamasından kaynaklandığını ve Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmak gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Siyasi Siyonizm'in lideri Theodor Herzl'den önce Moses Hess Kültürel Siyonizm'in öncüsü olarak yer almıştır. Hess'e göre Filistin öncelikle sosyo-kültürel açıdan geliştirilmeli, asimilasyona karşı Yahudilerin milliyetçilik bilinci oluşturulmalıdır.⁷²¹ Yehuda Leib Pinsker, Filistin'e gerçekleştirilecek göçlerde maddi desteği sağlama noktasında bir kolonizasyon sürecinin başlatılması gerektiği fikrindedir. Pinsker'in fikrini savunan Yahudi toplulukları yerel çaplı dernekler kurmuşlardır. Bunların en önemlisi Doğu Avrupa'dan Filistin'e göç edecek Yahudilere destek ya da yardım fonu gibi çalışacak olan Hovevei Zion (Siyon Aşıkları) cemiyetidir. Hovevei Zion cemiyetinin, antisemitist hareketten kurtulma ve Filistin'de bir kolonizasyon yaratma fikri kısa sürede Amerika, Almanya, Fransa ve İngiltere'de yaşayan Yahudiler tarafından kabul görmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu Avrupa'da şiddetlenen antisemitist hareket sonucu Yahudiler yaşamlarını sürdürdükleri gettolardan çıkararak kitleler halinde Filistin'e göç etmiştir. Kutsal topraklara göçün maddi manevi destekçisi olan Siyon Aşıkları örgütünün çabalarıyla 1879 yılından itibaren Filistin'de Yahudi nüfusu artmıştır.⁷²² Hovevei Zion dışında "Beni Mosha Cemiyeti" ile "Rashell ve Yahudi Yerleşim Şirketi" gibi kuruluşlar oluşturulmuş ve Filistin'e göç organize edilmiştir. 1882-1903 yılları arasında Hovevei Zion, Beni Mosha Cemiyeti, Rashell ve Yahudi Yerleşim Şirketi'nin göç ve kolonileşmeyi planlı bir şekilde yürütmeleri sonucu Rishon-Letsion, Beni-Rosha ve Zahron Yakov gibi tarım yerleşimleri kurulmuştur.⁷²³ Bunun yanında birçok Yahudi entelektüel ve yazarı, Filistin'in önemini kamuoyuna duyurmak adına kitap yayınlamıştır. 1834 yılında Yahuda Alkalai, "Höre Israel" (Duy Beni İsrail) isimli kitabını yazmış ve Yahudile-

⁷²⁰ Yusuf Ziya Kınacı, "Kolhozlar, Sovhozlar ve Kibutzlar: Kolektif Örgüt Yapılarının İncelenmesi Üzerine Bir Deneme", *Academia.edu*, https://www.academia.edu/10079148/Kolhozlar_Sovhozlar_ve_Kibutzlar_Kolektif_%C3%96rg%C3%BCt_Yap%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1n_%C4%B0ncelenmesi_%C3%9Czerine_Bir_Deneme (14.01.2017).

⁷²¹ Fahri Türk, "Yahudi Devleti'nin Demografik Temelleri: Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı Devleti'nin Filistin Siyaseti", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, Aralık 2007, s.72.

⁷²² Kutluay, s.29-30.

⁷²³TNA CO 323 / 865. Bkz. Hüseyin Özdemir, s.87.

rin bir toprağa yerleşip, İbranice kullanmayı teşvik edip, milli ve dini yönden yeniden doğuşu gerçekleştirdikten sonra kurtuluşun sağlanacağını ifade etmiştir. Zvi Kalischer, 1861'de "Suche Nach Zion" (Siyon'u Arama) isimli kitabını yayımlamış ve Filistin'de dini merkez oluşturulması gerektiğini savunmuştur.⁷²⁴

Dünyanın farklı ülkelerinden Filistin'e aktif bir şekilde göç faaliyetleri başlamadan önce Yahudiler 'Yishuv'⁷²⁵ denilen eski yerleşim yerlerinde yaşamaktaydılar. Eski yishuv yani Kudüs, Safed, Tiberya ve Hebron'a çoğunlukla Sefarad Yahudileri yerleşmiştir. Ayrıca kutsal mekânları ile bağlarını koparmak istemeyen dindar Yahudiler, dünyanın farklı bölgelerinden hac sebebi ile Filistin topraklarına gelmiştir. Ölmeden önceki son günlerini Filistin'de geçirmek isteyen Yahudiler de eski yishuv merkezlerine yerleşmişlerdir. Dindar bir hareket olarak belirtilen 'Hassidim'⁷²⁶ etkisi ile birçok Yahudi özellikle 18. yüzyıldan itibaren Filistin'e göç etmiş ve ibadetlerine kutsal mekânlarında devam etme isteğinde bulunmuşlardır. Özellikle Almanya ve Doğu Avrupa'da yaşayan Aşkenazlar arasında kabul gören ve maddi açıdan zorluk çeken Hassidim mensubu Yahudiler, Avrupa'dan toplanan sadaka yani 'haluka' ile geçimlerini sağlamıştır. Bu sebeple Aşkenaz Yahudilerine 'Haluka Yahudileri' ismi ile de hitap edilmiştir.⁷²⁷ Yishuvların dışında Siyon Aşıkları cemiyetinin kolonizasyon desteği sonucu açılan birçok merkeze Doğu Avrupa kökenli Aşkenazi Yahudileri yerleştirilmiş ve tarımsal faaliyetlerde yer almaları sağlanmıştır. Zamanla Filistin'de pragmatik ve pratik kolonileşmeyi destekleyen kişiler ile entelektüel ve sosyo-kültürel gelişmeyi savunan kişiler arasında tartışmalar çıkmışsa da Siyon Aşıkları üyelerinin Yahudilerin kutsal topraklarda filizlenen yeni yaşamlarına uyum sağlamak adına ilk şartın tarım okulları kurulması gerektiği fikri kabul görmüştür. Tarım okullarının kurulması Yahudilerin Filistin'de yerleşiminin ilk adımını oluşturması ve

⁷²⁴ Türk, s.73.

⁷²⁵ "Yishuvun kelime anlamı yerleşmedir. Filistin üzerinde var olan Yahudilerin yaşadıkları bölgelere bu isim verilir. Yahudiler, 19. yüzyıla kadar Osmanlı hâkimiyetindeki Filistin topraklarında 'Eski Yishuv' dedikleri Kudüs, Safed, Tiberya ve Hebron'da yaşamaktaydı. Buradaki Yahudilerin çoğunluğunu 16. yüzyılda İspanya'daki zulüm ve baskıdan kaçan Sefaradlar oluşturmaktadır. 19. yüzyılda özellikle Doğu Avrupa ve Rusya'daki pogromlardan kaçan ve Filistin'e gelen Yahudi kesimi ise zamanla yeni yerleşim birimleri kurmuşlar ve 'Yeni Yishuv' adı altında Yafa, Nablus ve Hayfa gibi şehirleri inşa etmişlerdir. Zamanla yeni yishuv merkezlerinin nüfus oranı artmış ve Filistin bölgesinde demografik değişiklikler yaşanmıştır." Ayrıntılı bilgi için bkz. "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.93.

⁷²⁶ "İbranice kelime anlamı dindar demektir. 18. yüzyılın sonlarına doğru İsrail Ba'al Şem Tov tarafından Avrupa'da ortaya çıkan dini bir akımdır. Ortodoks Yahudilik arasında kabul görmüştür ve Tevrat'ta yer alan emir ve yasakları aynen uygulamayı öngörür." Bkz. Acar, s.157.

⁷²⁷ TNA CO 323 / 865.

başarı kazanmaları noktasında da önem arz etmektedir.⁷²⁸ 1882-1900 yılları arasında Filistin'deki yerleşim oranları aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Çizelge 4. Filistin’de Kolonizasyon:⁷²⁹

Yıl	Kırsal Yahudi Nüfusu	Yahudi Tasarufunda Olan Arazi (Dönüm)	Tarımsal yerleşim Merkezleri	Çiftlikler
1882	480	22.530	6	Hesaplanmamış
1890	2.960	104.630	14	Hesaplanmamış
1900	5.210	218.170	22	705

Avrupalı zengin Yahudi ailelerinden Baron Edmond de Rothschild, Filistin’de yeni oluşturan yishuv yerleşim birimlerine 1883-1899 yılları arasında toplamda 5.600.000 sterlin para yardımıyla bulunmuştur. Kitlesele olarak ilk göçlerin yaşandığı bu tarih aralığında Rothschild ailesinin 70.000.000 altın frank yardımı sonucu 40 yerleşim yeri inşa edilmiştir. Ayrıca 19. yüzyılda Filistin topraklarının Osmanlı Devleti’ne ait olmasına rağmen, yerel idarecilerin illegal yollarla toprak satışına izin vermeleri sonucu 40.000 hektarlık alan Yahudilere satılmıştır.⁷³⁰ Bu tarihler arasında Yahudileri maddi ve manevi yönden destekleme hedefi çerçevesinde kurulan Siyon Aşıkları cemiyeti ise 87.000 sterlin civarında maddi destek sunmuştur. Yahudilerin Filistin’de inşa ettikleri tarım okulları zengin Yahudiler tarafından da desteklenmiş ve Rothschild ailesi kutsal topraklarda dönümlerce arazi satın alarak tarım okulları kurulmasını sağlamıştır. Bu toprakları doğru yöntemlerle işletmek ve kısa sürede verimli tarım ürünleri yetiştirmek amacıyla Fransa Versailles ve Montpellier tarım okullarından uzmanlar getirtmiştir. Kolonizasyon sonucu kurulan çiftliklerde avokado, üzüm, zeytin yetiştirilmiş fakat ürünlerin pazarlanması sürecinde gümrük tarifeleriyle ilgili problemler yaşanmıştır. Baron Hirsch, Filistin’e göç ve yerleşimi desteklemek amacıyla “Yahudi Kolonizasyon Derneğini”⁷³¹ kurmuş ve Edmond de

⁷²⁸ TNA CO 323 / 865. Bkz. Türk, s.74.

⁷²⁹ TNA FO 141 / 790 / 4. Ayrıca bkz. Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.41.

⁷³⁰ Türk, s.78.

⁷³¹ "Baron de Hirsch, Yahudilerin ekonomik sıkıntılarını ortadan kaldırmak amacıyla 1891 yılında Yahudi Kolonizasyon Derneği’ni (ICA) kurmuştur. Bu kolonizasyon derneğini kurmadaki hedefi, Rus Yahudilerini tarım ve el zanaatlarında yetiştirmektir. ICA, sadece yoksullukla mücadele etmek için değil ayrıca göçlerin iyi düzenlenmesi adına da çalışmalarda bulunmuştur. Yahudi yaşamında uzun dönemli iyileşmeler getirebilecek özgür koloniler (Arjantin, Kanada, Brezilya, Filistin ve diğer yerlerdeki projeler) kurmayı da hedeflemiştir. Filistin oluşturulacak olan kolonizasyon bölgeleri arasında en fazla öneme sahip olanıdır. Kutsal topraklara göçü organize edebilmek adına burada ekonomik ve politik birçok plan yapılmıştır. Kitlesele göçleri büyütmek adına yardım örgütleri maddi destek sunmuş

Rothschild'in ölümü üzerine tüm sorumluluk Baron Hirsch ve kurmuş olduğu derneğe bırakılmıştır.⁷³²

Siyasi Siyonizm'in babası olarak kabul edilen Theodor Herzl döneminde Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulması planlanmış ve bu doğrultuda birçok adım atılmıştır. Theodor Herzl ve danışmanlarından Max Bodenheimer'ın Filistin'e yerleşim konusunda görüşü Yehova'nın Eski Ahit'te vaat ettiği Nil'den Fırat nehrine kadar tüm bölgelerin kolonizasyona açılması yönündedir.⁷³³ 1898 yılında gerçekleştirilen II. Siyonist Kongresi'nin ana konusu göçmenlerin maddi sıkıntıları olmuş ve çözüm önerisi olarak bir bankanın kurulması öngörülmüştür. Londra'da anonim şirketi olarak faaliyete geçen banka kuruluşunun ilk yılında 2.000.000 sterlin birikim yapmıştır. Daha sonra "Yahudi Müstemleke Vakfı" olarak varlığına devam eden bu banka 1903 yılında gelirinin 100.000 sterlin olduğunu belirttiği "İngiliz-Filistin Şirketini" kurmuştur. Yahudi kolonizatörlerin toprak alım-satımı ve geçimlerini sağlayabilmeleri adına Yafa, Hayfa, Kudüs, Hebron, Safed, Tiberya, Beyrut ve Gaza gibi yerleşim birimlerinde şubeler açarak örgütlenme sağlanmaya çalışılmıştır.⁷³⁴ 1901'de ise gönüllü Yahudilerden toplanacak olan bağışların kabul ve dağıtımı ile ilgilenecek bir fon kurma fikri doğmuş ve bu çerçevede Londra'da "Yahudi Ulusal Fonu" kurulmuştur. 1902 yılında Yahudi Ulusal Fonu'nun toplam geliri 300.000 sterline ulaşmış, toplanan meblağ ile gerek Yahudilerin toprak alım-satımı ya da kooperatif kurulması, gerekse Yahudi kültürünün farklı coğrafyalara yayılması öngörülmüştür.⁷³⁵

Yahudiler, 1905 yılında Doğu Avrupa özellikle Rusya'dan Filistin'e göçü organize etmek ve yerleşimleriyle ilgilenmek adına "Siyon İşçileri" (Poale Zion) derneğini kurmuş iki yıl sonra da göçü hızlandırmak için "Filistin Arazi Şirketi"ni kurulmuştur. Siyon İşçileri Örgütü'nün yanı sıra "Hapoel Hazair" (Genç İşçi) adı altında bir grup oluşturulmuş ve örgüt siyasi parti algısı ile hareket etmiştir. Gerek Siyon İşçileri gerekse Genç İşçi Örgütü Filistin'de var olmayan sendika ve sosyal kurumdan faydalanarak bu alanda gelişim göstermiştir. Genç İşçi Örgütü'nün herhangi bir dokt-

ve göçmenlerin geliri artırılmıştır. Bu durum beraberinde birçok tarımsal koloni kurulmasını sağlamış ve yeni yishuv merkezleri kurulmuştur. " Ayrıntılı bilgi için bkz. *Milliyetçilik ve Sosyalizm*, <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/14635-SON-YUZYIL---2-Milliyetcilik-ve-Sosyalizm.aspx>, (19.01.2017).

⁷³² Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.44.

⁷³³ Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.49.

⁷³⁴ TNA CO 733 / 442 / 14.

⁷³⁵ TNA CO 733 / 442 / 14. Ayrıca bkz. Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, s.52.

rini olmaması ve bağımsız bir şekilde hareket etmesi Siyon İşçileri grubunun daha aktif olmasını ve uluslararası platformda tanınmasını sağlamıştır. Rusya'daki ideolojiden farklı gelişim gösteren Siyon İşçileri Örgütü, Sosyalist toplum düzenini savunmuştur. Sınıf çatışması ve sosyalist düzenin Filistin topraklarına entegre edilemeyeceğinin farkında olan David Ben Gurion ve Ben Zvi liderliğinde farklı bir yol izlenmiştir. Liderler eşliğinde kabul edilen bu yol Filistin'de İbranice kullanımını yaygınlaştırmayı ve tarım yerleşim birimleri kurmayı hedeflemiştir. Yahudi tarım topraklarını korumak amacıyla hareket eden "Haşomer" (Muhafızlar) birliği oluşturulmuş ve I. Dünya Savaşı'nda tarım okulları ve çiftlikleri koruma görevini üstlenmişlerdir.⁷³⁶

Siyonizm hareketinin hızlı bir şekilde gelişmesi ve dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Yahudiler tarafından benimsenmesi sonucu bilinçli bir şekilde örgütlenme süreci yaşanmıştır. Filistin'de yerleşim birimleri kurmayı arzulayan bu örgütler, beraberinde Yahudi aydınlanmasını da getirmiştir. Antisemitist hareket Yahudilerin diasporadan kutsal topraklara dönüşleri noktasında etkili olmuş ve Yahudiler gettolardaki yaşamlarından vazgeçerek kitleler halinde Filistin'e göç etmişlerdir. Yahudiler arasında 19. yüzyılın ikinci yarısından başlamak üzere II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar "Aliyah" denilen göç dalgası meydana gelmiştir. Aliyah süreci ile birlikte Filistin topraklarında Müslüman Arap nüfusuna karşı azınlık konumunda olan Yahudilerin sayısı artmış ve bu olay beraberinde Arap-Yahudi çekişmesine sebep olmuştur.⁷³⁷ Demografik değişimler ve siyasi manevralar sonucunda 1948 yılında bağımsız İsrail Devleti kurulmuş ve dünyanın farklı coğrafyalarında dağınık bir şekilde yaşayan Yahudiler kutsal topraklarına göç etmeye devam etmiştir.

Yüzyıllar boyunca farklı ülkelerde yaşamlarına devam eden diaspora Yahudilerine karşı antisemitist politika gereği gelişim gösteren baskı, şiddet ve suçlamalar Yahudiler arasında beraberinde öze bir diğer deyişle ana vatana dönüş fikrini doğurmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru sistematik bir şekilde artan pogromlar, Yahudilerin Siyon'a kavuşma düşüncesinin faaliyete geçmesini sağlamış ve birçok Yahudi Filistin'e göç etmeye başlamıştır.

Göç, bireylerin yaşamış olduğu siyasal sınırın ötesine, yeni yerleşim birimlerine doğru gerçekleşen toplu bir hareketi ifade etmektedir. Göç arka planında birçok se-

⁷³⁶ Fahri Türk, s.78-79.

⁷³⁷ "Siyonizm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.329.

bep gerektirse de genel olarak "itme" ve "çekme" faaliyetleri etkisinde gelişim göstermektedir. Burada var olan itme etkisi, dış etmenlerin bireylerin yaşamlarını değiştirmesi noktasında oluşmaktadır. Yaşanılan savaşlar, iktisadi problemler, siyasi ya da demografik baskılar itme noktasında bireyleri göçe zorlamaktadır. Çekme etkisi ise; itme faktörünün tam zıttı olarak bireylerin kendi istekleri doğrultusunda daha iyi yaşam koşulları, dengeli nüfus dağılımları ve iş olanakları bağlamında gerçekleşmektedir.⁷³⁸

⁷³⁸ Güven, s.127-128.

5. VAAT EDİLMİŞ TOPRAKLARA DÖNÜŞ: ALİYAH

5.1. FİLİSTİN'E GÖÇ DALGASI

Aliyah sözcüğü İbranice'de yükselme ya da yukarı çıkma olarak addedilmiş ve Yahudiler tarafından diasporadan kutsal topraklara tek tek veya toplu bir şekilde göç etme anlamında kullanılmıştır.⁷³⁹ Farklı sebeplerden dolayı çeşitli aralıklarla Filistin'e yerleşme sağlanmış ve artan nüfus bölgenin demografik değişimine sebep olmuştur. İsrail'in kuruluşuna kadar birçok göç dalgası yaşanmıştır ancak burada tez konusu gereği üç adet aliyah sürecine değinilecektir.

Sistemantik göçler başlamadan önce, Filistin'e yapılan yerleşmeler genellikle din odaklı olmuştur. Kutsal mekânları ziyaret etme ve Filistin'i dini bir merkez haline dönüştürme fikri siyasi Siyonizm düşüncesinden önce gelişmiştir. Bu durumun ana sebebi, Ortaçağ'da Yahudilere karşı düşmanlığın din ekseninde gelişmesinden kaynaklanmaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise, şiddetin boyutu ırki bir temele dönüşmüştür. Irksal problemlerin arka planında, Fransız İhtilali ve milliyetçilik akımı yer almaktadır. Avrupa'da var olan siyasi ve sosyal gelişmeler, Yahudileri milli bilinç ideolojisi etrafında birleştirmiş ve çözüm arama sürecine yönlendirmiştir. Yahudiler, 19. yüzyıldan sonra milli bilincin yükseltilmesi ve Filistin'de bir vatan elde edilmesi adına düzenlemeler yapmıştır. Batı Avrupa'da yaşayan Yahudiler arasında gelişen emansipasyon (kurtuluş, özgürleşme) hareketi ile birlikte ekonomik, siyasi ve medeni alanlarda var olan kısıtlamalar yavaş yavaş son bulmuş ve Yahudiler kendi mesleklerini seçebilme, istediği iş alanına atılma ve seyahat etme özgürlüğüne kavuşmuştur. Doğu Avrupa'da büyük bir nüfus oranına sahip olan Yahudiler ise emansipasyon hareketinden ziyade Siyon'a özlem duymuş ve Filistin'e göç etmenin yollarını aramışlardır. Filistin'in anlamını, önemini ve hayatlarındaki yerini incelemişler ve birçok eser kaleme almışlardır. Örneğin; Yehuda Alkalay'ın *Duy Beni İsrail* ve Zwi Kalisher'in *Siyon'u Arama* önemli eserler arasında yer almaktadır.⁷⁴⁰

Siyonizm cemiyetinin doğuşu ve Filistin'de bir Yahudi yurdu oluşturma düşüncesinin filizlendiği yıllarda bu topraklar Osmanlı Devleti'nin himayesinde yer almak-

⁷³⁹ Ufuk Ulutaş, Selin M. Bölme, Gülşah Neslihan Demir, Furkan Torlak, Saliha Ziya, "İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*, Ankara, Aralık 2012, s.18.

⁷⁴⁰ Türk, s.72-13.

taydı. Dünyanın farklı ülkelerinde Yahudilere karşı doğan düşmanlık sonucu daha güvenli bölgelere göç etme fikri doğmuş ve kitlesel olarak farklı bölgelere yerleşim görülmüştür. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Osmanlı Devleti büyük bir kayıp yaşamış ve Doğu Avrupa'da yaşayan Müslüman ve Yahudi vatandaşlar Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti padişahı II. Abdülhamit gelen Yahudileri önce İstanbul ve Edirne'ye, daha sonra 1892-1899 ve 1900'lü yıllarda Kıbrıs, Mezopotamya bölgesi ve Filistin'e yerleştirmiştir. Yahudilerin öncelikli hedefi güvenli bir alana yerleşmek olsa da daha sonra asıl amaçlarının Filistin coğrafyasına göç etmek olduğu Osmanlı Devleti tarafından anlaşılmıştır.⁷⁴¹

Filistin'e belirli aralıklarla yapılan göçler dünyanın birçok ülkesinden gerçekleşmiş ve göçmenler sosyo-ekonomik farklılıklarına bakılmaksızın yeni inşa edilen kibbutzlara⁷⁴² yerleştirilmiştir. Gettolarda zorlu şartlar altında yaşam mücadelesi veren Yahudilere karşı gerçekleşen baskı ve şiddetler sonucu genellikle mülteci olarak göç eden Yahudilerin dışında, kendi istekleri ile yeni bir milli yurt kurma arzusunda hareket edenler de olmuştur. Siyonist hareketin Filistin'e yapılacak olan göçten beklentisi, seçici olmaktan çok bölgede çoğunluğu sağlama hedefinde olduğundan her Yahudi'nin fiziksel, zihinsel ve ekonomik statüsünün farklılığına bakılmadan göç hakkına sahip olduğu görüşü kabul edilmiştir. Planlı ve programlı bir şekilde gerçekleşen aliyahlar, İsrail'in kuruluşunda da önemli bir etkiye sahip olmuştur.⁷⁴³

Yahudilerin Filistin'e göçleri tek bir seferde ve toplu olarak gerçekleşmemiş, göçler dünyada yaşanan problemler sonucu farklı aralıklarla ve parçalar şeklinde görülmüştür. 1917'de ilan edilen Balfour Deklarasyonu ve akabinde yaşanan göçler ele alındığında üç adet aliyah süreci Filistin'e yerleşim noktasında etkili olmuştur. Birinci göç dalgası; 1882-1903, ikinci göç dalgası; 1904-1914 ve üçüncü göç dalgası; 1919-1923 yılları arasında gerçekleşmiştir.⁷⁴⁴ 19. yüzyılın sonlarına doğru Doğu Avrupa'da görülen antisemitist hareketler Yahudilerin özellikle Filistin'e kitlesel bir şekilde göç etmesine sebep olmuş, diğer yandan Siyonist hareketin aktifleşerek faaliyete geçmesini sağlamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru dalgalar halinde başlayan

⁷⁴¹ Buzpınar, s.78-79.

⁷⁴² Filistin'de Yahudiler için ortak çalışma esaslarına göre oluşturulmuş tarımsal topluluk.

⁷⁴³ Güven, s.128.

⁷⁴⁴ Buzpınar, s.78.

göçler, I. Dünya Savaşı ve akabinde 1917 yılında yayımlanan Balfour Deklarasyonu ile artış göstermiştir.⁷⁴⁵

19. yüzyılın sonlarına doğru Doğu Avrupa'da özellikle de Rusya'da Yahudilere karşı ikinci sınıf insan muamelesi söz konusu olmuştur. Rus vatandaşlardan uzakta ayrı yerleşim merkezleri olan gettolarda hayatlarını devam ettiren Yahudilere karşı baskıcı tutum şiddetini arttırmıştır. Yahudiler antisemitist hareketlere karşı bir yandan "Yahudi" olarak yaşamlarını devam ettirmeye çalışırken, bir yandan da Filistin'de bir milli yurt kurma fikrini geliştirmeye başlamıştır. 1870 yılında yaşanan baskı sonucu buldukları coğrafyadan daha güvenli bir bölgeye göç etmeye başlayan Yahudileri Osmanlı Devleti ülkesine kabul etmekte herhangi bir sakınca görmemiştir. 1880 yılına gelindiğinde ise Yahudilerin göç sebepleri farklı bir boyuta geçmiş ve göçler sistematik bir şekilde Filistin'de devlet kurma hedefi çerçevesinde gerçekleşmiştir.⁷⁴⁶

Rus Çarı II. Alexander'ın bir suikast sonucu öldürülmesinden Yahudiler sorumlu tutulmuş ve Yahudilere karşı uygulanan baskıcı tutum yerini şiddetli saldırılara bırakmıştır. Yahudiler bu yaklaşım sonucu Rusya, Polonya ve Romanya'dan toplu bir şekilde göç etmeye başlamıştır. Aliyah sürecinin ilk dalgası 1881-1891 yılları arasında gerçekleşmiştir.⁷⁴⁷ 134.000 Yahudi Amerika'ya, 15.000 Yahudi farklı ülkelere göç etmiştir. 15.000 Yahudi'den 5.000 kadarı Filistin'e yerleşmiştir. Filistin'de demografik oranlar netlik göstermese de çeşitli kaynaklarda farklı nüfus dengelerine yer verilmiştir. Örneğin; 1837'de Filistin'de Yahudi nüfusu 9.000 civarındayken, 1840-1900 yılları arasında Filistin'e yerleşen Yahudi sayısının 35.000 dolaylarında olduğu ileri sürülmüştür. Rusya'dan sonra kitlesel göçlerin bir diğer durağı Romanya olmuştur. 1899-1904 yılları arasında yaklaşık olarak 60.000 Yahudi daha güvenli bölgelere göç etmeyi tercih etmiştir. 1892 yılında Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinden ikinci büyük göç dalgası yaşanmış ve 500.000 civarında Yahudi daha güvenli ülkelere özellikle de Amerika'ya yerleşmiştir. 1880-1914 yılları arasında yaklaşık 3.000.000 Yahudi Amerika'ya, 300.000 kadar Yahudi de İngiltere, Kanada ve Güney Afrika'ya göç etmiştir. Göçleri *Siyon Aşıkları* gibi örgütlenmeler desteklemiş ve Fi-

⁷⁴⁵ TNA FO 141 / 790 Kahire 1917.

⁷⁴⁶ Arslan, s.9.

⁷⁴⁷ Bostancı, s.94-95.

listin'e yerleşimleri noktasında finansal yardımlarda bulunmuşlardır.⁷⁴⁸ 1880-1929 yılları arasında yaklaşık 4.000.000 Yahudi Doğu Avrupa'dan göç ederken, Siyonist örgüt 120.000 kadar Yahudi'ye mali destekte bulunmuş ve Filistin'e yerleşmelerini sağlamıştır.⁷⁴⁹

Yahudilerin Filistin'e göç serüvenleri öncelikli olarak dini amaçla gerçekleşmişse de zamanla bunun yerini milliyetçilik düşüncesi almıştır. 19. yüzyılın başlangıcından itibaren kutsal şehirlere dini amaçlarla yerleşen Yahudiler, baskı ve zulme uğrayınca milli yurt ideolojisini geliştirmiş ve Filistin'e göç etmeye başlamıştır. Bu düşüncenin filizlenmesinde *Dünya Siyonist Örgütü* ve Yahudi önderlerin etkisi büyüktür. Özellikle Filistin'de kolonizasyon sürecinin başlaması ve göçmen Yahudilerin buralara tarımsal faaliyetler gerçekleştirmek adına yerleştirilmeleri kısa sürede bölge nüfusunun dengesinin değişmesine sebep olmuştur. 1882 yılında ilk zirai göçün başlaması ile birlikte Yafa civarına 3.000 kadar Yahudi iskân etmiştir.⁷⁵⁰ Rothschild, Baron Hirsch gibi zengin Siyonist üyeler tarafından kurulan *Yahudi Kolonizasyon Birliği* ve *Siyon Aşıkları* gibi kuruluşların desteği sonucu 1882'den itibaren Filistin'de 30 civarında yeni Yahudi yerleşim birimi kurulmuş, göç eden kişiler buralara yerleştirilmiştir.⁷⁵¹ İlk göçmenler Rişon Lesiyon, Zihron ve Yesod Hamaale gibi tarım yerleşkeleri kurmuşsa da zirai konuda yeteneksiz oluşlarından dolayı Filistin'de başarısız bir profil çizmişlerdir. En büyük başarıları ise Elizer Ben Yehuda liderliğinde gelişen kültür ve eğitim alanındaki yeniliklerdir.⁷⁵² İlk göçmenler genellikle Yahudiler tarafından kutsal sayılan Kudüs, Safat, Hebron ve Tiberya civarına iskân ettirilmiştir. 1882 yılında toplu göç öncesi nüfus 24.000 civarındayken, 1895'te sayı 47.000'e yükselmiştir.⁷⁵³ Birinci aliyah sürecinin son yılı olarak kabul edilen 1903'te ise birçok Yahudi köyü inşa edilmiş, 350.000 dönüm toprak satın alınmış ve kırsal alanda 100.000 Yahudi yerleşim birimi kurulmuştur. Bu dönemde Filistin'e gelen Yahudiler, Yafa başta olmak üzere kentlere yerleşmeye başlamış ve Elizer Ben

⁷⁴⁸ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s.13-14.

⁷⁴⁹ TNA FO 141 / 790 Kahire 1917. Bkz. Münir Fahreddin-Koray Çalışkan, "Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi", *Birikim*, Sayı:140, Aralık 2000, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4188/yeni-intifada-ve-filistin-sorununun-kisa-tarihi#.WL2jDfnyjIU>, (18.04.2017).

⁷⁵⁰ Arslan, s.10.

⁷⁵¹ Buzpınar, s.84.

⁷⁵² Ulutaş ve diğerleri, s.18.

⁷⁵³ Can Deveci, "Filistin'e Yapılan Yahudi Göçü", *Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi*, 2014, s.1.

Yehuda'nın etkisi sonucu şehirlerde İbranice asıl dil olarak konuşılmaya başlanmıştır.⁷⁵⁴

1800 ve 1900 yılları arasında Kudüs'ün nüfus ve dinî yapısı aşağıda verilen tabloya göre değişiklik göstermiştir. Ayrıca 1882 yılında bir nüfus sayımı yapılmış ve Kudüs merkez kazasının nüfusu tespit edilmiştir.

Çizelge 5. Kudüs Şehrinde Demografik ve Dinî Yapı⁷⁵⁵

Yıl	Müslümanlar	Hristiyanlar	Yahudiler	Toplam
1800	4.000	2.750	2.000	8.750
1835	4.500	3.250	3.000	10.750
1840	4.650	3.350	3.000	11.000
1850	5.350	3.650	6.000	15.000
1860	6.000	4.000	8.000	18.000
1870	6.500	4.500	11.000	22.000
1880	8.000	6.000	17.000	31.000
1890	9.000	8.000	25.000	42.000
1900	10.000	10.000	35.000	55.000

Çizelge 6. Kudüs Merkez Kazasında 1882 Nüfus Sayımında Demografik ve Dinî Yapı⁷⁵⁶

Yıl	Müslümanlar	Hristiyanlar				Yahudiler	Diğerleri	Toplam
		Rum-Ortodokslar	Ermeniler	Protestanlar	Latinler			
1882	54.367	12.022	847	534	6.052	7.105	132	81.059

1882 yılında Kudüs merkez kazasında yapılan nüfus sayımında kent nüfusu mahalleler şeklinde gösterilmemiştir. Kudüs'te gerçekleştirilen bu nüfus sayımının dezavantajlı yönü sadece Osmanlı tebaasından kişilerin sayılmış, yabancı uyruklu kişilerin sayıma dâhil edilmemesidir. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği nüfus sayımı oranlarına dikkatli yaklaşmak ve verileri başka kaynaklardan da kontrol etmek gerektiği düşüncesindeyiz.⁷⁵⁷

İlk aliyah sürecinden itibaren Yahudiler Kudüs'te sayısal üstünlüklerini elde tutmuş ve yeni göçlerle çoğunluğu korumuştur. Örneğin 1880 yılında 8.000 Müslüman,

⁷⁵⁴ Karaman, *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, s.19.

⁷⁵⁵ Avcı, s.84.

⁷⁵⁶ Avcı, s.84.

⁷⁵⁷ TNA CO 732 / 182 / 6.

6.000 Hristiyana karşılık Yahudi nüfusu 17.000 civarındadır. Göçlerle birlikte Kudüs'te var olan Yahudi cemaatleri arasında da değişimler yaşanmıştır. İlk aliyah döneminden önce çoğunluğu Sefaradlar oluştururken, 1880-1890 yılları arasında özellikle Rusya, Polonya ve Romanya'dan gelen Aşkenazlar Kudüs'te üstünlüğü ele geçirmiştir. Yapılan göçler Kudüs'te yeni mahallelerin kurulmasını sağlamış ve 1882'de dokuz farklı yerleşim birimi oluşturulup, 400 konut tesis edilmiştir. Mea Şearim ve Nehalat Şiva bu yerleşim merkezlerinin en önemlileri arasında yer almaktadır. Yafa yolu üzerinde bulunan ve tarafsız bir ticaret bölgesi olarak adlandırılan alanda Yahudi, Ermeni ve Rumlar dükkân işletmiştir.⁷⁵⁸ Ayrıca Siyonistlerin önderliğinde Yafa yakınlarında kurulan Risho Zion (Siyon'a Başlangıç), Petach Tikvah (Ümit Kapısı), Zichron Jacob (Yakub'un Hatırası) ve Rosh-Pina (Köşe Taşı) gibi koloniler de ilk aliyah sürecinde gelen Yahudilerin yerleşim merkezleri olmuştur.⁷⁵⁹

Osmanlı Devleti'nin Yahudi göçlerine karşı amacı, Kudüs gibi birçok inanca kucak açan bir şehirde, mevcut bulunan dengeyi bozmamaktır. Bu sebeple, dış göçlerle bölgedeki Yahudi nüfusunun artması istenilmemiş ve şehrin kendine has dokusunun devam etmesi için birçok çaba sarf edilmiştir. Örneğin; kutsal mekânları ziyaret amaçlı gelen yabancılar, özellikle de Yahudiler için bölgede kalmalarına sınırlar getirilmiş ve bu süre önce bir ay, daha sonra gelen itirazlar sonucu üç aya çıkarılmıştır. Ayrıca Filistin'e yerleşemeyen Yahudi göçmenlerin, bölgeye yakın alanlara göç edip, ardından gizli bir şekilde Filistin'e yerleşmeleri sonucu Osmanlı Devleti, Yahudilerin Filistin civarı topraklara yerleşmelerini de yasaklamıştır. Bu noktada Osmanlı Devleti 27 Haziran 1900'de güçlü ülkelerle temasa geçerek bir nota vermiş ve gemicilik şirketlerinden pasaportu olmayan Yahudilerin gemilere alınmamasını, Filistin'e bilet satılmamasını talep etmiştir. Fakat tüm bu engelleme girişimlerine rağmen ilgili devletler Osmanlı Devleti'nin isteklerine karşı dikkatsiz davranmış ve Filistin'e göçler devam etmiştir.⁷⁶⁰ II. Abdülhamit'in Yahudilerin Filistin'e yerleşimleri konusunda gösterdiği hassasiyet ve önlemlere rağmen 1876-1908 yılları arasında Filistin'de 40.000 dönüm toprak satın alınmış ve 33 yerleşim alanı inşa edilmiştir.⁷⁶¹

1904-1914 yılları arası ikinci aliyah sürecini kapsamaktadır. Rusya'nın Japonya ile yaptığı savaşta yenilgi alması sonucu oluşan siyasi atmosfer yeni göç hareketini

⁷⁵⁸ Nicault, s.40-57.

⁷⁵⁹ Gümüş, s.55.

⁷⁶⁰ Ali Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, İstanbul: Truva Yayınları, 2006, s.85.

⁷⁶¹ Gümüş, s.59.

doğurmuştur. I. Dünya Savaşı'na kadar gelen süreçte 40.000 Yahudi Filistin'e yerleşmiştir.⁷⁶² Yeni göçmenler, bir önceki aliyah döneminde olduğu gibi deneyimsizlikler sonucu zorluklar yaşamış ve geldikleri bölgelere geri dönmek zorunda kalmıştır. 1904-1906 yılları arasında Doğu Avrupa'dan gelen kişiler işçi özelliklerinden ziyade idealist oluşlarıyla dikkat çekmiştir. Rusya ve Polonya'da orta sınıfta yer alan bu gurup Filistin'de sosyalist bir toplum yaratma ideolojisi ile göç etmiştir. İkinci aliyah süreci ile Filistin'e yerleşen Yahudiler burada Siyonist işçi hareketinin doğmasını sağlamıştır.⁷⁶³

İkinci göç dalgasıyla gelen kişiler İsrail Devleti'nin kuruluşu ve sonraki dönemde yönetimde söz sahibi olma noktasında önem arz etmektedir. David Ben Gurion, Ben Zwi, David Block, David Remes, Berl Kaznelson ve Israel Schochat gibi önemli kişilerin çoğu Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın kuzeyinden geldiklerinden dolayı kökenleri ve ideolojileri benzerlik göstermektedir.⁷⁶⁴ Gelen Yahudiler arasında kültürel faaliyetlere ve eğitime çok fazla önem verilmiştir. İbranice ve felsefenin gelişmesi adına çalışmalar yapmış ve eğitim almışlardır. Ayrıca demokrasi ve Siyonizm'e inançları çok yüksek olup sosyalist bir profil çizmişlerdir. Bu kişilerin devlet kurmaya yetkin oluşları İsrail'in 1948 yılında bağımsız bir devlet olarak hayata geçmesinde olumlu etki yaratmıştır.⁷⁶⁵ Sosyalist gençler tarafından birçok kibbutz kurulmuş ve Tel Aviv şehri daha organize bir şekilde inşa edilerek yeni yerleşim merkezleri oluşturulmuştur. Ayrıca Histadrut⁷⁶⁶ ve Filistin bölgesindeki Yahudileri koruma amacıyla oluşturulan Hashomer de bu sosyalist gençler tarafından kurulmuştur.⁷⁶⁷

1897 Basel Kongresinden itibaren daha sistemli, planlı ve ideolojik bir çalışma içine giren Siyonistler, ikinci aliyah süreci Filistin'e yerleşim noktasında daha aktif

⁷⁶² TNA CO 732 / 182 / 6.

⁷⁶³ Türk, s.78-79.

⁷⁶⁴ TNA WO 160 / 23.

⁷⁶⁵ Türk, s.80.

⁷⁶⁶ "Histadrut'un tam olarak kelime anlamı "İsrail Sendikalar Birliği" olsa da faaliyet alanı Filistin bölgesinde bağımsız bir devlet kurma adına çalışmalar yapmak olmuştur. Filistin topraklarının Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde olmasına rağmen dünyanın birçok yerinden Yahudilerin göç etmesini sağlamak ve emin adımlarla ilerleyerek bağımsız bir yurt inşa etmek temel amaçları olmuştur. Bu organizasyon ile birlikte farklı coğrafyalardan birçok fikir babası olarak tabir edilen üniversite öğretim üyeleri, mimarlar, mühendisler, sanatkarlar ve ticaretle uğraşan kişiler Filistin'e göç etmiştir.

Histadrut, İsrail Devleti'nin kurulmasında önemli etkiye sahip kuruluşlardan biri olmuştur." Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekmel Zaid, "İsrail'de Sendikacılık Hareketleri ve Histadrut Teşkilatı",

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9381>, (01.07.2017), s.169.

⁷⁶⁷ TNA WO 160 / 23.

rol oynamışlardır. 1904-1910 arası Filistin'e göç eden Yahudiler ya oldukça fakir ya da üst tabakalara ait hedef ve idealleri bulunan kişilerden oluşmaktaydı. Maddi anlamda sıkıntı çeken Yahudiler Avrupa'daki zorbalıklardan kaçanlar, lider durumunda olanlar ise göçleri organize etmek ve nüfusu arttırmak amacıyla gelenlerdi. Bu dönemde birçok güçlü devlet adamının desteği alınmış ve göçmenlerin yerleşim planları yapılmıştır. Avrupa'da ve Amerika'da yaşayan zengin Yahudi ailelerden alınan katkı paylarıyla maddi sıkıntılar en aza indirgenmiştir. Parasal destekler ile birlikte yoksul ve çaresiz olan Yahudilerin Filistin'e göç etmeleri daha da kolaylaşmıştır.⁷⁶⁸ Osmanlı Devleti göçleri önleme adına birçok yasak koymuşsa da konsolosların yardımı ile Avrupa vatandaşı Yahudilerin sayısı gün geçtikçe artmıştır. Yafa kaymakamlığından mutasarrıflığa 1907 yılında bildiri yazısı gönderilmiş ve her hafta Yafa iskelesine yüzlerce Yahudi'nin geldiği, göçmenlerin pasaportlarının alınıp üç aylık seyahat hakkı tanınmasına rağmen %10'luk bir kısmının geri döndüğü bilgisi verilmiştir. Geldikleri ülkelere geri dönmeyen kesim ise yine konsoloslukların aracılığıyla pasaportlarını alıp Yafa, Kudüs ve diğer şehir merkezlerine yerleşmeyi sağlamıştır.⁷⁶⁹

İkinci göç dalgası sürecinde II. Abdülhamit ile İttihat ve Terakki yönetiminin Yahudi politikaları da mevcuttur. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte II. Abdülhamit'in yönetimdeki etkisi bir nebze kırılmıştır. Siyasi arenada güç kazanmaya başlayan Jön Türkler, padişahın aldığı kararlara karşı çıkmış ve Yahudilerin Filistin'e göç etmelerinde bir sorun görmemiştir. Baskıcı rejimden kurtulan ve Jön Türklerin siyasetinde serbest bir ortama kavuşan Yahudiler göç ve yerleşim faaliyetlerini iyice arttırmıştır.⁷⁷⁰ II. Meşrutiyet'in ilanından önceki süreçte Osmanlı Yahudileri İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde önemli bir role sahip değilken, 1908 sonrası kendi amaçları gereği iş birliği yoluna gitmiştir. Yahudiler ve Jön Türkler arasında sağlanan çıkar birliği ile birlikte Yahudi cemaati İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne tam destek sağlamıştır.⁷⁷¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetime gelmesi gayrimüslim tebaa tarafından sevinçle karşılanırken Yahudi cephesinde durum özgürlükçü ortamdan faydalanarak kendi devletlerini kurma ya da otonom bir yönetime sahip olma şeklinde gelişim göstermiştir. İkinci aliyah döneminde Filistin'e yerleşen, siyasi hayatta aktif rol oynayan gençler yüksek öğrenim amacıyla yönlerini İstanbul'a çe-

⁷⁶⁸ Ali Arslan, "Avrupa'dan Türkiye'ye Yahudi Göçünün Stratejik Olarak Kullanılması (1880-1920)", s.31-32.

⁷⁶⁹ Avcı, s.83.

⁷⁷⁰ Umar, s.427.

⁷⁷¹ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizm'e*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999, s.123-124.

virmiştir. Ben Zwi, Jön Türkler hakkında görüşlerini şöyle ifade etmiştir: "Siyonizm yeni bir döneme girmiştir. Bu yüzden faaliyetlerimizin merkezini gerçeklerin ışığında Şark'a kaydırmalıyız. Osmanlı hükümeti ve parlamentosuyla görüşmelerde bulunmalıyız."⁷⁷²

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 senesinde göçler ile birlikte artan Filistin Yahudi nüfusu II. Abdülhamit'in tahta çıktığı 1876 yılına göre üç kat artmış ve 80.000'e yükselmiştir. Siyonistler 1908 yılına kadar toplamda 40.000 dönüm arazi satın almış ve 33 yerleşim birimi kurmuştur. Filistin'e yapılan Yahudi göçleri parlamentoda Arap mebuslar tarafından da tehlikeli görülmüş ve yerleşimin durdurulması gerektiğini savunmuşlardır. Parlamentodaki Yahudi mebuslar ise Siyonistlerle bağlantılarının olmadığını açıklayarak Osmanlı Devleti'nden başka bir idare altında yaşamak istemediklerini dile getirmiştir.⁷⁷³ Durumun ciddiyetinin farkına varan İttihatçılar, öncelikli olarak Yahudilerin Filistin haricinde Doğu Anadolu, Mezopotamya ya da Makedonya gibi bölgelere göç etmesini kararlaştırmıştır.⁷⁷⁴ Siyonist örgüt etkisinde kalan Yahudilerin istekleri ise bu bölgeler değil, sadece Filistin topraklarına yerleşmekti. Yahudilerin Filistin'e yerleşip, bir devlet kurma amaçlarından vazgeçmeyeceğini anlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, çözümü II. Abdülhamit'in getirmiş olduğu kısıtlamalara geri dönmekte bulmuştur. Bu kısıtlamaları yaparken hedeflerinin Yahudi düşmanlığı olmadığını, sadece Filistin'e yerleşimin istenmediğini ve diğer sunulan bölgelerde herhangi bir sıkıntı görmediklerini dile getirmişlerdir. Bu dönem hükümetin ana politikası Filistin coğrafyasında Yahudi sorunu yaratmaktan kaçınmak üzerine gelişim göstermiştir. Ermeni, Yunan, Bulgar ve Arapların liderliğinde ayrılıkçı hareketler söz konusu olunca hükümet güvenliğini korumak adına din ve ırk temelinde herhangi bir cemiyet ya da parti kurulmasını yasaklamıştır. Filistin'de bağımsız bir milli yurt kurma hedefinde çalışmalar yapan Siyonizm de tehlike arz eden guruplar içerisinde görülmüştür. Göç ve yerleşimi durdurmak ya da hızını azaltmak adına "Türkleştirme ve Osmanlılaştırma" politikasına bile başvurulmuştur. 7 Ağustos 1909'da Talat Paşa İçişleri Bakanlığı'na gelmiş ve 28 Eylül 1909 tarihi itibarıyla bütün valiliklere bir talimatname göndermiş ve Yahudi göçlerini durdurmak adına bir takım kararlar yürürlüğe koymuştur. Kararlar tam olarak uygulanamadığı için

⁷⁷² Türk, s.96-97.

⁷⁷³ Umar, s.427.

⁷⁷⁴ Ali Arslan, "Avrupa'dan Türkiye'ye Yahudi Göçünün Stratejik Olarak Kullanılması (1880-1920)", s.32.

göçler devam etmiş ve Yahudiler Siyonist liderlerin öncülüğünde satın alınan topraklara yerleşmiştir.⁷⁷⁵ Alınan tüm önleme çabalarına rağmen 1908-1914 yılları arasında 139 hanenin ikamet ettiği 1.500 nüfusa sahip Tel Aviv şehrinin temelleri atılmıştır.⁷⁷⁶

Kudüs'te 1905 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında bir öncekilerden farklı olarak Eski ve Yeni Şehir olarak ikiye bölünmüş merkez ve otuzdan fazla mahalleye yer verilmiştir. Bu nüfus sayımına göre Kudüs'ün toplam nüfusu 32.500 olarak tespit edilmiş ve 7.900 Sefarad, 5.500 Aşkenaz olmak üzere 13.400 Yahudi, 11.000 Müslüman ve 8.100 Hristiyan demografik oranları oluşturmuştur. Bir öncekinde olduğu gibi bu nüfus sayımı da Osmanlı tebaasındaki Yahudileri içerdiğinden dikkatli kullanılması gerekir. 1910 ve 1914 yıllarında nüfus değişimi aşağıdaki tabloda verilmiştir.⁷⁷⁷

Çizelge 7. Kudüs Şehrinde 1910 Yılı Demografik ve Dinî Yapı⁷⁷⁸

Yıl	Müslümanlar	Hristiyanlar	Yahudiler	Toplam
1910	12.000	13.000	45.000	70.000

Çizelge 8. Kudüs Merkez Kazasında 1914 Yılı Demografik ve Dinî Yapı⁷⁷⁹

Yıl	Müslümanlar	Hristiyanlar				Yahudiler	Diğerleri	Toplam
		Rum-Ortodokslar	Ermeniler	Protestanlar	Latinler			
1914	70.270	19.717	1.173	1.473	9.062	18.190	1.036	120.921

14 Mart 1914 yılında tespit edilen nüfus değerlerine göre Yahudiler Osmanlı Devleti'nin önemli yerleşim merkezlerinde yaşamaktadır. Aşağıdaki grafikte Yahudilerin 1914'te Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki nüfus dağılımlarına yer verilmiştir.⁷⁸⁰

⁷⁷⁵ Türk, s.99-100.

⁷⁷⁶ Gümüş, s.81.

⁷⁷⁷ Avcı, s.84-85.

⁷⁷⁸ Avcı, s.84.

⁷⁷⁹ Avcı, s.84.

⁷⁸⁰ Yetkin, s.53.

Çizelge 9. 14 Mart 1914 Osmanlı Devleti Sınırında Yahudi Nüfus Dağılımı⁷⁸¹

İstanbul	52.126	Aydın	35.044	Edirne	22.515
Kudüs	21.259	Beyrut	15.052	Halep	12.193
Suriye	10.140	Bursa	4.126	Ankara	4.026
Sultankale	3.642	Diyarbakır	2.085	Menteş	1.615
Çatalca	1.480	Van	1.383	Urfa	865
Eskişehir	728	İzmit	428	Karasi	363
Sivas	344	Antalya	250	Adana	66
İçel	40	Canik	27	Bolu	20
Erzurum	10	Kastamonu	8	Trabzon	8
Karahisarsahip	7	Konya	4	Zor	2

Yukarıda gösterilen tabloya göre Yahudilerin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde toplam nüfusu 187.073 olarak tespit edilmiştir. Demografik çalışmalarda en kötü sayım en iyi tahminden iyidir ilkesi geçerli olduğundan hareketle bu verilerin yine de önemli bir gösterge olduğunu düşünebiliriz. Demografik verilere göre Osmanlı Devleti'nin İzmir gibi diğer önemli şehirlerindeki Yahudi nüfusuna yer verilmemiştir. İzmir'de Yunan işgali başlamadan önce Yunanlıların nüfus sayımlarına göre şehrin demografik yapısı Rumlar 165.000, Türkler 80.000, Ermeniler 40.000 ve Yahudiler 55.000 şeklinde değişmektedir.⁷⁸²

Kudüs Mutasarrıflığı bölgeye yapılan göçler üzerine araştırmalarını arttırmış ve 13 Mayıs 1914'te Odessa'dan Yafa'ya bir Rus gemisinin geldiğini ve toplamda 150 Yahudi'nin çocuklarıyla beraber yerleşim amacıyla olduğunu açıklamıştır. Yafa Kaymakamlığı da gelen Yahudilerin eşyalarıyla birlikte olmasına dikkat çekmiş ve 14 Mayıs 1914'te 300 kişilik bir Yahudi grubunun Rus gemileriyle Yafa'ya ayak bastığını bildirmiştir. Yapılan göçler üzerine Dâhiliye Nezareti herhangi bir sert müdahaleden kaçınılmasını ve sorun yaratmamak adına ılımlı bir ortam oluşturulmasını istemiştir.⁷⁸³

1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlaması tam da bu göç dalgasına rastlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar döneminde isteklerini tam olarak elde edemeyen Yahudiler Osmanlı Devleti'nin tamamen ortadan kalkmasıyla başarıya ulaşacakları düşüncesine girmiştir. Savaş süreci ve güçlü devletlerle temasa geçmeleri Yahu-

⁷⁸¹ Yetkin, s.53.

⁷⁸² Yetkin, s.53.

⁷⁸³ Ali Aslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, s.125.

dilerin bağımsız bir devlet kurmaları noktasında fırsat sağlamıştır.⁷⁸⁴ İngiltere, Fransa, Almanya gibi güçlü devletler bu savaşta ülkelerine destek sağlamaları adına Yahudileri kendi safhalarına çekme yarışına girmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olması ve akabinde Sina-Filistin Cephesi'nin açılmasıyla bu coğrafyada yaşayan Yahudiler Osmanlı aleyhinde çalışmalara başlamış ve kurmuş oldukları "Yahudi Lejyon Kuvvetleri" ile İngiliz ve Fransız birliklerine destek olmuştur. İngiliz hükümetinin Siyonistlerle yakın temasta bulunması ve savaş sonrasında Yahudilere milli bir yurt inşa etmeleri noktasında vaatlerde bulunmalarıyla birlikte Yahudiler İngiltere'nin dostluğunu seçmiştir. Savaş yıllarında da İngilizlerin serbest bir göç ortamı sunmasıyla beraber Yahudiler Filistin'e yerleşmeyi başarmıştır.⁷⁸⁵ İkinci aliyah sürecini kapsayan 1904-1914 yılları arasında Filistin'e göç eden Yahudi sayısı 38.754 civarındadır.⁷⁸⁶

1919-1923 yılları arasında üçüncü aliyah süreci yaşanmıştır. Üçüncü göç dalgası her ne kadar I. Dünya Savaşı'nın bitimi itibariyle başlamışsa da 1917 yılında gerçekleşen önemli olaylarla birlikte Filistin'e beklenilenden fazla göç ve yerleşim sağlanmıştır. Bu önemli olaylar 1917 yılında Rusya'da meydana gelen Bolşevik İhtilali ve 2 Kasım 1917'de yayımlanan Balfour Deklarasyonu'dur. Bolşevik Devrimi ile birlikte Rusya'da güvenlik problemleri yaşanmış ve baskıların artmasıyla beraber 1917-1920 yılları arasında 37. 000 Yahudi Filistin'e göç etmiştir.⁷⁸⁷ Üçüncü aliyah yıllarında diğer önemli gelişmeler de I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi, Filistin'in İngiliz himayesine geçmesiyle beraber manda yönetiminin başlaması, Ortadoğu'da İngilizlerin çıkar ilişkileri gereği Arap ve Yahudilere vaatlerde bulunması ve sorunun büyüyerek Arap-Yahudi çatışmalarına dönüşmesidir.

2 Kasım 1917'de İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un yayımladığı ünlü deklarasyon Filistin'in geleceğinin belirlenmesinde önemi yadsınamaz bir gelişmedir. Deklarasyon ile birlikte Siyonistler Filistin'e yerleşme ve yurt edinmede önemli bir adım atmış ve gelişmelerin nasıl bir biçim alacağını sinyali verilmiştir.⁷⁸⁸ I. Dünya Savaşı sırasında yayımlanan deklarasyona kadar Filistin'de azınlık konu-

⁷⁸⁴ TNA FO 608 / 99.

⁷⁸⁵ TNA FO 608 / 99.

⁷⁸⁶ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.93.

⁷⁸⁷ Gökçınar, s.64.

⁷⁸⁸ Jonathan Schneer, *Balfour Deklarasyonu*, çev.: Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2015, s.38.

munda olan Yahudiler, 1917 yılından itibaren İngiliz desteğini hissetmeye başlayınca göçleri arttırmıştır. Modern tarım usullerinin kullanılması, kolonilerin açılması ve bilimsel çalışmaların arttırılmasıyla beraber zengin Yahudi ailelerinin göç sürecinde maddi destek sağlamasıyla yerleşim oranı yükseliş göstermiştir.⁷⁸⁹ Balfour Deklarasyonu, Siyonist hareket ile İngiliz sömürgeciliğinin ortak hedeflerde birleşmesini sağlamıştır. Deklarasyon yayımlandıktan bir ay sonra Kudüs'ün ve akabinde Filistin'in İngiliz himayesine geçmesiyle birlikte Siyonistler bu coğrafyada daha fazla nüfuz elde etme şansı yakalamıştır. Balfour Deklarasyonu'nun imzalanmasıyla birlikte Filistin'de fiilen başlayan İngiliz idaresi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra 18-26 Nisan 1920'de San Remo Konferansı ile birlikte netlik kazanmış ve resmiyete geçmiştir.⁷⁹⁰ Manda yönetiminin başlamasıyla Balfour Deklarasyonu'nun sunduğu hedeflere daha kolay bir şekilde ulaşacağını düşünen Siyonistler bölgede hâkimiyet alanını genişletmiştir. İngilizlerin Araplara karşı sunduğu vaatlerden vazgeçişleri ve Siyonist hedeflere yönelmiş olmalarıyla beraber Filistin coğrafyasında yeniden karışıklıklara sebep olacak olan Arap-Yahudi çatışmalarının başlamıştır.⁷⁹¹ İngiliz manda yönetiminin serbest bir ortam yaratmasından cesaretlenen Yahudiler göçleri sürecini arttırmış ve Eylül 1920 itibariyle 16.500 kişi Filistin'e yerleşmiştir. Gelen göçmenler ile birlikte bölgenin demografik değişime uğraması Araplar tarafından şiddetle kınanmış ve Yahudi karşıtı söylemler yerini kanlı çatışmalara bırakmıştır. Mayıs 1921'de Kudüs'te başlayan büyük ayaklanmayı polis ve askerler zorlukla bastırılmış ve şehirde asayiş bozulmuştur.⁷⁹² Bölgede yaşanan gerginlikler ve dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan Yahudiler tarafından Filistin'in cazip gelmeyişi göçlerin yavaşlamasına sebep olmuş ve Siyonist teşkilatın tüm çabalarına rağmen yerleşim beklenenin altında olmuştur.⁷⁹³

İngiltere'nin Yahudilere karşı toleranslı yaklaşması sonucu Arap tepkisi artmış, 1920 ve 1921 yılları arası Filistin'de Arap ayaklanmaları ortaya çıkmıştır. İngiltere, asayişin bozulmasına ve ayaklanmaların devam etmesine rağmen Yahudilere Filistin'in kapılarını açmaya devam etmiş, Siyonistlerin kendi okullarını açmalarına, as-

⁷⁸⁹ Çakmak, s.1366.

⁷⁹⁰ TNA CO 537 / 855.

⁷⁹¹ İslâm Konferansı Teşkilâtı Kudüs Komitesi, *Kudüs Tarihi Belge*, çev.: Acar Tanlak, 1988, s.40.

⁷⁹² TNA CO 537 / 855. Bkz. Yaşar ve diğerleri, s.53-54.

⁷⁹³ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, s.231.

keri örgütlerini kurlmalarına izin vermiştir.⁷⁹⁴ Yahudilerin Filistin'e daha fazla göçü sağlama çabalarına karşılık Araplar göçün durdurulmasını ve Arap topraklarının Yahudilere verilmemesini talep etmiştir. Ayrıca Wilson Prensipleri gereğince bu topraklarda Arap nüfusunun üstünlüğünü iddia ederek, bölgede Arap Devleti'nin kurulması gerektiğini savunmuştur. Bu gelişmeler üzerine Churchill 1 Temmuz 1922'de bir bildiri yayınlamış ve Yahudilere "Yahudi Filistin" yaratma yetkisi verilmediği, sadece bir yurt tesisinin söz konusu olduğu, Filistin'de Araplar ile Yahudilerin eşit şartlarda yaşayacağı ve bölgeye yapılacak göçün Filistin'in ekonomik kapasitesine bağlı olduğu açıklanmıştır. Filistin'in İngiltere'nin kontrolü altına girmesinden sonra 25.000 Yahudi'nin bu bölgeye göç ettiği de vurgulanmıştır.⁷⁹⁵

Üçüncü göç yılları arasında Filistin'e gelen Yahudilerin çoğu Rusya ve Doğu Avrupa'dan olmuştur. Halutzim olarak isimlendirilen ve tarım konusunda eğitilmiş kişilerin çoğunluğu oluşturmasıyla birlikte Filistin'de ziraî komünlerin sayısı artmış ve "Yahudi işçi" kavramı sıklıkla duyulmaya başlanmıştır. Histadrut ve Haganah⁷⁹⁶ gibi teşkilatların oluşturulmasında da Halutzim Yahudilerinin etkisi büyüktür.⁷⁹⁷ 1919-1923 yılları arasında Filistin'e gelen Yahudilerin sayısı 35.000 civarındadır. Bu öncü kişiler bölgede yaşayan Yahudilerin karakterini ve organizasyonlarını kuvvetli bir şekilde etkilemiştir. Sosyo-ekonomik alt yapının temellerini atarak kooperatif sayılarını arttırmış ve karayolları inşasında nitelikli iş gücü sağlamışlardır.⁷⁹⁸ Özellikle Ukrayna, Polonya ve Macaristan'dan gelen bu grup birçok kibbutz ve moshavim kurarak bölgede Yahudi yerleşim haritası oluşturmuşlardır. Kendilerinden sonra gelecek olan Yahudiler için gerek iş imkânı gerekse yerleşim merkezi sayısını artırarak göç ortamını çekici kılmışlardır.⁷⁹⁹

⁷⁹⁴ TNA FO 141 / 790 / 20 (Filistin 1922-1926)b. Ayrıca bkz. Ayhan Döner, "Tarihsel Süreç İçerisinde İsrail Devlet Modelinin Ortaya Çıkışı", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1 Haziran 1997, s.20.

⁷⁹⁵ TNA FO 141 / 790 / 20 (Filistin 1922-1926)b.

⁷⁹⁶ "İngiltere'nin manda yönetiminde kurulan önemli teşkilatlardan biri de Haganah'tır. 1920'de kurulan bu teşkilatın hedefi Yahudi nüfusun güvenliğini korumak ve her türlü milis gücü sağlamaktır. Arap saldırıları ve Yahudi göçlerini kısıtlama hedefinde olan İngiltere hükümetine karşı da koruyuculuk rolü üstlenmişlerdir". Ayrıntılı bilgi için bkz. İsrail Enformasyon Merkezi, *İsrail Hakkında Gerçekler*, (Yayına Hazırlayan: Ruth Ben-Chaim), Kudüs: Keter Pres, 2008, s. 30.

⁷⁹⁷ Ulutaş ve diğerleri, s.19.

⁷⁹⁸ İsrail Enformasyon Merkezi, *İsrail Hakkında Gerçekler*, (Yayına Hazırlayan: Ruth Ben-Chaim), Kudüs: Keter Pres, 2008, s. 27-28.

⁷⁹⁹ TNA FO 141 / 790 / 20 (Filistin 1922-1926).

Filistin'de 1880'li yıllarda Yahudi nüfusu 35.000 civarında iken 1900'lü yıllara gelindiğinde oran artmış ve I. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda iki katına ulaşmıştır. Manda idaresi boyunca 10 yıl içerisinde 100.000 Yahudi Filistin'e göç etmiş ve demografik yapı %10'luk seviyeden %17'ye yükselmiştir.⁸⁰⁰ 1914 yılında Filistin Osmanlı himayesindeyken 689.272 kişiden oluşan toplam nüfus içerisinde Yahudilerin sayısı 60.000 civarında yer almaktaydı. İngiltere'nin manda yönetimine geçmesinden sonra 31 Aralık 1922'de gerçekleştirilen ilk nüfus sayımına göre oranlar; %78'lik oranla Müslümanlar 590.890, %9,6'lık oranla Hristiyanlar 73.024, %11'lik oranla Yahudiler 83.794 olmak üzere toplamda 757.182 kişidir.⁸⁰¹ 1917 Balfour Deklarasyonu'nun imzalandığı yılda Filistin nüfusunun 570.000'i Müslüman, 75.000'i Yahudi ve 74.000'i de Hristiyan olmak üzere toplam nüfusu 719.000 civarındaydı. Deklarasyon imzalandıktan ve İngilizlerin Filistin'de milli bir yurt kurulmasında herhangi bir sakınca görmediğini açıkladıktan sonra yaklaşık olarak 16.500 Yahudi Filistin'e yerleşmiştir.⁸⁰²

1922 yılında bölgenin demografik oranlarında değişimler yaşanmıştır. Filistin'de 589.000 Müslüman yaşarken, Yahudilerin sayısı 83.000'e yükselmiştir. Üçüncü aliyah sürecinde Filistin'e yerleşenlerin 29.239'u Eşkenazi ve 1.675'i Seferad Yahudilerindedir. Göç dağılımları ise genelde yeni kurulan yerleşim merkezleri Tel Aviv, Yafa, Hayfa ve Kudüs'te yoğunluk göstermiştir. 1922 yılında şehirlerdeki nüfus oranları; Tel Aviv ve Yafa 21.656, Kudüs 3.456 ve Hayfa 3.456 civarındadır. Yerleşim yerlerine göre Yahudi nüfus yüzdeleri; Kudüs %54, Tel Aviv %100, Yafa %16, Hayfa %25, Tabarya %64 ve Safad %34'tür.⁸⁰³ Aliyah sürecinin başlamasından itibaren Yahudilerin toprak mülkiyetine göre rakamlar; 1882'de 25.000, 1890'da 107.000, 1900'de 220.000, 1914'te 420.000 ve 1922'de 894.000 dönümdür.⁸⁰⁴

1920 ve 1921 yıllarında yaşanan Arap-Yahudi çatışmaları Filistin'in güvenliğinde problemler yaratmıştı. Çatışmaların kısa sürede önlenememesi ve asayişin sağlanamaması sonucu Churchill Yahudilere göç yasağı getirmiştir. Düzen sağlandıktan

⁸⁰⁰ Turhan, s.280.

⁸⁰¹ TNA FO 141 / 790 / 20 (Filistin 1922-1926). Ayrıca bkz. Karaman, *Uluslararası İlişkiler Çıkarmasında Filistin Sorunu*, s. 31.

⁸⁰² TNA FO 141 / 790 / 20 (Filistin 1922-1926).

⁸⁰³ TNA FO 141 / 790 / 20 (Filistin 1922-1926). Bkz.Can Deveci, "İsrail Filistin Meselesi", *ERUSAM (Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi)*, 14 Mayıs 2015, s.8-9.

⁸⁰⁴ TNA FO 141 / 790 / 20 (Filistin 1922-1926).

sonra 1922 yılında göç yasağı kaldırılmış ve yerleşim devam etmiştir. Polonya ve Ukrayna'daki katliamlar sonucu Yahudiler, Yafa gemilerine binerek Filistin'e göç sürecini yürütmüşlerdir. 1920'li yıllarda Filistin nüfusu önceki yıllara nazaran iki kat yükselerek 160.000'e ulaşmıştır. Tarım kolonilerinin artmasıyla beraber istihdam edilen Yahudi sayısı da 37.000 civarındadır. Gelen göçmen Yahudilerin %25'lik bir kısmı beklentilerini karşılayamayınca geri dönmeyi tercih etmiştir. Yaşanan tüm gelişmeler neticesinde Filistin'e yıllık göç oranı %8 dolaylarında seyir göstermiştir.⁸⁰⁵

5.2. NAZİ VE SİYONİZM İLİŞKİSİ

Nasyonel Sosyalist Alman İşçi Partisi (NAZİ), 24 Şubat 1920'de 25 maddelik parti programını açıklayarak resmen kurulmuştur. 8 Mayıs 1945 yılına kadar Almanya'yı yöneten siyasi partinin liderliğini Adolf Hitler üstlenmiştir. 1933 yılında Nazilerin iktidara gelmesiyle beraber tarih sahnesinde Yahudi düşmanlığı boyut atlayarak tartışma konusu yaratmıştır.⁸⁰⁶

Siyonist hareketin aktif bir şekilde gelişmesini sağlayan etmenlerden en önemlisini Antisemitist ideoloji oluşturmaktadır. Antisemitizm sonucu dünyanın farklı bölgelerinden kutsal mekân olarak addedilen Filistin'e göç süreci I. Dünya Savaşı ve Balfour Deklarasyonu sonrasında artış gösterse de 1925 yılından itibaren azalma yaşanmıştır. 1927-1929 yılları arasında Filistin'e göç neredeyse durma noktasına gelecek kadar gerilemiştir. Bu yıllarda Filistin'de hayal kırıklığına uğrayan Yahudiler bölgeyi terk etmeye başlamış ve yılda ortalama 3200 Yahudi Siyonizme olan umutlarını yitirdiği gerekçesiyle Filistin'den ayrılmıştır. Filistin'de Yahudi nüfusunu arttırarak devlet kurma ideolojisinde olan Siyonizm, yaşamış olduğu başarısızlığı sonlandırmak adına çeşitli arayışlar içine girmiştir. Bu noktada Nazi Partisi'nin Antisemitist faaliyetleri Yahudilere dolaylı yoldan katkı sağlamıştır. 1933 yılında Adolf Hitler liderliğinde yönetime gelen Naziler, Yahudi karşıtı söylemler ve akabinde gerçekleştirdikleri eylemlerle Filistin'de tıkanma yaşanan göç sürecinin artmasını sağlamıştır.⁸⁰⁷ Nazilerin baskıcı rejiminden kaçarak Filistin'e yeni bir göç dalgası yaratan

⁸⁰⁵ Johnson, s.408.

⁸⁰⁶ Ahmet Asker, "Nazi Irk Tasnifinde Türkler ve Ortadoğu Halkları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 25, 2012-Güz, s.80.

⁸⁰⁷ Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi Kültür Hizmeti, 2004, s.172-173.

Yahudilerin sayısı gün geçtikçe artmış ve üç yıl içerisinde Yahudi nüfusu Arap nüfusunun üçte birine yaklaşmıştır.⁸⁰⁸

Nazi iktidarı, 1933-1945 yılları arasında sadece Yahudilerle değil Araplarla da iletişim haline girmiştir. Arap liderler ve Naziler arasındaki ilişki daha çok Arapların Almanlara yaklaşma isteğinden kaynaklanmıştır. Nazilerin nihai amacı dünya egemenliği oluşturmaktı ve bu noktada ilk hedef Avrupa, sonraki hedef Ortadoğu olacaktı. Alman Ortadoğu uzmanlarına göre; İngilizler, iki dünya savaşı arası dönemde Araplara verdikleri taahhütleri gerçekleştirmemesi gerekçesiyle bölgede problemler yaşamıştır. Nazilerin Ortadoğu'ya yönelik tutumlarında ise bu hatalara düşmeme söz konusudur. Nazi hükümetinin ilk yıllarında başlıca hedef Yahudilerden kurulmak olmuş ve konu ile ilgili çeşitli düşünceler ortaya atılmıştır. Bazı Nazi liderleri bu kurtuluşun imha yoluyla gerçekleşmesini savunsa da ilk etapta uygulanabilir bir politika olarak kabul edilmemiştir. Bunun yerine uygulanabilir politika olarak göç tercih edilmiştir. Eğer göç süreci hızlandırılırsa Almanya kısa sürede Yahudisiz bir ülke konumuna gelecekti. Dönemin şartları göz önüne alınırsa, 1930'lu yıllarda çok az ülke yoksul Yahudileri kabul edecek seviyededir. Almanlara göre İngiliz manda yönetimindeki Filistin Yahudilerin yerleşmek isteyeceği yer olmalıdır. Nazi hükümetinin Siyonizm ve Yahudi Devleti'ne karşı öncelikli tutumu küçümseme iken daha sonra düşmanca tavır halini almıştır. Nazilere göre Yahudiler, devlet kurmak ve onu yaşatmak için gereken idealizmden yoksundur. Nazi Partisi'nin gazetesi olan *Angriff*'in editörü, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Yakındoğu dairesinin başkanına bir mektup yazmış ve burada Nazilerin karakteristik görüşüne değinmiştir. Mektupta: "Yahudilerin Almanya'dan Filistin'e gelerek servetlerini harcamaları iyi bir şey... Filistin, Alman Yahudilerin göç etmesi için uygun bir yer. Buraya kök salamayacaklar, servetlerini harcayacaklar ve Araplar tarafından temizleneceklerdir... Filistin'deki Yahudiler belalarını bulmuştur, sonları kızgın bir tavadan ateşe atlamak olacaktı."⁸⁰⁹

Siyonistlere göre; Nazi Partisi'nin Antisemitist faaliyetleri, sosyo-ekonomik konumu güçlü olan Avrupalı elit Yahudilerin Filistin'e göç etmeleri noktasında olumlu etki sağlayacaktı. Yaşanan yıldırma yöntemleri sonrasında David Ben Gurion: "Bilsem ki Almanya'daki bütün Yahudi çocuklarını kurtarmak için ya hepsi İngiltere'ye nakledilecek ya da yarısı İsrail'e götürülecek, ben ikinci şıkkı seçerim" ifadesini kul-

⁸⁰⁸ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.95.

⁸⁰⁹ Bernard Lewis, *Semitizm ve Anti-semitizm*, s.166-169.

lanmıştır. Nazizm ve Siyonizm her ne kadar birbirine zıt gibi görünse de iki taraf arasındaki çıkar ilişkileri sonucu bazı dönemlerde temaslar yaşanmıştır. Örneğin; Avrupa'daki Siyonist örgütler 1930 yılından itibaren Nazilerle iletişime geçerek desteklerini sunmuşlardır. Almanya Siyonist Federasyonu: "Bizim Yahudi milliyetçiliğine olan bağlılığımız, Alman ulusunun nasyonal ve ırksal gerçekleri ile büyük bir ilişki ve uyum içindedir" söylemi Siyonistlerin Nazilerle yakınlaştığının göstergesidir. Hitler'in iktidar yürüyüşü ve silahlanma sürecinde Yahudilerden malî destek gördüğü de araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Aldof Hitler'in yakın arkadaşı Herman Rauschning'in *Hitler M'a Dit Que* kitabında yer alan Führer'in şu söylemi de Siyonistlerden malî destek görüldüğünün örneğidir: "Yahudiler bana mücadelede önemli katkılarda bulundurlar. Hareketimizde çok sayıda Yahudi beni malî olarak destekledi." Ayrıca Amerikalı tarihçi Francis R. Nacasia, SS'in Hagana'ya silah yardımıyla bulunduğundan bahsetmiştir.⁸¹⁰

Almanya, Ortadoğu'daki İngiliz güçlerine karşı Araplarla hareket etmeyi ve onlara gizli bir şekilde yardım sağlamayı tercih etmiştir. Araplar da aynı düşmana karşı hareket ettiklerinden dolayı Almanlara güvenmiş ve onları desteklemiştir. Başlangıçta ortak düşman olarak addedilen İngiltere, Fransa ve Yahudiler iken daha sonra Fransa'nın bölgeden çekilmesiyle beraber Sovyetler ve ABD yerini almıştır. Almanlar ve Araplar arasındaki yakınlaşma 1934'te Nuremberg Yasaları yürürlüğe girmesiyle artış göstermiştir. Nuremberg Yasaları'nda Yahudi karşıtı söylemlerin yer alması sonucu Araplar, Führer Adolf Hitler'e kutlama telgrafları çekmiştir.⁸¹¹

Almanya'da yaşayan Yahudiler, başlangıçta ülkelerinden ayrılmak istemese de zamanla pogromların artması sonucu göç etmeye karar vermişlerdir. Yahudiler, Nazi baskıları sonucunda göçe zorlansa da onları kabul edecek devlet sayısı neredeyse yok denecek kadar azdı. Dominik Cumhuriyeti diktatörü Rafael Trujilo başlangıçta Yahudileri ülkesine kabul edeceğini söylese de zamanla bu bilginin asılsız olduğu ortaya çıkmıştır. ABD Başkanı Roosevelt, Birleşik Devletler göçmen kota sayısını yükseltmeyerek göçü engellemiştir. İngiltere ise gerek Filistin'e gerek İngiltere'ye Yahudi göçünü sınırlama yoluna gitmiştir. Avrupa'dan ayrılacak Yahudiler için gidilebilecek yerler; Güney Amerika, Doğu Afrika ve Şanghay olarak belirlenmiştir. Avusturya'da Yahudi cemaatinin çalışmaları ile "Yahudi Göçmenlik Merkezi" kurulmuş

⁸¹⁰ Turan, s.173-174.

⁸¹¹ Bernard Lewis, *Semitizm ve Anti-semitizm*, s.171-176.

ve göç süreci hızlandırılmıştır. Bir yıl içinde Avusturya'da yaşayan Yahudilerin yarısından çoğu ülkeden göç etmiştir. Almanya'dan 1933-1939 yılları arasında 130.000 Yahudi göç ederek ülkeyi terketmiştir. Fransa, Hollanda ve Çekoslovakya gibi komşu ülkelere yerleşen Yahudiler, savaş sürecinde yeniden Nazi tarafından toplanmıştır. Savaş sürecinde farklı bölgelere göç eden Yahudiler, Almanya'nın ilerleyişi sonucu yeniden Nazi eline geçmiş bulunuyordu. Bu konuda Almanya'nın planı toplanan Yahudileri Madagaskar veya Doğu Avrupa'ya yerleştirmekti. Sonuç itibariyle Polonya'nın büyük bir kısmını ele geçiren Naziler, burada "Yahudi Bölgesi" oluşturmuş ve Yahudileri gettolara yerleştirerek ağır işlerde çalıştırmaya başlamıştır. Savaşın sonlarına doğru gettolaştırılan ve sürgün edilen Yahudilere alternatif olarak fiziksel imha işlemleri de getirilmiştir. 1941 yılının yaz aylarından itibaren işgal edilen bölgelerde Yahudiler kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Gaz odaları ve ilave krematoryumların inşa edilmesiyle birlikte imha işlemleri artış göstermiştir. Aralık 1941'de Chelmno İmha Kampı'nda sistematik olarak ilk kez gaz kullanılmıştır. Chelmno İmha Kampı'nda günde ortalama 1.000 kişi hareketli gaz arabaları vasıtasıyla öldürülmüştür. Mart 1942'den itibaren SS Subayları, Belzec Kampı'nda sabit gaz odalarında Yahudileri katletmeye başlamıştır. Auschwitz-Birkenau Kampı'nda günde yaklaşık 12.000 Yahudi gaz odalarında öldürülmüştür. Savaş boyunca sadece Almanya'da değil, Doğu Avrupa'da Almanların ilerlediği her noktada imha süreci devam etmiştir. Almanların savaş sırasında öldüğü Yahudi sayısı 5,6-6,3 milyon aralığındadır.⁸¹²

5.3. ARAP-YAHUDİ ÇATIŞMASININ GETİRDİKLERİ

Birinci Dünya Savaşı sonuna gelindiğinde Filistin'deki Yahudi nüfusu ortalama 60-80.000'dir. 1932 yılında 9.500, 1934'te 42.539, 1935'te 62.000 Yahudi Filistin'e göç etmiştir. Filistin nüfusu 30 Haziran 1938'de 1.418.619'a yükselmiş, bunun 895.159'u (% 63.1) Arap, 399.808'i (% 28.2) ise Yahudi'den oluşmaktadır.⁸¹³

İngiliz mandası Filistin'e yurtdışından Yahudilerin göç etmesiyle beraber Araplarda ülkelerinin ellerinden gittiği düşüncesi yer almıştır. Filistin'i Yahudilerden korumak amacıyla çeşitli gizli dernekler kuran Araplar direnişe başlamıştır. Cihâd-ı Mukaddes, Yeşil El ve Kara El, Yahudilere karşı mücadeleye başlayan örgütlerden en önemlileridir. Cihâd-ı Mukaddes'in lideri Kudüs müftüsü, Kara El'in lideri ise

⁸¹² Brenner, s.268-281.

⁸¹³ Kızıloğlu, s.55.

Şeyh İzzeddin El-Kassâm'dır. Kara El örgütünün lideri 1935'te İngilizler tarafından öldürülmüş ve akabinde gerek Yahudilere gerekse İngilizlere karşı Arap direnişi hız kazanmıştır. 25 Nisan 1936'da farklı bölgelerde kurulan millî komiteler bir araya gelerek ilk büyük teşkilat olan Yüksek Arap Komitesi-El-Lecnetü'l Arabiyyetü'l-ulyâ Li-Filistîn'i kurmuş ve başkanlığına Kudüs başmüftüsü Emîn El-Hüseynî getirilmiştir. Arapların direnişine karşılık Yahudiler de teşkilatlanma yoluna girmiş ve tüm Filistin'e yayılan Haganah adlı silahlı örgütü kurmuştur. Haganah'ı İngilizler de desteklemiş ve askerî kanadını İngiliz subayları eğitmiştir. 1933 yılı, gerek Arapların gerekse Yahudilerin kurmuş oldukları örgütlerin faaliyetleri sonucu çatışmaların artarak devam ettiği bir yıl olmuştur.⁸¹⁴

İngiliz manda yönetiminin Yahudi göçüne izin vermesi ve Yahudileri silahlandırmasına karşılık Araplar 1936 yılında büyük bir isyan çıkarmıştır. Ayaklanmadan sonra İngiltere Hükümeti, Lord William Robert Peel başkanlığında kurulan *Kraliyet Filistin Komisyonu* araştırma heyetini Filistin'e göndermiştir. Araplar, başlangıçta komisyonu önemsememiş fakat Arap ülkelerinin araya girmesi sonucu şikayetlerini bildirmişlerdir. Arap şikayetleri: Yahudilerin Filistin'e olan göçüne engel olunmaması, Arap topraklarının Yahudilere satışının engellenmemesi, İngilizce ve İbranice'nin resmi dil olarak kullanılması, İngiliz ve Yahudi subaylarının istihdamına karşılık Araplara yüksek memuriyetler verilmemesi, Filistin'de topraksız bir Arap halkın ortaya çıkması ve Yahudilerin Arap işçi kullanmaktan kaçınmalarıdır. Yahudi göçünün durdurulması, Yahudilere toprak satışının engellenmesi ve Filistin'de milli bir hükümetin kurulması gibi isteklerinin gerçekleşmemesi sonucu Araplar bölgede isyan etmeye devam edecekleri bildirmişlerdir.⁸¹⁵

Yahudilerin şikayet ve istekleri: Filistin Hükümeti'nin ayaklanmaların bastırılmasında aciz kalması, İngiliz idaresinin Yahudi yurdunun kurulmasında gösterdiği isteksizlik, Yahudi göçüne engel olunması, Hükümetin Arap terörizmine boyun eğmesi ve Kudüs Müftüsü'ne gösterdiği müsamaha, İngiliz manda memurlarının Arap sempatanlığı yaparak taraf tutmaları, Ürdün topraklarının da Yahudi göçlerine açılmasıdır. Filistin Kraliyet Komisyonu, Filistin'de yaptığı iki aylık incelemeden sonra

⁸¹⁴ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.95.

⁸¹⁵ Celil Bozkurt, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume: 5, Issue:8, December 2012, s.279-280.

kesin halinin daha sonra Beyaz Kitap'la duyurulacağını belirterek Filistin'den ayrılmıştır.⁸¹⁶

Temmuz 1937'de Peel Heyeti raporunu hükümete sunmuştur.⁸¹⁷ Bu rapora göre Filistin; Arap Devleti, Yahudi Devleti ve İngiliz Mandası olmak üzere üç kısma ayrılmış ve sınırlarını çizilmiştir. Arap Devleti'nin 453.000 nüfusu ve 7.393.000 dönüm toprağı; Yahudi Devleti'nin 436.000 nüfusu ve 1.257.000 dönüm toprağı ve İngiliz Mandası'nın ise 505.800'ü Arap ve 157.500'ü Yahudi olmak üzere 663.300 nüfusu ve 6.971.000 dönüm toprağı rapora göre belirlenmiştir. Komisyonun teklifleri kendi içinde bile oybirliğiyle kabul edilmemiş ve raporda farklı teklifler öne sürülmüştür. İngiliz Hükümeti, bu konunun Londra'da yapılacak bir toplantıda yeniden ele alınacağını açıklamıştır. Londra Konferansı'na Araplar ve Yahudiler aynı anda davet edilmiştir. Arap Devletleri, Londra'ya gitmeden önce Kahire'de bir araya gelmiş, Filistin konusundaki politikalarını gözden geçirmiş ve ortak kararlar belirlemişlerdir. 7-11 Ekim 1938'te toplanan "Arap Milli Kongresi"ne Filistin, Irak, Suriye, Lübnan, Yemen, Ürdün, Fas ve Mısır'dan 2000 kadar delege katılmıştır. Kongrede alınan kararlar sonucu Arap istekleri: Balfour Deklarasyonundan vazgeçilmesi, Filistin'e olan Yahudi göçlerinin durdurulması, Filistin'in taksiminden kesinlikle vazgeçilmesi, Filistin'de nüfusun nispi temsili esasına göre seçilmiş bir Milli Anayasal Hükümeti'nin kurulması, derhal siyasi bir genel af ilanıdır.⁸¹⁸

Londra Konferansı, 7 Şubat 1939'dan 17 Mart 1939'a kadar devam etmiştir. Konferansta Filistin Arapları ile Mısır, Irak, Suudi Arabistan, Yemen ve Ürdün delegeleri de yer almıştır. Yahudiler ise Chaim Weizman başkanlığında 42 kişiden oluşan bir heyet ile konferansa katılmıştır. İngiltere Sömürge Bakanı Malcolm MacDonald, konferanstan önce yaptığı bir basın açıklamasında şu konuya değinmiştir: "Her ne kadar kuvvet kullanmak kaçınılmaz ise de meseleyi sadece kuvvet halledemez. Meseleyi hal için askerî değil siyasi çözüm lazımdır. Hükümet meseleyi siyasi yönden ele almak konusunda vakit kaybetmemiştir. Araplarla Yahudiler arasında bir anlaşma yapılmalıdır. Bizim gayretimiz meseleyi münakaşa ve müzakere ile halletmek olacaktır." Araplar, Yahudi delegasyonu ile aynı masaya oturmayı reddedince İngiliz

⁸¹⁶ Bozkurt, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939)", s.280.

⁸¹⁷ Kızıloğlu, s.55.

⁸¹⁸ Bozkurt, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939)", s.280-286.

Hükümet yetkilileri ayrı ayrı müzakere yapmak zorunda kalmışlardır. Araplar şu isteklerinden kesinlikle taviz vermemişlerdir: Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasından vazgeçilmesi, Yahudi göçlerinin ve Yahudilere arazi satışının yasaklanması, Arap Devletleri'nin tam istiklale kavuşturulması, Filistin'de Arap bağımsızlığının tanınması. Yahudiler de isteklerinden taviz vermeyerek konferansta şu isteklerde bulunmuşlardır: Filistin'de Manda rejiminin devam etmesi, Yahudi göçünün devam ettirilmesi, "Yahudi Yurdu" politikasının devam ettirilmesi, Filistin'de Yahudilerin bir azınlık durumuna düşürülmeyeceğine dair garanti verilmesidir. Londra Konferansı'nda gerek Arapları gerekse Yahudileri uzlaştıramayan ve bir sonuca varma konusunda başarılı olamayan İngiltere Hükümeti konferansı sonlandırmıştır.⁸¹⁹

İngiltere, II. Dünya Savaşı'nın ayak sesleri duyulurken Ortadoğu'daki dengeleri korumak istemiştir. Ayrıca Almanya ile savaşa ihtimalinden dolayı Araplarla var olan ilişkisini bozmamak adına bazı girişimlerde bulunmuştur.⁸²⁰ Londra Konferansı'nda tam anlamıyla uzlaşma sağlayamayan İngiltere, 17 Mayıs 1939'da yayımladığı Beyaz Kitap (The MacDonald White Paper) ile Filistin'de gerçekleştirmeyi hedeflediği yeni politikalarını kamuoyuna sunmuştur.⁸²¹ Bu belge ile Filistin'de Yahudi Devleti'nin kurulmasında İngiliz siyasetinin bir parçası olmadığı, gelecek yıllarda Yahudi göçmenlerin kabulünün Arap nüfusunun onayına tabi tutulacağı, gelecek on yıl içinde Arapların ve Yahudilerin karşılıklı olarak gösterecekleri işbirliği doğrultusunda iki toplumlu bağımsız Filistin Devleti kurulması ve göçmen sayısının beş yıl içinde 75.000 olarak dondurulması öngörülmüştür.⁸²² Beyaz Kitap ile birlikte Balfour Deklarasyonu'nda vaat edilen Yahudi Yurdu'ndan vazgeçilmiş ve İngiltere, II. Dünya Savaşı öncesi Arapların Almanlar ile yakınlaşmasından dolayı Filistin anlaşmazlığında Arapların tepkilerine de önem verilmesi yoluna gitmiştir. Araplara sağlanan hakların Yahudilere göre daha ayrıcalıklı olması Siyonistlerin Beyaz Kitap'ı "Kara Belge" olarak ifade etmelerine sebep olmuştur.⁸²³ Beyaz Kitap'ın yayımlanmasından sonra Yahudiler, Araplara karşı başlattıkları direnişleri İngiliz Manda yönetimine de yansıtmaya başlamışlardır. 17 Mayıs 1939'da Filistin'deki Yahudi Ajansı yayımladığı

⁸¹⁹ Bozkurt, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939)", s.286-287.

⁸²⁰ Kızıloğlu, s.55.

⁸²¹ Bozkurt, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939)", s.288.

⁸²² Kızıloğlu, s.55-56.

⁸²³ Bozkurt, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939)", s.289.

bir bildiri ile Yahudi göçlerine getirilen sınırlamayı eleştirmiş ve İngiltere'nin yeni politikasının Yahudilerin "kendi ata yurdunda kendi ulusal yurdunu kurma hakkını" reddettiğini dile getirmiştir. Ayrıca İngiltere'nin Arap terörizmine yenik düştüğünü ve Yahudileri Arapların eline teslim ettiğini açıklamıştır. Beyaz Kitap'ın yayımlandığı günün akşam saatlerinde 5.000 Yahudi Tel-Aviv'de bazı propagandalar düzenlemiştir. Yahudiler, hükümet binasına bombalı saldırılarda bulunmuş ve binadaki İngiliz bayrağını indirerek kendi bayraklarını asmıştır. Saldırıyı düzenleyen Yahudi göstericiler ve İngiliz polisi arasında yaşanan çatışmalarda 100 kişi yaralanmıştır. Hayfa'da 4.000 kadar Yahudi toplanarak "Kahrolsun Beyaz Kitap, Yaşasın Balfour Beyannamesi" sloganlarını atmış ve Beyaz Kitap'ı protesto etmiştir. Yahudiler, Filistin'in farklı bölgelerinde gerek Araplara gerekse İngilizlere karşı saldırılarda bulunmuştur.⁸²⁴

Beyaz Kitap'ın yayımlanması Araplar ve Yahudiler arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştu. Akabinde 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla beraber II. Dünya Savaşı başlamıştır. Savaş yılları Araplar için beklenilen aksine felaket teşkil eden bir süreci beraberinde getirmiştir. Radikal ve ılımlı Araplar arasında yaşanan polemikler teşkilatlanma noktasında sıkıntı yaratmıştır. 1937'de tutuklanma kararına karşı çıkarak Lübnan'a kaçan Kudüs başmüftüsü Emin El-Hüseynî'nin İngilizler tarafından Filistin'e alınmaması da çıkan isyanların lidersiz kalmasına sebep olmuştur.⁸²⁵ Savaş yıllarında Yahudi cephesinde ise bir yandan silahlı mücadele diğer yandan politik kararların alınacağı bir toplantı hazırlıkları devam etmiştir. 9-11 Mayıs 1942'de New York'ta düzenlenen Dünya Siyonist Teşkilatı'nın olağanüstü kongresinde "Biltmore Programı" tasarlanmış ve bu belge 11 Mayıs 1942'de dünya kamuoyuna duyurulmuştur. Yahudiler Biltmore Programı'nda şu isteklerde bulunmuştur: Sınırsız göç imkânı, ordu ve silahlanmanın sağlanması ve Filistin'in Yahudi Devleti olması.⁸²⁶

Savaş yıllarında saldırılara devam eden Yahudi silahlı direniş örgütü Haganah, bir yandan İngiliz ordusundan silah temin ederken diğer taraftan gizli bir şekilde göçmen Yahudileri Filistin'e yerleştirmeyi başarmıştır. Siyonist liderler, ABD başkanı ile temasa geçerek 1945 yılında Avrupa'dan ABD'ye göç eden 100.000 Yahudinin

⁸²⁴ Bozkurt, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939)", s.289-290.

⁸²⁵ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.95.

⁸²⁶ Kızıloğlu, s.56.

Filistin'e yerleşmesini talep etmiştir. 1946'da Amerikalı ve İngilizlerden oluşan komisyon, Filistin'de inceleme yaptıktan sonra göçlerin sağlanabileceği yönünde bildirim sunmuş fakat oluşabilecek herhangi bir şiddetten dolayı İngiliz denetiminde iki uluslu tek bir devletin kurulmasını önermiştir.⁸²⁷

5.4. 1947 TAKSİM PLANI

II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı yeni durum beraberinde Arap-Yahudi çatışmasını daha da ateşlendirmişti. Yahudiler sadece Araplarla çatışmayıp aynı zamanda Filistin'deki İngiliz binalarına da zarar vermekteydi. Araplar ise Alman yanlısı politikadan vazgeçerek İngilizler ile yeni problem yaşamamak adına yeni politikalar üretmekteydi. İngiltere, 1946 yılında sorunlara son vermek amacıyla Filistin'de sıkıyönetim ilan etse de başarılı olamamış ve Filistin sorununu Birleşmiş Milletler'e taşımaya karar vermiştir.⁸²⁸

Yaşanılan problemlerle başedemeyen İngiltere, 2 Nisan 1947'de Birleşmiş Milletler'e Filistin sorununu havale etmiştir. Aynı dönemde Mısır, Suriye, Irak, Lübnan ve Suudi Arabistan, BM Genel Sekreterliği'nden Filistin'deki manda yönetiminin son bulması ve bağımsızlıklarının ilan edilmesi gibi isteklerde bulunsalar da Arapların tekliflerine yer verilmemiştir.⁸²⁹ 15 Ağustos 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığını kabul eden İngiltere için Ortadoğu'da manda yönetiminin devam ettirilmesine gerek kalmamıştı. Bu sebepten dolayı İngiltere, 1947 yılından itibaren bölgede geçici hükümet görevinde yer almış ve idareyi Birleşmiş Milletler'e devretmiştir. BM Genel Kurulu, Filistin'de varolan sorunların çözümü için bir komite kurulmasına ve bölgede araştırmalar yapılmasına karar vermiştir. Avustralya, Çekoslovakya, Kanada, Guatemala, İran, Hindistan, Peru, İsveç, Hollanda, Yugoslavya ve Uruguay'dan oluşan 11 üyeli Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi (UNSCOP) kurulmuş ve Filistin'de araştırmalara başlanmıştır.⁸³⁰ UNSCOP, 1 Eylül 1947'ye kadar çalışmalarını tamamlayarak BM Genel Kurulu'na rapor etmesine karar verilmiştir.⁸³¹

⁸²⁷ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.95-96.

⁸²⁸ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.96.

⁸²⁹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Savaş, Siyaset ve Diplomasi*, Bursa: Alfa Yayıncılık, 2017, s.242.

⁸³⁰ Kızıloğlu, s.56-57.

⁸³¹ Mehmet Şükrü Güzel, "İsrail Devletinin Kuruluşuna Giden Yolda Filistin 1914-1947", *USGAM Raporu Sayısı: 6*, Ortadoğu Çalışmaları Sayısı: 1, Kasım 2012, s. 22-23.

Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi ile görüşen Yahudiler ve Dünya Siyonist Teşkilatı'nın lideri Weizmann Filistin'in taksimini isterken, Arap devletleri bağımsız bir Filistin Devleti kurulmasını talep etmiştir.⁸³² UNSCOP Filistin'deki araştırmalarını tamamladıktan sonra raporunu hazırlamış ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunmuştur. Tamamlanan raporda "Çoğunluk Planı" ve "Azınlık Planı" olarak iki öneri ortaya çıkmıştır.⁸³³ Komitede Çekoslovakya, İsveç, Hollanda, Kanada, Peru, Guatemala ve Uruguay temsilcileri Çoğunluk Planı'nı desteklemiştir. Bu plana göre; Filistin Arap Devleti, Yahudi Devleti ve Kudüs Bölgesi olmak üzere üç ayrı idarede taksim edilecekti. 1 Eylül 1947'den itibaren Arap ve Yahudi Devletleri 2 yıllık bir bekleme süresinden sonra bağımsız olacaktı. Arap Devleti'ne Filistin topraklarının % 42,8'i (ortalama 4.500 mil²), Yahudi Devleti'ne ise %56,4'ü (ortalama 5.800 mil²) verilecekti. Belirlenen sınırlar içinde Yahudi Devleti'nin toplam nüfusu 905.000 olup 498.000'i Yahudi, 407.000'i Araplardan oluşacaktı. Arap Devleti'nin toplam nüfusu ise toplamda 735.000 olup 725.000'i Araplardan, 10.000'i ise Yahudilerden olacaktı. Kudüs Bölgesi'nde toplam nüfus 205.000 olacak ve bunun 100.000'ni Yahudiler, 105.000'ni Araplar sağlayacaktı. İran, Yugoslavya ve Hindistan temsilcileri tarafından teklif edilen Azınlık Planı'na göre Kudüs'ün başkent olacağı ve Arap-Yahudi Devletleri'nden oluşan bağımsız Filistin Federal Devleti kurulması öngörülmüştür.⁸³⁴

Harita 1: UNSCOP's Majority Proposal, 1947. Birleşmiş Milletler Özel Filistin Komisyonu Çoğunluk Önerisi, 1947.⁸³⁵

⁸³² Arı, s.242.

⁸³³ Ekrem Memiş, *İsrail Nereye Koşuyor*, Ankara: Ekin Kitabevi, 2006, s. 128.

⁸³⁴ Arı, s.243.

⁸³⁵ UNSCOP's Majority Proposal, 1947, <https://www.dartmouth.edu/~gov46/unscop-min-prop-1947.gif>.

Yahudiler, Çoğunluk Planı'nı desteklerken Arap Devletleri ise Azınlık Planı çerçevesinde yer almışlardır. Çoğunluk Planı'na göre Yahudiler, bağımsız bir devlet kurup sonrasında genişleyebilme imkânına sahip olacaktı. Azınlık Planı'na göre Araplar ise, Filistin'in toprak bütünlüğünün bozulmasını engelleyip bütün Filistin üzerinde hâkimiyet kurabilecekti.⁸³⁶ BM Genel Kurulu, UNSCOP Raporu'nu 15 Eylül 1947'de incelemiş ve 23 Eylül 1947'de bütün Birleşmiş Milletler'e üye ülkelerin temsilcilerinin katılacağı bir komite kurulmasına karar vermiştir. Oluşturulan yeni komite, 25 Kasım 1947'de Çoğunluk Planı'nda bazı değişiklikler yaparak bir tavsiye kararı olarak BM Genel Kurulu'na sunmuştur. 26-29 Kasım 1947 tarihleri arasında Genel Kurul, Çoğunluk Planı'nı tartışmış ve 29 Kasım 1947'de yapılan oylama ile Çoğunluk Planı "181 (II) A" sayılı tavsiye kararı olarak 13 ret, 10 çekimser oya karşılık toplam 33 oyla kabul etmiştir.⁸³⁷ 29 Kasım 1947 Taksim Planı'na göre: 1. Filistin'deki manda yönetiminin sona ermesi ve İngiliz silahlı birliklerinin 1 Ağustos 1948'den geç olmamak kaydıyla geri çekilmesi, 2. Arap Devleti ve Yahudi Devleti kurulması ve Kudüs'te BM Konseyi tarafından yürütülecek özel uluslararası bir rejimin sağlanması, 3. İki ülkenin de ekonomik ve transit birliklerinin tesis edilmesi, topraklarının korunması, ortak geçerli bir kur sistemi ve tek bir yabancı döviz kuru oluşturulması, ortak gümrük birliğinin yaratılması, 4. Bölünme planının başarıyla yürütülmesini sağlamak için beş üye devletten oluşan bir Filistin Komisyonu'nun kurulması kabul edilmiştir.⁸³⁸

BM Genel Kurulu'nun gerçekleştirmiş olduğu bölünme planı beklenilen aksine barışı getirmek yerine Yahudi-Arap çatışmalarının yeniden alevlenmesine sebep olmuştur. 1 Ocak 1948 günü İngiltere'nin 15 Mayıs 1948'te Filistin mandasından çekileceğini söylemesiyle beraber kaos ortamı yaşanmıştır. Yahudiler, toplu katliamlara varan boyutlarda şiddet kullanarak Arapları yaşadıkları coğrafyadan göçe zorlamışlardır.⁸³⁹ İngiltere, 14 Mayıs 1948'te yaklaşık 30 yıl süren manda yönetiminden çekildiğini kamuoyuna duyurması ve akabinde aynı gün David Ben Gurion liderliğinde toplanan Musevi Ulusal Konseyi'nin İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber günümüze kadar sarkan Yahudi-Arap çatışmasının fitili atılmıştır.

⁸³⁶ Burak Şenel, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci", *Akademik Orta-doğu Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, 2014, s.163.

⁸³⁷ Arı, s.245-246.

⁸³⁸ Kızıloğlu, s.57.

⁸³⁹ Arı, s.245-247.

6. SONUÇ

Tarih boyunca birçok küresel güç odağı tarafından ilgi gösterilen Ortadoğu, sahip olduğu özellikler ve stratejik önemi nedeniyle sürekli bir çekim merkezi haline gelmiştir. Ortadoğu'da bulunan Filistin toprakları da üç semavi dininin kutsal saydığı Kudüs şehrini içinde barındırması, beraberinde çeşitli dinsel mücadelelerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Filistin coğrafyası adına ilk mücadele Yahudiler ve Hristiyanlar arasında gerçekleşirken bölgeye Müslümanların hâkim olmasıyla beraber Hristiyanlara karşı Müslüman-Yahudi dayanışması gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olması sonucu yaşanan nüfuz faaliyetleri bir nebze son bulmuş ve devletin merkezi otoritesini sağladığı süre zarfında büyük bir problem yaşanmamıştır. Bu süre zarfında Batılı Hristiyan devletler bölge üzerinde herhangi bir hak talep etmezken, Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesi ve merkezi otoriteyi koruyamaması sonucu bölgenin dinî, hassas dokusu bozulmaya çalışılmış ve Hristiyan güçler hedeflerine ulaşabilme adına çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Yahudilerin inanışlarına göre Filistin bölgesi, kendilerine Tanrı tarafından vaat edilmiştir. Bölgeden sürüldükleri tarihten itibaren, her zaman bu topraklara geri dönmenin ümidiyle yaşamışlardır. Yaklaşık 2.000 yıllık hasretlerinde geri dönüş mücadelelerini hiç bırakmayan Yahudiler, göz yaşlarıyla kaybettikleri topraklarını, zafer göz yaşlarıyla kazanabilmenin hayalini kurmuşlardır. Bu tezde, Filistin'in Yahudiler açısından kutsallaştırılmasının nedenlerine önem verilerek, tarih boyunca göstermiş oldukları mücadelenin arka planında yatan sebeplere değinilmiştir. Başlangıç noktası olarak Yahudilerin dinsel inanç ve geleneklerine yer verilmesi, konu bütünlüğü açısından değerlendirildiğinde "Siyonizm" algısının anlaşılmasında katkı sağlayacaktır. *Siyon* olarak addedilen Kudüs'e geri dönme ve Süleyman Mabedi'ni yeniden inşa etme hayali Yahudilere Eski Ahit'te ana prensip olarak sunulmuştur. Diaspora sürecinde dünyanın birçok yerine dağılmış olan Yahudilerin, ümmetini Kral Davut'un altı köşeli yıldızı altında toplayarak kutsal topraklarına kavuşma isteğini ancak dinî inançları hakkında bilgi sahibi olarak anlamamız mümkündür. Bu bağlamda tezin birinci bölümü incelenirse, Yahudileri sadece millî boyutta değil, aynı zamanda dinî boyutta da incelemek gerektiği anlaşılacaktır.

19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti ve diğer ülkelerde yaşayan Yahudilerin öncelikli olarak örgütlenmeleri dinsel odaklıydı. Fransız Devrimi'nin etkisiyle Yahudiler gettolaştırılmış bir cemaat olma statüsünden, siyasi haklara sahip birey olma statüsüne geçmeye başlamıştır. Peki Yahudilerin millî bir statüde tanınmaya başlamaları beraberinde ne gibi artılar getirmiştir? Modernizmin, Yahudiler açısından en önemli sonucu "ulus devlet" kavramını ortaya çıkarması olmuştur. Sürgün sürecinden sonra, tek bir çatı altında benliklerini koruma fırsatından koparılan Yahudiler, yaşamlarına farklı ülkelerin boyunduruğu altında devam etmiştir. İlk defa "ulus devlet" fikri ile tek bir bayrak altında yaşamının mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu fikri Antisemitist hareketlerin uygulanması da tetiklemiş ve Yahudilerin organize bir şekilde hareket etmelerinde önemli bir etki yaratmıştır.

Avrupa'da yaşayan Yahudiler hiç bir zaman Hristiyanların elde ettikleri ayrıcalıklara sahip olamamış ve zaman içerisinde toplumsal bir tehlike olarak tanımlanmışlardır. Yahudiler ise kendilerini; farklı ülkelerde toplumsal yaşama karışan, kendi hallerinde bir birlik oluşturmaya, atalarının inancını korumaya çalışan, yaşadıkları ülkelerde bilim ve sanata önem veren, ticaret ve finansla ilgilenmeleri sonucu ülke ekonomisine katkı sağlayan bireyler olarak nitelendirmektedir. Antisemitist hareketlerin doruk noktalara ulaşması sonucu Yahudiler, çözüm yolları arayışına girmiştir. Yahudileri buldukları ülkelerde varolan zulümden ne kurtarabilirdi? Vatansever bir vatandaş olmaları Antisemitist hareketi engelleyemez miydi? Yahudilere karşı geliştirilen bu nefretin ana sebebi neydi? Bu soruların cevaplarını arayan Yahudiler, organize bir şekilde hareket etmek gerektiği kararına vararak Siyonizm Cemiyeti'ni kurmuşlardır.

Siyonizm, Yahudi ulusunun vatan bilincini ifade eden, politik bir hareket olarak 19.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Örgütlenmiş siyasi Siyonizm'in kurucusu Theodor Herzl'dir. Theodor Herzl, yaşadığı ülkelerde Antisemitist faaliyetleri doruklarda yaşadığı için Yahudi meselesine daha çok önem vermiştir. Herzl'e göre Antisemitizm'in dayanakları; Yahudilere karşı geliştirilen eğlence anlayışı, iktisadî başarılarının kiskanılması ve dinî hoşgörüsüzlüktür. Yahudi sorununa çözüm yolları aramaya başlayan Herzl'e göre tek çare "tek bir ulus" olmalarının sağlanması ve Filistin'de Yahudi Devleti kurulmasıdır. Theodor Herzl, 1896 yılında *Yahudi Devleti* adlı kitabında Yahudilerin buldukları ülkelerde yabancılar gibi ağırlamalarından vazgeçmelerini ve örgütlenmelerini dile getirmiştir. Siyonizm'in getireceği avantajla-

rı, Antisemitist faaliyetlerin Yahudiler'i ne seviyede olumsuz etkileyeceği ve kurtuluş yolları arama noktasında tüm düşüncelerini yazdığını bu kitapta Yahudilerin bilgilendirilmesi ve teşkilatlandırılması hususunda çalışmalar yapmıştır.

Her kötülük beraberinde bir iyilik getirir mantığıyla hareket eden Theodor Herzl, baskı ve zulmün Yahudileri yıldırmayacağını, aksine daha da güçlendireceğini düşünüyordu. Bu noktada Antisemitizm'in kötü yanlarından uzaklaşarak, getireceği olumlu etkilere odaklanmak gerekti. Bunca katliama sebep olan, Yahudileri aidiyet duydukları ülkelerden farklı coğrafyalara süren bir ideolojinin ne gibi olumlu etkisi olabilirdi? Çaresizliğin vermiş olduğu ızdırap ve beraberinde kendi dininden, kendi ırkından insanlarla ortak paylaşım içine girme isteği Yahudileri bir araya getirmeye başlamıştır. Avrupa'da, Asya'da ve Afrika'nın çeşitli bölgelerinde zor şartlar altında yaşamını idare etmeye çalışan Yahudilere umut ışığını Theodor Herzl yakmıştır. Herzl'e göre uzun yıllar boyunca Yahudilerin, "Gelecek yıl Kudüs'te" söylemi artık rüya olmaktan çıkarak hayata geçirilme imkânı bulmuştu. Hayatını Yahudi meselesine adayan Theodor Herzl, sözünü tutmuş ve yazdığı kitaptan elli yıl sonra tasarladığı şekilde Yahudi Devleti kurulmuştur.

1904 yılında Theodor Herzl'in ölümünden sonra, Yahudiler arasında Siyonist Cemiyeti'nin eylemlerine devam edip etmeyeceği tartışmaları başladı. Gerçekleştirilen kongrelerden sonra Siyonist Cemiyeti'nin başına Rusyalı bir Yahudi olan Chaim Weizman geçirildi. Acaba Chaim Weizman, Theodor Herzl'in yerini doldurabilecek miydi? Bu noktada tereddüt yaşayan Yahudilerden bazıları, umudunu keserek yaşanılacak olan her türlü baskı ve zulme göz yummaya karar verirken, bir diğer kısmı ise Weizmann'ın destekçisi olarak yeni umutlar bağlamıştır. Kendine güvenen ve destekçi olan Siyonistleri kısa sürede başarıya ulaştırmayı hedefleyen Weizmann'ın ilk adımı İngiltere ile ilişkileri sağlamlaştırmak olmuştur. Parlamentodaki muhafazakârların lideri Arthur James Balfour, Winston Churchill ve Lloyd George gibi güçlü kişiler ile tanışma fırsatı bulan Weizmann, İngiltere'de kararlarına saygı duyulan bu kişilerin Siyonizm'e sıcak bakmalarını sağlamıştır. O derece ki Arthur James Balfour, bir gün Weizmann'ın kendisini de Siyonist yapacağından şüphe ettiğini açıklamıştır.

1914 yılına gelindiğinde İtilaf ve İttifak devletleri arasında başlayan I. Dünya Savaşı'nda Ortadoğu'daki süreç merak uyandırıyordu. Yahudiler için bu savaş büyük

fırsatları beraberinde getirecek bir süreç niteliğindedir. Savaş öncesi Siyonistlerin geliştirecekleri politikalar belki de hayatlarını belirleyecek boyuttaydı. Peki Siyonistler bu savaşta hangi tarafta yer almalıydı? Almanya'nın içinde bulunduğu İttifak Bloğu mu yoksa İngiltere'nin yer aldığı İtilaf Bloğu'nda mı? Bu noktada Dünya Siyonist Teşkilatı'nın lideri Chaim Weizmann'a çok fazla iş düşüyordu. Weizmann'ın yakın çevresi İngiliz Hükümeti ile olan diyaloglarını bildiği için savaşta İtilaf Bloğu yanında yer alınacağını biliyordu. Sadece Siyonistlerin İtilaf ya da İttifak Bloğundan değil, Avrupalı devletlerin de Siyonistlerden faydalanma düşünceleri mevcuttu. Gözden kaçırılmayacak nokta ise, Ortadoğu'da sadece Yahudilerin değil Arapların da isteklerinin olmasıydı. Savaşta anahtar rolü üstlenecek Avrupalı devletin çok iyi bir siyaset gütmesi gerekiyordu.

Savaş yıllarında Siyonizm, çığır açacak bir adım eşliğine gelmişti. İngiliz Hükümeti ve Siyonistlerin yakın ilişkileri artık meyvesini verecek noktaya ulaşmıştı. İngiltere Siyonist Dernekleri Başkanı Lord Rothschild, 18 Temmuz 1917'de İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'a kendi imzasıyla bir mektup takdim etmiş ve üç önemli istekte bulunmuştur. Bu istekler; Filistin'in Yahudi vatanı olması, Yahudilere kısıtlama getirilmeden buraya göç etmelerinin sağlanması ve Yahudilerin bu topraklarda kendi kendilerini idare etmeleriydi. Gerçekleşen yoğun görüşmeler sonucunda İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour, 2 Kasım 1917 yılında Ortadoğu'nun özellikle de Filistin'in kaderini değiştirecek olan ünlü deklarasyonunu Lord Rothschild'e göndermiştir.

2 Kasım 1917... Sir Sykes'ın sevinç çığlıklarıyla Weizmann'a gelip: "Bir oğlunuz oldu" dediği tarih. Şüphesiz bu tarih, Yahudiler için bir dönüm noktasıdır. O gün belki de Siyonistler bile bu tarihin hayatlarında ne kadar öneme sahip olacağını farkına varamamıştı. Bilinmesi gereken nokta, dünya tarihinde hiç bir göçün antlaşmasız illegal yolla sağlanmamasıdır. Balfour Deklarasyonu ile birlikte, İsrail Devleti'nin kuruluşunun aslında "göç olgusu" üzerine oturan bir açıklama olduğu kamuoyuna duyurulmuştur. Bu bağlamda Filistin'e gerçekleşen Yahudi göçlerinin dayanak belgesini de Balfour Deklarasyonu oluşturmuştur. Aslına bakılırsa bu deklarasyon, İngiltere'nin savaş yıllarında kamuoyuna yaptığı bir açıklamadan ziyade 1948 yılına kadar devam edecek bir sürecin başlangıcı rolünü üstlenmiştir.

İsrail Devleti'nin temel taşı olarak kabul edilen Balfour Deklarasyonu gibi önemli bir metni İngilizler neden Yahudilere sunmuştu? İngilizlerin, Yahudilere ödemek zorunda oldukları bir borcu mu vardı? Bu soruların cevapları, 20. yüzyıl İngiliz Ortadoğu politikasının da sonuçlarını gösterecektir. Balfour Deklarasyonu, İngilizlerin I. Dünya Savaşı'nda kendi saflarında yer alan ve destekleyen Yahudilere sunmuş oldukları küçük bir hediyeydi. Böylelikle İngiltere hükümeti, Siyonistlerin kendilerine olan hizmetlerini ödemiş oluyordu. Sadece Ortadoğu'yu değil tüm dünyayı etkileyecek olan metnin sorumluluğunu üstlenmenin, İngiltere'yi zor durumda bırakıp bırakmadığı konusu günümüzde dahi tartışılarak gündemimizde yer etmektedir. Özellikle 2017'de Balfour Deklarasyonu'nun 100. yılında İngiltere'nin, Siyonistler ve Araplara sunduğu vaatlerin Ortadoğu coğrafyasını hangi noktada etkilediği ve deklarasyonun Yahudi tarihindeki önemine vurgu yapılmıştır.

Arthur James Balfour'un deklarasyonu yayımlaması kolay olmamış, aksine bazı maddeler Savaş Kabinesi ile tartışılmıştır. İngiliz Hükümeti, Rothschild'in mektubunda yer alan başlıkları sindirerek uygun bir dille yeniden tasarlamış ve kabul etmiştir. Deklarasyonun yayımlanmasıyla birlikte Filistin'de yaşanacak olan gelişmelerin farkında olan İngiltere'nin bu tereddütü yaşaması gayet normal bir süreçtir. Balfour Deklarasyonu her ne kadar Yahudiler için yayımlanmış görüntüsü çizse de, Filistin coğrafyasında ikili (Arap-Yahudi) politika güden İngiltere Arapları da düşünerek deklarasyonda herhangi bir ayırımın söz konusu olmadığına değinmiştir. I. Dünya Savaşı'nda İngilizler ile bir antlaşma yapan Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal, Osmanlı Devleti'ne isyan etme karşılığında bu coğrafyada Arap İmparatorluğu kurmaları adına onay almışlardı. Şimdi birlikte hareket ettikleri ve bağımsız bir devlet kurma umutlarını bağladıkları İngiltere, kendilerine sırt çeviriyor ve Yahudilere kucak açıyordu. Kandırıldığını hisseden Arap toplumu için süreç nasıl devam edeceği merak konusuydu. Bölgede söz sahibi olmak adına nüfuz sahibi İngiltere'nin yaptıklarına göz mü yumacaklardı yoksa direniş faaliyetlerine mi başlayacaklardı? Balfour, yaşanan olaylar karşısında kilit rol üstlenerek Arapların Yahudilere tepki göstermesine ve bölgede kaos ortamı yaşanmasına engel olmaya çalışmıştır. Siyonist ve Arap liderler ile görüşüp uzlaşma sağlanabilmesi adına onları ikna etme kararı almıştır. Bu görüşmelerin en önemlisi Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal ile Siyonizm Örgütü liderlerinden Weizmann arasında yapılandır. Antlaşmaya göre; Araplar, Yahudilerin Filistin'e göçünü teşvik edecek, bunun karşılığında Siyonistler de Paris Barış Konferan-

sı'nda Arap Devleti'nin kurulması için istekte bulunacaktı. Böylelikle Filistin'e Yahudi göçleri Araplara kabul ettirilmiştir. Fakat bu barış süreci kısa sürmüş, İngilizlerin ikili politikaları barışı sağlama yönündeki gelişim sürecini engellemiştir.

Tezin ana başlığının "Balfour Deklarasyonu" seçilmesinin başlıca nedeni, aradan 100 yıl geçmesine rağmen hala bilinmesi gereken öneme sahip olmamasıdır. Çoğunluğu Müslüman ve Arap olan bir bölgenin, dış güçlerin onayı ile demografik olarak daha az nüfusa sahip Yahudilere verilmesi, kafa karışıklığına yol açmış ve gelecekte ne gibi avantaj ya da dezavantaj getireceği tartışılmaya başlamıştır. Deklarasyondan, Siyonizm'in başlıca hedefinin gerçekleştiği ve Filistin'de Osmanlı egemenliğinin son bulacağı yönünde yorumlar getirilmiştir. Deklarasyonda yer alan: "Filistin'de mevcut Yahudi olmayan toplumların medenî ve dinî hakları korunacaktır" vaatlerinin Araplar için inandırıcılığı tartışma konusu yaratmıştır. Ayrıca 20. yüzyılın başlarında dünya Yahudi nüfusunun 12.000.000 civarı olduğu bilindiğine göre, Filistin gibi küçük bir toprak parçasında "Yahudi Yurdu" kurulması beraberinde birçok problem yaratıp yaratmayacağı ile yurtdışından gelen Yahudi göçleri ile birlikte Filistin'de sosyolojik değişimin nasıl olacağı merak edilmiştir.

Yahudilerin diaspora süreciyle birlikte Müslüman Araplar Filistin'e hakim olmaya başlamıştır. Filistin'de farklı devletlerin egemenliği altında hayatlarını ikame eden Araplar, Siyonizm'in etkili çalışmaları sonucu bölgeye Yahudi göçünü teşvik etmeleriyle beraber problemler yaşamaya başlamıştır. Genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan Araplar, Yahudilerin gelmesiyle farklı meslek gruplarının da varlığından haberdar olmuştur. Aliyah sürecinde öncelik tarımsal çalışmalara verilse de zamanla farklı dönemlerde çeşitli ülkelerden gelen göçlerle Filistin'deki iktisadi yaşam çeşitlenmiştir. Özellikle bankacılık, finans, ticaret ve sanayi alanında çalışmalara başlayan Yahudiler bu noktada Arapları etkilemiştir. Yurtdışından seçkin Yahudilerin gelmesiyle birlikte Filistin'de birçok okul açılmış, uluslararası eğitim vermeye başlanmıştır. Bu okulların sadece Yahudilere yönelik olması beraberinde akademik ve bilimsel anlamda ilerlemelerini sağlamıştır. Arap cephesinde ise eğitim seviyesi düşük kalmış ve Filistin'de eğitim alanında Yahudiler ile Araplar arasında edngesizlik yaşanmıştır. Üçüncü göç dalgasıyla burjuva sınıfının yoğunlukta olduğu göçmenler Filistin'de şehirli orta sınıfın oluşmasına yol açmıştır. Bu durum beşinci aliyah dönemine denk gelen 1930'lu yıllarda, Nazi baskısı sonucu Filistin'e göç eden yeni Yahudilerle daha da artış göstermiştir. Göçmenlerin daha çok Tel Aviv, Yafa ve Hayfa

gibi yeni kurulan şehirlere yerleşmesiyle beraber Filistin'in çeşitli noktalarında şehirli nüfus sayısı artmıştır. Yafa'da; kafeteryalar, şık mağazalar, müzeler, opera ve tiyatrolar açılarak o dönemin Akdeniz metropolü yaratılmaya çalışılmıştır. Yafa'da şehrin gelişimi beraberinde nüfusun artmasını da sağlamıştır. Örneğin; 1914'te 2.000, 1924'te 34.000 ve 1935'te 120.000'e ulaşan nüfus, şehirde demografik artış yaşanmasını sağlamıştır. Böylelikle Filistin'de sosyal ve sınıf farklılıkları yaşanmaya başlamış ve her ne kadar İbranice resmi dil ilan edilse de dünyanın farklı ülkelerinden gelen Yahudilerin ortak bir dil altında birleşmelerinde sıkıntılı süreçler gözlemlenmiştir.

Yahudiler bağımsızlığa giden yolda, ortak ideolojik yapı altında birleşme ve diplomatik başarıları hayata geçirme formülünü kullanmıştır. Balfour Deklarasyonu ile diplomatik kazanç elde eden Yahudiler için şimdi sıra uygulamaya gelmiştir. Balfour Deklarasyonu'nun ilanından yaklaşık bir ay sonra 9 Aralık 1917'de, Kudüs şehrinin İngilizler tarafından ele geçirilmesi Yahudiler için önemli bir uygulama basamağı olmuştur. Bu gelişme ile Siyonistler, deklarasyonda sunulan hedeflere daha kolay bir şekilde ulaşma imkânı bulacaktır. Asıl tartışma konusu, Kudüs'ün nasıl yönetileceğidir. Gerçekleştirilen toplantılarda, İngilizler ile Siyonist liderlerden Weizmann'ın manda yönetimi kurma isteği kararlaştırılmıştır. I. Dünya Savaşı bitiminde, 18 Ocak 1919'da galip gelen ve yenilen devletler arasında gerçekleşen Paris Barış Konferansı'nda, Filistin'in geleceği konusu da tartışılmıştır. Paris Barış Konferansı'nın sona ermesi ile Filistin üzerinde gayrî resmî bir şekilde İngiliz manda yönetimi başlamış ve Filistin'in yönetilmesinde Siyonist sempatizan Herbert Samuel görevlendirilmiştir. İngiliz manda yönetiminin resmi olmaması gerek İngiliz ve Siyonistleri gerekse Arapları tedirgin ettiğinden dolayı 25 Nisan 1920'de San Remo'da bir konferans düzenlenmiş ve Ortadoğu toprakları bir kez daha Fransa ve İngiltere arasında paylaşılmıştır. Yüksek Konsey bu toplantıda Filistin mandasını İngiltere'ye vermiştir.

Müslüman Arapların hala yoğunlukta olduğu bir coğrafyada, Yahudilerin bağımsızlık mücadelesi vermesi o dönemin şartlarında olanaksız gibi görünmekteydi. Bu durumun bilincinde olan Yahudiler, Filistin'e göçü hızlandırmak ve bölgede kalıcılığı sağlamak adına bir takım çalışmalar yapmıştır. Göç Yönetmeliği, Toprak Transferi Yönetmeliği ve Toprak Sicil Dairesi'nin açılması bu çalışmalardan birkaçıdır. Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasını mümkün kılacak oranda Yahudi nüfusa sahip olana kadar, manda yönetiminin devam edeceği tahmin edilmekteydi. Ülkenin var

olabilmesi için tek çare yurtdışından olabildiğince Yahudi'yi bu topraklara getirebilmekti. Antisemitist faaliyetler sonucu artan göç serüveni, İngiliz manda yönetiminin sağladığı kolaylıklar ile etkisini daha da arttırmıştır. Filistin'e Yahudi göçleri tek bir seferde ve toplu bir şekilde yaşanmamıştır. 1882-1903, 1904-1914, 1919-1923, 1924-1929 ve 1929-1939 dönemlerinde kitlesel olarak aliyah süreçleri yaşanmış ve özellikle üçüncü göç dalgasına tekabül eden 1919-1923 yılları arasında 1917'de yayımlanan Balfour Deklarasyonu'nun etkisiyle büyük çaplı bir göç serüveni gözlemlenmiştir.

Bağımsız bir devlet kurma noktasında Yahudiler belli bir ideoloji altında birleşirken, Araplarda milliyetçilik boyutu dışında herhangi bir ideoloji söz konusu olmamıştır. Yahudiler, daha sistemli ve planlı bir yol haritası çizerek bağımsızlık adına çalışma yapmıştır. Araplar ise bu yolda hem İngiltere odaklı hem de diğer Arap devletleri ile ortak hareket etmeyi tercih etmiştir. 14 Mayıs 1948'de İngiliz hükümeti yaklaşık otuz yıl süren manda yönetiminin son bulduğunu açıklayarak Filistin'den ayrılmıştır. Aynı gün David Ben Gurion başkanlığında toplanan Musevi Ulusal Konseyi, İsrail Devleti'nin bağımsızlık ilanını duyurarak bu yolda başarıya ulaştıklarını dünya kamuoyuna bildirmiştir. 1948-1950 yılları arasında İsrail Devleti'nin kurulduğu gerçeği ile birlikte Doğu Avrupa ve Arap ülkelerinden yaklaşık 500.000 Yahudi İsrail'e getirilmiştir.

Yahudiler bağımsızlık yolunda tarih boyunca arzuladıkları topraklara kavuşmanın mutluluğunu yaşarken, Araplarda durum daha da belirsizleşmiştir. Aliyah süreci ile başlayan Yahudi-Arap anlaşmazlığı, manda yönetiminde daha da artış göstermişti. Bu uyuşmazlığın nedeni her ne kadar din motifi altında birleştirilmişse de zamanla Arapların milliyetçilik akımından etkilendikleri de anlaşılmıştır. İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesi ve Birleşmiş Milletler'in 1947 Taksim Planı'na göre coğrafyanın paylaşılması beraberinde yeni bir çatışma ortamının yaşanmasına sebep olmuştur. İsrail Devleti ile diğer Arap devletleri arasında 1948-1949, 1956, 1967, 1973 ve 1982 yıllarında gerçekleşen savaşlar tarihe "Arap-İsrail Savaşları" olarak geçmiştir.

1948 yılında İsrail Devleti'nin bağımsızlığını dünya kamuoyuna duyurmasından sonra Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Irak kuvvetlerinin bu ülkeye saldırmasıyla I. Arap-İsrail Savaşı başlamıştır. Ortalama bir yıl süren savaşın sonucunda İsrail,

varolan topraklarını iki katına çıkararak uluslararası arenada tanınan sınırlarına ulaşmıştır. 1956'da gerçekleşen II. Arap-İsrail Savaşı'nın nedenini, Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini duyurması ve sonrasında yaşanan kriz oluşturmuştur. İngiltere ve Fransa, Mısır'ın bu kararını tanımadıklarını bildirmiş ve İsrail ile gizli bir antlaşma gerçekleştirmiştir. Ekim ayının sonuna doğru İsrail güçleri Sina Yarımadası'na ulaşmaya başlamıştır. Bu duruma ABD ve Sovyetler Birliği'nin müdahale etmesi sonucu, ateşkes ilan etmek zorunda kalan İsrail 6 Kasım 1956'da birliklerini geri çekmiştir. Savaşın bitimiyle Mısır-İsrail sınırına Birleşmiş Milletler Gücü yerleştirilmiş ve İsrail, Akabe Körfezi'ne çıkış hakkı kazanmıştır. Mısır lideri Cemal Abdülnasır, 1967 yılında Birleşmiş Milletler Gücü'nün sınırdan çekilmesini istemiş ve İsrail gemilerinin Akabe Körfezi'nde olmasının önüne geçmiştir. Bu durum İsrail Devleti'nin tepkisine yol açmış ve 5 Haziran 1967'de Hava Kuvvetleri'ni, Mısır Hava Kuvvetleri'nin yer aldığı üslere yönlendirmiştir. Saldırı 11 Haziran 1967'de son bulduğu için tarihe "Altı Gün Savaşları" olarak geçmiştir. Araplar bu saldırı sonucu diplomatik girişimlerde bulunmuş fakat İsrail'in ele geçirdiği toprakları iade etmek istememesi sonucu herhangi bir sonuç alınamamıştır. İsrail Devleti'nin 6 Ekim 1973 günü kutladıkları ve "Yom Kippur" adını verdikleri dinsel bayram sırasında, Mısır ve Suriye birlikleri ani bir baskın ile harekât başlatmıştır. Aynı gün Mısır Süveyş Kanalı'na ulaşırken, Suriye Golan tepelerine saldırmıştır. İsrail ani baskın kaşısında ilk etapta başarılı olamamışsa da 10 Ekim 1973'te Suriye birliklerini geri püskürtmeyi başarmıştır. Savaş tehlike arz etmeye başlayınca BM Güvenlik Konseyi, ABD ve Sovyetler Birliği yoğun bir diplomatik sürece girmiş ve akabinde 22 Ekim 1973'te 242 Sayılı Karar'ın uygulamasını öngören 338 Sayılı Karar kabul edilmiştir. Bu süreçle beraber askerî ve diplomatik bir alanda başarı elde eden İsrail Devleti, askerî ve iktisadî boyutta ABD'ye daha da bağımlı olmuştur.

İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, diplomatik yollardan başarıya ulaşamayan Arap toplumu silahlı saldırı ile çözüme kavuşacağını düşünmekteydi. 1948'ten 1973 yılına kadar Arap-İsrail Savaşları yaşanmış fakat İsrail Devleti işgal ettiği topraklarda sınırını genişletirken, Arap cephesinde büyük bir başarı sağlanmamıştı. Askerî alanda tam anlamıyla zafer elde emeyen Araplar, Filistin'de bağımsız bir "Filistin Devleti" kurulması adına çalışmalarına başlamıştır. Filistin Kurtuluş Örgütü, Filistin'de bağımsızlık savaşının yaşanmasında adından oldukça söz edecek önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu örgütün temelleri, Ocak 1964'te Kahire'-

de gerçekleştirilen Arap Zirvesi'nde atılmıştır. 28 Mayıs 1964'te Lübnan'da toplanan Filistin Ulusal Kongresi'nde ise Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulacağına sinyalleri verilmiştir. Örgütün resmen kurulması, 2 Haziran 1964'te Filistin Ulusal Konseyi'nin Kudüs'te gerçekleştiği açıklama ile gerçekleşmiştir. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulmasından hemen sonra Çin Halk Cumhuriyeti bu örgütü tanıdığını açıklamıştır. Zamanla diğer Arap devletleri, Filistin Kurtuluş Örgütü'nü tanıdıklarını dünya kamuoyuna duyurmuştur. Filistin Kurtuluş Örgütü, Filistin hareketinden beslenerek, laik ve demokratik bir devlete dönüşme hedefinin öncüsü olmuştur. Örgütün en önemli liderlerinden olan Yaser Arafat, 1973 yılından itibaren diplomatik sürece ağırlık vermiştir. Arafat'ın önemli başarılarından ilki 1974'te Arap Birliği, İslam Konferansı Teşkilatı, Afrika Birliği ve BM Genel Kurulu'na bu örgütün Filistinlilerin resmi olarak tek temsilcisi olduğunu kabul ettirmesi olmuştur. Filistin Kurtuluş Örgütü, 12 Kasım 1988'te Tunus'ta sürgünde bağımsız Filistin Devleti'ni kurduklarını ilan etmiştir. Filistin Devleti'ni Türkiye de dahil olmak üzere 50'den fazla ülke tanımıştır.

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulması ile beraber bağımsızlık yolunda daha idealist ve planlı hareket eden bir Arap toplumu yaratılmıştır. Bu durum İsrail Devleti'ni tedirgin etmiş ve iki cephe arasında gergin süreçler yaşanmıştır. İsrail Devleti, 5 Haziran 1982'de Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kamplarının yer aldığı Beyrut ve Güney Lübnan'ı bombalayarak V. Arap-İsrail Savaşı'nı başlatmıştır. İsrail kuvvetleri kısa sürede Lübnan'ın güneyini işgal etmiş ve Beyrut'un birçok noktasına ulaşmıştır. Yaşanan savaşlar sonucu, İsrail'in sınırlarını genişletmesi beraberinde Filistin mülteci sorununu doğurmuştur. Bu savaş ile yeniden mülteci sorunu artış göstermiş ve Beyrut'taki Filistinli mülteciler kentten uzaklaştırılarak kamplara gönderilmiştir. Filistin Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber, bölgedeki huzursuzluk çözüme kavuşmak yerine günümüze kadar taşınmıştır. Arap devletleri ve İsrail arasında yaşanan Filistin sorunu, Ortadoğu coğrafyasının güvenliğini tehlikeye sokarak günümüzde dahi silahlı çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur.

Filistin... Öyle bir coğrafya düşünün ki, tarih boyunca gerek teolojik gerekse diplomatik çatışmalara sahne olsun. Küresel güç odaklarının çok boyutlu politikaları ile etkilerinin günümüzde dahi hissedileceği Filistin sorunu yaşansın. Paylaşılmayan topraklarda, bağımsızlık mücadeleleri verilerek binlerce insan ölsün. Yaşanan olayların başrolleri Araplar ve Yahudiler arasındaki mücadelelerin arka planında yatan sebepleri anlayabilmek için bölge tarihini iyi yorumlamak gerekmektedir. Filistin

sorununun yaşanmasında, İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesinin önemi yadsınamaz boyuttur. Bu devletin varolabilmesi için Yahudilerin demografik azınlık konumundan çıkıp ve göç ile beslenmesi en önemli şartlardan biridir. Osmanlı Devleti'ne ait bir toprağın, Yahudi göçü ile doyurulması ancak somut bir izin belgesi ile sağlanmalıydı. Ortadoğu'da günümüze kadar süregelen Filistin sorununun fitilini Balfour Deklarasyonu yakmıştır. Bu deklarasyonun araştırmacılar tarafından etkili bir şekilde yorumlanması, Filistin meselesinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu fikirden yola çıkarak, Balfour Deklarasyonu'nun önemi ve bitip tükenmeyen Arap-İsrail gerginliğinin ana nedenleri arasında deklarasyonun hangi boyutta yer aldığı gerçekleştirilen araştırmada savunulmaya çalışılmıştır. "Sorgulanmamış hayat, yaşanmamış hayattır" görüşü ile hareket ederek, gerek Yahudilerin gerekse Arapların tarihi geçmişi bugünden bakmanın avantajı da kullanılarak sorgulanmıştır. Balfour Deklarasyonu'nun mimarı İngiltere'nin millî arşivi ve Filistin topraklarında yüzlerce yıl hüküm sürmüş Osmanlı Devleti'nin arşiv belgelerinden yararlanarak Filistin sorunu araştırılmış, yaşanan problemlerin çözümü için sorunların doğru bir şekilde tespit edilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Gerçekleştirilen bu tezde, Balfour Deklarasyonu ile belki de İngiltere'nin bile tahmin edemeyeceği bir sürecin sonuçları bilimsel olarak analiz edilmiş ve akademiye bir katkı sunulmak istenmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDULLAH, Kral , *Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?*, çev.: Halit Özkan, İstanbul: Klasik Yayınları, 2006.
- ACAR, Yusuf, *Yahudiliğin Gizli Tarihi*, İstanbul: Nokta Kitap, 2014.
- ACUN, Fatma (ed.), *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2009.
- Ahd-i Atik*, http://www.turkcebilgi.com/ahd-i_atik, (16.05.2016)
- AHMAD, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizm'e*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.
- AKBULUT, İlhan, "160. Yıldönümünde Kırım Savaşı", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, Sayı: 208, Şubat 2014, s.333-350.
- AKGÜN, Mustafa, *Yahudi'nin Tahta Kılıcı*, Ankara: Akgün Yayınları, 2008.
- ALVER, Mustafa, "Filistin-İsrail Çatışmasının Ortadoğu Siyasal Dengelerine Etkileri", <http://akademikperspektif.com/2014/04/03/filistin-israil-catismasin-in-ortadoğu-siyasal-dengelerine-etkileri/>, (16.05.2016)
- ANASTASSİADOU, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- ANDERSON, Benedict, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- Arab-ı Müsta'ribe*, <http://www.diyadinnet.com/YararlıBilgiler-1605&Bilgi=arap>, (14.07.2015).
- ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Oradoğu Savaş, Siyaset ve Diplomasi*, Bursa: Alfa Yayıncılık, 2017.
- ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989.
- ARMSTRONG, George, *Rothschild Para İmparatorluğu Derin Yahudi Devleti*, çev.: Mert Akcanbaş, İstanbul: Destek Yayınları, 2015.
- ARSLAN, Ali, "Avrupa'dan Türkiye'ye Yahudi Göçünün Stratejik Olarak Kullanılması (1880-1920)", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2007, S. 5, 7-40.
- ARSLAN, Ali, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, İstanbul: Truva Yayınları, 2006.
- ARSLAN, Hammet, "Tarih Boyunca İzmir Yahudileri: Yedi Kiliseler, Sürgün, Cemaatleşme Süreci ve Modern Durum", *Dinler Tarihi Araştırmaları Bütün*

- Yönleriyle Yahudilik Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 18-19 Şubat 2012, 187-217.
- ASKER, Ahmet, "Nazi Irk Tasnifinde Türkler ve Ortadoğu Halkları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 25, 2012-Güz, s.79-99.
- ATAY, Falih Rıfki, *Zeytin Dağı*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2012.
- ATILHAN, Cevat Rifat, *Yeryüzünün Hakiki Cânileri İsrail*, İstanbul: Aykurt Neşriyat, 1965.
- ATILHAN, Cevat Rifat, *Filistin Cephesi'nde Yahudi Casusları*, İstanbul: Üstün Eserler Neşriyat Evi, 1947.
- AVCI, Yasemin, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, Ankara Phoenix Yayınları, 2004.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1984.
- AYDIN, Mithat, "1876 Bulgaristan Ayaklanmasının Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkisi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 12, 2002, s.80-87.
- BALİ, Rıfat N., *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- BASİT, Musa İsmail, Hamza Zib Mustafa, Gassan Musa Muhibiş ve Said Süleyman Kik, *Kudüs Tarihi*, İstanbul: Nisa Yayınları, 2011.
- BAYSAN, Gül Tekay "Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı:1, 2002, 181-195.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- BENBASSA, Esther "1901'de İzmir'de Cereyan Etmiş Bir Kan İftirası Vakası", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 30, Haziran 1986, 44-50.
- BENBASSA, Esther ve Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi (14-20. Yüzyıllar)*, çev.: Ayşe Atasoy, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- BERBER, Şarika Gedikli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Uyum Süreci : (Moiz Kohen Örneği)", *Turkish Studies*, S. 7/4, Ankara, 2012, 1779-1800.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 1978.
- BLAİNEY, Geoffret, *20. Yüzyılın Kısa Tarihi*, çev.: Onur Şen, Tufan Tıgılı, İstanbul: 1001 Kitap Yayınları, 2007.
- BORA, Siren, *İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1995.
- BOSTANCI, Işıl Işık, *XIX. Yüzyılda Filistin (İdarî ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ 2006.

- BOYER, Alain, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev.: Volkan Aytar, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- BOZKURT, Abdurrahman, "I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 36, Güz 2014, 1-44.
- BOZKURT, Celil, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume: 5, Issue:8, December 2012, s.265-295.
- BOZKURT, Celil, "I. Dünya Savaşı'nda Filistin Suriye Cephesi'nde Nili Casusluk Örgütünün Faaliyetleri", <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/04-Celil-BOZKURT-I.-D%C3%BCnya-Sava%C5%9F%C4%B1%E2%80%99nda-Filistin-Suriye-Cephesi%E2%80%99nde-Nili-Casusluk-%C3%96rg%C3%BCr%C3%BCn-Faaliyetleri1.pdf> , (17.04.2016), 89-114.
- BRENNER, Michael, *Kısa Yahudi Tarihi*, çev.: Sevinç Altınçekiç, İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- BROOK, Kevin Alan, "Doğu Avrupa Yahudilerinin Kökeni", çev.: Osman Karatay, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 6, 2005, 1-23.
- BUZPINAR, Tufan, "II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında Filistin'de Yahudi İskanı Girişimleri (1879-1882)", *Türkiye Günlüğü*, Sayı:30, Eylül-Ekim 1994, 58-65.
- Chaim Weizmann,
<https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/biography/weizmann.html>,
(17.04.2016).
- CLAUSEWITZ, Carl Von, *Savaş Üzerine*, çev.: Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayınları, 2011.
- ÇAKMAK, Mehmet Ali, "İki Dünya Savaşı Arasında Ortadoğu", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayısı, 2009, 1344-1371.
- ÇELEBİ, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*, çev.: Ahmet M. Büyükçınar, İstanbul: Kalem Yayınları, 1978.
- ÇINAR, Burak, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, Kış 2014, 39-56.
- ÇOLAK, Melek "Milas Yahudileri ve Türk-Yahudi İlişkileri (XIX. Yüzyıl Sonu, XX. Yüzyıl Başları)", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:2, Ağustos 2003, 155-176.
- DE LANGE, Nicholas, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi "Yahudi Dünyası"*, çev.: Sevil Atauz, Akın Atauz, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 4, 1987.

- DEMİR, Yaşar , "Birinci Dünya Savaşı'nın Müslüman Esirleri: Alman Kamplarında Tutulan Müslüman Esirler ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 76, Kış 2016, 139-158.
- DEVECİ, Can, "Filistin'e Yapılan Yahudi Göçü", *ERUSAM (Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi)*, 2014, 1-3.
- DEVECİ, Can, "İsrail Filistin Meselesi", *ERUSAM (Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi)*, 14 Mayıs 2015, 1-29.
- DÖNER, Ayhan, "Tarihsel Süreç İçerisinde İsrail Devlet Modelinin Ortaya Çıkışı", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1 Haziran 1997, 13-30.
- EKER, Gülşah, "*İsrail'in Siyasal Sistem Yapısı ve Siyasal Partiler*", T.C Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- ENGİN, Vahdettin, *Pazarlık*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2010.
- ERDEM, Ali Fuat, *Paris'ten Tih Sahrasına*, Ankara: Ulus Basımevi, 1949.
- ERDEN, Ali Fuat, *Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Hatıraları*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.
- ERKAN, Süleyman "Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri'nin Özellikleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:22, Aralık 2010, 91-117.
- EROĞLU, Ali Hikmet, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Ankara: Seba Yayınları, 1997.
- ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul: Risale Yayınları, 1996.
- ERYILMAZ, Bilal, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.
- EVANS, Laurence, *Türkiye'nin Paylaşılması 1914-1924*, çev.: T. Alanay, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1972.
- FAHREDDİN, Münir,Koray Çalışkan, "Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi", *Birikim Dergisi*, Sayı:140, Aralık 2000, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4188/yeni-intifada-ve-filistin-sorununun-kisa-tarihi#.WL2jDfnyjIU>, (18.04.2017).
- FORD, Henry, *Beynelmilel Yahudi*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2012.
- FRIEDMAN, Isaiah, *The Question of Palestine British-Jewish-Arab Relations 1914-1918*, New Brunswick (U.S.A) and London (U.K): Transaction Publishers, 1992.
- GALANTİ, Avram, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1995.

- GÖKÇINAR, Demet, *Arap-İsrail Uyuşmazlığında Filistin Sorunu*, T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.
- GÖKKAYA, A. Kürşat ve Cemil Cahit Yeşilbursa, *Yeni ve Yakınçağ Tarihi*, Ankara: Siyasal Yayınları, 2010.
- GÖNÜL, Bahadır, "Filistin, Ortadoğu'da Tarih ve Siyaset", *Academia.edu*, https://www.academia.edu/14851542/Filistin_Ortado%C4%9Fuda_Tarih_ve_Siyaset_, (11.08.2016).
- GÜMÜŞ, Saliha, *II. Abdülhamit Döneminde Filistin Politikası*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- GÜNDÜZ, Tufan (ed.), *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- GÜNEŞ, Gülcan Avşin, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2, 2015, s. 1-30.
- GÜNEŞ, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, Aralık 2017, s.12-26.
- GÜRKAN, Salime Leyla, "Yahudi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:43, İstanbul, 2013.
- GÜRKAN, Salime Leyla, *Anahatlarıyla Yahudilik*, İstanbul: İsam Yayınları, 2014.
- GÜRKAN, Salime Leyla, Ömer Faruk Harman, Ahmet Güç, Kürşat Demirci, "Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:43, İstanbul, 2013.
- GÜRKAN, Salime Leyla, *Yahudilik*, İstanbul: İsam Yayınları, 2008.
- GÜRKAYNAK, Muharrem, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, 2003, s.275-290.
- GÜVEN, Erdem, *Mekân, Kimlik, Yahudilik (Kuzguncuk Yahudi Cemaati Üzerine Bir Çalışma)*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 2011.
- GÜZEL, Mehmet Şükrü, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Giden Yolda Filistin 1914-1947", *USGAM Raporu No:6*, Ortadoğu Çalışmaları No; 1, Kasım 2012, 2-24.
- HEKİMOĞLU, Cüneyd, *Filistin Üzerine Emperyalizmin Gizli Planları*, İstanbul: Vahdet Yayınları, 1988.
- HERZL, Theodor, *Siyonizmin ve İsrail'in Kurucusu Theodor Herzl: Hatıralar*, çev.: Ergun Göze, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2007.
- HERZL, Theodor, *Yahudi Devleti*, çev.: Sedat Demir, İstanbul: Ataç Yayınları, 2014.
- HIDIR, Özcan, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- HİRSCH, Ellen, *İsrail'in Gerçekleri*, Kudüs: Hamoker Press, 1997.

HZ. Musa, <https://kurankissalari.tr.gg/HZ-.-MUSA.htm>, (11.07.2017).

İslâm Konferansı Teşkilâtı Kudüs Komitesi, *Kudüs Tarihî Belge*, çev.: Acar Tanlak, 1988.

İsrail Enformasyon Merkezi, *İsrail Hakkında Gerçekler*, (Yayına Hazırlayan: Ruth Ben-Chaim), Kudüs: Keter Pres, 2008.

JOHNSON, Paul, *Yahudi Tarihi*, çev.: Filiz Orman, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2000.

KAMACI, Koray, *Derin Dünya Devleti ve Ortadoğu*, İstanbul: Yediveren Yayınları, 2015.

Kan İftiraları, <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/9099-Diaspora-Yahudileri--16-yuzyilda-Osmanli-Imparatorlugunda-Yahudi-Yasami.aspx>, (18.03.2017).

KARAKAŞ, Nuri, "Sina-Filistin Cephesi'nde Britanya Ordusu: Teşkilat ve Kadro", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 23, 2013, 151-173.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.

KARAMAN, M. Lütfullah, "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 13, İstanbul, 1996.

KARAMAN, M. Lütfullah, "Siyonizm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:37, İstanbul, 2009.

KARAMAN, M. Lütfullah, *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İstanbul: İz Yayınları, 1991.

KARAMURSAL, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

KAVAS, Ahmet, "Sömürgecilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 37, İstanbul, 2009.

KEEGAN, John, *Savaş Sanatı Tarihi*, çev.: Füsün Doruker, İstanbul: Sabah Yayınları, 1995.

KEMAL, Cemal "Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 45, Bahar 2010, 37-69.

KENNEDY, Paul, *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, çev.: Fikret Üçcan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.

KILINÇKAYA, M. Derviş, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.

KINACI, Yusuf Ziya, "Kolhozlar, Sovhozlar ve Kibutzlar: Kolektif Örgüt Yapılarının İncelenmesi Üzerine Bir Deneme", *Academia.edu*, https://www.academia.edu/10079148/Kolhozlar_Sovhozlar_ve_Kibutzlar_Kolektif_%C3%96rg%C3%BCt_Yap%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1n_%C4%B0ncelenmesi_%C3%9Czerine_Bir_Deneme (14.01.2017), 1-14.

KIZILOĞLU, Sedat, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Sosyal Bilimler*, C. 2, S. 1, Ocak 2012, 35-64.

KİREÇCİ, Mehmet Akif, *Başlangıcından Günümüze Arap Milliyetçiliği*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

KOCABAŞ, Süleyman, *Gizli Yüzler Gizli İşler*, İstanbul: Vatan Yayınları, 2007.

KOCABAŞ, Süleyman, *Tarihte Türkler ve Fransızlar: Paris'in Doğu Yolunda Yapıtları*, İstanbul: Vatan Yayınları, 1990.

KOCABAŞ, Süleyman, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, İstanbul: Vatan Yayınları, 1994.

Kur'an-ı Kerim, Al-i İmran Suresi, Ayet 78.

Kur'an-ı Kerim, Ankebût Suresi, Ayet 27.

Kur'an-ı Kerim, El- Bakara Suresi, Ayet 136.

Kur'an-ı Kerim, El- Bakara Suresi, Ayet 75,78.

Kur'an-ı Kerim, Enbiyâ Suresi, Ayet 72.

Kur'an-ı Kerim, Hûd Suresi, Ayet 71.

Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 15 Ayet.

Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 22 Ayet.

Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 26-28 Ayet.

Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 29 Ayet.

Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 31-32 Ayet.

Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 32-35 Ayet.

Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 8-9 Ayet.

Kur'an-ı Kerim, Kasas Suresi, 7. Ayet.

Kur'an-ı Kerim, Maide Suresi, Ayet 13, 41.

Kur'an-ı Kerim, Meryem Suresi, Ayet 6.

Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, Ayet 46.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 10.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 15.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 17.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 19.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 24.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 24-56.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 4-7.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 5.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 58.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 59.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 6.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 69.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 70.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 8.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 84.

Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, Ayet 93.

KURT, Ali Osman "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, Ocak-Nisan 2010, 33-59.

KURT, Emre, "Balfour Deklarasyonu ve Sonrasında Yahudi-Arap Mücadelesi", *Academia.edu*, http://www.academia.edu/4320743/BALFOUR_DEKLERASYONU_VE_SON_RASINDA_YAHUD%C4%B0_ARAP_M%C3%9CCADELES%C4%B0, (18.04.2016), 1-37.

KURULOĞLU, Fehim, "İngiliz Emperyalizmi Bağlamında Birinci Dünya Savaşı'nın Nedenlerini Yeniden Düşünmek", *Academia.edu*, https://www.academia.edu/11544499/%C4%B0ngiliz_Emperyalizmi_Ba%C4%9Flam%C4%B1nda_Birinci_D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n_Nedenlerini_Yeniden_D%C3%BCn%C5%9F%C3%BCnmek_RETHINKING_OF_THE_REASONS_OF_WW_I_IN_THE_CONTEXT_OF_BRITISH_IMPERIALISM, (29.04.2016), 1-21.

KUTLUAY, Yaşar, *Siyonizm ve Türkiye*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 1973.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

LANGLOİS, Georges, Jean Boismenu, Luc Lefebvre ve Patrice Regimbald, *20. Yüzyıl Tarihi*, çev.: Ömer Turan, İstanbul: Nehir Yayınları, 2003.

LE BON, Gustav, *I. Dünya Savaşı'ndan Alınacak Psikolojik Dersler*, çev.: Mehmet Demirezer, İstanbul: Ufuk Yayınları, 1999.

LEWİS, Bernard, *Ortadoğu*, çev.: Selen Y. Kölay, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2006.

LEWİS, Bernard, *Semitizm ve Anti-semitizm*, Ankara: Akılçelen Kitapları, 2016.

- M.E.B. *Türk Ansiklopedisi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966, Cilt: 14
- MACMİLLAN, Margaret, *Paris 1919*, çev.: Belkıs Dişbudak, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2004.
- MANAZ, Abdullah, *Siyasi Siyonizm Tarihi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2005.
- MAZOWER, Mark, *Selanik Hayalet Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler*, çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.
- MEMİŞ, Ekrem, *İsrail Nereye Koşuyor*, Ankara: Ekin Kitabevi, 2006.
- Mikveh Israel*, https://en.wikipedia.org/wiki/Mikveh_Israel , (14.01.2017).
- Milliyetçilik ve Sosyalizm*, <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/14635-SON-YUZYIL---2-Milliyetcilik-ve-Sosyalizm.aspx>, (19.01.2017).
- MONTET, E., A. Lods, A.S. Rappoport, R. Garaudy, *Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudilik*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2006.
- NEDİM, Şükrü Mahmut, *Filistin Savaşı (1914-1918)*, çev.: Abdullah Es, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 1995.
- NİCAULT, Cathrine, *Kudüs 1850-1948 Osmanlılardan İngilizlere: Ruhanî Birliklikle Siyasî Yırtılma Arasında*, çev.: Estreya Seval Vali, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- NİZAMOĞLU, Yüksel, "1917 Yılında Hicaz Cephesi: Arap İsyanı'nın Yayılması ve Medine'nin Tahliyesi Programı", *Bilig Dergisi*, Sayı: 66, Yaz 2013, 123-148.
- OKUYAN, Selim, *"Aslan ve Androcles" Filistin'in Gölgesinde Abdülhamit ve Theodor Herzl*, İstanbul: Selis Kitaplar, 2008.
- OLGUN, Ülkühan, *Osmanlı Son Dönemi Yahudilik ve Hahambaşılık*, İstanbul: Giza Yayınları, 2009.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- OZAN, Emre, "Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu Üzerine Bir Değerlendirme", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 14, Yaz 2014, 197-214.
- ÖKE, Mim Kemal, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler, Komplolar, Aldanmalar*, İstanbul: Çağ yayınları, 1991.
- ÖKE, Mim Kemal, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2011.
- ÖNSOY, Rifat, *Mali Tutsaklığa Giden Yol Osmanlı Borçları (1854-1914)*, Ankara: Turhan Kitapevi, 1999.
- ÖRS, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1966.

- ÖZÇELİK, Ayfer, *Ali Fuat Cebesoy*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- ÖZDEMİR, Hüseyin, *Abdülhamid'in Filistin Çılgılığı*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2010.
- PALMER, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev.: Belkıs Çorakçı Dişbudak, İstanbul: Sabah Yayınları, 1997.
- PAPPE, Ilan, *Modern Filistin Tarihi Tek Ülke, İki Halk*, çev.: Nuri Plümer, Ankara: Phoenix Yayınları, 2007.
- PAŞA, Cemal, *Hatıralar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006.
- RABKİN, Yakov M., *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, çev.: Şahika Tokel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- RENOUVİN, Pierre, *I. Dünya Savaşı 1914-1918*, çev.: Adnan Cemgil, İstanbul: Altın Kitaplar, 1982.
- SADIKOV, Ramin "Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi'ne Giden Yol", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 48, 1001-108.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitapevi, 1997.
- SCHNEER, Jonathan, *Balfour Deklarasyonu*, çev.: Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2015.
- SHARON, Moshe Sevilla, *Türkiye Yahudileri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- SHAW, Stanford J., Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev.: Mehmet Harmancı, İstanbul: E Yayınları, 1983.
- STOIANOVİCH, Traian, "The Conquering Balkan Orthodox Merchant", *Journal of Economic History*, V. 20, I. 02, June 1960, 234-313.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, "Türkiye-İsrail İlişkileri", *Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz*, Ekim 2011.
- ŞAHİN, Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Ankara: Barış Platin Kitapevi, 2009.
- ŞENAY, Bülent "Yahudi-Hristiyan İlişkileri Tarihi ve Antisemitizm-Oryantalizm İlişkisi", *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2002, 117-146.
- ŞENEL, Burak, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, 2014, s.157-178.
- ŞENTÜRK, Recep, "Millet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 30, İstanbul, 2005.
- ŞENTÜRK, Recep, Kadir Canatan, "İrkçilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 19, İstanbul, 1999.

- TABBARA, Afif Abdü'l-Fettah, *Kur'ân Açısından Yahudi Menşe'i ve Karakteri*, çev.: Mehmet Aydın, İstanbul: Rabıta Yayınları, 1978.
- TALAY, Aydın, *Eserleri ve Hizmetleriyle II. Abdülhamit*, İstanbul: Armoni Yayıncılık, 2007.
- TANYU, Hikmet, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, İstanbul: Bilge Yayınları, 1976.
- TAŞ, Ramazan, "Ortadoğu'daki Gelişmelerin Ekonomik Anlamı ve Küresel, Bölgesel ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Potansiyel Etkileri", *Ortadoğu Raporu*, Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, 2012.
- TAYLOR, Alan R., *İsrail'in Doğuşu 1897-1947Siyonist Diplomasinin Analizi*, çev.: Mesut Karaşahan, İstanbul: Pınar Yayınları, 2001.
- Tevrat*, Çıkış, 1. Bölüm: 22. Bab.
- Tevrat*, Çıkış, 1. Bölüm: 8-10 Bab.
- Tevrat*, Çıkış, 2. Bölüm: 2. Bab.
- Tevrat*, Çıkış, 2. Bölüm: 3, 4, 5. Bab.
- Tevrat*, Yaradılış, 12. Bölüm: 1-3. Bab.
- Tevrat*, Yaradılış, 35. Bölüm: 7-15. Bab.
- Tevrat*, Yaradılış, 45. Bölüm: 9-13. Bab.
- Tevrat*, Yaradılış, 5. Bölüm: 29,32. Bab.
- TURAN, Ömer, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi Kültür Hizmeti, 2004.
- TURHAN, M. İbrahim (ed.), "Kudüs'ün Statü Sorunu", *Filistin Çıkmazdan Çözümüne*, İstanbul: Küre Yayınları, 2003.
- Türk Musevi Cemaati*, <http://www.turkyahudileri.com/>, (23.02.2016).
- TÜRK, Fahri, "Yahudi Devleti'nin Demografik Temelleri: Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı Devleti'nin Filistin Siyaseti", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, Aralık 2007, 69-104.
- TÜRKER, Orhan, *Selanik'ten Thessaloniki'ye Unutulan Bir Kentin Hikayesi 1912-2012*, İstanbul: Sel Yayınları, 2012.
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1982.
- ULUTAŞ, Ufuk, Selin M. Bölme, Gülşah Neslihan Demir, Furkan Torlak, Saliha Ziya, "İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*, Ankara, Aralık 2012, 1-202.

- UMAR, Ömer Osman, "Osmanlı Döneminde Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri", *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, Elazığ, 2002, 421-438.
- UYGUR, Ziya, *Tarih Boyunca İnkılâplar-İhtilâller ve Tevrat'a Göre Siyonizm'in Ana Prensipleri, Gayeleri, Protokollar*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1968.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Yahudi Meselesi*, İstanbul: Üniversite Kitapevi, 1944.
- VEİNSTEİN, Gilles, *Selanik 1850-1912*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- WALLACH, Jehuda Lothar, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, çev.: Fahri Çeliker, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1985.
- WINSTONE, H.V.F., *Ortadoğu Serüveni/ 1898-1926 Yılları Arasında Ortadoğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü*, çev.: Fuad Davudoğlu, İstanbul: Risale Yayınevi, 1999.
- YALÇIN, Osman, "Filistin Cephesi Türk Hava Harekâtı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:55, 2016, 557-595.
- YAŞAR, Fatma Tunç, Sevinç Alkan Özcan ve Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İsrail Gerçeğine Filistin*, İstanbul: İHH Yayınları, 2010.
- YAZAR, Yusuf, *Ortadoğu Değişen Dengeler*, Ankara: Rehber Yayıncılık, 1991.
- YETİK, Zübeyir, *Yahudi, İsrailoğlunun Metamorfozu*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- YETKİN, Çetin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, İstanbul: Afa Yayınları, 1992.
- ZADİL, Ekmel, "İsrail'de Sendikacılık Hareketleri ve Histadrut Teşkilatı", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9381>, (01.07.2017), 167-189.

ARSİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- BOA, DH. EUM. 5ŞB/1-7.
- BOA, DH. SYS, 123-12/35.
- BOA, DH. ŞFR, 44/29.
- BOA, DH.İ.UM.EK, 90/4.
- BOA, DH.ŞFR, 49/228.
- BOA, HR. SYS, 2097/ 1_8, 28-29.
- BOA, İ. MMS, 191/2_1-2.

Askeri ATASE Arşivi

ATASE Arşivi, Klasör:243, Dosya:1009, Fihrist:4.

İngiltere Milli Arşivi (The National Archives)

Colonial Office

CO 733 / 248 / 19

CO 733 / 442 / 14 (Yahudi kurumları)

CO 323 / 865

CO 537 / 855

CAB (Cabinet) 21/ 58

CO 733 / 142 / 3

CO 732 / 182 / 6 (Yahudi kolonilerinin korunması)

CO 733 / 347 / 7 (Balfour deklarasyonu)

Foreign Office

FO 608 / 99

FO 608 / 99

FO 608 / 100

FO 608 / 98

FO 141 / 790 Kahire 1917

FO 141 / 790 / 20 (Filistin 1922-1926)

FO 195 / 2457

FO 141 / 439 / 1

FO 141 / 790 / 4

FO 141 / 790 / 11

War Office

WO 106 / 64 MI2b

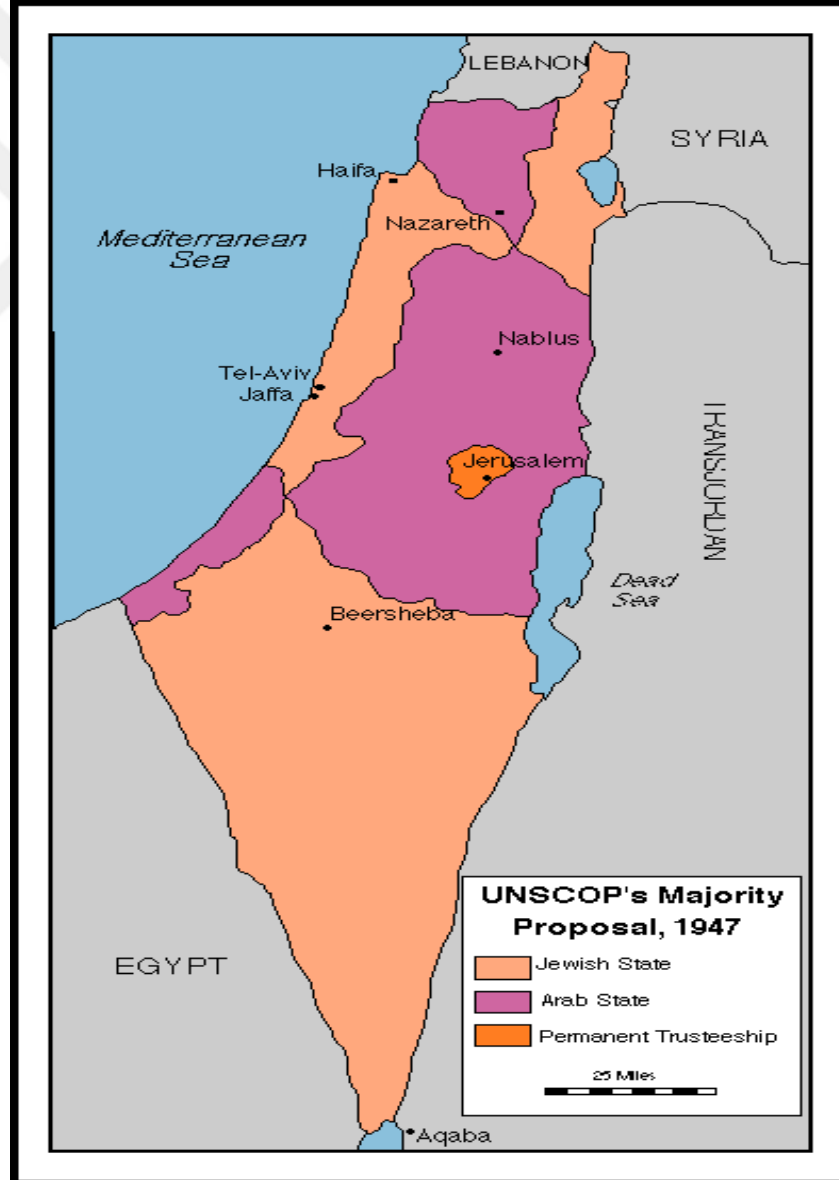
WO 160 / 23

EKLER

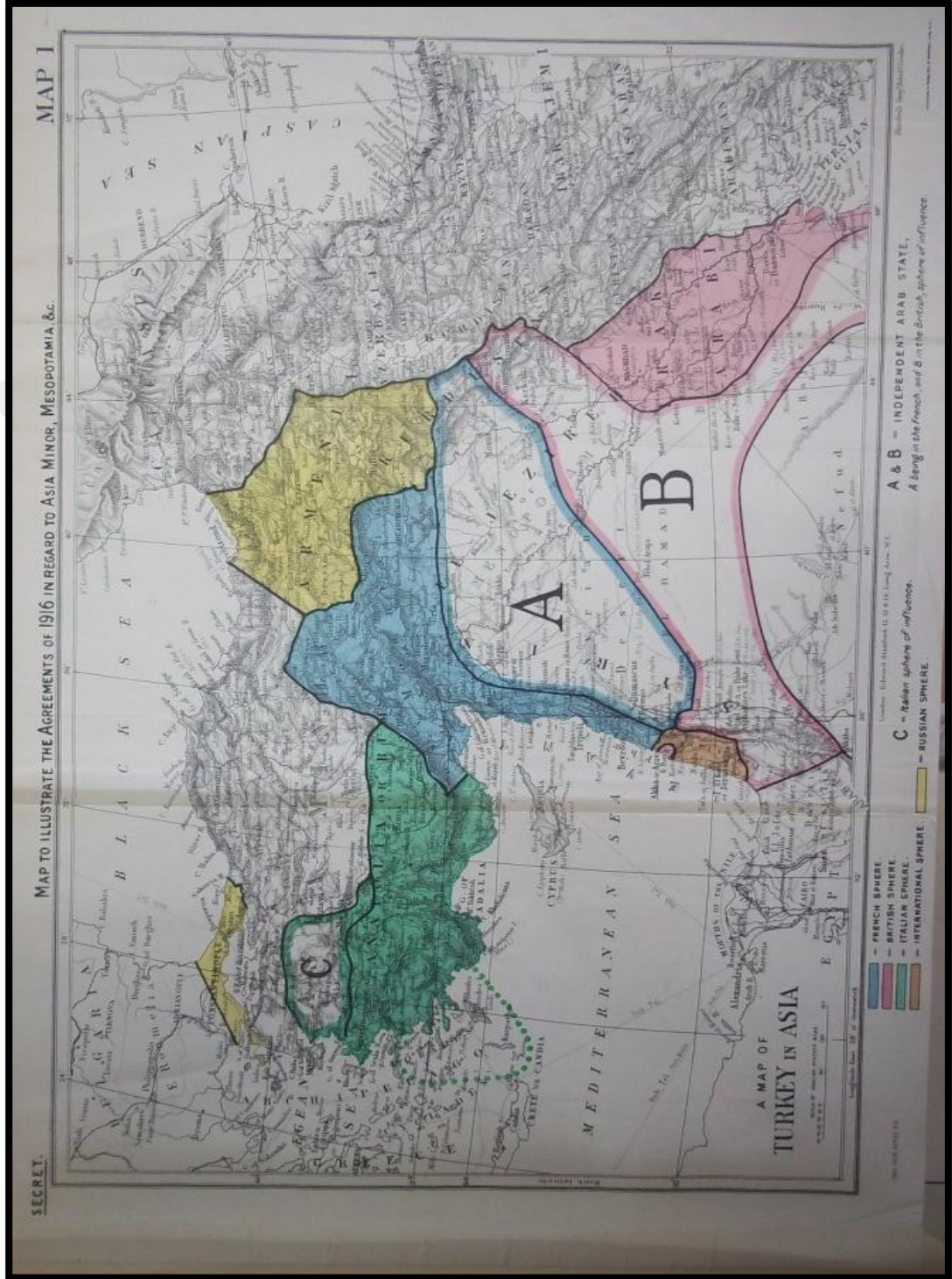
HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: UNSCOP's Majority Proposal, 1947. Birleşmiş Milletler Özel Filistin Komisyonu Çoğunluk Önerisini Gösteren Harita 1947.

Kaynak: UNSCOP's Majority Proposal, 1947, <https://www.dartmouth.edu/~gov46/unscop-min-prop-1947.gif>.

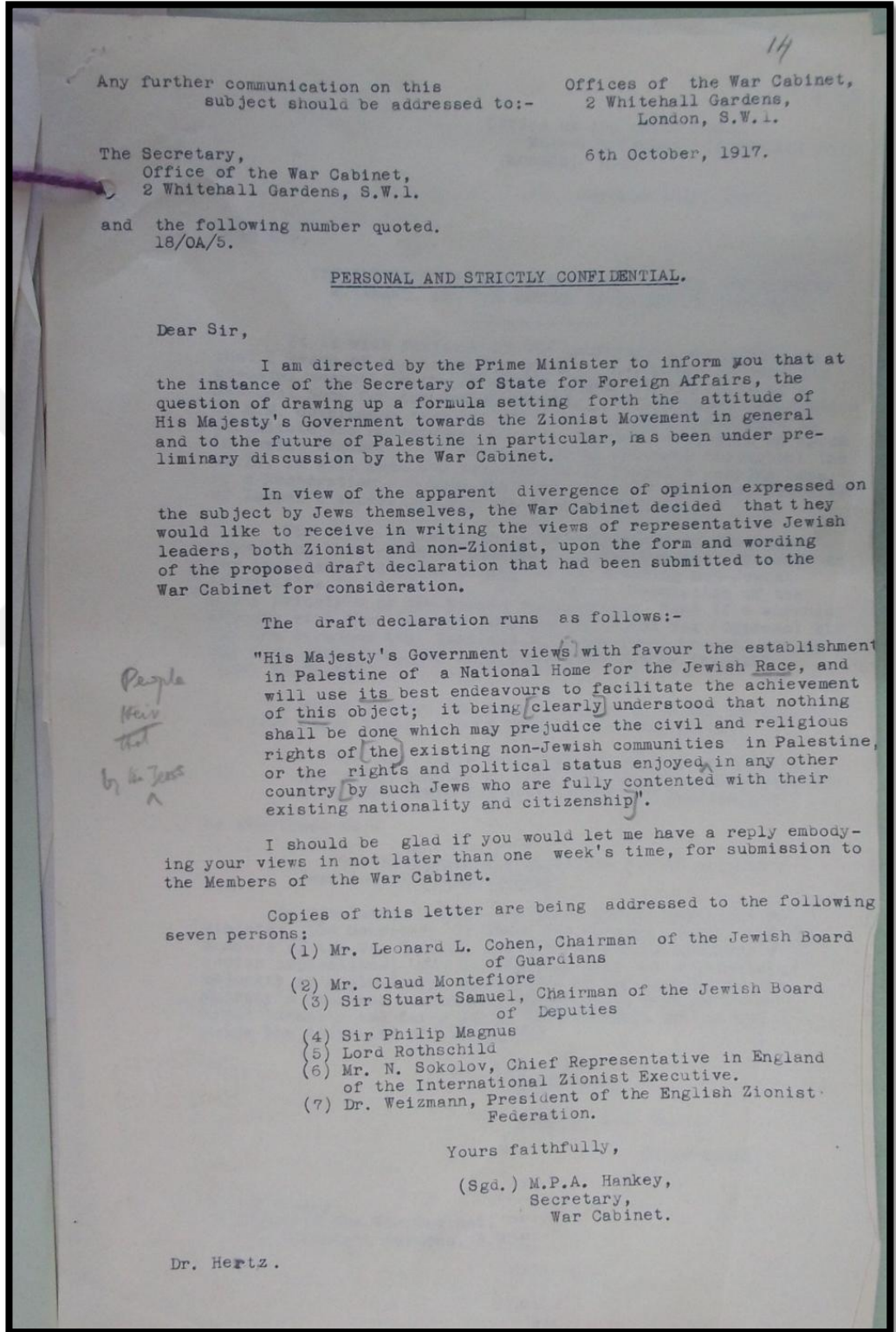

Harita 2: 1916 Antlaşmalarına Göre Anadolu ve Mezopotamya'nın Durumunu Gösteren Harita, Kaynak: TNA FO 608/99

BELGELER LİSTESİ

Belge 1: Kişiyi Özel ve Gizli Belge, Kaynak: TNA CO 733/248/19

FUTURE CONSTITUTION OF PALESTINE	364
<u>ZIONIST PROPOSALS</u>	<u>SECRETARY OF STATE'S AMENDMENTS</u>
1. The High Contracting Parties recognise the historic title of the Jewish people to Palestine and the right of the Jews to reconstitute in Palestine their National Home.	1. The High Contracting Parties recognise the historic connection of the Jewish people with Palestine and the claim which this gives them to find a National Home in that country.
2. The boundaries of Palestine shall be as declared in the Schedule annexed hereto.	2. The boundaries of Palestine shall be as declared in the Schedule annexed hereto.
3. The sovereign possession of Palestine shall be vested in the League of Nations and the Government entrusted to Great Britain as Mandatory of the League.	3. The sovereign possession of Palestine shall be vested in a mandatory responsible for the Government of the country to the League of Nations.
4. (Provision to be inserted relating to the application in Palestine of such of the general conditions attached to mandates as are suitable to the case.)	4. (Provision to be inserted relating to the application in Palestine of such of the general conditions attached to mandates as are suitable to the case.)
5. The mandate shall be subject also to the following special conditions:- (1) Palestine shall be placed under such political, administrative and economic conditions as will secure the establishment thereof of the Jewish National Home and ultimately render possible the creation of an autonomous Commonwealth, it being clearly understood that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine.	5. The mandate shall be subject also to the following special conditions:- (1) Palestine shall be placed under such political, administrative and economic conditions as will secure the establishment thereof of the Jewish National Home, it being clearly understood that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine or the rights and political status enjoyed by Jews in any other country.

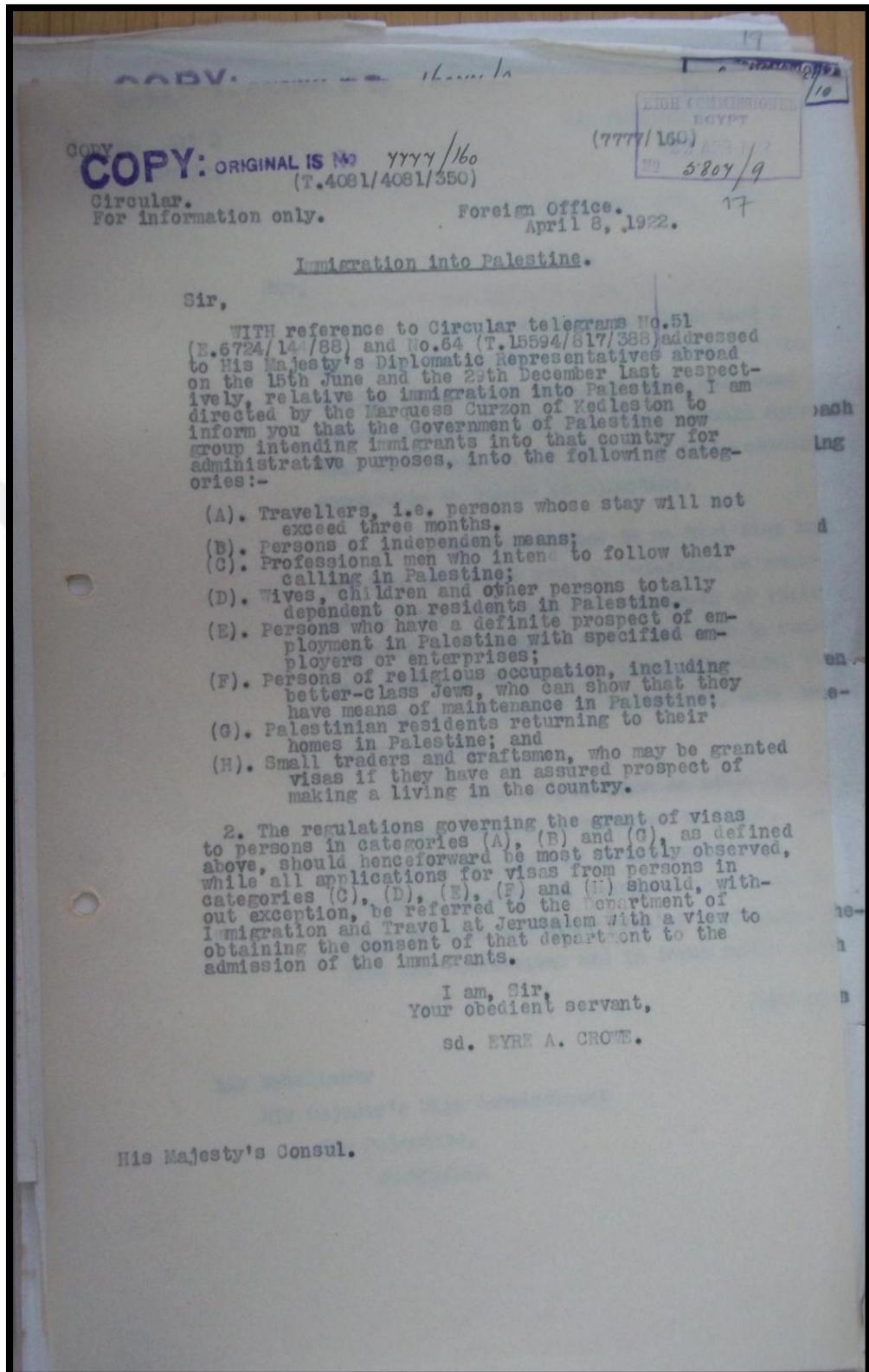
R E M A R K S.

AGRICULTURAL LANDS IN PALESTINE: ARABLE AND CULTIVATED.

District	Area (Dommus)	Arable Area (Dommus)	Population	Cultivated 1919 (Dommus)	Estimated Cultivation 1920 (Dommus)
Jerusalem	1,009,750	586,000	120,000	237,937.	315,000
Hebron	2,680,000	400,000	54,075.	500,000	350,000
Beersheba	11,110,500	700,000	15,000	500,000	650,000
Gaza.	1,375,000	999,000	55,000	540,000	613,000
Jaffa.	937,000	475,000	49,000	380,000	410,000
Bulkaram	1,000,755	410,000	38,000	250,000	288,000
Haifa	1,675,170	412,000	86,615.	173,503	198,000
Nazareth	604,800	450,000	23,000	400,000	405,000
Safed	603,500	205,000	35,000	90,000	97,000
Tiberias	897,198	400,250	14,000	400,000	400,000
Jenin	1,932,500	771,750	50,900	297,675.	387,000
Nablus	1,769,336.	186,500	53,983	114,400	156,000
TOTALS	25,815,559	6,005,500	591,578	3,683,515.	4,209,000

N.B. * 4.1. Dommus = 1 acre approximately.
+ Medical returns, dated 31st May, record a total population of 647,261.

Greater part of cultivable, but uncultivated land in Jordan Valley.
Large areas fit only for grazing.
Average rainfall varies from 14" in north of district to purely desert conditions in the south.
Average rainfall varies from 18" in north to desert conditions in the south.
Included in arable areas are sand dunes which need reclamation.
Cultivation limited by shortage of working cattle. This district suffered heavily during the war.

Belge 6: Siyonistlerin Filistin İle İlgili Görüşleri, Kaynak: TNA FO 608/99

